

BATTHYÁNY TIVADAR GRÓF

BESZÁMOLÓM

II. KÖTET

SZERZŐ KIADÁSA

BUDAPEST
AZ ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI R.-T.
NYOMÁSA

38231. – Budapest, az Athenaeum r.-t. könyvnyomdája.

**AZ ÖSSZEOMLÁS
UTÁN**

FEGYVERSZÜNETI SZERZŐDÉS.

Az utókor történetírói csodálkozással fogják a magyar nemzetgyűlésen, a sajtóban és a legkülönbözőbb gyűléseken és irodalmi munkákban elmondottakból tudomásul venni, hogy soha és sehol a világon nem történt annyi «hazaárulás» és nem volt annyi «hazaáruló», mint Magyarországon, a nagy összeomlást követő években. A legsúlyosabb, legsértőbb vádat, a hazaárulás vádját, ebben a korszakban olcsón mérték. Nagyok és kicsinyek avval vélték sikereket elérni a közélet porondján, hogy politikai ellenfeleiket egyszerűen lehazaárulózták. Régente, ha valakit hazaárulással vádoltak, ha komolyan volt mondva, a vádat nyomon követte a törvényes vádaláhelyezés. Hiszen az csak természetes, hogy akit kormányférfiak, a törvényhozás tagjai, államügyészek, stb. stb., hazaárulással vélnék vádolhatnak, az ellen a józan ész és a törvény szabályai szerint nyomban meg kell indulnia a bűnvádi eljárásnak. Nálunk más volt a szokás. Nap-nap mellett lehazaárulózták igen sokat, de ha a megvádoltak egyike vagy másika azt követelte, hogy állítsák törvényes bírója elé, ettől nyomban visszariadtak és gondosan óvakodtak a törvényes eljárás megindításától.

Talán egyetlen, kormányzati tény körül sem hangzott el oly gyakran, de mindjárt hozzá is teszem, annyira igaztalanul a hazaárulás vádja, mint a Károlyi-kormány ellen azért, mert 1918. november havában megkötötte a belgrádi fegyverszüneti szerződést. Ha már nem adatott meg nekem, hogy e kormányzati ténykedésünkkel szemben a pártatlan bíróság mondja ki a maga verdiktjét, azt kötelességemnek tartom, hogy legalább e munkám keretében szögezzem le a való tényállást és ennek keretében a magam politikai felelősségét. Úgy tapasztaltam,

hogy azok közül, akik velünk szemben vádlókul felléptek, a legtöbbször fogalma sincsen vagy volt a vádaskodás idején a való helyzetről. Ezért mindenekelőtt szükséges legalább nagy vonásokban az akkori viszonyokat megállapítani.

Német szövetségeseink a háborút a nyugati fronton november 1-én már végleg elveszítették. Német csapatok tömegesen adták meg magukat egyes francia előőrsöknek, sőt előfordult, - német írók tanúsága szerint - hogy egy-egy francia lovasnak vagy kis tanknak egész német századok tették le a fegyvert. Ludendorff ez időben már teljesen elveszítette a fejét és különösen október 1-e óta idegesen sürgette a fegyverszünet és béke mindenáron való megkötését. A Németbirodalomban éppúgy megtörtént az összeomlás a frontokon és az ország belsejében, mint minálunk. Előkészítették Vilmos császár lemondását és menekülését. Berlinben minden a fejetetején állott és már csak a polgári köztársaság és bolsevizmus körül folyt a küzdelem. Amint tudjuk, Andrássy Gyula gróf is akkor már a különféle álláspontjára helyezkedett. Tudtuk, hogy *német részről* a teljes fegyverletétel csupán rövid idő kérdése. Az orosz frontokon a bolsevista-uralom tartotta kezében a hatalmat s a német hadvezetőség segítségével elnyert nagy hatalmával tömegesen küldöttek hozzánk a bolsevista izgatókat, akik november 1-én már alaposan feldúlták az országban a nyugalmat és a közrendet. Az olasz fronton - amint ezt Boroevics és más ottani hadvezérek közöttett jelentéseiből ismerjük - megszűnt seregeink harcképessége, éppúgy, mint a déli frontokon. Saját katonaságunk züllőfélben volt, mindkét fronton kisebb-nagyobb csapatrészek, egymás után tagadták meg az engedelmisséget, mások otthagytva a frontot, haza indultak, a pótlásokra kiküldött alakulatok pedig legnagyobb részükben egyszerűen nem mentek még csak a tűzvonal közelébe sem. Sajnálom, hogy az idevonatkozó hivatalos jelentéseket helyszűke miatt nem tehetem közzé, de ha lenne, aki kételkednék szavaimban, olvassa csak el Arz, Boroevics, Kerchnave, Sréter István, Krausz Alfréd, Conrad, Rubint Dezső tábormokok és katonai írók műveit és meg fog győződni arról, hogy, sajnos, frontjaink november elsején már annyira elzüllöttek, hogy ezekkel a csapatokkal, külö-

nősen a németek elismert teljes veresége után harcolni képtelenség volt. Már csak a mondottakból is megállapítható, hogy örülettel lett volna határos, ha mi, a magyar kormány november 1-én a harc folytatására gondoltunk volna. Ámde volt a harctéri helyzeten kívül még más veszedelem is. Csapataink, amelyek a határokig még némi rendben és fegyelemben érkeztek meg, a németek által nagyranövesztett bolsevista titkos agitátorok karmai közé kerültek. Mi, a Károlyi-kormány tagjai, mindent elkövettünk, hogy a katonaság széttűlését megakadályozzuk. Kormány és Nemzeti Tanács ismét és ismét felszólította a katonákat a rend és fegyelem fenntartására. Lovászy Márton, mint vallás- és közoktatásügyi miniszter államsegéllyel gondoskodott arról, hogy egy Haller István által kitűnően megírt és a Szent István-társulat nyomdájában kiadott röpirattal a katolikus vallású katonákat kellő intelemben részesítsük. Kovács J. István pedig az «őrálló» című protestáns folyóiratával végzett a határok mentén mint a protestáns ügyek kormánybiztosa, élénk agitációt. A minisztertanácsban ismételtelen felkértem a szociáldemokrata minisztereket, küldjenek ki megbízottakat a határokra, hogy ellensúlyozzák a bolsevista izgatásokat. Garami Ernő melegen támogatta ebbeli törekvéseimet, ámde a Közép-Európán végig mutató forradalmi mozgalmak példája nyomán minden kísérletünk meghiúsult, hogy a katonaságot fegyelemre bírjuk. Csak egyet lehetett és kellett megtennünk: minél előbb lefegyverezni és hazaküldeni a közbiztonságot és közrendet országszerte veszélyeztető katonaságot és új alapon, fokozatosan új katonai szervezeteket létesíteni.

Azzal a könnyelműen odavetett váddal szemben, hogy miért tettük le a fegyvert és miért nem folytattuk a háborút, és pedig a Balkán felől előnyomuló entente-hadsereggel, valamint a délszlávok és csehekkel szemben, már a mondottak is megadják a választ. Ámde még ezeknél is nagyobb nehézségek akadályozták minden katonai akció megindítását. Eltekintve ugyanis attól, hogy nem rendelkezünk megbízható katonaság felett és hogy a tisztikar nagyrésze rohamlépésben futott át a szociáldemokrata táborba és ezek után nem is akartak tovább harcolni, de hivatalosan megállapítottuk hogy nálunk *minden a*

hadviseléshez szükséges anyag hiányzott, ami kevés volt, azt is Ausztriába szállította a hadvezetőség az összeomlás előtt. Nem voltak ágyúink. Nélkülöztük a muníciógyártáshoz szükséges anyagok és kellékek legnagyobb részét. így pl. köztudomású, hogy a leszedett harangokat mind a bécsi arzenálba hordották össze, honnan egy szemernyi fémeket sem kaphattunk, még a saját anyagunkból sem. A legnagyobb nehézség ezeken kívül az élelmezés kérdése volt, mert bármit mondjanak is ellenfeleink, 1918. november havában távolról sem állott annyi élelem rendelkezésünkre, hogy az ország lakosságán kívül még egy teljesen kiéhezett katonaságból alakult hadsereget úgy tudtunk volna élelmezni, hogy a csapatok harc képes fizikai állapotba jussanak. Továbbá, figyelembe kellett vennünk, hogy Magyarország a Károlyi-kormány kinevezésekor teljesen szén nélkül állott. Jól emlékszem, hogy egyik legelső minisztertanácsunkban Vázsonyi Jenő, mint országos szénkormánybiztos, bejelentette, hogy az államvasutak rendes üzemének fenntartására mindössze másfél napi szénkészlet *állott* rendelkezésre. Németországból élelmiszerek ellenében kaphattunk volna ugyan szenet, ámde csak az esetben, ha az entente a szénszállításokat megengedi, és Ausztria, a csehek és lengyelek fel nem tartóztatják a német szénküldeményeket. Azt hiszem, senki sem kételkedik abban, hogyha mi harcban állunk az entente-tal és románokkal, délszlávokkal és csehekkel, úgy határainkat hermetice elzárják és mi három-négy nap múlva képtelenek vagyunk a legszükségesebb vasúti forgalmat is fenntartani. Ne felejtjük el továbbá, hogy hazai szénbányáinkban a bolsevista titkos izgatások következményeként napról-napra csökkent a széntermelés.

De hivatkoznom kell balkáni haderőink legfőbb parancsnokának Köves Hermann osztrák-magyar tábornagnak 1918. november 4-én kelt Hgk. Op. Geh. 73. számú jelentésére, amelyben a mi déli frontunk november 2-i helyzetéről számol be:

«A parancsnokság papíron rendelkezik hét gyalogsági hadosztállyal és egy, a XI. számú hadtestparancsnoksággal. Tényleg azonban, csak a XI-ik számú hadtestparancsnokság és

két és fél gyalogsági hadosztály áll rendelkezésre, összesen 10.000 fegyverrel. Hogy a Száva vonala tartható lesz-e, az kizáróan a szerbek magatartásától függ, mert komoly ellenállásra ezekkel a hazájuktól távollevő s az előző harcokban és a visszavonulás következtében erősen megviselt csapatokkal és főként a horvátok megszökése következtében, gondolni sem lehet.»

E jelentést igazolhatják a temesvári parancsnok Horst gyalogsági tábornok és Bartha Albert vezérkari főnök.

Íme, a legautentikusabb személyiség, déli hadseregünk főparancsnoka, november 2-án a helyszínén így konstataálta a mi harcképességünk állapotát, teljesen megerősítve a Károlyi-kormányhoz másoldalról érkezett hiteles jelentéseket. Igaz ugyan, hogy pár év múlva Köves tábornagy budapesti lapokban kiadott cikkeiben hivatalos jelentésével homlokegyenest ellentétes állításokat kockáztatott meg, állítván, hogy az ő csapatai teljesen harcképes és ellenállásra képes állapotban lettek volna. Minthogy azonban mi, a Károlyi-kormány tagjai álmodni se mertük, hogy dicső tábornagyunk 1918. november 2-i hivatalos jelentésének egész tartalmát két év múlva önmaga cáfolja le, mindenki el fogja ismerni, hogy akkor kénytelenek voltunk a tábornagy helyszínén megírt jelentésének hitelt adni.

Ha egyáltalán lehetett volna még novemberben a délvidéki entente-csapatokkal szemben ellenállást kifejteni, azt csak jól felszerelt magyar csapatokkal tehattük volna, ámde; *Arz báró – saját beismerése szerint – magyar csapatokat, dacára a király parancsának, nem adott.*

Meg kell még emlékezni Károly királynak, mint legfőbb hadúrnak a csapatokhoz és flottához október 16-i .manifesztumával kapcsolatban intézett hadparancsáról, amelyben közölte, hogy a katonák nemzetiségek szerint elkülönítve szervezhetnek. Hogy ez a hadparancs minő következményekkel járt, annak illusztrálására a «Pester Lloyd» november 1-i számában «Az események Temesvárott» cím alatt megjelent közleményt kívánom ismertetni:

«Délelőtti 11 órára a katonai parancsnok, Horst Tivadar tábornok egy tisztí értekezletet hívott egybe, amelyen egy táviratot olvasott fel, mely szerint a király megengedte a katonának katonatanácsok alakítását egyes nemzetiségek szerint. Ez értekezleten megjelent a temesvári szociáldemokraták vezére, dr. Roth Ottó, aki a tisztekhez beszédet intézett és végezetül a köztársaságot élte. Az egybegyűlt tisztek a Jenő herceg-térre vonultak, ahol az egybegyűlt tömeg a 48-as szabadságharc leveretésének idejéből származó emlékoszlopot felborította, a tisztek a magyar-német-román és szerb katonatanácsokat megalakították. Roth doktor elnöklete alatt megalakult a bánáti Néptanács, amelynek polgári biztosa Roth Ottó dr., katonai biztosa pedig Bartha Albert alezredes lett. Ez a Néptanács már megtartotta első gyűlését, és valószínűnek tartják, hogy Szerbiával közvetlenül fog fegyverszüneti tárgyalásokba bocsátkozni. A bánáti Néptanács a köztársaságot proklamálta.» Mindez október 31-én közvetlen a szerb határ közelében történt, ugyanakkor, amidőn Köves tábornagy nem volt képes megakadályozni az entente balkáni csapatait abban, hogy egész a Dunáig előnyomuljanak.

Ezeket az állapotokat találtuk, amikor az első Károlyi-kormány átvette a hatalmat. Kettő között kellett választanunk. Vagy folytatni a harcot, vagy pedig megbízhatlan katonaságunk kezéből kivenni a fegyvert és az entente által megbízott katonai parancsnoksággal megkötni a fegyverszünetet. Miután az első lehetetlen volt, a másodikat kellett tennünk. Lehet, hogy vannak emberek, akik most utólag, a bűnbak-keresés során szemünkre vethetik, hogy miért nem folytattuk a harcot? De határozottan állítom, hogy aki a leírt viszonyok közepette felelősségének tudatában a kormányhatalmat gyakorolta, 1918. november 1-én nem tehetett egyebet, mint letenni a fegyvert, megbízhatlan katonaságunkat hazaküldeni és fegyverszünetet kötni. Képzeljük csak el, ott állott Köves Hermann tábornagy – saját hivatalos megállapítása szerint, – teljesen megbízhatlan két és fél hadosztályával. És ezzel szemben a Duna másik oldalán állottak, illetőleg közeledtek Franchet tábornagy csapatai, kb. 49 jól táplált, jól felfegyverzett és jól felruházott fegyvel-

mezett hadosztály. Kérdem, ha mi fegyveresen ellenállunk, mi történik? Köves nem bírja megakadályozni az ententes csapatok betörését az ország belsejébe, ezek rohamlépésben törtetnek előre, s hogy miként bánnak el a délvidéki lakossággal, arra jobb nem is gondolni. De egészen bizonyos, hogy néhány nap múlva a balkán-hadsereg előrenyomulása után minálunk újabb, s ekkor már véresebb felfordulás következik, mely után Magyarország már nem köt fegyverszünetet, hanem egyszerűen szegyenteljesen, letörve porbahull! Azzal, hogy ezt a még nagyobb katasztrófát megelőztük, legbensőbb hitem szerint nagy szolgálatot tettünk hazánknak s a történelem ítélőszéke előtt mi leszünk pernyertesek, nem pedig azok, akik felelősség nélküli kritikával, gáncsokodással és szitkozódásokkal vélik a haza ügyét szolgálni.

Ezért járultam hozzá, hogy november 1-én letegyük a fegyvert és vállalom érte a reám eső felelősséget. De vállalják a felelősséget azok is, akik teljesen elhibázott kül- és hadipolitikájukkal a német világhatalmi hóbort által orruknál fogva vezetette, behunyt szemmel engedték, hogy nemzetünk négy és fél évig szenvedjen és pusztuljon idegen érdekekért és hogy végül ezeréves hazánkat darabokra törjék.

Mi, az októberi kormány, amint azt a fentiekben előadtam, letettük a fegyvert, erről értesítettük az ellenséget, egyúttal kérve, kössenek velünk fegyverszünetet. Ugyanabban az időben az osztrák-magyar legfőbb hadvezetőség Bádénból névleg folytatta a harcot és ebben a nyílt hadiállapotban kérte a fegyverszünet megkötését. A két eljárás közül, készséggel megengedem, a bádeni A. O. K. eljárása felelt meg jobban a régi szokásnak. Eredménye azonban az lett, hogy amíg a Páduában megkötött fegyverszünet tényleg életbelépett, vagyis az ellenségeskedések utolsó napján, tehát teljesen fölösleges módon rengeteg embert vesztettünk elesettekben és sebesültekben, és még sokkal többet, több százezer embert foglyokban. És mindezek felett a bádeni A. O. K. eljárásával alkalmat nyújtott az olaszoknak, hogy háborújukat egy látszólagos, óriási győzelemmel fejezzék be. Ezzel szemben, a mi eljárásunkkal, a fegyverletétellel megállítottuk az entente-hadakat, többé egy embert sem

veszítettünk, hazánk déli részeit pedig megóvtuk attól, hogy egy győzelmi mámorban előrerohanó óriási sereg pusztításainak tegyük ki annak népét és vagyonát.

A fegyverletétel elhatározásával egyidejűleg tanácskoztunk és határoztunk a fegyverszünet dolgában. Amikor kormányra léptünk, azt a szituációt találtuk, hogy a legfőbb hadvezetőség két fegyverszüneti bizottságot állított össze. Az egyiket az olasz front részére, melynek vezetője Weber altábornagy, egyetlen magyar tagja pedig Nyékhegyi Ferenc alezredes, a másik bizottság vezetője Laxa tábornok, magyar tagja Dormándy alezredes volt. Ez utóbbi bizottság a Köves Hermann tábornagy vezérlete alatti déli, vagyis balkáni hadseregünk részére lett kiküldve. Legfőbb hadvezetőségünk tehát maga úgy intézkedett, hogy az olasz frontra menjen az egyik, a balkán frontra pedig a másik bizottság. November 1-e körül az olasz front oly kritikus helyzetbe jutott, hogy a király, a hadvezetőség és a bécsi legfelsőbb katonai körök kizárólag ennek a frontnak a dolgával törődtek. Ami különben engem éppenséggel nem lep meg, hisz évszázadokon át megszoktuk, hogy Bécsben az osztrák érdekekkel szemben a magyar érdekek mindenkor és teljesen háttérbe szorultak. Tudjuk, minő fejvesztettség uralkodott Bécsben és Bádénben ezekben a napokban. Nyilvánvaló volt, hogy a Balkán-frontról csak azután gondoskodnak, ha már Weber missziójával tisztába jönnek. Időközben azonban, október utolsó napjaiban, – amint azt e munkám más helyein részletesen leírom – az osztrák-magyar kettős monarchia már széthullott, Károly király a bécsi események hatása alatt nov. 1-től fogva – kivéve az olasz front fegyverszüneti problémáit - kormányzati ügyekkel többé már nem foglalkozott. Világos tehát, hogy a magyar kormánynak november elején önállóan kellett intézkednie. A minisztertanácsban az első alkalommal úgy beszéltek meg a fegyverszünet ügyét, hogy Károlyi miniszterelnök Magyarország képviselőjében a fegyverszüneti tárgyalásokban való részvételre Páduába menjen. Előbb azonban kérdést intéztünk az entente-hadak balkáni haderőinek legfőbb parancsnokához, Franchet D'Espérey tábornagyhoz, meg tudandó, ki az illetékes Magyarországgal a fegyverszüneti szer-

zódést megkötni Franchet tábornagy a balkáni, avagy Diaz az olasz front fővezére? A választ határozott és, egyértelmű formában adták meg, hogy *kizárólag Franchet tábornagy van jogosítva a fegyverszüneti szerződés megkötésére*. A leghivatottabb tényező, a Magyarországgal szemben álló ellenséges hadak fővezéréől nyert válasz után a józan ész szabályai szerint csakis azt tehetjük, amit ilyen alkalommal épelméjű ember tehet, vagyis Belgrádba küldöttük megbízottainkat, hogy az ellenfél által egyedül jogosultnak megjelölt fővezérral a fegyverszünetet megkössük. Leutazott Károlyi Mihály miniszterelnök a melléje rendelt bizottsággal Belgrádba, ott megtárgyalták a feltételeket, visszaérkezésük után foglalkoztunk a fegyverszüneti feltételekkel és azután többrendbeli módosítások kivívása és *területi integritásunknak a léke megkötéséig való írásos biztosítása után* vérző szívvel levontuk az elődeink hibáiból, mulasztásaiból és tévedéseiből előállott kényszerhelyzet konzekvenciáit és november 13-án elfogadtuk és aláírtuk a fegyverszüneti szerződést.

A belgrádi fegyverszünet neve alatt ismert megállapodások megértéséhez szükséges az akkori helyzetet ismerni. A kettős monarchia uralkodója és legfőbb hadura, Károly király sietett a fegyverszüneti szerződést megkötni, ami aránylag elég hamar sikerült is neki. Más volt a helyzet a németeknél. Ott az történt, hogy amíg szeptemberig Ludendorffék minden komoly békének útját állották, október 1-től kezdve éppen a német hadvezetőség fejvesztetten sürgette a fegyverszünet azonnali megkötését, csakhogy október végén már az átalakulásban levő német politikai viszonyok késleltették a fegyverszünet megkötését. Az entente-hadak legfőbb vezetői, elsősorban Foch generalissimus látva a német seregek összeomlását, a legkevésbé sem siettek a fegyverszünet megkötésével. Vártak, kihúzták az elhatározást, mert jól tudták, hogy minden órával rohamosan halad a német felfordulás folyamata, amely az ő sikerük nagyságát óráról-órára fokozza. A német helyzet bizonytalansága érlelte meg a francia legfőbb hadvezetőség körében azt a tervet, hogy, ha Berlinnel rövidesen meg nem kötik azt a fegyverszünetet, amely a németeket földig alázza és harcképességüket végkép meg-

semmisíti, akkor Fraichet tábornagy megindítja hadait Magyarországon, Bécsen és Prágán át Berlinbe, azzal a végső gondolattal, hogy Prágából – sőt esetleg magában Berlinben – diktálják majd a németeknek a fegyverszünet kemény feltételeit. Ezt a tervet visszatükrözi az entente-hatalmak Magyarország ellen felvonult csapatainak Franchet tábornagy által reánk erőltetett fegyverszüneti egyezménye.

E szerződés XVII. pontja határozottan kimondja, hogy *a polgári igazgatás a magyar kormány kezében marad, még az oly vidékeken is, amelyeket az entente-hadak megszállnak.* Megállapítja azt is, hogy «a kiürített zónában egyedül a rend fenntartására elengedhetetlenül szükséges rendőrségi és csendőrségi csapatok maradhatnak meg, valamint azok a csapatok, amelyek a vasúti vonalak biztonságát vannak hivatva szolgálni.» Tehát a mi területi integritásunk a békekötésig szerződésileg biztosítva volt, azzal az egyetlen feltétellel, hogy az entente-csapatoknak a Berlin felé való felvonulás lehetővé tétessék. Ha még kiemelem, hogy biztosítást nyertünk arra nézve is, hogy mindaz, amit az entente-csapatok nálunk rekvirálnak, piaci áron lesz megtérítve, igazolja, hogy a belgrádi szerződés csak a csapatok átvonulását akarta biztosítani, egyébként pedig területi épségünket a békekötésig számunkra megőrizte. Hogy később a fegyverszüneti szerződésnek ezt a rendelkezését nem tartották be, szomorú tény, amely azonban, amint alább kimutatom, éppúgy megsértetett az olasz, mint más entente-csapatok részéről. Ez ellen pedig védekezni, sajnos nem lehetett, mert amidőn mi kormányra léptünk, – és erre nézve elég Tisza István gróf október 17-i képviselőházi nyilatkozatára utalnom – a háború az előző kormányok alatt már el volt vesztve.

Igen gyakran találkozunk – természetesen a hazaárulás epitetonjának bőséges alkalmazása mellett – azzal a váddal, hogy miért kötöttük meg a belgrádi fegyverszüneti szerződést, holott a Páduában Diazzal kötött fegyverszünet Magyarországra is hatállyal bírt és annak intézkedései hazánkra kedvezőbb rendelkezéseket tartalmaztak. Ez a vád azonban nem egyéb tetszetős frázisnál, amely, ha közelebbről vizsgáljuk, szétfoszlik, semmivéválik, mint a szappanbuborék. Határozottan

állítom minden előszobai suttogás és nemhivatalos jólétesültség látszatában burkolt mende-mondákkal szemben, hogy nekünk meg kellett kötnünk a belgrádi szerződést. Bizonyítékaim következők:

Franchet tábornagy megbízottjaink útján közölte velünk, hogy a fegyverszünet megkötésére Magyarországgal egyedül ő van jogosítva. Ugyanezt megismételte, midőn Károlyi, a magyar miniszterelnök, előtte Belgrádban megjelent és tőle egyenes választ kért.

Az «Illustration» című francia előkelő hetilap 1921. november 5-iki számában Paul Azan francia alezredes névalírásával és «L'Armistice avec la Hongrie» címen megjelent a magyar fegyverszüneti szerződés tárgyalásának részletes leírása. Ebben Paul Azan alezredes határozottan állítja, hogy egyedül a balkáni entente-csapatok fővezére, Franchet tábornagy volt feljogosítva a fegyverszüneti szerződés megkötésére. Amikor ezt az igen szakszerűen megírt cikket olvastam, levelet írtam 1921. december 3-án nevezett alezredesnek, megkérve őt, lenne oly szíves velem tudatni, hogy a francia hetilapban megjelent cikket, különösen pedig annak a fegyverszüneti szerződés megkötésére jogosult személyt illető előadása hivatalos tényeken alapszik-e? Nevezett alezredes szíves volt e kérdésekre két ízben válaszolni. Válaszainak tartalmát oly fontosnak tartom, – hisz ő volt az entente balkáni csapatainak a vezérkarhoz beosztott hivatalos és hites történésze – hogy mindkét levelét szószerinti szövegében teszem itt közzé. Nehogy azonban bárki is azzal vádolhasson, hogy a levelek fordítását tendenciával végeztem, hites tolmáccsal fordítottam azokat. A két levél így megállapított magyar szövege a következő:

«6-ik számú algéri puskásezred. – Ezredes. – Tlemcen, 1921. december 27. Nagyméltóságú Batthyány Tivadar úrnak, Budapest.

Nagyméltóságú Miniszter Úr! Levelére válaszolva megerősítem, hogy a «l'Illustration 1921. november 5-i számában megjelent cikkem nem az egyéni benyomásoknak egyszerű

összegezése, hanem a lehető leglelkiismeretesebb tanulmány. Történetíró vagyok, több kötetremenő műveket írtam, és sohasem volt, de most sincs más célom, mint az igazságot megállapítani, minden nemzeti előítéllettől és pártoskodástól menten. Munkámban nem is használtam fel egyebet, mint kétségtelen hitelességű bizonyítékokat és minden pártoskodástól ment tanulságokat.

Franchet D'Espérey tábornok semmi összeköttetésben nem állott Diaz tábornokkal, egyébként ő úgy látta, hogy az olasz tábornok nem bírt valóságos befolyással a balkáni frontra és hogy nem tárgyal Magyarországgal, mely Ausztriától függetlenné vált. Engedélyt is kért a francia kormánytól arra, hogy ő maga szabja meg Magyarország részére a fegyverszüneti feltételeket. A Károlyi-kormány kénytelen volt ezen feltételeket elfogadni, mert miként a tábornok mondotta a Belgrádba érkezett küldöttségnek: «csak jelet kell adnom és Önök össze lesznek zúzva».

Hogy egyébként Franchet D'Espérey tábornok nem szabott még keményebb feltételeket, ez azon becslésnek köszönhető, mellyel Károlyi Mihály gróf és az ő tisztességes eljárása iránt viseltetett. Akik jól ismerték a kérdéses pillanatban a helyzetet, tudják, hogy Franchet D'Espérey tábornok annak feltétlen ura volt, fegyvereinek erejéből. Magyarország tehát hálás lehet Károlyi grófnak és környezetének, amiért sok összeomlástól kímélték meg.

Ha poggyászomban később még okmányokat vagy tanúvallomásokat találok, nem fogom elmulasztani, azokat Nagyméltóságodnak beküldeni. Nem csupán azért fogom ezt tenni, hogy önnek szívességet tegyek, tekintve, hogy nincs szerencsém személyesen ismerni, de azért is, és főként azért, hogy folytassam a történelmi valóság megállapítását, ami a pártokon és az embe-
reken felülálló és őket túléli.

Fogadja miniszter úr legőszintébb nagyrabecslésem nyilvánítását

Paul Azan s. k.
Tlemcen. (Algír.)*

Tlemccen, 1922. január 5.

Azan alezredes, a 6. számú algíri puskáezred parancsnoka Batthyány Tivadar gróf úrnak, Budapesten. Nagyméltóságú Miniszter Úr! Remélem, hogy megkapta 1921. december 27-i leveletem, melyben megfeleltem kívánságának, a «l'Illustration»-ban megjelent cikkemre vonatkozó felvilágosítások tekintetében. Most pontosabb adatokkal szolgálhatok e tárgyban. Franchet D'Espérey tábornok éppen most vizsgálta meg az ezredet, melynek parancsnoka vagyok és én kérdéseket intéztem hozzá, melyekre ő szíves volt válaszolni. Van szerencsém tehát közölni, beszélgetésünk foglalatát.

A Berlin ellen való menetelésben Franchet D'Espérey tábornoknak szüksége volt a magyar vasutakra és hajózási eszközökre, el is volt határozva, hogy a budapesti kormánynak a legmesszebbmenő engedményeket fogja tenni, amiket csak tehet. Éppen ezért nem rótt semmi hadisarcot és határozta el, hogy a hadseregei részére teljesítendő szállításokért térítések adandók.

Másrésről azonban el volt határozva, amint meg is mondotta Károlyi gróf küldöttségének, hogy a magyar néptömegek által elfoglalt terület integritásának épségben tartása mellett nem fogja fenntartani a magyarok hegemoniáját azon területeken, melyeken a szláv vagy román lakosság él többségben. A szövetséges hadsereg általános elővédjét a szerb hadseregek alkották, melyek el voltak határozva elérni a jugoszláv területek határait. Ezen hadseregektől jobbra a román hadseregek, melyeknek hadsorbalépése már csak órák kérdése volt, nem állhattak meg addig, míg saját nemzetiségű határaikat el nem érik. Franchet D'Espérey tábornok erősen el volt határozva a harc folytatására, mindaddig, míg eredményeket nem ér el, fenntartván természetesen az eshetőségeket, hogy az entente utasításai megtiltják Berlin ellen irányuló hadműveleti tervének végrehajtását.

Bármely kormány kérte volna is Magyarország nevében Franchet D'Espérey tábornoktól fegyverszünet aláírását, a francia parancsnoktól nem kaphatott volna előnyösebb feltételeket azoknál, melyeket Károlyi grófnak engedélyezett. Ez utóbbi,

midőn később átadta a hatalmat Kim Bélának, csak felidézte a magyar vidékeknek azt az elárasztását, melytől D'Espérey tábornok megóvta őket, amennyiben csapatait megállította a szláv és román nemzetiségi határon.

Fogadja Nagyméltóságod legőszintébb nagyrabecsülésünk nyilvánítását

Paul Azan s. k.»

Kommentárokat e két levélhez csak annyiban fűzök, hogy íme a tábornagy maga elismeri, hogy a fegyverszüneti szerződéssel szemben ennek rendelkezésénél tovább ment, de viszont látjuk itt az Andrássy Gyula grófnak Wilson elnökhöz és Lansing államtitkárhoz intézett jegyzékének szellemét, amely még a két fegyverszünet létrejötte előtt elismerte nemzetiségeink jogát, hogy maguk állapítsák meg határaikat. Íme, Andrássy jegyzékének visszhangja a francia tábornagy fenti fejtegetéseiben.

Arra az esetre, ha az elmondottak dacára akadnának hiszékeny lelkek, akik még mindig felülnének annak a mesének, hogy Franchet tábornagy nem lett volna jogosítva a fegyverszünet megkötésére, azok részére szolgáljon az alábbi esemény.

.1924. október havában dr. Supka Géza kitűnő írónk és történészünk Párizsban járt és felkereste Franchet tábornagyot hivatalos helyiségében, tőle, a leghivatottabb személyiségtől kérve felvilágosításokat a belgrádi fegyverszüneti szerződés kontroverz kérdésére nézve. Supka Géza írásban terjesztett a tábornagy elé kérdéseket, aki minden egyes kérdésre tollbamondotta válaszát, végül az egész elaborátumot végigolvasta, megállapította, hogy szószerint fedi azt, amit ő, a tábornagy mondott és azt: «Exact F. D'Espérey» sajátkezű névalírásával hitelesítette. A tábornagnak ez a nyilatkozata, amelynek egyetlen szavához sem fér kétség, így hangzik:

«Első kérdés: Arz tábornok a monarchia utolsóelőtti vezérkari főnöke a pár hét előtt megjelent emlékirataiban – ezt az állítást részletesebben nem bizonyítva – azt mondja, hogy az

olasz Diaz tábornok volt kizárólag megbízva az egész osztrák-magyar monarchiáról szóló fegyverszünet megkötésével. Ennélfogva Excellenciád nyilván jogtalanul cselekedett, amikor a Károlyi-kormánnyal külön fegyverszünetet kötött a magyar frontra vonatkozólag, Károlyi gróf pedig – körülbelül ez az értelme a következtetésnek – ezzel okozta Magyarország összeomlását. Igaz, hogy nem Excellenciád, hanem Diaz tábornok volt az egész monarchiára szóló fegyverszünet megkötésével megbízva?

Válasz: «Írja! Először soha semmiféle olyan instrukció nem érkezett hozzám, mintha Diaz tábornok kaphatott volna felhatalmazást a szövetségesektől az egész Ausztria-Magyarországgal kötendő fegyverszünet tárgyában.

Ez nem is igen volt lehetséges, mert hiszen Foch Franciaországban, Diaz Itáliában, én a keleten és Allenby a szíriai fronton teljhatalmú és egymástól független parancsnokok voltak.

A mi meghatalmazásaink egyformák voltak (nos pouvoirs étaient égaux) és csakis a Versaillesben székelő szövetségségi haditanácstól függöttek.

Az, amit én tudtam, az elfogott rádiók útján jutott hozzám.

Azt, hogy a budapesti kormánnyal külön tárgyaljak, teljesen természetes dolognak láttam, mert hiszen csapataink már benyomultak Translejtániába (a Lajtán túl monarchia részbe), holott a Diaz csapatai Cislejtániában (az osztrák részben) voltak, amely pedig tudvalevőleg sohasem volt része a Szent István koronája alá tartozó királyságnak.»

Második kérdés: Igaz-e, amit Paul Azan állít, hogy Excellenciád el volt rá szánva, ha a magyar fegyverszünet nem következik be, hogy benyomul Magyarországra és Magyarországon keresztül a német hátába?

«Írja tovább! Szándékom az volt, hogy Budapesten, Bécsen, Prágán és Drezdán keresztül Berlin felé törjek fel. Ennélfogva érdekemben állott, hogy úgy, mint ahogy a bolgárokkal tettem, minél előbb a magyarokkal is fegyverszünetet kösssek, azért, hogy vízi, vasúti szállító eszközeik felett rendel-

kezhessek, s hogy így gyorsan és fáradság nélkül szállíthassam a csapataimat. Ennélfogva arra kellett törekednem, hogy Magyarországon rend uralkodjék.

Hiszen november 6-án, az napon mikor Belgrádba érkeztem, nem lehetett feltételezni, hogy a november 11-i német fegyverszünetet olyan rohamosan fogják megkötni.»

A tábornagy ezután történelmi fejtegetésekbe bocsátkozott, amelyek után következett a harmadik kérdés:

«Miután nálunk igen sokan, s most legutóbb Arz tábornok is azt mondják, hogyha Károlyi nem kötötte volna meg a belgrádi fegyverszünetet, akkor Magyarország sikeresen és fegyverrel védhette volna meg a határait, Excellenciád hadserege ellen, tudni szeretném minő nagy volt ez a hadsereg, hogy vajjon tényleg lett volna-e reményünk a sikeres ellenállásra.

Könnyű mosoly fut végig a marsall arcán. «Írja! 1918. november 1-én a Dunához érkezve hat szerb, három francia, egy görög gyalogsági divízió, továbbá egy szerb lovassági divízió és egy francia lovassági nagybrigád állott közvetlenül a Duna mentén. Miután az élelmezés utánpótlása ezekben az első napokban a rohamos előnyomulás következtében nem lett volna az egész hadseregemre nézve egyszerre keresztülvihető, azért úgy rendelkeztem, hogy e mögött az első lépcső mögött vonuljon fel a második lépcső, amely Bulgárián át vonult fel a Dunához, hogy ott vízi úton szállítsák a magyar határ felé. Ez a második lépcső négy francia, két olasz, egy angol és két görög gyalogsági divízióból állott.

Ezeken kívül rendelkezésemre állott a román hadsereg, amely november 6-tól kezdve újra mozgósítva volt, és 12 divíziót tett ki. Szerbia felszabadítása következtében pedig módunkban volt hat újabb szerb divíziót felállítani, hisz gondolja meg, hogy csak az egyik kis szerb faluban több mint ezer szerb hadifoglyot hagyott ott az önök hadserege.

Mindezekon felül pedig, ha éppen tetszik Konstantinápoly felé marsolás közben még három angol, egy francia, hat görög divízióm volt, amelyek ott nem voltak már feltétlenül szükségesek és így – szükség esetén – ezeket is észak felé tolhattam volna. Számítsák össze, ez összesen 47 gyalogsági és két lovassági

divízió, csupa kombattans, amihez természetesen hozzá kell számítani a megfelelő tüzéséget és egyéb hadi felszerelést.»

Így szól a francia tábornagy, tehát a legilletékesebb személység határozott, minden kétséget kizáró nyilatkozata.

Mielőtt folytatnám fejtegetéseimet, kénytelen vagyok itt, mintegy zárj el között Arz volt vezérkari főnök munkájának ama állítására reflektálni, mely szerint ha mi, az októberi kormány nem kötjük meg a fegyverszüneti szerződést, úgy Magyarország védelmére a siker komoly kilátásaival vehettük volna fel a harcot ellenségeinkkel szemben. Nyíltan kimondom, csodálkozom, hogy Arz tábornok nem röstelette egy politikai irányzat teljesen alaptalan vádaskodásainak alátámasztására hadvezéri reputációját ennyire kompromittálni. Volt főhadvezérünk bizonyára azon az állásponton áll, hogy Diaz-al kellett megkötnünk a fegyverszünetet, hisz ezt ő ajánlotta, szorgalmazta és végül épp az ő utasítására kötötték is meg a páduai szerződést. Bizonyára azt is vallja a volt fővezér úr, hogy a páduai fegyverszüneti szerződés Magyarországra is hatállyal bírt. Nos, ez esetben kérdem a fővezér úrtól, mi lett volna a mi sorsunk, ha a november 4-én megkötött fegyverszüneti szerződés után és ennek dacára nem tesszük le a fegyvert, nem adjuk be a kikötött fegyvereket, ágyúkat stb., hanem tovább harcolunk? Azt hiszem, erre Arz úr is azt kénytelen válaszolni, hogy ez esetben folytatták volna hazánk ellen, hazai területen a győzedelmes entente-hadak és velük együtt a cseh, délszláv és román csapatok a harcot, s hogy ez mit jelent, arról ízelítőt kaptunk a román hadsereg Budapestig való előnyomulása révén. Csodálom, hogy Arz tábornok ilyen katonailag abszurd állítást kockáztatott meg. Biztos vagyok benne, hogyha ő 1918-ban a mi helyünkön van, ilyen merész és a biztos bukást méhében hordó vállalkozásra kapható nem lett volna éppúgy, aminthogy ő eröltette legjobban ugyanakkor az egész vonalon a fegyverszünetet és fegyverletételt.

E kitérés után felveszem fejtegetéseim fonalát és újból konstatom, hogy Franchet tábornagy ismételtén és mindnagobb határozottsággal megállapította, hogy egyedül ő volt felhatalmazva Magyarországgal a fegyverszünetet megkötni.

Ebből következik az a tény, hogyha mi Nyékhegyi alezredesnek élőlőszóval, nem kötelező formában és nem is Diaztól eredő magáninformációira beugrunk, megtagadjuk a Franchet tábornaggal való tárgyalásokat és egyszerűen a magyar határon – egyéb írásbeli okmány hiányában – magasra lobogtatva a Nyékhegyi alezredessel felvett jegyzőkönyvet, kijelentjük, hogy nem engedjük be a balkáni csapatokat magyar területre, úgy azonnal komoly harcra került volna a sor Köves tábornagnak általa éppenséggel nem megbízhatónak tartott 10.000 harcosa és Franchet tábornagy 49 intakt divíziója között. Ennek a felvonulásnak katonai eredményét leírom fölösleges. Erre már minden első elemista fiú megadja a választ. De kérdem, mi módon védett volna meg bennünket Arz vezérezredes, Weber altábornagy és Nyékhegyi alezredes? Kérdem, tudtak volna-e ezek az urak akár Diaz olasz főparancsnoktól, akár pedig a Versailles-ben székelő legfőbb haditanácstól olyan parancsot kieszközölni, amellyel az entente balkáni seregeit a magyar határnál megállíthattuk volna? A válasz erre szerintem egy határozott nem. Nem tartották be a belgrádi szerződést, holott az területi integritásunkat kimondottan biztosította, annál kevésbbé tartották volna be a Diaz-féle fegyverszüneti szerződés alapján a mi területi integritásunkat, amelyről a páduai szerződés egy szót sem szól.

Ha Páduában Diaz tábornagy és környezete tényleg úgy értelmezték az ő fegyverszüneti szerződésüket, hogy az, eltekintve Horvát-Szlavonországtól egész Magyarország területének sértetlenségét garantálja, úgy hadbírótság elé kellene állítani az egész Weber-féle fegyverszüneti bizottságot, elsősorban pedig annak egyetlen magyar tagját, Nyékhegyi Ferenc alezredest, amiért elmulasztották ezt a rendelkezést a szerződésbe felvételni és mert a szerződést e rendelkezés hiányában mégis aláírták. Megnyugtathatom olvasóimat. Az urak nem érdemelték ki a hadbírószági eljárást, mert, ha a tárgyalások során komolyan kérték volna, az olaszok pedig felelősséggel beígérik ezt a hazánkra döntő jelentőségű rendelkezést, úgy a bizottság egy tagja sem írta volna alá a szerződést annak illetően kiegészítése nélkül. Ámde nem kérték, mert nem kérhették, nem pedig azért, mert

Diaz tábornagy nem volt felhatalmazva magyar hazánk területéről, Fiumét és Horvátország egyes részeit kivéve, rendelkezni.

Hogy különben a páduai fegyverszüneti szerződés egyedül és kizárólag a déli frontra, vagyis a tiroli és Adriai-tenger partvidéki frontra nézve lett megkötve és egyedül erre bírt hatállyal, azt még egy sereg ténnyel bizonyíthatom. Mindenekelőtt konstatació, hogy – habár értesülésem szerint – ismételt történetek kísérletek arra, hogy Diaz marsallt az ellenünk kovácsolt vád megerősítésére bírják, az olasz generalissimus a legnagyobb szigorúsággal óvakodott attól, hogy a Nyékhegyi Ferenc állításait, vagyis, hogy az ő fegyverszüneti szerződése egész Magyarország területére bírt volna érvénnyel, megerősítse. Soha sehol és senki előtt Diaz tábornagy ezt az állítást meg nem erősítette. Vagyis nemcsak hogy a rendelkezést szerződésének szövegében soha fel nem vette, de még előszóval sem egészítette ki azt olyan nyilatkozattal, amely Nyékhegyi alezredes állításait és vádjait igazolná.

Franchet D'Espérey francia tábornagy határozott nyilatkozatával szemben áll Diaz tábornagy mélységes hallgatása és szerződésének szövege, amelyek a mi igazunkat bizonyítják.

Kénytelen vagyok azonban még egy újabb, vádlóinkra nézve lesújtó történelmi tényről beszélni. Diaz tábornagy, – aki állítólag hazánk területi integritását az általa sajátkezűleg aláírt szerződésben biztosította – az entente legfőbb haditanácsának utasítására október legvégén egy magasabb rangú olasz tiszt vezénylete alatt nagyszámú vezérkari és csapattisztekből vezérkart küldött Prágába, amelyet később olasz zászlóaljok még később pedig Piccioni olasz tábornok parancsnoksága alatt egy olasz-cseh hadosztály követtek. Ez a vezérkar november 2-án Prágába érkezett, s ott azonnal a Narodny Vybor, vagyis a cseh-szlovák nemzeti tanács hivatalos helyiségében ültetést és megkezdte működését, amelynek Párizsból és Páduából kapott utasításai szerint kettős feladata volt: megszervezni az újonnan proklamált cseh-szlovák állam hadseregét és meg szállani a magyar felvidéknek mindama részeit, amelyeket az Andrássy Gyula gróf közös külügyminiszter többször említett és Wilsonhoz

intézett jegyzéke alapján az entente-hatalmak legfőbb tanácsa és a cseh-tót nemzeti tanács a cseh-szlovák új államhoz csatolt. A Károlyi-kormány által hivatalos misszióban Prágába küldött Supka Géza barátom november 3-án már munkában, teljesen megszervezve találta ott a Diaz tábornagy által Prágába küldött olasz vezérkart és ennek hivatalos helyiségeiben már nagy fali térképen pontosan berajzolva látta azokat a területeket, amelyeket az olasz vezérkar által volt megszállandó és amelyeket a cseh-szlovák állam területétől már október legvégén *végleg* kijelöltek. Erről nekem Supka vissza érkezése után azonnal hivatalosan is jelentést tett. Kezeim között van különben egy 1917-ből származó francia könyv (Ernest Denis: La Question d'Autriche, Les Slovaques), amely szerint már ez évben odaigérték a Felvidék legnagyobb részét a jövő cseh-szlovák államnak. A régi osztrák-magyar hadseregből kivált cseh ezredek, az Oroszországból hazakerült hadifoglyokból és legionáriusokból megszervezett új cseh-szlovák hadsereg Piccioni és más olasz tábornokok, olasz törzs- és főtisztek vezérlete alatt szállották meg a magyar Felvidéket, s így amikor mi ezekkel szemben megkíséreltük az ellenállást, – amiről a legautentikusabb adatokkal Dömötör Mihály dr. volt belügyminiszter adhat felvilágosításokat, akit a Felvidéken operáló magyar hadakhoz polgári biztossá neveztem ki – épp Diaz vezérkarával kerültünk szembe.

Beszámolóm I. kötetéhez csatoltam egy térképet, amelyen a cseh-szlovák állam határai vannak pontosan feltüntetve, amelyeknek megszállására Diaz tábornagy útján kaptak a Prágában működő olasz tisztek utasítást. E térképből, valamint az előadott tényállásból kitűnik, hogy Diaz tábornagy fegyverszüneti szerződésében soha nem ismerte el területi integritásunkat, mert különben lehetetlen lenne, hogy még mielőtt a belgrádi fegyverszüneti tárgyalásokat csak meg is kezdték volna, már oly utasításokkal és térképekkel a kezükben küldötte volna vezérkari tisztjeit Prágába, amelyek ezzel az elismeréssel homlokegyenest ellentétben állottak, illetve le nem tagadható, igen komoly tényekkel cáfolták volna meg a páduai szerződéssel kapcsolatosan terjesztett területi integritási meséket.

Akinek különben még mindez nem elég, annak ajánlom, olvassa el figyelemmel az 1915. évi április hó 26-án Londonban Angolország, Franciaország, Olaszország és Oroszország között kötött és Sir Edward Grey angol külügyminiszter, Cambon francia, Marchese Imperiali olasz és gróf Benckendorff orosz nagykövetek által aláírt szerződést, amely 4., 5., 6., 7-ik szakzaiban pontosan körülírja mindazokat a területeket, amelyeket Olaszország, – ha az entente-hatalmak mellett lép háborúba – győzelem esetén a kettős monarchiából és Albániából kap. Beígérték ezzel a szerződéssel Déltirolt a Brennerig, Triesztet, Görz és Gradiskát területeikkel, egész Isztriát Voloskáig, Cherzo- és Lussin-szigeteket és a közelükben fekvő Plawnica, Unie és más kisebb szigeteket. Azután Dalmáciát és az ettől északra és nyugatra fekvő dalmát tengerpart közelében fekvő szigeteket. Horvátország, Szerbia és Montenegróhoz csatolandóknak jelentették ki az egész tengerpartot Voloskától egész Észak-Dalmácia határáig, vagyis Fiumét és a magyar-horvát tengerpartot, továbbá Spalatot, Raguzát, Cattarót, Antivarít, Dulcingot és San Giovanni di Meduát, valamint Zirona-, Bua-, Solta-, Brazza-, Jaklian- és Calamotta-szigeteket. Durazzo pedig egy önálló mohamedán albán államnak rezerváltatott. Ezenfelül Olaszországnak Valona, Sasseno-szigete és egy megfelelő terület biztosított. Olaszország pedig hozzájárul ahhoz, hogy Albánia északi és déli határterületei Montenegró, Szerbia és Görögország között osztassanak fel.

Röviden felsoroltam mindazokat a területeket, melyeket a londoni egyezmény győzelem esetére Olaszországnak biztosít. Ha már most figyelmesen elolvassuk a Diaz-féle páduai fegyverszüneti szerződést, úgy meg fogunk győződni arról, hogy ez a szerződés a legkisebb részletekig pontosan körülírja mindama területek sorsát, amelyek a londoni egyezményben Olaszországnak ígértettek és meggyőződünk arról is, hogy a Diaz tábornagy fővezéri hatásköre ugyanezen vidékekre terjesztett ki. Az olaszok az ő világszerte hírhedtté vált sacro egoismo-jukkal úgyszólván kizárólag azokkal a hadterületekkel foglalkoztak, amelyeken az ő reménybeli zsákmányuk terült el. Ezért már a hadüzenetük előtt megkötött katonai és haditengerészeti

konvencióikban is a fővezérletet kizárólag e területekre biztosították maguknak. Nyilvánvaló tehát, hogy Diaz csak azokra a területekre kötött részletes megállapodásokat, amelyek az olaszoknak jutottak, a többiekért nem harcoltak, azok iránt nem is érdeklődtek, fegyverszüneti szerződésükben azokról mégsem emlékeztek, mert abszolúte semmi érdekük és joguk azokhoz nem fűződött.

Abban a kontroverziában, amely Magyarországon a páduai és belgrádi fegyverszüneti szerződések érvényessége, hatásköre és interpretációja tekintetében mind a mai napig fennáll, alig foglalkoztak azzal a kérdéssel, hogy tulajdonképpen 1918. október-november havában a prágai Narodny Vybor vagyis nemzeti tanács, mint cseh-szlovák kormány és Párizs, minő álláspontot foglaltak el e kérdésben és még inkább, hogy minő jogon követelte magának a cseh-szlovák kormány a szlovák Felvidéket? Pedig ennek a kérdésnek a megvilágítása történelmi szempontból mindenesetre nagy érdeklődésre számíthat, miért is igyekeztem magamnak ez irányban a lehető legautentikusabb felvilágosításokat megszerezni. Ezek birtokában közölhetem a következőket:

A cseh-szlovák nemzeti tanács, mint az újonnan alakuló cseh-szlovák állam kormánya hivatkozott arra, amint azt *Beszámolómban* már kifejtettem a francia, angol, északamerikai és olasz államok a cseh-szlovák államot, melynek részét a magyarországi szlovák Felvidék is képezni fogja, formálisan és hivatalosan elismerték, amivel – mondja a cseh-szlovák álláspont - elismerték az ő jogait a Felvidék bekebelezésére. Hivatkoznak azután az Andrásynak október 18-án Wilsonhoz intézett jegyzékére, melyben Andrassy mint osztrák-magyar közös külügyminiszter elismerte a cseh-szlovák államot és annak jogát, hogy a maga területi és egyéb igényeit önmaga állapítsa meg. A legérdekesebb azonban az a tény, hogy az új cseh-szlovák állam kormánya a Diaz-féle fegyverszüneti szerződésből következteti legerőteljesebben a Felvidék megszállására való jogukat. Argumentációjuk az, hogy a Diaz-féle szerződés 4. pontja eredeti olasz szövegében ezt mondja:

«Occupazione in qualunque momento, da parte delle Armate delle Potenze associate, di tutti i punti strategici in Austria-Ungheria ritenuti necessari per rendere possibile le operazioni militari o per mantenere l'ordine.» – Vagyis magyarul:

«Minden pillanatban Ausztria-Magyarország összes stratégiai pontjainak megszállása a szövetséget államok hadseregei részéről, amelyek megszállása katonai operációk vagy a rend fenntartásának érdekében szükségeseknek találhatók.»

A Diaz-féle szerződés e hivatkozott eredeti olasz szövege megfelel a Nyékhegyi alezredes által közölt francia és a Rubint tábornok által közölt német szövegeknek.

A csehszlovák álláspont, amelyet a Prágában működött olasz tisztek is magukévé tettek, a Diaz-féle szerződésre nézve az, hogy e szerződés nemcsak hogy nem biztosítja a monarchiának a szerződésben külön fel nem említett területeinek integritását, hanem ellenkezőleg épp e 4-ik pont adott jogot az olaszok által vezetett cseh katonaságnak, hogy magyar területeket megszálljanak.

A Károlyi-kormány ezzel szemben természetesen azt az álláspontot képviselte, hogy ragaszkodik a Franchet-féle fegyverszüneti szerződés XVII. pontjának rendelkezéséhez, mely szerint «Les Alliés n'interviendront pas dans l'administration intérieure de l'Etat hongrois» vagyis, hogy a szövetséget államok a magyar állam belügyeibe nem fognak avatkozni vagyis, hogy tiszteletben tartják az ország területi integritását.

A cseh-szlovák kormány nem állította ugyan, hogy a Franchet-féle szerződés rendelkezései nem biztosítanak a mi területi integritásunk, mert hisz a szerződés szavai félreérthetetlenek. Biztosítják integritásunkat és az entente-csapatoknak csakis az átvonulását teszi lehetővé, nem pedig magyar területek tetszésszerű megszállását, miként azt a Diaz-féle szerződés mondja.

A cseh-szlovák kormány nem is tagadta, hogy a Franchet-féle szerződés szavai és értelme szerint nekik nem lenne joguk a Felvidék megszállására, hanem éppúgy argumentáltak, mint azok a magyar körök, amelyek hazaárulási vádat kovácsolnak ellenünk abból, hogy nem respektáltuk a páduai szerződést, hanem megkötöttük a – miként látjuk – sokkalta kedvezőbb

belgrádi szerződést. A cseh-szlovák kormány azt vitatta ugyanis, hogy Franchet tábornagnak nem lett volna joga a területi integritásunkat biztosító pont elfogadására. A vita a Károlyi elnöklete alatt állott magyar kormány és a cseh-szlovák kormány között egész november haván át tartott. Mi ugyanis csakis a magyar állam területén belül való autonómiát voltunk hajlandók a Felvidék lakosságának biztosítani arra az időre, amíg a béketárgyalások az összes kérdéseket rendezik, megszállást nem. A cseh-szlovák kormány a Diaz-Franchet-féle szerződések érvénye és értelmezése fölötti vitát a párizsi Legfőbb Tanács elé vitte, amely azután 1918. november 27-i jegyzékével elrendelte, hogy a Diaz-féle fegyverszüneti szerződés 4-ik pontjának rendelkezései és az Andrassy-féle jegyzék alapján kötelesek vagyunk a Felvidéket a Pozsony-Duna, Ipoly-ság- Kimaszombat-Uzsok-i vonalig kiüríteni.

Vérző szívvel meg kellett hajolnunk a pádua-i Diaz-féle szerződés 4-ik pontjának rendelkezései és Andrassy nyilatkozata előtt és a kérdéses területeket kiürítettük.

vajjon találkozik-e még ezek után ember, aki nem látja be, hogy a Franchet-féle szerződés mégis csak ezerszerte kedvezőbb volt hazánkra, mint az annyit magasztalt Diaz-féle mű? Tagadhatja-e még valaki, hogy Franchet szerződése biztosította területi integritásunkat, ellenben a Diaz-féle szerződés 4-ik pontja jogcímet adott a megszállásra?

Készséggel bocsátanám a két fegyverszüneti szerződés körül felmerült kontroverziákat, a bőségesen osztogatott hazá-
árulási vádakát és az azokkal kombinált folyosói, előszobai és kávéházi mende-mondákat és ezekkel szemben az általam itt előadott komoly történelmi tényeket akár a miniszterek felelősségrevonására törvényesen megállapított bíróság, akár pedig egy a semleges országok ahhoz értő előkelőségeiből alakítandó választott bíróság döntése alá.

A fegyverszüneti szerződéssel kapcsolatosan még egy váddal kell külön foglalkoznom és ez Mackensen vezértábornagy internálására és seregének leszerelésére vonatkozik. A türelmes, könnyen hívó magyar nagyközönségnek száz formában beadták, hogy az első Károlyi-kormány e téren is rettentő bűnöket követett

el. A fővád itt is az, hogy mi a minden rossz egyedüli kútforrásával, a belgrádi fegyverszüneti szerződéssel vállaltuk azt a gyalázatot, hogy a nyugati fronton már békéért könyörgő szövetségesünknek keleten Mackensen vezérlete alatt álló csapatait lefegyverezzük. Mondhatom, hogy csokorba kellene fűznöm azt a rengeteg gorombaságot, amit a belgrádi fegyverszüneti szerződés állítólagos rendelkezései miatt reánk szórtak. Mindazoknak, akik azonosították magukat ezekkel a súlyosan sértő nyelvöltögetésekkel, kénytelen vagyok ismét csak adatokat – és pedig megcáfolhatatlan adatokat – szembehelyezni. Ugyanis a *Diaz-Weber-féle fegyverszüneti szerződés*, amely a magyar honvédelmi minisztériumban 28.000. L79 eln. 1-1918. szám alatt van iktatva I. fejezetének 5-ik pontja szó szerint így szól:

«Az összes német csapatokat nemcsak az olasz és balkán frontról, hanem az egész Osztrák-magyar Monarchia területéről is 15 napon belül teljesen vissza kell vonni. Mindazokat a német csapatokat, melyek Ausztria-Magyarországot *e határidőn belül el nem hagyták internálni kell. A végrehajtási határozványok erre nézve még külön elrendelik*, hogy minden hadicélra felhasználható tárgy a szövetséges és egyesült hatalmaknak adandó át. Különösen pedig rendeli, hogy úgy az osztrák-magyar, mint a német csapatoknak az egész tüzérségi anyagot az egész felszereléssel együtt a kiűritendő területen vissza kell hagyniok.

Így rendelkezik nem a belgrádi, hanem a Diaz-féle fegyverszüneti szerződés. A belgrádi ezzel szemben kérelmünkre mindössze *XI. pontjában 15 napi haladékot ad a német csapatoknak Magyarországon való átvonulására és állomásozására*. Ebből következtethető, de különben értesüléseim is úgy szólnak, hogy az összes fegyverszüneti szerződésekre jogosult entente-főparancsnokok arránézve utasítást kaptak, hogy a németek mindenütt rövid határidőn belül lefegyverzendők és hazaküldendők, ha pedig nem mennek, úgy internálandók. A hivatkozott páduai

szerződése tehát a felelősség, hogy vállalta a németek lefegyverzését és internálását, miért is mindazokat a címekeket, amelyeket abban a hiszemben kaptunk, hogy mi vállaltuk elsőknek a németek leszerelését, kellő tisztelettel áthárítom azokra, akik Páduában ezt a rendelkezést aláírták, mert ha valakit, úgy őket és nem a Károlyi-kormány tagjait illeti ezért gáncs és szidalom. Mi, csak azt tettük, hogy saját szerződésünkben a németek elvonulására és internálására megállapított határidőt 15 nappal meghosszabbítottuk. Fel kell még említenem, hogy amidőn Franchet tábornagy Belgrádban a fegyverszüneti szerződés pontozatait ismertette, Károlyi miniszterelnök külön figyelemztette a tábornagyot, hogy mi a Páduában Weber tábornok által vállalt azt a kötelezettséget, hogy Mackensen tábornagy seregeit leszereljük és esetleg internáljuk, megfelelni képtelenek vagyunk. Mire Franchet tábornagy határozottan kijelentette Károlyi előtt, hogy ez ügyben a fegyverszüneti (páduai) szerződés végrehajtása körül mindössze az a kötelességünk, hogy a németeknek meg kell mondanunk, hogy adják át fegyvereiket és egyéb hadiszereiket és azután menjenek ki az országból. Ha a németek nem engednek, – mondotta a marsall – a további már az entente dolga. A Károlyi-kormány tényleg ebben az ominózus ügyben, amelyet a páduai szerződés akasztott a nyakunkba, mindössze azt tette, hogy postásként közvetítette az entente rendelkezéseit, olyannyira, hogy attól kezdve, hogy francia tisztek Budapestre érkeztek, a mi közegeink rendszerint francia tisztek kíséretében jártak el. Mackensen vezértábornagy főthi internálását és elszállítását pedig kizárólag franciák intézték.

KÖZTÁRSASÁG.

Amikor Oroszországban a Miljukov vezérlete alatt álló kadetok pártja és Kerenszki szocialistái által közösen megindított forradalmi mozgalom győzött, nagy volt minálunk az öröm. Olyannyira, hogy a magyar képviselőház összes pártjai a Ház nyílt ülésén üdvözölték szónokaik útján az orosz forradalmat. 1917. áprilisában a német hadvezetőség megvalósította Ludendorffnak, a nagy hadvezérnek hallatlan eszméjét és zárt vagonban a svájci határtól egész Németországon át a német állam költségén Oroszországba szállította a legszélsőbb kommunista vezéreket, Lenint, Trockijt és társaikat, hogy teljesen aláaknázzák az orosz világbirodalomban a társadalmi rendet. Ludendorff taktikája ijesztően bevált, amennyiben augusztusban már Lenin volt az úr egész Oroszország felett és végrehajtotta diktatúráját annak összes borzalmaival. Lenin azonban ezzel sem elégedett meg, hanem a hadifoglyok között kurzusokat tartatott, amelyeken a bolsevista-tanok részére oktatókat neveltek. Ezek azután úgy kioktatták a mi magyar hadifoglyainkat, hogy mire azok hazakerültek, itthon már félelmetes módon terjesztették a kommunista tanokat. A kezeim közt voltak már 1918. lelegején olyan katonai rendeletek, melyekkel a veszedelmesen terjedő bolsevista tanok ellen igyekeztek védekezni. Nagyban előmozdította ezt a forradalmi hangulatot hadseregünk kimerültsége és különösen az élelmiszerekben és ruhánumúekben való nélkülözés. Könnyű volt az izgatónak munkája, amidőn jégben, fagyban, rongyokba öltöztetve éheztek katonáink.

Amíg alulról az izgatók dolgoztak, terjesztve a köztársasági hangulatot, addig felülről – október végén – a legfelsőbb

hadvezetőség a frontokon küzdő katonák soraiba dobta bele a köztársasági kérdést. Mindehhez járult, hogy a Németbirodalomban a szociáldemokrata és a «Spartakus» mozgalom óriási agitációt indított a császárság és a szövetséges fejedelmek trónjai ellen és a köztársasági államforma mellett.

Német-Ausztria már november első napjaiban reá helyezkedett a köztársasági államformára. Károly király mint osztrák császár előre írásban lekötötte magát, oly értelemben, hogyha Ausztria a köztársaságot proklamálja, ő magát a nép akaratának aláveti.

Minálunk a Nagy György-féle köztársasági párt, amely ellen Tisza István gróf a háború előtt külön törvény hozatalát tartotta szükségesnek, november legelején új életre kelt s a radikálisok és szociáldemokraták támogatása mellett oly erőteljes köztársasági propagandát fejtett ki, amely előtt szemet hunyni lehetetlen volt. Ekkor merült fel a minisztertanácsban, az az eszme, hogy szólítsa fel valaki az Eckarts-Auban tartózkodó királyt a lemondásra. A főrendiház elnökének és néhány tagjának utazását Eckarts-Auba és annak eredményét munkám más helyén részletesen leírom. Amíg ezek az urak a királynál jártak, megjelent Károlyi Mihály miniszterelnök előtt az egyetem jogi karának egy öttagú küldöttsége, amely felhívta a miniszterelnök figyelmét arra, hogy nagy hiba lenne a Károlyi-kormány részéről, ha a király lemondását erőltetné, mert hisz az időközben beállott események folytán a Habsburg-Lotharingiai háznak immár *automatice*, a törvény erejénél fogva megszűnt a magyar királyi trónra való minden néven nevezendő jogosultsága. Károlyi miniszterelnök igen bölcsen, hivatkozva a kérdés óriási fontosságára, felkérte a küldöttség tagjait, névszerint: Doleschal Alfréd, Király János, Kmetty Károly, Kenéz Béla és Pikier Gyula egyetemi tanárokat, hogy szóbelileg előadott véleményüket foglalják írásba. Másnap az egyetem küldöttei Kmetty Károly kézírásában a következő beadványt küldöttek el Károlyi Mihály gróf miniszterelnöknek:

Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr!

Rövid eszmecsere után a tegnapi témákról való nézeteinket dióhéjba szorítva következőképp formulázzuk:

A pragmatica sanctio.

«Az 1723.1., 2., 3. t.-c.-ekben biztosított trónöröklési igény nem áll fenn többé:

a) mert az ausztriai országok és királyságoknak és a magyar szent korona országainak osztatlanul és elválaszthatlanul együttbirtoklása *lehetetlenné* vált;

b) mert azon országok és királyságok teljesen különálló független államokká alakultak és ezekben az uralkodás hatalma nincs már a Habsburg-ház leányági leszármazol részére biztosítva, sőt kettőben már nincs is *monarchikus* államforma;

c) mert azon kölcsönös védelmi kötelezettség, melyet a *pragmatica sanctio* követel, nem biztosítható többé;

d) mert a magyar szent korona országainak felosztatlanul együttbirtoklása is megszűnt a társországok elszakadása folytán.

Az utolsó király. IV. Károly király hatalma is megszűnt.

A *pragmatica sanctio*ban biztosított jog alapján trónra lépett és megkoronázott apostoli királynak jogi helyzetére nézve a következő, bár nem egészen megtámadhatatlan álláspont látszik helytállóknak.

Ő felsége IV. Károly elesett magyar királyi alkotmányos hatalma birtokától azáltal:

a) hogy felelős minisztériumát esküjének kötelező ereje alól feloldotta;

b) hogy az ausztriai császári hatalmat letette és így a maga részéről megszüntette a két állam uralkodói méltóságainak egy személy által való bírását és gyakorlását, ami pedig az 1723. 1., 2. t.-c.-ek szerint elengedhetlen követelmény;

c) mert Magyarország államterületi és politikai integritását és országai oszthatatlanságát nem tartotta fenn, belenyugodott,

sőt mondhatni kifejezetten közreműködött Horvát-Szlavón-Dalmátországok ki- és elszakadásához és ezt hozzájárulásával vonakodás nélkül elismerte.

Lemondás nem lényeges.

Alappal vitatható már most, hogy lemondás nélkül is megüresedett a királyi szék, hogy a magyar országgyűlésre szállt vissza a *szuverenitás teljessége*, hogy a szabad királyválasztási jog feléledt, hogy szerzett jog vagy bárminő jogi tény nem állja többé útját az államuralmi forma megváltoztatásának sem, hogy *detronizálás* miatt nem lehet panasz, hogy a trón *megüresedésének jogi állapota* a történt tények és cselekmények folytán állott be és ezen állapot az országgyűlés (Nemzeti Tanács) által nem előidéztetik, hanem csupán *konstatálandó* lesz, illetőleg *deklaratív jellegű*, kinyilatkoztatás fog ott történni ily értelemben. *Éppen nem szükséges*, de nem is vihető keresztül a Habsburg-ház összes előbb jogosult három fő ágából leszármazóknak sorrendben való lemondása a trónról, ezek között különben is lemondásra nem képes csecsemők is vannak, sőt esetleg méhmagzatok is (nascituri).

Végezetül tisztelettel megjegyezzük, hogy a jelenleg még alkotmányos létezéssel bíró országgyűlés úgy a szabad királyválasztást megejthetné, mint ahogy (formailag) jogosult volna az államforma módosítására, a köztársasági államalkat elfogadására is. Országos határozat ezek iránt teljesen alkotmányos érvényű lenne.

De lényegében helyesebbnek és az igazi nemzeti akaratot inkább kifejezőnek ismerhető el azon – azt hiszem – tervezett eljárás, mely szerint a jelen országgyűlés *önmagát feloszlattnak* nyilvánítja azzal, hogy hatalmát átengedi egy az országgyűlés mindkét Házának tagjaiból és a nemzet irányadó rétegeiből, meghívottakból (bővített Nemzeti Tanács) alakuló testületnek. Ily hatalmi delegálás lényeges szükség, mely hivatva lesz haladéktalanul keresztülvinni az államéletben elkerülhetetlenül szükségessé vált új alkotásokat. E testület által a kormányzó-

ság provizóriumának elkerülésével esetleg a köztársasági államfő megválasztása is megejthető, azzal, hogy míg az összehívandó új országgyűlés másképp nem határoz, az elnök hatáskörébe tartozik az eddigi királyi jogok gyakorlása is (a jus supremæ patronatus is) a hadüzeneti jog kivételével, mely az országgyűlést fogja illetni.

Mély tisztelettel:
a tisztelgő küldöttség tagjai.

Bocsánat, hogy az idő rövidsége miatt pongyolasággal szerkesztettük ezen tiszteletteljes iratunkat.»

Ez volt a budapesti tudományegyetem jogi kara öt küldöttének előterjesztése.

Ugyanaznap, amidőn az egyetemi küldöttség Károlyi Mihály miniszterelnöknél járt, megjelent az «Az Est» című lapban Andrassy Gyula gróf vejének, Pallavicini György őrgrófnak nyilatkozata, mellyel röviden, de minden félreértés kizárásával a Habsburgok trónvesztését és a magyar köztársaságot proklamálta.

Közben visszaérkeztek Eckarts-Auból Wlassich Gyula báró a főrendiház elnöke és társai, és magukkal hozták a király már közzétett nyilatkozatát, amelyet akkoriban maga Wlassich Gyula báró a «Déli Hírlap»-ban közzétett nyilatkozatában *a trónról való lemondásnak* minősített.

Súlyos helyzetbe kerültünk, amelyet még komplikált az a tény, hogy az országgyűlés mindkét Háza annak tudatában, hogy elnapolásuk után az országház kupolacsarnokában a Nemzeti Tanács a köztársaságot proklamálni fogja, elhatározta, hogy minden szó, minden tiltakozás nélkül magát el fogja napolni.

Ily körülmények között a helyzet alapos megvizsgálása és mérlegelése után *a kormány tudomásul vette, hogy a király félredáll és magát éppúgy mint Ausztriában, eleve aláveti a nemzet döntésének.*

Magáévá tette az egyetem jogi kara küldöttei fennebb előadott előterjesztésének azon részeit, amelyek szerint a Habs-

burg-Lotharingiai-ház összes tagjai elveszítették igényeiket a magyar királyi trónra.

Tudomásul vette, hogy a főrendek és országgyűlési képviselők kimondják a képviselőház felosztatását és ezzel kapcsolatosan a főrendiház elnapolását, anélkül, hogy az adott viszonyok között a két Háznak csak egyetlenegy tagja is szükségét látná a köztársaság proklamálásának küszöbén ez ellen csak egy szónyi óvást avagy különvéleményt előterjeszteni. Ez előzmények után, ilyen tényállás, ilyen közjogi felfogás mellett és megnyugtatta hazánk legelső közjogi kapacitásainak ama véleménye által, hogy *a köztársaság proklamálásának immár semmi néven nevezendő törvényes akadálya nincsen, hozzájárultunk a köztársaság proklamálásához azzal a természetes és magától értetődő fenntartással, hogy a Nemzeti Tanács e cselekménye felett, vagyis az államforma felett végérvényesen a minél előbb kiírandó és az általános, titkos választójogra fektetendő választásokon megnyilvánuló nemzeti akarat lesz hivatva dönteni.*

November 16-án a szigorú legitimista álláspont szerint törvénytelenül jártunk el. Törvényesen azonban mindazok felfogása szerint, akik azokat az elveket, melyeket az 1921. évi XLVII-ik detronizációs törvény dekretált, helyeseknek, közjogi szabályainknak megfelelőeknek tartják.

Azokhoz azonban, akik a legitimista álláspontból kiindulva, a mi eljárásunkat, amelyet az 1918. évi november havi kényszerhelyzetünkben követtünk, utólag oly kíméletlen szigorral kritizálják, van egy komoly kérdésem. Ugy-e bár, a magyar nemzet apraja-nagyja az ötéves világháború során kimutatta, hogy hősiesség és bátorság tekintetében őket senki túl nem szárnyalta? Ezt elismeri jóbarát és ellenség egyaránt. Kérem azokat a legitimista urakat, akik ma oly nagyonnagy hangerőre és oly nagy szigorral ítélkeznek felettünk, hol voltak az urak 1918. november 16-án? Tagadom, hogy csak egy is közülök bátorság hiányában hallgatott. Vétenék nemzetem ellen, ha ezt bárkiről is feltételezném. Kérem, miért hallgattak tehát akkor, a döntés óráiban? És miért hallgattak, amikor Wlassich Gyula báró a főrendiház, Szász Károly pedig a képviselőház elnöki székéből meghívták a két Ház tagjait, vegyenek részt a köztársaság kikiáltásában?

Megadom reá a választ: hallgattak, mert kénytelenek voltak elismerni, hogy mást nem tehattünk, mást tennünk nem volt szabad. Ennek a józan belátásnak kell tulajdonítanunk, hogy hazánk annyi konzervatív, királyhű előkelősége novemberben, amikor «a magyar nemzeti októbrizmus élethalálharcát küzdötte», baloldali szocialisták, szélső radikálisok és bolsevisták nemzetrontó támadásaival szemben, fölismerték, hogy ami nehéz küzdelmeinket még csak elvi fenntartásokkal sem szabad megnehezíteniük, sőt ennek a belátásnak tudható be az országgyűlés két Házának egyhangú határozata, ennek tulajdonítandók a néppárt manifesztuma, a püspöki kar felirata és annyi «előkelőség» nyílt állásfoglalása a trónvesztés kimondása és a köztársaság mellett, annak dacára, hogy csak József főherceg és fia és mi, a kormány tagjai lettünk esküink alól feloldva.

De legyen bár nekem igazam, vagy legyenek mások az okai annak, hogy november 16-án főrendek és képviselők hallgattak és hogy a *képviselőház királyi leirat nélkül önmagát feloszlatta és „e határozatot a főrendiház egy szónyi ellenvetés nélkül tudomásul vette*, minden esetben merem állítani, hogy utólag szidalmazni, bántani és üldözni azokat, akik azokban a nehéz időkben a nemzeti trikolór mellett harcoltak, legalább is nem ildomos cselekedet.

Az elmondottakon kívül fel kell hívnom olvasóim figyelmét azokra a megállapodásokra, melyek 1919. október havában Budapesten az összes politikai pártok részvételével, az entente-hatalmak legfőbb tanácsa által a magyar kormányalakítás céljából kiküldött megbízott, Sir Georg Clark vezetése mellett létrejöttek. E tárgyalások során, november 21-én létrejött az összes pártok között a megegyezés, amelyben kimondták azt is, hogy «*az államforma kérdésében népszavazás döntsön*». Huszár Károly, akkor designált miniszterelnök, külön is hangsúlyozta, hogy kedvenc eszméje is elfogadhatott, mely szerint az államforma kérdésében népszavazás dönt. Ugyanakkor Garami Ernő kijelentette, hogy ha ilyen népszavazás lesz és a nép bármelyik államforma mellett is döntene, a szociáldemokrata munkásság azt kötelezően elismeri és hogy nem fognak ellene forradalmi eszközökkel agitálni. Huszár Károly eme bejelentése

után. elsőnek Apponyi Albert gróf szólalt fel és kijelentette, hogy az államforma feletti döntést arra az időre kell halasztani, amikor a béke véglegesen megkötött. Eme nagyjelentőségű megállapodások és kijelentések ismertetése során azután Huszár Károly, már mint miniszterelnök, az akkori meg nem cáfolt sajtóközlemények szerint szószerint ezeket mondotta: «Az államforma kérdésében talán legjobb lenne, ha népszavazás dönt, amelybe nem fog belejátszani semmiféle idegen szempont, sem felekezeti, sem gazdasági, sem szociális kérdés, úgy, hogy a magyar nép összesege és egyeteme kizáróan ebben az egy kérdésben fog majd dönteni, vajjon királyságot akar-e vagy köztársaságot?»

Az elmondottakból megállapíthatom tehát, hogy az októberi kormány, a volt király nyilatkozata után. kénytelen volt az államforma tekintetében ideiglenesen – az általános választójog alapján megejtendő néphatározat végleges döntésének fenntartása mellett – az államforma tekintetében határozatot provokálni. Minthogy pedig a kormány összes tagjait teljes egyetértésben az egyetem jogi fakultásának álláspontjával, azt a nézetet vallották, amelyet évek multán, vagyis 1921-ben a Nemzetgyűlés Bethlen István gróf miniszterelnök javaslatára törvénybe iktatott, hogy ugyanis a Habsburg-Lotharingiai uralkodóház 1918. november elején a törvény erejénél fogva elvezítette a magyar trónra vonatkozó összes igényeit, a Károlyi-kormány az elé az alternatíva elé állítatott, hogy vagy újra szabályozza – ideiglenesen – a trón-kérdést, vagy pedig proklamálja – ideiglenesen – a köztársasági államformát, reabizván a nemzetre a végleges döntést. íme, tehát a Károlyi-kormány álláspontját mennyire igazolták az események! Mert a végleges államforma kérdésében, hogy ugyanis királyság vagy köztársaság legyen-e, a Károlyi-kormány végelemzésben ugyanazt akarta, amit a Huszár Károly miniszterelnöksége alatt szövetszertett pártok összesege kívánt, amely kérdést elsőízben Wekerle Sándor miniszterelnöksége és Andrássy Gyula gróf közös külügyministersége alkotmányos felelősége mellett már 1918. október 29-én a katonaság szavazása alá bocsátottak, vagyis egyelőre ideiglenes alkotmányt, azután pedig azt, hogy a nemzet

összessége külön népszavazással mondja ki végleges elhatározását. Pártatlanul és tárgyilagosan szemlélve az eseményeket, megállapítható, hogy engem és mindazokat, akik velem együtt viselik a köztársaság ideiglenes proklamálásáért a felelősséget, sokkalta csekélyebb felelősség terhel, mint azokat, akik magukat mostanában hithű legitimistáknak vallják, de hozzájárultak ahhoz, hogy október végén a katonáktól kérdezzék meg, hogy királyságot vagy köztársaságot akarnak-e, vagy mint azokat, akik mint fanatikus legitimisták, hozzájárultak a Huszár-kormány által programmba vett népszavazáshoz, amely ugyancsak a királyság vagy a köztársasági államforma között lesz hivatva dönteni.

Ha – amint azt én ajánlottam – IV. Károly király lemond a magyar trónról elsőszülött fia javára, mi az ifjú trónörököszt azonnal kizárólag Magyarország királyává proklamáljuk, ennek megtörténtét még a régi országgyűlésen törvénybe iktatjuk és gondoskodunk egy, a király nagykorúságáig őt helyettesítő régens ég megválasztásáról. Ily módon – hitem szerint – Ottó főherceg és utódai részére a magyar királyi trónt egy szabadelvű alkotmány alapján biztosíthattuk volna. Miután engem ebben megakadályoztak, már nem jöhetett más, mint az ideiglenes köztársaság, a Habsburgok trónvesztése és ideiglenes intézmények, amíg majdan a nemzet alkalmas pillanatban és alkotmányos formákban a maga sorsa felett véglegesen nem intézkedhetik. 1918 végén szükséges volt a népköztársaság ideiglenes életbeléptetése, éppúgy, amint ma szükségünk van tényleg fennálló ideiglenes alkotmányos berendezésünkre. Annyiban egyenlő a helyzet, hogy sem az összeomlás idejében, sem pedig a mai időkben végleges alkotmányjogi berendezkedésünkre a bel- és külpolitikai helyzet nem alkalmas.

KORMÁNYBIZTOSOK.

Tudvalevőleg minden olyan kormányváltásnál, amely politikai párt- és programváltással van egybekötve, az összes vármegyei és városi főispánok beadják lemondásukat, liogy az új kormány a saját politikájának megfelelő főispánokat nevezhessen ki. így történt 1918. november 1-én is. Azt hiszem, mióta Magyarországon alkotmányos élet van, még belügy-miniszter a főispáni kinevezések körül nagyobb nehézségek elé nem jutott, mint e sorok írója. Elsőben is, minthogy a király a Károlyi-kormány kinevezése után félreállott, indítványomra a kormány elhatározta, hogy a minisztérium nem nevez ki főispánokat, hanem élve a kivételes törvények által adott jogával nagyobb hatáskörrel felruházott kormánybiztosokat állít a városok és vármegyék élére azzal, hogy a kormánybiztosokat a főispáni teendők ellátásával is megbízza. Ez eljárással kapcsolatosan azokat a főispánokat, akiket az előző kormánytól átvettünk, kineveztük kormánybiztosokká, hogy az egész ország városai és megyei élén egyenlő hatáskörű tisztviselők képviseljék a kormányhatalmat.

Komplikálta a helyzetet, hogy úgy az északi, mint a keleti vármegyék megszállás veszedelme, illetve megszállás alatt állottak és így nem tartottam a magyar államhatalom presztízse érdekében megengedhetőnek, hogy ezeken a veszélyeztetett pontokon épp a veszély óráiban a megye legfőbb vezetőségében változtatásokat vigyek végbe. Ezért Erdélyben a szász-ság vezetőivel abban állapodtam meg, hogy Szebenben marad a régi főispán, Nagyküüllő, Brassó és Beszterce-Naszód vármegyékben az alispánok vezessék tovább a megyéket főispán-kormánybizfosi hatáskörrel. A Felvidéket illetőleg pedig

Jánoky-Madocsány Gyula nyitrai, Putnoky Móric gömör-kis-honti, Mednyánszky László trencseni, Darányi Kálmán zólyomi és rövid ideig Bolgár Ferenc máramarosi főispánokat, dacára, hogy állásaikról való felmentésüket erősen szorgalmazták, kénytelen voltam felkérni, majdnem erőltetni, hogy állásaikat a kritikus időkben ideiglenesen tartsák meg.

Amint már máshelyütt kimutattam, a Károlyi-kormány három párt, a függetlenségi és 48-as, a szociáldemokrata és a polgári radikális párt koalíciójából alakult. Rövidesen a kormány kinevezése után csatlakoztak hozzá a nagyatádi Szabó-féle kispapárt, a keresztényszocialista néppárt, belépett a Károlyi-pártba a Vázsonyi-féle demokratapárt, támogatta a kormányt a Pallavicini-féle földműves- és kispapárt, azonkívül pedig feloszlottak az összes többi 67-es és 48-as pártok és frakciók és ezek tagjai részben támogatták a kormányt, részben passzivitásba vonultak. Mi sem természetesebb, hogy a kormány köré történt e tömeges csoportosulás folytán figyelemmel kellett lennem mindeme pártok és frakciók képviselőire. Ennek megfelelően Bartos János országgyűlési képviselő közbenjárása és közvetítése mellett kineveztem Beniczky Ödön későbbi belügyminisztert Esztergom vármegye kormánybiztosává. Beniczky ugyanis már az előző kormány idején Bars megye főispánja volt, egyúttal – Kobek Kornélnak hónapokkal előbb történt lemondása után – az esztergommegyei főispáni teendőkkal is meg lett bízva. Én Bartos János néppárti képviselőt neveztem ki Bars vármegye főispáni teendők ellátásával megbízott kormánybiztosává, így barsmegyei főispáni állásától felmentettem Beniczkyt és kineveztem november 6-án Esztergom vármegyére kiterjedő hatáskörrel kormánybiztossá. A néppártnak ez a két kitűnősége képviselte az én kinevezésemmel a keresztényszocialista néppártot politikai bizalmi állásban kormányunkban. Mindkét úr a kurzus-kormányzatok idején képviselő, Beniczky Ödön belügyminiszter, Bartos János pedig egységspárti képviselő lett.

Vas vármegyében Ostffy Lajos dr. volt már Esterházy és Wekerle kormánya idején főispán, Miskolc városában pedig Gedeon Aladár. Mindkét politikus Apponyi Albert gróf híveihez

tartozott, vármegyékben népszerűségnek örvendtek, állásaikat derekasan betöltötték, így én őket épp Apponyi-párti múltjuk révén különös örömmel tartottam meg állásaikban, Ostffy nem mentettem fel egész miniszterségem tartama alatt, pedig ugyancsak szorítottak erre radikális és szociáldemokrata részről. Gedeont sajnálatomra később el kellett ejtenem.

Még az előző kormány idején, mint a demokraták képviselője,- Füzeséry Zoltán dr. Békés vármegye főispánjává lett kinevezve, én ugyancsak mint demokratapártit meghagytam Békésben és kineveztem ugyanoda kormánybiztossá.

Szükségét láttam, hogy a kiscgazda- és a Pallavicini-féle párt is képviselőt nyerve a főispán-kormánybiztosi karban és így mint a kiscgazdák bizalmas emberét kineveztem Reinprecht Antal veszprémi főispánt ugyanoda kormánybiztossá, Bajára pedig Meskó Zoltánt, mint a Pallavicini-párt tagját, aki a kommunizmus bukása óta a kormánypártokban mind a mai napig előkelő szerepet tölt be.

Régebben nálunk, sajnos, nem túlsókat foglalkoztak a rutén nemzetiségi problémával. Amikor kormányra kerültem, kötelességemnek tartottam rutén származású magyar előkelőségeket a rutén-lakta vidék főispán-kormánybiztosi székeibe kinevezni. így kineveztem dr. Kutkafalvy Miklós-t, a Károlyi-féle függetlenségi párt radikális szárnyához tartozó politikust Bereg megyébe, Legeza Pál osztálytanácsost Ungvárra, dr. Volenszky Kálmánt Ugocsába, dr. Szabó Orest belügyminiszteri osztálytanácsost pedig Budapest székhellyel az összes rutén kulturális ügyek kormánybiztosává. Kutkafalvy és Legeza később a kurzus-kormányzat alatt mint nemzetgyűlési képviselők, sőt előbbi államtitkári minőségben is, kiváló szolgálatokat teljesítettek. Ugyancsak állásaikban meghagytam Borsod megyében Bottlik Józsefet, a Nemzetgyűlés későbbi alelnökét és Bosnyák Gézát, Zala vármegye főispánját, aki később vármegyéjében a keresztény kurzus-politika egyik zászlóvivője lett. Mindkét főispán miatt ugyancsak kemény harcokat kellett minisztériáimmal megvívnom megtarthatásuk érdekében.

Az akkori helyzet különlegességét mi sem mutatja jobban, mint az, hogy Hunyad vármegyében Szentiványi Lajos, Hajdú vármegyében pedig Kásó István vármegyei főjegyzőket, a régi munkapárt lelkes híveit neveztem ki kormánybiztosokká.

A legérdekesebbek egyike volt a székesfehérvári kormánybiztosi eset. Károlyi József gróf, a függetlenségi párt régi, kissé konzervatív hajlamú híve volt a főispán. November 1-én a vármegye közgyűlése Károlyi József gróf elnöklete alatt egyhangúan csatlakozott a Nemzeti Tanácshoz. Súlyt helyeztem arra, hogy Károlyi József gróf, aki úgy a városban, mint a vármegyében nagy népszerűségnek örvendett, a következő nehéz időkben megmaradjon állásában és népszerűségével, tapintatával segítsen a rend biztosításában. Ezért, midőn személyesen meglátogatva bejelentette lemondását, igen melegen kértem, maradjon meg továbbra is hivatalában. Nyilatkozataiból azt a reményt merítettem, hogy talán mégis sikerül őt állásában való maradásra bírnom, miért is a legközelebbi minisztertanácsban felhatalmazást kértem, hogy vele hivatalos tárgyalásokat kezdhessek. Azonban nem kis meglepetésemre a miniszterelnök, Károlyi Mihály gróf, József gróf testvérbátyja, oly vehemenciával foglalt állást – konzervatív érzelműnek ismert – öccse kinevezése ellen, hogy a minisztertanács engem leszavazott. Erre Károlyi Józseffel megbeszélve az utód kérdését, az ő javaslatára kineveztem Kövess Emil dr. székesfehérvári kir. ügyészt utódjává. Kövess Emil dr. egész miniszterégem alatt teljes megelégedésemre teljesítette szolgálatait. Csak sokkal később (Budapesti Közlöny 1919. február 9.) lett utódom alatt felmentve.

Már az előzetes kinevezések is ugyancsak kemény próbára tették idegeimet, mert hisz minden egyes kormánybiztosi állás körül hetekig tartó harcokat kellett megvívnom a radikálisok és Kunfiék koncentrikus támadásaival szemben. Ezek az urak szélsőséges meggyőződésükből kifolyólag rohamlépésben akarták átalakítani az egész országot a maga összes intézményeivel együtt. Igen természetes, hogy én, aki ezzel a törekvéssel szemben a fennálló törvényes politikai, társadalmi és szociális rend fenntartására törekedtem, minden egyes kinevezésnél

velük szembekerültem. Hogy milyen nehéz volt az én helyzetem, annak egy-két példával való megvilágítását az utókor számára feljegyzendőnek tartom. Jász-Nagykun-Szolnok vármegyében Kuszka István dr. régi függetlenségi volt a főispán, szívesen meghagytam volna állásában, de meggyőződtem róla, hogy ezt keresztülvinni nem bírom. Kerestem tehát és találtam több megyei és miniszteriális személyiséget, akik a mi függetlenségi pártunk lelkes hívei voltak és minden szükséges előképzettséggel bírtak. Alighogy az első név forgalomba került, megjelentek a vármegyei tisztikar vezetői, élükön az udvari tanácsosi címmel felruházott alispánnal, és küldött-ségileg, a tisztikar nevében és a közbéke és nyugalom érdekében kérve kértek, ne nevezek ki a megye élére «úriembert», hanem a szolnoki szociáldemokraták Darvas Ferenc nevű vezérét. Megjegyzem, utóbb értesültem, hogy a nálam megjelent vezető vármegyei tisztviselők egytől-egyig a Tisza-féle munkapárti politika lelkes hívei voltak, és hogy az a Darvas Ferenc, akit ők főispán-kormánybiztossá ajánlanak, a legszélsőségesebb kommunista irányzatú, erőszakos jellemű szocialista volt. Darvas másnap megjelent nálam és reám intelligencia és képzettség tekintetében is a legrosszabb benyomást tette. Sehogy sem akartam kinevezni. A minisztertanácsban Kunii és a radikálisok nap-nap mellett erőszakoskodtak Darvas kinevezése érdekében. A vármegyei munkapárti tisztviselők ugyanezt szorgalmazták, ellenben, a vármegye másodfőjegyzője – lelkes függetlenségipárti úriember – és a vármegye intelligenciájának számos tagja rémülettel beszéltek nekem a bekövetkezendőről, ha Darvast mégis kinevezném. Sikerült Darvas kinevezését miniszteri állásom elhagyásának napjáig eltaktikáznom.

Egy másik eset: Egyik vegyes ajkú, erősen hazafias érzelmű erdélyi vármegyében egy derék ottani földbirtokost szándékoztam kinevezni. Apáthy István dr. nagynevű egyetemi tanár és erdélyi főköormánybiztos melegen ajánlotta, úgyszintén az erdélyi urak közül mindazok, akik velünk szimpatizáltak. A minisztertanácsban Jászi nagy filippikát mondott jelöltem ellen és mint oda a legalkalmasabbat, egy soha nem hallott nevű

ottani férfiút ajánlott. Érdeklődtem az illető iránt és kisült, hogy egy jóra való, de politikailag teljesen jelentéktelen vármegyei írnok, aki három-négy barátjával «Jászi-pártot» alakított, ezt bejelentette Jászinak, mire Jászi Oszkár, ez a jóhiszemű, nagy tudású, de a mellett gyakorlati dolgokban gyermekesen tapasztalatlan ember, komolyan elhitte, hogy ezt az embert kell nekem kinevezni, mert szerinte ez a legalkalmasabb. Természetesen nem engedtem, mire nagy harag, zúgolódás és panaszkodás következett az én reakciónárius, maradi politikám miatt.

Miniszterségem utolsó heteiben a főispán-kormánybiztosi kinevezések kérdése volt egyik legfőbb támadási felület, amelyről engem a miniszteri székéből kiintrikálni igyekeztek. Kötelességem azonban kijelenteni, hogy minisztertársaim közül Lovászy Márton, Bartha Albert, Búza Barna, Nagy Ferenc és Berinkegy Dénes mindig megértéssel támogattak, Garami Ernő pedig az ő bölcs, előrelátó eszével megértette, hogy az a szerintük «jobb», amit Kunfi és Jásziék hajszolnak, tönkre fogja tenni azt a «jót», amely szabadságot és konszolidációt jelent és amelyet mi, mérsékeltberek, biztosítani akarunk, és ezért, ha nem is támogathatott engem, de soha az ellenem folytatott hajszában részt nem vett.

Végül a főispán-kormánybiztosi kinevezésekkel kapcsolatosan hadd említsem még fel, hogy valahányszor az első és második Nemzetgyűlés idején, de még azóta is elhangzik az újabb kor kormányt-támogató táborából ellenem és barátaim ellen a «destruktív», «forradalmár» és egyéb minden vád és szidalom, mindig eszembe jutnak azok a férfiak, akik ezen szitkozódásoknak ma tapsolnak, annak dacára, hogy 1918-19-ben politikai bizalmi alapon és részben politikai bizalmi állásokban támogatták a Károlyi- és Berinkegy-kormányok politikáját.

A fennebb elősorolt előkelőségek névsorához még csak egynéhány nevet: Perczel Móricot én neveztem ki Komáromba főispán-kormánybiztossá a szociáldemokraták és radikálisok zúgolódása dacára. Később, talán januárban elzavarták Perczel Móricot, aki erős nemzeti irányban vezette a város és vármegye politikáját és helyébe kinevezték F. Szabó Géza komá-

romi polgármestert, aki ma az egységes kormánypárt egyik vezető előkelősége. Király Aladár dr., Oberhammer Antal, Kerese György dr., K. Pethes László dr., Petrovics György dr., Neubauer Ferenc dr., mindmegannyi előkelőségei a kurzus-politikának, volt nemzetgyűlési és részben ma országgyűlési képviselők, valamennyien általam, illetve utódom, Nagy Vince dr. által lettek főispán-kormánybiztosokká kinevezve a Károlyi-kormányok idején.

TERROR.

Gyakran találkozunk azzal a váddal, hogy a Károlyi-kormány és a Nemzeti Tanács terrorizálta az embereket. Különösen súlyos az a vád, hogy a Károlyi-kormányzat a bíróságokat is megfélemlítette. E vád engem, aki az egész életemen át a leglelkesebben küzdöttem a legteljesebb bírói függetlenség érdekében, igen érzékenyen érint. Minthogy konkrét vádak e téren sem állítottak fel, nem volt alkalmam ezek ellen a törvényes fórumok előtt védekezni. Meg kell tehát elégednem a Károlyi-kormány első igazságügyminisztere, Búza Barnának ez ügyben tett nyilatkozatával, amelyet minden kommentár nélkül, szó szerinti szövegében teszek közzé a «Népszava» 1924. febr. 6-i száma nyomán. A nyilatkozat szövege a következő:

«A legfőbb fegyelmi bíróságnak báró Wlassics Gyula elnöklése alatt hozott határozata szerint a bíróságok akarata és jobb meggyőződésük ellenére tettek esküt a köztársaságra és ugyancsak e szerint a határozat szerint «köztudomású», hogy a Károlyi-kormány egyik kormányzati eszköze a megfélemlítés volt. Nem tudom miből állapította meg a bíróság ezt a «köztudomású»-^ de azt határozottan állítom, hogy a Károlyi-kormány egyáltalában senkit sem félemlített meg és nincs egyetlenegy ember Magyarországon, aki komolyan és jogosultan mondhatná, hogy őt a Károlyi-kormány megfélemlítette. (Amihez természetesen azt is el kellene mondani, hogy hogyan és mivel félemlítette meg.) A Károlyi-kormánynak leghatékonyabb támogatását éppen báró Wlassics Gyula nyújtotta akkor, amikor a kormány fölkérése nélkül, önként elment Eckarts-Auba és meg-

szerezte a király lemondását. Hogy milyen eszközökkel bírta rá a királyt a lemondásra, nem tudom. De hogy maga a Károlyi-kormány senki ellen sem alkalmazott megfélemlítést, azt bárkivel szemben állíthatom.

1918. november 3-án, tehát miután a forradalom «bűncselekményét» már nyilvánosan elkövettük, keresett engem a minisztériumban Günther Antal kúriai elnök és nem találván, azt az üzenetet hagyta, hogy meg akar jelenni előttem, mint ideiglenes igazságügyminiszter előtt, a bíróságok vezetőivel. Meglepett ez a kivételes előzékenység és azt üzentem, hogy majd én teszem tiszteletemet. Másnap át is mentem az elnök úrhoz és ott találtam Juhász Andor táblai elnök urat, Vary Albert koronaügyész urat és még három urat, a bíróságok vezetői közül. Az urak a legmegtisztelőbb előzékenységgel fogadtak, minden szertartás vagy feszély nélküli közvetlenséggel, mondhatnám barátsággal. Günther Antal megölelt, mint régi barátját, Juhász Andor úr pedig szintén emlékeztetett arra, hogy Kassáról ismerjük egymást és barátilag nyújtotta kezét, amit én naiv őszinteségemben hasonlóan meleg kézzsoritással viszonzottam. Ezután feszélytelenül társalogni kezdtünk a közvetlen teendőkről. Az egyik úr felvetette, hogy az izgott közhangulatra való tekintettel nem lesz jó a király nevében hirdetni az ítéleteket, a másik úr pedig azt ajánlotta, hogy hirdessék az ítéleteket a magyar állam nevében. Én ezt kifogásoltam, mert ellenkezik a törvénnyel. Végre abban állapodtunk meg, hogy két hétre felfüggesztjük a bírósági tárgyalásokat. Nyugodt, derűs, kedélyes, barátságos hangulatban folyt a beszélgetés és egész mostanig ez a barátságos beszélgetés volt egyik legkedvesebb emlékeim azokból a keserű időkből. Megfélemlítésnek nyomát sem láttam az urakon, különösen azt nem, hogy általam vagy a kormány által érezték volna magukat megfélemlítve. Ha már akkor valóban meg voltak félemlítve, vagy ha már akkor valóban forradalmi bűncselekményeket elkövető, büntetésre és megvetésre méltó törvénytelen kormány bitorló tagját látták bennem, úgy ezt az érzésüket ugyan jól tudták előttem palástolni. És ez nagy kár, mert ha én a bíróságok vezetőinek irányomban való viselkedéséből azt látom, hogy

jogtalan és bűnös úton haladok, talán megállottam volna, de a bíróságoknak ez a különösen előzékeny és barátságos támogatása abba a tévedésbe ejtett, hogy ők is helyeslik a kormány politikáját és ez csak megerősített abban a hitemben, hogy jó úton járok.

Báró Wlassich Gyula önmagyméltóságával 1919. januárjában volt szerencsém találkozni Károlyi Mihály egyik teaestélyén. Mosolygó barátsággal nyújtott kezet és rajta sem láttam nyomát se annak, hogy meg lett volna félemlítve.

Ennyit tudok előadni saját tapasztalataim alapján a megfélemlítésről.

Buza Barna.»

KILÉPÉSEM A KÁROLYI-KORMÁNYBÓL.

Már említettem, hogy nem szívesen fogadtam el a belügyi tárcát Károlyi Mihály minisztériumában, és hogy ezt csakis Károly király határozott kívánságára és szűkebb politikai barátaim unszolására vállaltam. Húzódóztam a tárca vállalástól, mert előre tisztában voltam azzal, hogy a megindult lavinát a lejtőn lefelé való rohantában már többé feltartóztatni nem lehet. Az események csakhamar igazolták nézetemet. Midőn elfogadtam a belügyi tárcát, megmondottam Károlynak, hogy meddig vagyok hajlandó az alkotmányváltozásban elmenni. Demokrácia és szabadelvű kormányzás tekintetében két mintát állítottam fel. Az egyik Anglia, a másik Svájc. Mindkét államban az ideális nemzeti irányú demokrácia uralmát látom megvalósítva, ahol minden polgára az államnak a törvény előtt egyenlő jogokkal bír, ahol ideális szabadságra alapított jogrend uralkodik és ahol a szélsőségek úgy jobb-, mint bal felé ki vannak zárva. Egész miniszteri működésem ezeknek az alapelveknek érvényesítésére és megvédésére irányult. Ámde a mi szociáldemokrata pártunk radikálisabb felfogású vezetői: Kunfi Böhm, Pogány, Bokányi stb. szemben a mérsékelt, gyakorlati felfogású Garami, Peidl, Peyer és Buchingerrel, egyrészt a Jászi-féle polgári radikális párt, másrészt a titokban folyó bolsevista propaganda segítségével mindinkább bal felé szorították az állam szekerének rúdját. Ha Károlyi Mihály és Jászi Oszkár a mi felfogásunk mellé állanak, ma más világ lenne Magyarországon. Ők azonban abban a – készséggel elismerem – jóhiszemű felfogásban, hogy jön az általános szociális forradalom és ennek lefolyása enyhítésére radikálisabbnál radikálisabb politikát szükséges folytatni, nemcsak támogat-

ták, de egyenesen túllícitálták a baloldali szocialistákat. A következmény a márciusban beállott teljes felfordulás, a bolsevista rémuralom, azután pedig ennek a reakciója lett. De hangsúlyozom, megtettem minden kísérletet, hogy megállítsam a végzetes balrafordulást. Ámde az ellentábor erősebb volt nálamnál és barátaimnál.

Alighogy elfoglaltam a miniszteri széket, a szociáldemokraták azt kívánták, hogy államtitkárt az ő pártjukból vegyek magam mellé. Ezt a kívánságukat, minthogy velünk koalícióban voltak, készséggel honoráltam, kiköttem azonban, hogy én választhassam ki azt, akivel, mint államtitkárommal együtt kell dolgoznom. Kunfiék azonban Landler Jenő dr. ügyvédet akarták reám oktrojálni, aki néhány évvel előbb a vasutas szövetségben olyan szerepet vitt, hogy vele ilyen nagyfontosságú bizalmi állásban együtt dolgozni nem akartam és így az ő jelölését a leghatározottabban visszautasítottam. Azután Jánosi Zoltán Károlyi-párti képviselő személyében kompromittáltam, akit ki is neveztem és akivel mindvégig igen kellemesen együttműködtem.

A szélsőségesek részéről azonban nap-nap mellett folyt az intrika, a munkástanácsban pedig november 20-a után már nyíltan követelték lemondásomat. Minthogy a szociáldemokraták a kormányt támogató egyik koaleált pártot képezték, midőn az ellenem a munkástanácsban és a szociáldemokrata pártban elhangzott támadásokról értesültem, azonnal bejelenttem lemondásomat Károlyi miniszterelnöknél. Erre megindultak a tárgyalások azzal a végcélal, hogy én maradjak és vegyem magam mellé államtitkáruul Landler Jenőt, amit természetesen a legnagyobb indignációval elutasítottam. Ekkor Lovászy Márton közvetítésével elsősorban a szociáldemokrata párt adott nékem nyilvánosan elégtételt az ellenem intézett támadások miatt, a továbbiakat pedig Lovászynak 1918. november 27-én hozzám intézett következő levelével intézték el:

«Mélyen tisztelt Barátom! A miniszterelnök úr, aki jelenleg a francia tiszti küldöttséggel való tárgyalásokkal van el-

foglalva, megbízott engem azzal, hogy az ő nevében a következőket hozzam tudomásodra:

A minisztertanács a belügyminiszteri állásról való lemondásodat nem fogadta el és arra kér, hogy tárcádat tartsad meg és ismert bölcseségeddel tovább vezesd. E kérelemhez természetesen a kormány szociáldemokrata tagjai is a legnagyobb melegséggel csatlakoznak.

A belügyminiszteri államtitkárságnak egy, a szociáldemokrata párthoz tartozó egyéniséggel való betöltése a napirendről levétetik és amennyiben újból napirendre kerülne, az csupán a veled való megegyezés után lehetséges. Fogadd stb.»

Lovász Márton
vallás- és közoktatásügyi miniszter.

Minthogy ezzel álláspontom teljes diadalt aratott, állásomban megmaradtam. Néhány nap múlva azonban már ismét fel kellett ajánlanom lemondásomat Károlyi miniszterelnöknek, mert a főispán-kormánybiztosi kinevezések és néhány más kormányzati intézkedés körül ismét túlságosan érvényesülni akart Jászi és Kunfi. Miután e kérdések körül is álláspontom teljesen diadalmaskodott, nem ragaszkodhattam tovább bejelentett lemondásomhoz.

December első napjaiban, nem hivatalos minisztertanácsban, hanem a miniszterek között folytatott eszmecsereben Jászi szóba hozta előttem az egyház és állam szétválasztásának eszméjét. Jászi odáig ment, hogy nekem felajánlotta, hagyjuk meg az egyházaknak egész mai vagyonukat és így történjék meg a szétválás. A magam részéről ezt a radikális kormányzatok részéről rendszerint napirendre kerülő kérdést a leghatározottabban elleneztem, az lévén az álláspontom, hogy én semmiféle vallásháborút provokálni nem engedek, ellenben majd ha konszolidálódnak a viszonyok, barátságos konkordátumot kötünk a Szentszékkal. Így sikerült ezt a kérdést a napirendről egyelőre levétetni, de tisztában voltam azzal, hogy ha ezek az urak hosszabb ideig maradnak a nyeregben, a vallásháborút egészen bizonyosan valamiképp provokálják. Ebből pedig én

nem kértem. Nagyon helyeseltem Lovászynak, mint vallás- és közoktatásügyi miniszternek azt az erélyes és előrelátó tervét, amellyel azonnal ideiglenesen és rövidre reá véglegesen életbe akarta léptetni a kath. autonómiát és így a kath. vagyonokat a magyar katolicizmus összességének biztosítani, aminthogy tudomásom szerint el volt határozva az Apponyi-féle javaslat alapján, az 1848. XX. t.-c. végrehajtásával a protestáns felekezetek jogos igényeinek kielégítése is. Továbbmenő egyházpolitikai akciókat határozottan elleneztem.

Ugyancsak nem-hivatalos formában szóba hozták előttem a címek és rangok eltörlésének eszméjét. Mindenütt abszurdum, mert az államnak és a népnek ezzel még sehol sem használtak, ellenben provokálnak visszavonást, elkeseredést, visszafojtott haragot, ami ismét káros visszahatással van az ország politikai és társadalmi békéjére. Ennélfogva felkértem Ladik Gusztáv belügyminiszteri államtitkárt, készítsen nekem ez ügyben egy emlékiratot, amely a francia, a svájci és más köztársaságokban életben levő és a címek és rangokra vonatkozó törvényes intézkedéseket megvilágítja. A kitűnő dolgozat másolata ma is kezeim között van. Ezt megmutattam minisztertársaimnak, vele bizonyítottam, hogy polgári demokratikus köztársaságokban a címek fenntartását helyesnek tartották. Nem akartam a francia és svájci alkotmányos tényezőknél radikálisabb lenni, midőn az egész címkérdésnek legfőbb célja csak az lehetett, hogy a magyar fő- és köznemességen üssenek egyet, Már pedig ismerem hazám történelmét annyira, hogy méltányolni tudjam a nemesség és főnemességnek hibái mellett is az ezeréves Magyarország szolgálatában kifejtett működését, és oda ne adjam magamat e társadalmi osztályok üldözésére. Engem üldözhetett a legfelsőbb tízezer egy csoportja, én azonban ilyen jogtalanságra még «a forradalmi-láz hevében» sem voltam kapható.

Jött azután a földreform tárgyalása. Tudtam, elsősorban Kunfi nyilatkozataiból, hogy a szociáldemokraták pártja a nagy és középbirtokok szocializálására, magyarul elkobzására gondol. Radikálisaink a földparcellázást oly túlzott formában tervezték, hogy ha az ő akaratuk szerint megy, úgy néhány nagyobb gyári vállalattal kapcsolatos nagybirtokon kívül az ország föld-

birtokainak legnagyobb részét teljesen feldarabolják, ezzel az ország városi és ipari munkás-lakosságának élelmezését már azért is lehetetlenné teszik, mert a kisgazda mindig átlagban kevesebbet termel, mint intenzíve gazdálkodó intelligens közép- és nagybirtokos. Azonkívül kézen fekszik, hogy azok a nincstelének, akik üres földet kapnak, ha annak vételára még oly csekély is, képtelenek lesznek földjeiket rendesen megmunkálni. Nyilvánvaló, hogy a szélsőséges, radikális földparcellázás odajuttatta volna az agrár Magyarországot, hogy saját gabona- és hússzükségletét sem lett volna képes előállítani. Kivételről többé szó sem lehetett volna, ami pedig áruforgalmi mérlegünk passzivitását katasztrófálissá tette volna.

E két szélsőséges álláspont között kereste Búza Barna a kompromisszumot. Tudta, és ebben igaza volt, hogy Magyarországon, különösen a világháború végével egy radikálisabb földreform elkerülhető nem volt. Hisz az utánunk jövő szélsőségesen reakcionárius kormányzatokat is a helyzet kényszere arra szorította, hogy sok százezernyi holdat feldaraboljanak. Tudta azonban Búza Barna azt is, hogy ha túlzásba megy a parcellázással, úgy gazdasági katasztrófába kerül az ország. Legjobb tudása, legjobb meggyőződése szerint kereste a legnagyobb jóhiszeműséggel és önzetlenséggel a helyes középutat. Sajnálatomra az én felfogásom szerint túlmessze ment a parcellázás terén, a radikális iránynak tett kedvezményekkel és így javaslatait magamévá nem tehettem.

Az elmondottak után úgy vélem, mindenki meg fogja érteni, hogy az a politika, amelyet én és velem együtt politikai barátaim képviseltünk, mely hazafias, nemzeti, polgári és demokratikus volt, amelyet én «*nemzeti októbrizmus*» neve alatt hangoztatok, nem fért meg azzal a politikai platformmal, melyet Károlyi és szűkebb barátai, valamint a radikálisok képviseltek. Így igen természetes, hogy a másik tábor élén álló polgári minisztertársaim és Garami Ernő jóhiszeműségének teljes elismerése mellett megszűnt annak lehetősége, hogy tovább együtt haladjunk, minek folytán december 12-én a kormányból végleg távoztam.

KÁROLYI MIHÁLY GRÓF.

Az 1910-ik évi általános választások alkalmával Károlyi Mihály gróf a kál-kápolnai választókerületben, hol nagy hitbizományi uradalmi voltak, mint pártonkívüli függetlenségi képviselőjelölt lépett fel. Akkoriban a Khuen-Héderváry Károly gróf miniszterelnöksége alatt megtartott általános választásokkor a miniszterelnök és Tisza István gróf több vármegyében összeszövetkezett az összes többi ellenzéki pártokkal oly célból, hogy a Justh Gyula elnöklete alatt állott függetlenségi és 48-as pártot közös erővel letörjék. Ebbe a szövetségbe lépett be Károlyi Mihály gróf és vállalta a képviselőjelöltséget Mayer János kisgazdapárti jelölttel szemben. Károlyi Mihályt akkor még annyira szélsőséges reakcionáriusnak ismertük, hogy pártom javaslatomra Károlyival szemben Mayer Jánost támogatta, aki később, a kurzus-kormányok idején a Bethlen gróf egységspártjának elnöke, előbb közéleti, utóbb pedig a legújabb időkig földművelésügyi miniszter lett. A választásnál Mayer néhány szavazattal kisebbségben maradt és így került be 1910-ben Károlyi az aktív politikába. Kezdetben kevés vizet zavart. De láttuk, hogy sokat tanuló, szorgalmas ember, aki gyermekkori mulasztásait azzal igyekszik pótolni, hogy – talán túlsókat is – össze-vissza olvas.

A háború előtt azzal tette ismertté nevét, hogy csakhamar magáévá tette a Justh Gyula elnöklete alatt álló párt külpolitikai orientációját, vagyis állást foglalt a hármasszövetségi politika ellen. Azzal a szertelenséggel és fanatizmussal, amely egész lényét áthatja, sietett Párizsba, ahol igyekezett a vezetőpolitikuskokat arról meggyőzni, hogy van Magyarországon komoly politikai irányzat, amely a német szövetségi politika ellen küzd.

Jól tudjuk a diplomácia nagymesterének Bismarcknak a tanításából, hogy a helyes külpolitika mindig az, amely két vasat tart a tűzben. Állítom tehát, hogy a haza ügyét szolgáltuk, amidőn német szövetségellene,; politikánkkal tűzben tartottuk azt a másik vasat, amely külföldi érdekeink szempontjából hivatva lett volna az ország érdekeinek szolgálatába helyezkedni akkor, mikor bármely okból az első vas – a német szövetségi politika – használhatatlanná válik. Ebből a szempontból vallom, hogy Károlyi párizsi működése határozottan az ország-érdekében állott, olyannyira, hogy ennek a fellépésnek még az ellenpárt vezéreinél is, titokban, legalább megelégedést kellett keltenie.

Károlyi a háború kitörése előtt többedmagával az Észak-amerikai Egyesült-Államokba utazott, hogy a magyar ügynek propagandát csináljon s a magyar ügy céljaira tőkét gyűjtsön. A künnjárt urak tényleg sikereket értek el propagandájukkal és hogy az nagyobb méreteket nem öltött, csak annak tulajdonítható, hogy a háború kitörése folytán sietve – körútjukat félbeszakítva – haza kellett utazniok. Sokszor hallottam emlegetni a Károlyi-féle amerikai pénzt és ezzel kapcsolatosan azt a kérdést, hogy a tényleg egybegyűjtött összegekkel mi lett, hova fordította azokat Károlyi? Nos, az amerikai pénzekről nekem sem Károlyi, sem más soha be nem számolt, nem tudom, mennyi folyt be, mennyit hoztak magukkal és mennyi maradt a háború alatt odakünn? Tudtommal pénzügyi kérdésekben Beck Lajos volt államtitkár és a Károlyi-kormány egész idején át az osztrák-magyar jegybank magyarországi kormánybiztosa volt Károlyi bizalmasa, és ezért úgy vélem, leginkább nevezett országgyűlési képviselő lehetne abban a helyzetben, hogy az amerikai pénzek sorsáról felvilágosítást adhasson. A magam részéről kétszer hallottam valamit Károlyi Mihálytól az amerikai pénz felől. Egyszer, amidőn a háború első idejében azt ajánlottam, hogy egy pártonkívüli jellegű, de erősen nemzeti irányú és egyenesen a szociáldemokrata agitációval szembenálló mozgalmat indítsunk munkáskörökben. Ekkor Károlyi egy kis nyomda beszerzésénél támogatására néhány ezer koronát ajánlott fel, azzal a megjegyzéssel, hogy ezt az összeget

az amerikai pénzből veszi. Tudomásom van továbbá arról, hogy körülbelül 200.000 koronát fordított amerikai pénzből a «Magyarország» részvényei egy részének visszavásárlására, minthogy azonban e részvényeket később ismét eladta, azok ellenértéke az alapba ismét befolyt. Beck Lajoson kívül talán még Friedrich István szolgálhatna felvilágosítással, aki Károlyinak egyik legbizalmasabb barátja és az amerikai úton kísérője volt.

A háború alatt Károlynak egyik nagyobb politikai akciója az volt, midőn a két függetlenségi pártot fúzióban egyesítette, amikor is a nagy párt őt elnökévé választotta. A külpolitikai orientáció az egyesült pártban kimondottan nyílt kérdésnek hagyatott. Az e téren mutatkozó ellentétek a háború folyamán napról-napra jobban kiéleződtek, az egyik rész tántoríthatatlanul bízott az osztrák-magyar-német szövetséges hadseregek végleges döntő győzelmében, míg ellenben a másik rész napról-napra pesszimiztikusabb felfogást tanúsított és ebbeli véleményének és aggodalmának alapján, féltve az országot és a monarchiát a bukástól, mind erőteljesebben sürgette a béke megkötését, Ennek a két homlokegyenest ellentétes állásfoglalásnak természetes következménye volt azután 1916. derekán a párt-újából való szétválása. Ettől kezdve, amíg mi – merem állítani, a párt összes többi vezetőtagjai – működésünket a mittel-európás német követelések ellen és a mielőbbi béke mellé koncentráltuk, addig Károlyi Mihály mindinkább már a háború közepén a pacifizmus és túlzottan szélsőséges, munkáspolitikai irányában hajlott el.

Őszintén megvallom, Károlyi Mihályt lelkes, jószándékú, de akcióiban túlmerész és a mellett túlságosan befolyásolható embernek ismertem. Elismerem, együttműködésünk első idejében Károlyi hallgatott reánk. – Lovászy Mártonra és énreám – beszédeinek fő irányait és fontosabb tartalmát illetőleg ő megszívlelte tanácsainkat. Később, Andrássy Gyula gróf családjába történt beházasodása után, mind melegebb politikai barátságba és mind szorosabb összeköttetésbe jutott Jászi Oszkárral, Kunfi Zsigmonddal és ezek táborával és szemlátomást kapkodni kezdett a politikában. Napról-napra, szinte mate-

matikai pontossággal meg lehetett állapítani bizalmas beszélgetései során tett nyilatkozataiból, hogy azokban a napokban Andrássyval volt-e együtt többit, vagy a radikálisokkal. Ennek a befolyásolásnak első látható következményeként mindinkább éhért az eredeti Justh-párti politika elveitől. A háború tartama alatt állandóan azon dolgozott, hogy Andrássy legyen a közös külügyminiszter, vagy magyar miniszterelnök. Egyidejűleg pedig egymás után tálalta fel nekünk a Jásziéktól és Kunfiéktól hallott, de eléggé meg nem értett szélsőséges elveket. Ebben az időben a pártban erős hangulat domborodott ki Károlyi ellen, úgyhogy én, mint a párt másodelnöke minduntalan szemrehányásokat kaptam barátaimtól Károlyi folytonos balfelé való kiruccanásai miatt. Egy ízben közölte velünk Károlyi, hogy a radikálisok valamely nyilvános gyűlésre hívták meg Nagyváradra és hogy ő arra el fog menni. Mi is, nagyváradi párt-szervezetünk is tiltakozott az ellen, hogy Károlyi, a párt vezére, oly gyűlésen vegyen részt, amelyre a párt meg sincs híva. Követeltük Károlyitól, hogy csak abban az esetben menjen Nagyváradra, ha a gyűlést közösen, függetlenségi és radikálisok tartják. Károlyi ezt a feltételünket el is fogadta. Ez alkalommal a pártban oly nagy volt az elkeseredés, hogy a párt tekintélyes része azt követelte, hogy vigyem szakításra a dolgot Károlyival. Álláspontom az volt, szívesen megteszem egy feltétel alatt, ha a párt nem kívánja, hogy én legyek Károlyi utódja a párt elnöki székében. Undorodtam ugyanis attól, hogy bárki is azt hihesse, hogy Károlyit azért buktatom ki az elnöki székből, hogy abba magam üljek bele. Barátaim feltételemet nem voltak hajlandók elfogadni és így egyelőre elsimítottuk a nehézségeket és Károlyi megmaradt elnöknek. Tévedésemet belátom.

Amint kormányalakítási munkálkodásaim leírásánál már elmondottam, régtől fogva láttam, hogy Károlyi azzal, hogy túlságosan hajlik a túlzott radikalizmus felé, veszélyt jelent az országra. Megtettem e téren a magamét, amikor kormányalakítási tervzetemben Károlyit az összeomlás idejére egy őt és ambícióit kielégítő külföldi misszióba Svájcba szádékoztam küldeni, amivel a sorsdöntő napokban távoltartottam volna a forrongó magyar politika kohójától. Megakadályoztak benne,

és akik ezt tették, azok legkevésbé jogosultak a Károlyi-kormányzat felé szidalmakat szórni.

Sajnálom, de nem hallgathatom el, hogy bizonyos irányban Andrassy Gyula grófot okolnom kell sok szerencsétlen esemény miatt. Aki a háború tartama alatt beelátott a magyar politikai pártok konyhájába, az jól tudja, hogy minden kissé mozgalmas esemény alkalmával Andrassy azonnal összehozta tanácskozássra az ellenzéki pártok vezéreibert és tudásával, tekintélyével igyekezett irányt szabni az ellenzéki akciónak. Tudta Andrassy Gyula gróf nagyon jól, tapasztalhatta nem egyszer, hogy veje, Károlyi Mihály gróf szélsőségeivel szemben Lovászy és én mindig – amennyire elvi álláspontunk azt megengedte – igyekeztünk Károlyi szélsőségeit elsimítani. És mégis, 1918-ban, különösen pedig a legsorsdöntőbb nyári és őszi hónapokban Andrassy már úgyszólván kizárólag Károlyi Mihálylyal érintkezett. Mi a tárgyalásokról már csak akkor értesültünk, amikor Károlyi «elvi alapon» apósával összekülönbözött. Kezdődött ez az állapot már az Esterházy-kormány alakulásakor, 1917. júniusában, midőn a Margit-rakparti Andrassy-palotában sikerült Károlyit egy paktumba beugrasztani, és ettől kezdve mindjobban és mind kizárólagosabban Károlyival tárgyalta le a mi pártunk dolgait, pártunk feje fölött. Az a szembeötlő mellőző, amelyben a többi pártok vezérei bennünket, a Károlyi-párt higgadtabb és mérsékeltebb alvezéreibert részesítettek, sokban lehetetlenné tették nekünk, hogy a kellő időben a differenciák elsimítása érdekében közbeléphessünk. Amiről nem tudtunk, ahhoz hozzá nem szólhattunk és ahová nem hívtak, oda mint Onérezetes emberek nem mentünk, mert nem is mehettünk el.

Amit itt elmondottam, az különösen az októberi eseménydús napokra szól vajjon nem tudtam volna-e én, vagy Lovászy valamely közbeneső megoldásra vezetni az örökös kormányválságot, ha Andrassy nem szorítkozik arra, hogy kizárólag vejevel érintkezik, akinek ismét a másik vő, Pallavicini örgróf sugdosott reggeltől estig a fülébe?

Károlyi rendkívül ambiciózus volt, amellettt joggal hitte és hihette, hogy ő a kormány élén bárki másnál alkalmasabb, kedvezőbb békekötés létrehozására. Erre utalt Tisza István

gróf is egy októberi nyilatkozatában. Tény, hogy entente körökben szimpatikusabb volt a neve ama magyar államférfiakénál, akik az egész háború alatt a német szövetség és háborús politika zászlóvivői voltak. Elég különben, ha utalok az entente keleti csapatai fővezérének, Franchet d'Espéray marsallnak arra a nyilatkozatára, mellyel megállapította, hogy Károlyi Mihály az az államférfiú, aki a legalkalmasabb a fegyverszüneti és békeszerződések megkötésére, ő képes az ország javára legtöbbet biztosítani. Sőt, külön ajánlotta a tábornagy a magyar nemzetnek, hogy ezen érdekek védelmére sorakozzék egy emberként Károlyi köré. Akiről a győzedelmes ellenfél legfőbb vezére így nyilatkozik, attól nem csodálhatjuk, ha érezte magában a hivatást és kötelességet, hogy az ország kormányzatát kézbe vegye és kézben tartsa. Én elleneztem, hogy Károlyi október 31-én kormányt vállaljon, de a mondottak után el kell ismernem, hogy jóhiszeműleg járhatott el és abban a meggyőződésben, hogy hazájának ezúton teszi a legjobb szolgálatot.

Említettem, hogy Károlyi a háború előtt és alatt inkább kapkodó magatartást követett. Amikor azonban átvette a kormányzatot, attól a perctől kezdve végzetes fanatizmussal hitte, hogy minél radikálisabb, minél inkább szélsőséges politikát követ, minél inkább elfogadja a szociáldemokrácia tanait, annál jobban szolgálja az ország ügyeit és annál jobban óvhatja meg az országot az igazi bolsevista terror-uralomtól. Magánbeszélgetésekben, a párt bizalmas és később már nyílt értekezletein folyton azt hangoztatta, hogy ő gyorsvonaton halad, akinek politikája tempója nem tetszik, az szálljon le a vonatról, mert ő tudja, meg van róla győződve, hogy az események az ő radikális politikáját fogják igazolni. Végzetesen tévedett, de hogy őszinte meggyőződéssel cselekedett, azt annál is inkább hiszem, mert épp a végzetes időkben gyakori érintkezéseink során sohasem tapasztaltam olyan ténykedését, amelyből azt következtethetném, hogy eljárása nem lett volna jóhiszemű. Ezt annál inkább kötelességem kimondani, mert sokat, igen sokat vitatkoztam Károlyival, majdnem állandóan harcban álltam vele a kabinetben, hat hét után ott is hagytam. Lakatot sem teszek a szájamra, alaposan megkritizálom Károlyi cselekedeteit. Az

utolsó években lemondásom napjától kezdve ismételten, nyilvánosan kijelentettem, hogy amióta Károlyi Mihály gróf elhagyta pártom programját, lelépett a nemzeti októbrizmus álláspontjáról és magáévá tette az internacionálé programját, azóta áthidalhatatlan úr választ el engem tőle. De amidőn így lépek fel saját politikám megvilágítása során Károlyival szemben külön hangsúlyoznom kell, hogy sokat tévedett, nagy hibákat követett el, ámde magatartásának, eljárásának jóhiszeműségét politikai téren kétségbe vonnom nem szabad.

LINDER BÉLA.

Midőn október 31-én Károlyi Mihály elfogadta a király kezéből a miniszterelnökséget és megkezdte a kabinetalakítási munkálatait, felemlítette nekem, hogy a hadügyminiszteri állásra a szociáldemokraták és radikálisok igen melegen ajánlanak neki egy Linder Béla nevű honvédtüzér ezredest; ő el van határozva Lindert, ha vállalja az állást, kinevezni, de kéri nézetemet és tanácsomat. Linder Béla ezredest régtől fogva igen értékes, nagy képzettségű katonának ismertem, aki édesatyja révén Ferenc Ferdinánd trónörökös szűkebb köréhez tartozott. Ugyanis Linder György, Apponyi-párti képviselő is Ferenc Ferdinánd trónörökös egyik magyarországi bizalmi embere volt, aki Bánffy Dezső báró közvetítése révén többször fordult hozzám a trónörökös-főherceg politikai irodájának megbízásából. Minden egyes alkalommal írásbafoglalt kérdésekkel jött, amelyekre a trónörökös-főherceg az én véleményemet, mint magyar függetlenségi politikusét kívánta megismerni. Később egypárszor Linder György helyett fia, Béla jött hozzám ilyen missziókkal. Innen ismertem őt és többszöri érintkezéseim során meggyőződtem arról, hogy képzett katonatiszt, a főherceggel és császári udvarral szemben pedig a végsőkig lojális. Tudtam róla, hogy épp a főhercegi szuggeszció révén lelkesedett az általános választójogért és szociális reformokért. A háború kitörésekor – őrnagy volt – találkoztam vele a becs-budapesti vonaton, amikor is én komoly aggodalmamnak adtam kifejezést, hogy elveszíthetjük a háborút. Linder ezzel szemben mély meggyőződés hangján kardoskodott a mellett, hogy okvetlenül győzni fogunk. Azután kikerült a frontra. 1918-ban találkoztam vele Budapesten, mankókon járt, az olasz fronton kapott igen

súlyos lövést. Ekkor le volt verve, desperált, de elküldött nekem egy memorandumot, amely konkrét javaslatokat tartalmazott a leszerelés mikénti végrehajtása iránt. Szép munka volt, sok figyelemreméltó eszmét tartalmazott. Ezeket elmondottam Károlynak, hozzáfűzve csodálkozásomat, hogy éppen Lindert ajánlják Károlynak az ő radikális barátai, mert én inkább mint nagyon konzervatív felfogású katonát ismertem. Minthogy szerintem kívánatos volt, hogy magasabb katonai kiképzésű és szaktudású férfiú álljon e fejetetejére állított időkből a hadügyminisztérium élén, azt pedig tudtam, hogy tábornokot beültetni a hadügyminisztériumba azokban a napokban nem lehetett, ezért nem tiltakoztam Linder kinevezetése ellen.

Alighogy Linder átvette a hadügyminisztérium vezetését, megrémülve láttam, hogy az én minisztertársam egészen más emberré vált a háború alatt, mint az a katonatiszt, akit én régebben ismertem. Szomorúan tapasztaltam, hogy a háborús években alkoholista lett és úgy látszik, a szesz túlságos fogyasztása folytán elveszítette energiáját és azt a parancsolni-tudást, mellyel minden magasabbrangú katonatisztnek rendelkeznie kellene. Figyelmeztettem is azonnal erre egy-két minisztertársamat. A hadügyminisztériumban ekkor anarchikus állapotok uralkodtak. Lényegében négy irányzat vezetett, vagy helyesebben mondva küzdött ott egymással. A leghangosabb volt Friedrich István, kit Károlyi Mihály bocsátott be egy megdöbbenés pillanatban a hadügyminisztériumba. A másik Fényes László volt, aki örökké szervezett, harcolt, küzdött; ideges, fegyelmetlen temperamentuma mellett másokat akart fegyelmelni, de a mellett ő maga, miniszterével szemben a legfegyelmetlenebb volt. A harmadik irányt Böhm Vilmos képviselte, aki nyugodtan, tervszerűleg haladva a saját baloldali szociáldemokrata törekvései irányában, napról-napra mind több hatalmat kaparintott magához, azzal a le nem tagadható ténnyel operálván, hogy az egyetlen igazán fegyelmezett és jól megszervezett apparátus, amely akkor létezett – a szakszervezetek – az ő kezében van. A negyedik irányt képviselték a régi hivatalnokok és tisztek közül azok, akik nem csaptak át

máról-holnapra a szélső radikalizmus táborába, akik nem tűztek fel egyenruhájukra vörös kokárdákat, de akik nem voltak elég erősek, hogy a többi törtető elemekkel szemben a harcot sikerrel felvegyék.

Jött az ominózus «Nem akarok többé katonát látni». Még aznap, hogy megtörtént, szem- és fültanuktól hallottam, hogy rengeteg, sokezerre menő katonatiszt gyűlt össze Linder hívására az Országház-téren. Láttam akkoriban egy filmen megörökítve ezt a felvonulást, amely ugyancsak bizonyítja, hogy a Budapesten tartózkodott tisztikar nagy hányada ott volt és lelkesedett. Tisztában voltam azzal és ma is az a meggyőződésem, hogy Linder e gyűlés előtt túlsokat ivott és nem tudta, hogy mit beszél. Midőn másnap találkoztam vele, hozzám jött és szégyenlősen kérdezett, mi a nézetem a tegnapi eseményről, mert ő úgy látja, hogy «kissé elszólta magát». Nem hagytam kétségben azíránt, hogy nem egy kissé, hanem, hogy túlságosan nagyon is elszólta magát, minthogy pedig mindig a cselekvés embere voltam, megmondottam Lindernek, hogy ezt a dolgot azonnal jóvá kell tenni. Dietz Károly államrendőrségi főkapitány kért ekkor, hogy első védőrségi századunktól magam vegyem ki ünnepélyes formában a hivatalos esküt. Azonnal értesítettem erről Lindert, felszólítottam, jöjjön el ő is az eskütételre és ott majd én fogok beszédet tartani a katonákhoz. Így is történt. A Ferenc József-téren a főkapitányság előtt katonai zenekar kíséretében vonult fel első védőrségi századunk. Pompás fiúk voltak, valamennyinek melle tele szebbnél-szebb háborús kitüntetésekkel. Lementem a századhoz. Linder hadügyminiszter felolvasta az eskümintát, ezután beszédet intéztem a csapathoz, lelkes örömmnek adva kifejezést, hogy íme, szerencsés vagyok magam előtt egy század derék magyar hősi harcost láthatni. Kiemeltem, hogy dicsőséges és hősiek katonai mivoltukról tanúskodnak gyönyörű háborús kitüntetések és hogy a magyar államnak ma jobban mint valaha szüksége van fegyelmezett, hősiek, bátor katonákra, és így tovább. Katonáink ragyogó szemekkel hallgatták szavaimat és a merev vigyázz! tartás dacára egypár lelkes éljen is kicsúszott a fellelkesített keblekből. Azután a zenekar eljátszotta a Himnust és a csapat a közönség

éljenzése közepette bevonult laktanyájába. Másnap a lapok röviden megemlégtették az ünnepi aktust.

Hogy különben a Károlyi-kormány, tekintetbe véve a rendkívüli viszonyokat, elég hamar és elég erélyesen intézte el Linder elszólását, bizonyítja az a tény, hogy november 9-én, tehát mindössze nyolcnapos miniszteri működése után a hadügy-miniszteri állásról le kellett mondania, és hogy a pacifisták felzúdulását elnémítsuk, rövid időre tárcanélküli miniszterré tettük meg azzal, hogy majdan külföldi missziókra fogjuk alkalmazni. Egyszer volt kötött utasítással Belgrádban, más működéséről tudomásom nincs.

ESTERHÁZY MIHÁLY GRÓF DIPLOMÁCIAI MISSZIÓJA.

1918. november végén felmerült az eszme, hogy szükséges lenne az entente-hatalmakat a tényleges magyar viszonyokról alaposan informálni, hogy a békefeltételeket ne egyoldalú, ellenséges befolyások alatt állapítsák meg. Ezen eszme megbeszélésére november 30-án este felkeresett lakásomon Lovászy Márton minisztertársam kíséretében két francia úr, akik közül az egyik Magyarország régi alapos ismerője és jóbarátja, a másik pedig egy előkelő francia hírlapíró Richard Raoul, aki mint tartalékos tiszt és lapjának tudósítója, állandóan Franchet d'Espéray marsall kíséretében tartózkodott. Négyen órakon át megbeszéltük annak a módjait és lehetőségeit, miként lehetne egy ilyen informáló-bizottságot Párizsba és esetleg Londonba kiküldeni. Egyhangú volt az a vélemény, hogy tekintettel az entente-hatalmak országaiban uralkodó közhangulatra, semmi szín alatt ne kísérelje meg Károlyi, hogy maga kijusson Párizsba és semmi szín alatt se akarja Diener-Dénes külügyi államtitkárt kiküldeni, mert egyiküknek sincsen kilátása, hogy az entente-körök szívesen fogadják. Vendégeim egyhangúlag azt ajánlották, hogy én menjek ki néhány szakember kíséretében, s ha én nem mehetnék, úgy okvetlenül Lovászy Márton vezesse a bizottságot. Ez az állásfoglalás kézenfekvő volt. A győzedelmes entente-államokban akkor a nacionalizmus vezetett, olyannyira, hogy a radikális szocialista törekvések teljesen háttérbeszorultak. Párizsban és Londonban, nemkülönben Bernben is jól ismerték a Károlyi-kormány kebelében fennállott elvi vélemény-eltéréseket és jól tudták, hogy a radikálisok és szocialisták Károlyi által támogatva, túlzottan szélsőséges politikai elvek megváló-

sítására törekedtek, amelyek a nemzeti és polgári társadalom fennállását veszélyeztették. Tudták odakünn azt is, hogy Károlyi és barátaival szemben Lovászyval, Barta Alberttel és többi barátainkkal egyetemben, nap-nap mellett éles harcokat folytattunk és arra törekedtünk, hogy ezekkel a szélsőséges felforgató törekvésekkel szemben erős nemzeti alapon biztosítsuk a magyar polgári társadalom fennállását. Magától értetődik, hogy a nacionalista érzelmű külföldi államok velünk, magyar nemzeti demokratikus politikusokkal jobban szimpatizáltak, és így nyilvánvaló, hogy nekünk volt akkoriban a legtöbb kilátásunk arra, hogy információink meghallgatásra találjanak, mert a külföld éppoly bizalmatlanul és ellenszenvvel fogadta a szélső radikalizmust, mint a régi rend németbarát politikusait. Órákon át tartó tanácskozások során megállapodtunk a terv összes részleteire nézve; magától értetődik, hogy csak akkor indultam volna útnak, ha párizsi látogatásom lehetősége már előre biztosítva lett volna. Természetesen minden további lépést megelőzőleg tisztázni kellett a helyzetet Károlyi Mihály gróf miniszterelnökkel E célból Lovászy Márton másnap reggel felkereste Károlyit és előadta neki tervünket. Azért kértük fel Lovászyt erre, mert Károlyi már régtől fogva féltékenykedett reám és így helyesebbnek tartottuk, ha Lovászy vállalja Károlyi informálását. Midőn Lovászy előadta előző esti tanácskozásaink eredményét, Károlyi magából kikelve dúlt-fült, az egészben részemről ellene irányuló intrikát látott és kijelentette, hogy csak azért is be fogja bizonyítani, hogy ő megy ki Párizsba és nem én, és kérelmünk dacára, hogy a tervet egyelőre titokban tartsa, gondoskodott arról, hogy még aznap a «Déli Hírlap» közlésegye, miszerint Károlyi gróf miniszterelnök Diener-Dénes államtitkár kíséretében legközelebb Svájcba és onnan Párizsba utazik. Károlyi e lépésével meghiúsította még azt is, hogy a tervvel tovább foglalkozhassunk. Azok, akik nem kívánták Károlyi utazását, azonnal minden lehetőt megtettek, hogy a tervet meghiúsítsák, ami annál könnyebb volt, mert Svájcban nagyon jól tudták, hogy Diener-Dénes a háború alatt több ízben az osztrák-magyar vezérkartól nyert útlevéllal utazott Svájcba.

Láttam, hogy Károlyinak ez a minden politikai előrelátást nélkülöző eljárása tervünk megvalósítását semmivé tette s így ebben az ügyben semmi lépést sem tettem többé. Ámde Károlyi folyton azt hangoztatta, hogy téves a mi felfogásunk, mert rövidesen az entente-államokban is kitör a bolsevizmus és ez esetben egy szélső radikális szocialista kormány kedvezőbb békefeltételeket kaphat, mint az általunk követelt politikát képviselő kormány. Nyilvánvalóvá vált, hogy a két álláspontot képviselők tovább nem maradhatnak egy kormányban. Utolsó kísérletként abban kompromittáltunk, hogy a kormány kiküldi Esterházy Mihály gróf képviselőt Svájcba, kinek anyai révén kitűnő angol összeköttetései voltak. Esterházy megbízatása odairányult, hogy tájékoztassa magát semleges és entente államférfiak és diplomaták útján a tényleges helyzetről és a jövő kilátásairól. Tudakolja meg, melyik politikai irány, a radikális szocialista, avagy a nemzeti októbriista felel-e meg jobban a békekötés esélyei szempontjából az ország érdekeinek? Anglia akkor választások előtt állt. Ezeken kellett eldölnie, kinek van igaza Angolországot illetőleg, Károlyinak vagy nekünk? Mert ha az akkori angol miniszterelnök Lloyd George kap újból nagy többséget, akkor világos, hogy ő és pártja nem nagy előszere-ttel fognak viseltetni egy magyar szocialista kormányzattal szemben.

Esterházy december első napjaiban útnak indult és vissza-érkeztéig igyekeztünk a kormányzatban a status quo-t fenntartani. Ellenem azonban ezekben a napokban kétszeres erővel indult meg Kunfiék inspirációira a hajsza a munkástanácsban és a szociáldemokrata pártban és ennek hatása alatt a kabinetben olyan követelésekkel állottak elő, hogy nem bírtam elveim integritásának fenntartása mellett tovább a kormányban maradni, hanem még Esterházy visszaérkezte előtt kiléptem a kabinetből.

Esterházy Mihály gróf Bernben és az egész Svájcban igazán a legteljesebb elismerésre méltó működést fejtett ki. Közeli rokon viszonyunk tiltja, hogy működését itt érdeme szerint dicsérjem. Bernben akkoriban volt a szövetségtanács elnökségében a változás és ő abban a szerencsében részesült, hogy úgy

Calender, a lelépő svájci elnök, mint Ador, az 1919-ik évre megválasztott elnök, ez a két világszerte elismert és tisztelt kitűnő államférfiú olyan hazánk iránti jóindulattól áthatott tanácsokkal látták el, hogy maga ez a két látogatás elégséges lett volna arra, hogy Károlyi Mihálynak és társainak a kellő felvilágosítást és útbaigazítást megadja. Esterházy azonban tovább folytatta informatív látogatásait, amelyek során alkalma volt az entente-nagyhatalmak több hivatalos képviselőjével is eszmét cserélhetni, informálni és információkat szerezni. Kezeim között vannak svájci útjának bizalmas jegyzetei, köztük egy angol nyelven megírt emlékirat, amelyben gyönyörűen ecsetelte hazánk helyzetét és jövő fontosságát a nemzetközi politikában. Szinte látnoki képességgel közölte az entente-hatalmak képviselőivel, hogy maguk idézik elő a bolsevizmust hazánkban és fényesen reávilágított a magyarországi bolsevizmus esetén ennek kihatásaira egész Közép-Európára. Merem állítani, hogy Esterházy Svájcban, mint egy harcban állott állam félhivatalos képviselője a legelőzékenyebb fogadtatásban részesült és oly információkat hozott haza, amelyek azután pontról-pontra be is teljesedtek. Alighogy visszaérkezett Budapestre, lakásomon elmondotta – Lovásznak és nekem – útjának minden részletét és információit. Ezek mind oda konkludáltak, hogy a, magyar békekötés feltételei és elhelyezkedési lehetőségeink az új Európában akkor lesznek a legkedvezőbbek, ha nem a régi rend németbarátjai és nem a túlzott radikális szocialista elemek, hanem azok a polgári politikusok veszik át az ország vezetését, akik nemzeti, demokratikus, haladó, polgári politikát képviselnek, de karöltve haladnak a józan, mérsékelt szociáldemokratákkal. Lovászy tőlem felvitte Esterházyt Károlyihoz, aki Lovászy jelenlétében őszintén, de félre nem érthető világossággal elmondotta Károlyinak Svájcban szerzett tapasztalatait, amelyek, amint láttuk, éppenséggel nem vetettek kedvező világítást Károlyi kormányzati programjára. Esterházy pl. figyelmeztette Károlyit, hogy ugyancsak téved, ha azt hiszi, hogy akár Franciaországban, akár Angliában, Amerikáról nem is szólva, a bolsevizmus kitörésétől kellene félni. Sőt ellenkezőleg, rövidesen az angol választások meg fogják mutatni, Lloyd George és vele az

angol nemzeti liberális gondolat óriási diadalát. A győzelmi mámorban úszó Franciaország úszik a nacionalizmus áramlatában, ott még komoly munkáskörökben is a nemzeti gondolat vezet. Figyelmeztetett azután kormányunknak – helyesebben Károlyi Mihálynak – nem egy súlyos baklövésére, aminő pl. Bédi-Schwimmer Rózának svájci követi kinevezése volt. (Károlyi egyik ijesztő eltévelyedése.) Meg kell itt jegyezni, hogy Károlyi Mihály Schwimmer Kózáat a minisztertanács előzetes tudomása és hozzájárulása nélkül nevezte ki, csak utólag terjesztette az ügyet a minisztertanács elé és csak amikor többen élénk szemrehányásokat tettünk neki e javaslata miatt és azt elleneztek, vallotta be, hogy ő már lekötötte magát és így ha le nem nyeljük ezt a tényét, ebből le kellene vonnia a konzekvenciát, ami november közepén annál is inkább kizárt dolog volt, mert hisz a radikálisok, akiktől ez az örület származott, boldogok voltak tervük megvalósítása miatt.

Károlyi Esterházy Mihály jelentése miatt dült-fült. Lovászy pedig teljesen igazolva látva az ő és a mi álláspontunk helyességét, ezt nyíltan megmondotta Károlyinak, követelte, hogy változtasson politikai irányt, ennek még aznap a «Magyarország»-ban megjelent óriási feltűnést keltő nyilatkozatában határozott kifejezést is adott s mert Károlyi nem volt hajlandó a józan, nemzeti irány felé visszakanyarodni, bejelentette lemondását. Másnap Esterházy Mihály ellen megindult egy vad sajtóhadjárat, amelynek csúcspontja az volt, hogy Károlyi 1918. december 25-én 6593. M. E. számú miniszterelnöki leiratával felszólította Esterházyt, hogy «a kormány megbízásából Svájcban végzett politikai missziójáról legsürgősebben kimerítő, konkrét adatokat tartalmazó írásbeli beszámolójelentést tegyen». Esterházy Mihály gróf higgadt, komoly és okos politikus. Tisztán látta, hogy ezt a jelentést Károlyi azért kívánja tőle, hogy azután közzé tegye a sajtóban és ennek alapján indítsa hajszáat ellene. De tudta azt is, hogy amit komoly, külföldi államférfiak és diplomataik bizalmas megbeszélések során elmondottak neki, azt nem illik és nem szabad nyilvános diskusszió tárgyává tenni. Esterházy ennek tudatában Károlyihoz beterjesztett jelentésében tulajdonképpen eljárásának csak egyetlenegy konkrétumát

közölte, azt t. i., hogy alaposan megindokolta, miért ajánlja, hogy Bédi-Schwimmer Rózát azonnal hívják haza, de ha jól emlékszem, felemlítette még, hogy meggyőződést szerzett arról is, hogy Diener-Dénest Svájcba be sem engednék. Minden egyéb, amit még megírt Károlyinak, csak arra szolgált, hogy egypár oldalt teleírjon anélkül, hogy jelentéseinek konkrétumait, amelyeket három miniszternek, Károlyinak, Lovászynek és nekem előterjesztett, írásbafoglalta volna. Képzeltető, hogy Károlyi nem örvendett annak, hogy Esterházy nem ül fel az ő ugratásának és így nem csodálkoztam azon, hogy lapjaival napokon át elferdítve, értelméből kiforgatva, össze-vissza csúrve-csavarva támadtatta Esterházy «titkos diplomáciai jelentését». Tagadhatatlan azonban, hogy Esterházy svájci missziója adta meg a lökést annak a politikai akciónak, amely abban kulminált, hogy a Károlyi elnöklete alatt állott függetlenségi és 48-as párt saját vezérét, Károlyi Mihályt nyílt ülésen leszavazta, őt a pártból való kilépésre kényszerítette és azután a párt Lovászy elnöklete alatt nemzeti, hazafias régi programja alapján tovább küzdött és összehozta azt a választási blokkot, amelyben a függetlenségi 48-as párt, Heinrich Ferenc polgári pártja, a keresztényszocialista néppárt és a Pallavicini-féle földművespárt szövetkeztek.

Az előadott tényállás kiegészítésére még csak azt említem fel, hogy 1919. őszén az ellenforradalmi első kormány a jóízléssel összeférhetőnek tartotta, hogy Esterházy Mihály grófot svájci utazásáért egy pamfletben megtámadtatta...

**POLITIKAI PÁRTOK
ÁLLÁSFOGLALÁSA.**

POLITIKAI PARTOK ÁLLÁSFOGLALÁSA.

Az utolsó években sokszor eszembe jut a fiumeiek egy érdekes jellemvonása. Ha ugyanis valaki Fiumében politikai beszédével nem tudott hatást elérni, nem kellett egyebet tennie, mint egyszerűen reáfordítani a szót Fiume ősi autonómiájára és a lakosság olasz anyanyelvére, és kijelentenie, hogy ezeket megvédelmezi, ezekért harcolni fog, és mindjárt megvolt a hatás, az óriási lelkes evviva! taps és lelkesedés. Kalunk, ha valaki a fórumon szónoklatával nem tud hatást kelteni, reáfordítja beszédét a bűnbakra, mindenért az októristákat okolja, szidja Károlyit és minisztertársait és egyes körökben megvan a hatás. Ezzel a rendszerrel rászoktatták a magyar közönséget arra, hogy minden bajért az októbrizmust fogadja el bűnbaknak.

Azok a magyar történetírók és államférfiak, akik eddig a rettentő összeomlásról írtak, rendszerint eléggé tárgyilagosan mondják el az összes eseményeket a belgrádi demarche-tól végig. Kiemelik a legtöbb elkövetett hibákat és mulasztásokat és azok folytán bekövetkezett szerencsétlenségeket. Pontosan leírják Ludendorft balsikereit, végzetes legyőzetését a francia-belga fronton, leírják milyen ügytelenségeket követtek el a német és osztrák-magyar diplomaták, megmagyarázzák, hogy a szerencsétlen szigorított tengeralattjáró harc logikus következménye kellett, hogy Amerika hadizenete legyen. Megmagyarázzák, hogy Burián és Tisza taktikájának köszönhetjük az olaszok csatlakozását az entente-hez, és az igazság erejével bebizonyítják, hogy amikor elveszítettük az olaszokat, a háborút is el kellett veszítenünk. Továbbá kimutatják kitűnő íróink, hogy minő mulasztásokat követett el hadvezetőségünk,

mikor sem az erdélyi határokon, sem pedig a Kárpátokban erődítésekről nem gondoskodott. Némelyikük a sárgaföldig lerántja a hadvezéreink nem kis részét, Hötzendorfi Conradot sem kímélve, nem is szólva arról, minő kritikákat írnak vezérkarunkról. Elég, ha például József főherceg, Windischgrätz Lajos herceg, Konrád báró, Andrássy Gyula gróf, Boroevics tábornagy, Rubint Dezső tábornok és mások közkézen forgó írásaira utalok.

Ugyanilyen szigorú és bőséges kritikát olvashatunk különben a német és osztrák irodalomban, valamint a mostani odavaló kormányokat támogató pártok szónoklataiban is. De a magyar kritikát, emlékiratokat és történeti műveket amazoktól az a nagy eltérés jellemzi, hogy míg amazok végig tárgyilagosak maradnak, emezek mindegyike egy és ugyanazon végakkordba csendül, abba t. i. hogy mindezekért az a kised csoport felelős, amely 1918. novemberében a Nemzeti Tanácsban és a Károlyi-kormányban tömörült.

A magam részéről több, mint hét éve állom ezeket xi támadásokat. Kértem, könyörögtem, állítsanak törvényes bírám elé, állapítsa meg az, milyen volt működésem, minők cselekedeteim és esetleges mulasztásaim a magyar nemzet nagy összeomlásának napjaiban. Kérésemet mind a mai napig nem teljesítették, de a támadások folytatódnak. Ezért igyekszem e munkámban beszámolni pártom és a magam eljárásáról, ragaszkodva a legszigorúbban a való tényekhez, mellőzve igen sok eseményt, amely engem és barátaimat igazolna, de talán hangulatkeltés látszatával bírna. Ámde hiába írom le magam mik voltak cselekedeteim, mik voltak szándékaim, mert a történelmet emberek csinálják. El kell tehát mondanom azt is, hogy ezekben a nagy, nehéz napokban nagyjaink miként vélekedtek és miként cselekedtek. Csak így tudom a pártatlan igazságot megrögzíteni.

Kérve kérem azokat, kiket több év utáni közléseim netalán kellemetlenül érintenének, legyenek meggyőződve, hogy közléseimet nem a szenzációhajhászás, még kevésbé a leleplezés szándéka vezeti. De kénytelen vagyok elmondani, hogy mit műveltek nagyjaink 1918. végén, mert lehetetlen,

hogy becsületes nevemet és legjobb szándékú eljárásomat sárral és mocsokkal bepiszkítva hagyjam utódaimra akkor, amikor a nehéz órákban a nemzet számos kitűnősége mellettem állott.

Egy francia közmondás szerint «mondd meg kik a barátaid és megmondom ki vagy». Ezt a mély igazságot tartalmazó axiómát alkalmazom, amikor pártatlanul, legjobb tudomásom szerint és szigorúan a való igazságnak megfelelően elmondom, hogy a magyar közéletnek elismert előkelőségei és hazafias politikai pártjai minő álláspontot foglaltak el azzal a kormánnyal szemben, amely a mások által okozott felfordulásban a helyzet kényszere alatt az ország élére állított.

Először ismertetem a hazafias alapon állott polgári pártok állásfoglalását.

A KERESZTÉNYSZOCIALISTA NÉPPÁRT.

Az 1918. évi október második felében a keresztényszocialista néppárt, a régi konzervatív és katolikus néppárt utódja, – amelyet tudvalevőleg boldog emlékü Zichy Nándor és Esterházy Miklós Móric grófok alapítottak – napról-napra hevesebben fordult az akkor uralmon lévő Wekerle-kormány ellen, habár a párt elnöke, Zichy Aladár gróf tagja volt a kormánynak. Október utolsó napjaiban, mikor megalakult a Nemzeti Tanács, bizalmas tanácskozások indultak meg Károlyi Mihály, a szociáldemokraták és a keresztényszocialista néppárt vezeterei közt oly célból, hogy esetleg egy Károlyi által alakítandó kormányban a néppárt magát képviseltesse. Ezekben a tanácskozásokban közvetlenül részt nem vettem, de Károlyi Mihály és Kunfi Zsigmond útján értesültem azokról, s a magam részéről a legmelegebben üdvözöltem azt a gondolatot, hogy a közelgő nehéz és sorsdöntő órákban a szélső radikalizmus képviselői mellett és azoknak mintegy ellensúlyozására a konzervatív irányzatú néppárt is részt vegyen a kormányzásban és a Nemzeti Tanácsban.

A tárgyalások részleteire már nem emlékszem, de tudom, hogy nagy sajnálattal értesültem arról, hogy főként Kunfi Zsigmond és más radikális szociáldemokrata vezérek Huszár Károlynak és társainak a kormányba való belépését megghiúsították. Tovább folytak azonban a tárgyalások arra nézve, hogy a keresztényszocialisták csatlakozzanak a Nemzeti Tanácshoz, azt csatlakozásukkal elismerjék és annak munkájában részt is vegyenek. Tudomásom van arról, hogy a néppárt Huszár Károly és Haller István, akkor országgyűlési képviselőkkel akarta magát a Nemzeti Tanácsban 'képviseletni', Kunfi és

társai azonban csak egy helyet koncedáltak a néppártnak és mi akkor úgy értesültünk, hogy mindkét úr ragaszkodott ahhoz, hogy pártját a Nemzeti Tanács szűkebb bizottságában képviselje. Végre a gordiusi csomót akként oldották meg, hogy Huszár Károly, Haller István, Ernst Sándor, akkor országgyűlési képviselők, valamint Vass József dr. egyetemi tanár beválasztattak a Nemzeti Tanács nagy választmányába, a szűkebb bizottságba pedig a néppárt képviselőjében Zboray Miklós dr. akkor országgyűlési képviselő küldetett ki.

1918. november 16-án a képviselőháznak ama nevezetes ülésén, amelyen percekkel a köztársaság proklamálását megelőzőleg saját feloszlását kimondotta, a néppárt is résztvett s egyetlen szóval, egyetlen hanggal sem tiltakozott sem a Ház feloszlása, sem pedig a köztársaságnak a szomszédos kupolateremben való kikiáltása ellen. Minthogy továbbá a néppárt bennhagyta a Nemzeti Tanácsban tagjait a köztársaság kikiáltása után is, nyilvánvaló, hogy az akkori magyar képviselőház ez a legkonzervatívabb pártja, amely ma is a magyar parlament legszélsőbb jobboldalán ül, 1918. november havában magáévá tette és helyeselte a Habsburg-Lotharingiai ház trónvesztését és a népköztársasági államforma kikiáltását.

Ámde a keresztényszocialista néppárt mindezeknél is határozottabb állást foglalt az államforma változtatása tekintetében.

Az «Alkotmány» című lap, melynek Túri Béla pápai prelátus s a Szent István-Társaságnak azóta megválasztott alelnöke volt a szerkesztője és amely lap a keresztényszocialista néppárt hivatalos orgánuma volt, 1918. november 20-i számában az alábbiakat írja:

«A keresztényszocialista néppárt nagy értekezletet tartott, melyre tagjain kívül a szervezeteket és külön tekintettel a női szavazati jog behozatalára, a Katholikus Nőegyleteket is meghívták. Elnök volt Szmrecsányi György, ki az ország ellen a múltban hozott vádakról megállapította, hogy magyart és nemzetiségeket egyaránt érték.»

Visszapillantást vetett a múltra. Azután kijelenti, hogy: «Az t hiszi nincsen az értekezletnek egy tagja sem, aki a roham-

léptekben haladó demokratikus átalakulást a legmelegebben ne köszöntené.» (*Élénk helyeslés.*)

Azután: «De ez a forradalmi átalakulás csak akkor vezetheti át Magyarországot egy jobb jövőbe, hogyha a velejáró rázkódtatás minél kisebb lesz. Ez irányban minden becsületes magyar embernek kötelessége közreműködni. A keresztény magyarságnak is kötelessége az új irányzatot minden hátsó gondolat nélkül a lelelkesebben támogatni...»

Huszár Károly beszéde után elhatározták egy manifesztum kiadását, melyet Ernst Sándor szerkesztett meg és egy szervező szűkebb bizottságot választottak, amely a párt részletes programját Giesswein Sándor bemutatott javaslata alapján fogja kidolgozni. A bizottság tagjai között voltak: Barthos János, Dömötör Mihály, Ernst Sándor, Giesswein Sándor, Haller István, Haller József, Huber János, Huszár Károly, Miklós Ferenc, Molnár János, Kakovszky István, Simonyi-Semadam Sándor, Székely János, Szmrecsányi György, Turi Béla, Vass József, Zboray Miklós és Zichy Aladár gróf. Ezek az urak alkották akkoriban a keresztényszocialista néppárt vezérkarát.

A manifesztum «Keresztényszocialista néppárt» aláírással jelent még az «Alkotmány» 1918. november 20-i számában. Visszapillantás formájában alaposan, igazságosan, de egyúttal szigorúan írja le a múlt parlament és a múlt kormányzás működését. «Hiába próbálkoztak némelyek, – mondja – mint partunk is, az ország belső állapotainak megváltoztatására, még a fokozatos és szükséges haladás is hajótörést szenvedett a számbeli többség merev magatartásán, mely mindent lehetetlenné tett.»

«Most teljesen megváltozott helyzet előtt állunk. A fegyvereket letettük, az ellenség diadalmaskodott.»

«A királyság megszűnt.» «Magyarország Népköztársaság lett.» «Minden téren új élet előtt áll a nemzet.»

«A rend fenntartása, az ország megmentése, az állam első érdeke; e feladat teljesítésében támogassuk őszintén és nyíltan az államhatalmat... «Sürgeti a legszélsőbb választójogot. Azután sürgeti a manifesztum a katolikus autonómiát.

A néppárt még tovább is kitartott e politika mellett. 1918. december 22-én ugyanis Károlyi Mihály gróf a Vigadóban zászlóbontó népgyűlést tartott. E gyűlésen a függetlenségi- és 48-as pártnak mérsékeltebb, nemzeti és polgári alapon álló elemei, mint Lovászy Márton, Bartha Albert és jó magam is már nem vettünk részt, mert akkor már Károlyi Mihályval a szakítás küszöbén állottunk. Ennek a vigadói gyűlésnek éppen az volt egyik legfőbb célja, hogy a mi mérsékeltebb felfogásunkkal szemben Károlyi a maga sokkal radikálisabb felfogását leszegezze. A gyűlésen a károlyistákon, a Jászi-féle radikálisokon, a nagyatádi Szabó István-féle kisgazdapártiakon és Pallavicini György örgróf pártján kívül résztvett a keresztényszocialista néppárt is és szónoka Haller István, meleg szavakban fejezte ki újból pártja elhatározását és támogatását Károlyi Mihály gróf miniszterelnök irányában.

A keresztényszocialista néppártnak a köztársaság intézményéhez való ragaszkodása sem volt szalmaláng. Amint azt később részletesen előadom, még 1919. márciusában is, amikor a választások április elsejére ki voltak írva és amikor a keresztényszocialista néppárt a választásokra a Lovászy Márton elnöklété alatti függetlenségi és 48-as párttal, a Heinrich-féle polgári párttal, a Pallavicini-Czettler-sokorópátkai Szabó-féle földművespárttal szövetkezett, ez a négy szövetkezett párt közös manifesztumban, amely Budapest utcáin plakát formájában jelent meg, fejezte ki tántoríthatlan ragaszkodását a köztársaság intézményéhez.

Tisztelettel kérdem most már az 1918. őszén fennállott keresztényszocialista néppárt akkori vezetőit, akik Istennek legyen érte hála, midőn e sorokat írom, az élők között vannak, elsősorban Rakovszky István, Zichy Aladár gróf valóságos helyőtitkos tanácsos, cs. és kir. kamarásokat, Huszár Károly, Simonyi-Semadam Sándor Magyarország volt miniszterelnökeit, Haller István, Dömötör Mihály v. minisztereket, és Vass József dr. minisztert Ernst Sándor prelátust, Turi Béla nemzetgyűlési képviselőt, a párt lapjának akkori felelős szerkesztőjét, apokrif hamisítványok-e az idézett manifesztumok? Én a Magyar Nemzeti Múzeum és Budapest székesfőváros hírlap-könyvtárai-

nak példányaiból vettem idézeteimet. Ha hamisítvány lenne, úgy vélem, az urak már rég eljártak volna a hamisító ellen, aki őket a Habsburg-Lotharingiai ház detronizálásával és a Népköztársaság proklamálásával vádolta. Ha pedig tényleg kiadták közéletünk ez előkelőségei ezeket a manifesztumokat, akkor nem őket, hanem tisztelt olvasóimat, magyar polgártársaimat kérdem, jogosultak-e ezen urak, akik ma a legitimizmus zászlóvivőiként szerepelnek, felettem bírálatot mondani és pálcát törni?

Míthogy sajnálatomra nem sikerült a keresztényszocialista néppártot a Károlyi-kabinetben képviseltetni, a magam részéről, mint belügyminiszter, gondoskodtam arról, hogy e párt politikai együttérzését demonstráljuk azzal, hogy a főispáni karba több néppárti előkelőséget neveztem ki.

TISZA ISTVÁN GRÓF PÁRTJA.

1918. november 7-én a 48-as alkotmány-párt Dosvay Lajos volt államtitkár, műegyetemi tanár elnöklete alatt gyűlésre jött össze.

Teleszky János országgyűlési képviselő, nyug. pénzügy-miniszter a következő beszédet mondotta: «Utolsó összejövete-
telünk óta nagy, az ország egész jövőjére sorsdöntő események játszód-
tak le. Sajnos, az ezen események által okozott első hullámok által előidézett izgalom pártunk kiváló tagjának és a régi nemzeti munkapárt vezérének, Tisza Istvánnak életébe került. Úgy vélem, lehetetlen szavakkal kifejezni fájalmunkat és meghatottságunkat, amely mindnyájunkat, pártunk összes tagjait áthatja. De meg vagyok győződve, hogy a nemzet fiainak legnagyobb része, pártkülönbség nélkül ezen valóban gyászos és végzetes esemény által sujtatik. Pártunknak a pártéletben résztvevő tagjai a legelső alkalommal, amidőn a gyászos esemény után egybegyűltek, egy értekezlet során részvétüket fejezték ki és elhatározták, hogy a gyászoló özvegynek részvétüket küldöttségileg fogják kifejezni. Most, amidőn egy törvényes konferenciára vagyunk egybehíva, első kötelességünknek tartom, hogy legmélyebb részvéttel, szívünk teljes melegségével hódoljunk annak a férfiú emlékének, aki addig, amíg élt lelkének egész tűzével ideáljainak megvalósításáért harcolt.»

«Az utolsó napok eseményei szükségessé teszik, hogy a párt jövője fölött határozzunk. Tisza István, talán nem is gyanítva, hogy ez lesz utolsó izenete, közvetlenül halála előtt, mintegy politikai végrendeletként barátjának és leghűségesebb munkatársának, Sándor Jánosnak ezeket mondotta: «Menj a pártkörbe és mond meg barátainknak, tegyék most félre a

politizálást, ma pártkülönbség nélkül minden magyar ember kötelessége közreműködni, hogy a kormány törekvései a belső rend fenntartása és megerősítése, valamint egy tisztességes béke kieszközlése iránt sikerrel koronáztassanak.» Azt hiszem ennek szellemében járok el, amidőn indítványozom, hogy a párt elhatározza feloszlását, miáltal összes tagjai akciózabadságukat visszanyerik, úgyhogy mindenki legjobb belátása szerint közreműködhessen abban, hogy az ország belső békéje biztossítsék, a kormány pozíciója ezen szempontból megerősítsék és az ország részére egy előnyös és kedvező béke elérhető legyen.» *(Általános helyeslés.)*

Végezetül Teleszky János képviselő előterjesztette azt a nyilatkozat tervezetét, amelyet a párt egyik tagja a képviselőház legközelebbi ülésén előadandó lett volna.

Serényi Béla gróf indítványozza, határozza el a párt a vidéki szervezetek feloszlását és azt, hogy a vidéki szervezetek tagjaihoz a párt feloszlása előtt felszólítást intézzen, melynek értelmében a kormánynak a belső rend fenntartására irányuló törekvései minden erővel támogatandók, hogy ez úton az országban oly közszellem létesülhessen, hogy a kormány a békekötés alkalmával megfelelő nyomatékkal léphessen fel.

Mindkét javaslat egyhangúlag elfogadtatván, Tisza István gróf pártja Teleszky János indítványa értelmében feloszlott.

APPONYIALBERT GRÓF PÁRTJA.

Apponyi Albert gróf 1918. november 8-án értekezletre hívta össze pártját. Megnyitó beszédében felemlíté, hogy már jó ideje látja az új demokratikus Magyarország hajnalhasadását. «Nemcsak nem riadtam tőle vissza, hanem őszinte lélekkel dolgoztam békés evolúció útján való létesítésén. Hidat akartam verni a régi és az új Magyarország között...»

«... tény, hogy nem sikerült, tény, hogy a forradalmi utakon született meg az új Magyarország...» «Látom, hogy az a politikai rendszer, melynek közel fél századon át egyik meghatározottabb képviselője voltam, némely lényeges alkotórészében már nem életképes. Látom, hogy az új rendszer sikeres és békés érvényesülése szegény hazánk megmentésének egyedüli esélye. Meg sem kísérelhetem tehát, hogy azzal szembe helyezkedjem és egyenesen bűnnek tartanék minden ellenforradalmi kísérletet. Sőt vallom, hogy minden jó hazafi köteles a kormányt a rend fenntartásának és a haza megvédésének súlyos feladataiban és a szükséges átalakulások békés keresztülvitelében támogatni. De arra nem lehetek hivatva, hogy a nemzeti politika egyes alapvető kérdéseiben annak ellenkezőjét csináljam, amit évtizedeken át képviseltem. Nem is számíthatnék bizalomra, ha erre vállalkoznék.»

Ezután kifejti, hogy reánézve csak egy megoldás van: teljes visszavonulás a politikai élettől.

Azután:... «ti mindnyájan szabadon mérlegelhetitek, hogy nem lehetséges-e számotokra ennek az új iránynak támogatása, mely függetlenségi és demokratikus hitvallásunkat megvalósítja és így közel áll az ország függetlenségi közönségének lelkületéhez ...»

S amidón Apponyi Albert és Tisza István grófok imígyen pártjaikat egyenesen az új Károlyi-kormány támogatására küldöttek, Wekerle Sándor, volt miniszterelnök a maga részéről ugyancsak félreállott s legközelebbi politikai barátait felszabadítva eddigi kötelezettségeik alól, szinte a Károlyi elnöklete alatt álló függetlenségi és 48-as pártba küldötte. Barátai közül tényleg nem egy be is lépett a pártba és támogatta a mi kormányunkat.

VÁZSONYI VILMOS DEMOKRATAPÁRTJA.

Köztudomású volt Magyarországon az a személyes ellentét, hogy ne mondjam gyűlölet, amellyel Vázsonyi Vilmos, a demokratapárt elnöke és vezére Károlyi Mihály gróf ellen viseltetett. Tudjuk, hogy Vázsonyi igen komolyan törekedett arra, hogy Károlyi Mihályt 1918-ban letartóztassa és ellene bűnügyi eljárást indítson. Az is történelmi tény, hogy 1918. október hó utolsó napjaiban, amikor a hármasszövetségi rendszer, melyen egész háborús politikánk alapult, a végzetes összeomlás küszöbén állott, akkor Vázsonyi arra törekedett, hogy saját pártja koalícióban a többi 67-es és 48-as csoportokkal kormányt alakítson az addig végsőig üldözött Károlyi-féle függetlenségi párt programja alapján, de Károlyi teljes kizárásával, vagy legföllebb azt koncedálva, hogy Károlyi pártja is képviselve lehessen abban a kormányban, amely eddigi elveinek alapos módosításával és eddigi meggyőződésével ellentétben, Károlyi pártjának politikáját akarta megvalósítani. A múlt tapasztalatai alapján sem Károlyi, sem pártja ebbe a különös tervbe bele nem mentek s így még nagyobb lett az ellenszenv és ellentét a két magyar politikus között.

Midőn megalakult a Magyar Nemzeti Tanács és utána a Károlyi-kormány, az elsők között a demokratapárt jelentette be csatlakozását a Nemzeti Tanácshoz és azt a kívánságát, hogy magát a Nemzeti Tanácsban képviseltesse. Örömmel fogadtuk ezt a nagyjelentőségű fordulatot a Vázsonyi-féle demokratapárt részéről. A demokratapárt magát a Nemzeti Tanácsban Székely Ferenc dr. nyug. igazságügyminiszter, országgyűlési képviselővel és Székely Aladár dr. országgyűlési képviselővel, a párt két kitűnőségével képviseltette.

A Nemzeti Tanácsban e két államférfiú mindvégig kiváló szerepet vitt.

A demokratapárt azonkívül levélben közölte Károlyi Mihály gróffal abbeli elhatározását, hogy kormányát támogatni fogja. Bródy Ernő dr. és Pető Sándor dr. országgyűlési képviselők ugyancsak a demokratapárt nevében és megbízásából megtiszteltek látogatásukkal és átadván a betegeskedése miatt távollétét kimentő pártelnöknek, Vázsonyi Vilmosnak meleg üdvözlését, bejelentették a politikai demokratapárt feloszlását, illetve belépését a Károlyi elnöklete alatt álló függetlenségi és 48-as pártba. „Hogy melegen fogadtam a demokratapárt csatlakozását és belépését, magától értetődik. Ezután a két nevezett képviselőtársam megkérdezett, volna-e kifogásunk az ellen, ha mint kizárólag városi párt budapesti szervezeteiket továbbra is fenntartanák? Mosolyogva válaszoltam, hogy ez ellen semmi kifogásom sincsen, magamban pedig azt gondoltam, hogyha majd valamikor változnak a viszonyok, az urak a városi pártból éppúgy csinálhatnak ismét politikai pártot, mint annak idején a Tisza István híveiből alakult Nemzeti Társaskör volt az az ugródeszka, amelyről ismét kész szervezettel a politikai porondon megjelenhettek.

Két képviselőtársam akkor még azt is tudatta velem, hogy Vázsonyi visszavonul a politikai élettől, amit, miután pártját a függetlenségi és 48-as pártba belépni engedte, magától értetődőnek tartottam.

A KISGAZDAPÁRT.

Köztudomás szerint nagyatádi Szabó István több kisgazda társával pár évvel a háború kitörése előtt egy külön kisgazdapártot alakított, amely a háború kitörésének idejében, habár a parlamentben csak négy képviselővel volt képviselve, az országban már nagy tekintélyre és erős szervezetekre tett szert. A vezér Szabó István mellett, mint alvezérek Mayer János, Herczeg Sándor és Nóvák János kisgazdaképviselők vezették a magyar kisgazdák mozgalmát. Amikor 1918. október 25-én éjjel megalakult a Nemzeti Tanács, a kisgazdapárt már a legelső napokban bejelentette csatlakozását és helyet kívánt a Nemzeti Tanács végrehajtóbizottságában. Azonnal be is vettük a Nemzeti Tanácsba a kisgazdapárt két vezérét, nagyatádi Szabó Istvánt és Mayer János országgyűlési képviselőket, akik a Nemzeti Tanácsnak mindaddig igen buzgó tagjai maradtak, amíg Szabó István a Berinkey-kormányban mint miniszter és mellette Mayer János mint államtitkár Károlyi Mihály gróf kinevezése alapján ez állásaikat el nem foglalták.

Sajnálattal bár, de – minthogy történelmet írok – kénytelen vagyok megállapítani, hogy amikor Károlyi Mihály kormányának rúdját túlságosan balfelé irányította és én ezért december elején harmadszor és véglegesen lemondottam belügyminiszteri állásomról és szembehelyezkedtem a Károlyi-Kunfi-Böhm-Garbai-Pogány-féle szélsőséges irányzattal, akkor a kisgazdapárt, élén két vezérével, Szabó Istvánnal és Mayer Jánossal 1919. március 21-ig a radikálisokkal Károlyi mellett és ellenem foglalt állást.

Egy kereszténypárti lap 1921. december havában közzétette hasábosán egymás mellé állítva nagyatádi Szabó István

és az. én arcképetem és kiemelte, hogy íme engem, aki már 1918. december közepén otthagytam Károlyiékát túlzott radikalizmusuk miatt, a «hazaáruló» epitetonával bántalmaznak, Szabó Istvánt pedig, aki Károlyiékát végigszolgált, a kurzuskormányzat idején is miniszter maradhatott. Ebből a kis incidensből is megítélheti majd a pártatlanabb utókor, mennyire igazságtalanok voltak kortársaim azokkal szemben, akik a haza érdekében feláldozták magukat.

A PALLAVICINI-FÉLE FÖLDMIVESEK ÉS KISPOLGÁROK PÁRTJA.

Mint e munkám más helyén már felemlítettem, 1918. november havában Pallavicini György ögróf a magyar nemzet legnagyobb veszedelmének óráiban pártot alapított. Vezérkarában szerepeltek a többek között Schandl Károly, Czettler Jenő dr., Meskó Zoltán országgyűlési képviselő, Patacsi Dénes, sokorópátkai Szabó István és közéletünk más előkelőségei. Ez a kisdéd csoport a Károlyi-kormányt kinevezésétől kezdve lelkesen támogatta. Minisztere ugyan nem volt ebben a kabinetben, de hogy politikailag mégis meg legyen a kormánnyal a kapcsolata, egyik tagját, Meskó Zoltánt, Baja sz. kir. város főispáni teendőinek ellátásával megbízott kormánybiztosává neveztem ki. A nevezett képviselő a Nemzeti Tanácstól már előbb kapott külön megbízatást, hogy Pest vármegye déli részeiben, mint rendcsináló biztos működjön közre a közrend helyreállításának nehéz munkájában.

E párt vezére Pallavicini, proklamálta elsőnek a pragmatika szankció alapján a Habsburg-Lotharingiai ház trónvesztését és a Népköztársaságot. Hetekkel az én lemondásom után még mindig velem és. Lovászyval szemben a Károlyi-Kunfi-Pogány csoportot támogatta, de 1919. március havában ismét hozzánk csatlakozott. E kisdéd párt vezére az emigrációban igen meleg összeköttetést igyekezett velem fenntartani Bécsben, amiről majd még külön beszámolok. A kommün bukása után szétvállottak útjaink, amennyiben a vezér és vezérkara a felkelő új nap: a keresztény kurzus fényébe és melegébe sietett sütkérezni, én pedig maradtam, aki voltam.

A BIZONY-PÁRT.

1918. október havában a pártviszonyok is már megmutatták, hogy mennyire zűrzavaros volt a helyzet, mert egymás után alakultak új pártok és pártcsoportok. Minden ember, aki politikával foglalkozott, tudta és látta, hogy a felfordulás küszöbén állunk és mindenki valami új úton-módon kereste az ország megmentését. Így alakultak az új pártok. A nagy függetlenségi és 48-as vpárt, mint tudjuk, már 1916-ban kettévált; az egyik rész a német-osztrák-magyar viszony mélyítésének és bensőbbétételének programjával s a háborúban a német szövetség mellett való végső kitartásban vélte az ország boldogulásának útját megtalálhatni. A másik rész, a régi Justh-párt tagjai ismét beigazolva látták a háború előtt hirdetett aggodalmait. Mi, akik ehhez a párthoz tartoztunk, láttuk, hogy a német-osztrák-magyar szövetség győzelmébe vetett hitet az események megcáfolják és az ország érdekében, a dinasztia és az ország megmentése végett szorgalmaztuk a mielőbbi békekötést, követeltük, ha a németek tovább makacszkodnak, a különbékét, és követeltük a háborúban szenvedő milliók megnyugtatósa céljából az általános választójog, mélyreható szociálpolitika, engedékeny nemzetiségi politika révén a talaj olyan előkészítését, hogy mire a tömegek hazaérkeznek, itt egy nekik kedvező nekik tetsző új demokratikus életet találjanak. De szakadozott a 48-as alkotmánypárt is; kiléptek abból előbb Apponyi és hívei, később régi függetlenségipártiakból alakult egy kisebb csoport, amely a nagy tudású és puritán lelkületű Bizony Ákos képviselőt vallotta vezéréül. Ez a csoport 1918. második felében mint önálló párt működött, október utolsó harmadában azonban a párt tagjai, élükön Platty György, később szélsőséges keresz-

ténypárti nemzetgyűlési képviselővel egy pártvacsora alkalmával testületileg felkeresték a Bristol-szállóban Károlyi Mihály pártját és ott ünnepélyesen bejelentették csatlakozásukat, hogy néhány nap után teljesen beolvadjanak a függetlenségi pártba.

Amikor Károlyi Mihály és társai átvették az ország kormányzását, három párt koalíciója alkotta a kormányt támogatók táborát: a függetlenségi és 48-as párt, a radikális polgári párt és a nemzetközi szociáldemokrata párt. Mint az elmondottakból láttuk, csatlakoztak a Károlyi-kormány táborához a régi néppárt, a két kispárt és a Vázsonyi-féle demokratapárt, maradt még Tisza István, Wekerle Sándor és Apponyi Albert tábora, amelyeket vezérek feloszlattak és egyenesen arra buzdítottak, hogy egyenként támogassák a Károlyi-kormányt és helyezkedjenek el az új kormány táborában. Más politikai pártja Magyarországnak akkor nem volt. Ezt kérem jegyezze meg mindazok, akik ma úgy szeretik beállítani az eseményeket, mintha a Károlyi-minisztérium mindössze egy kisded «csőcselékcsapat» támogatását bírta volna. Ennek épp az ellenkezője áll, mert amióta Magyarországon alkotmányos élet van, még soha nem történt meg az, ami az első Károlyi-kormány alatt, hogy ugyanis az összes pártok kivétel nélkül a kormány mellé állottak, a régi köztisztelőben álló vezérek közül pedig, akik beláták, hogy a régi eszközökkel többé eredményesen dolgozni nem lehet, tiszteletreméltó önbeismerésük alapján saját elhatározásukból félreállottak. Tisza István gróf nemes gesztussal félreállott akkor, midőn átkos Ícezek, aljas orgyilkosok életére törtek; Apponyi Albert, Bizony Ákos, Vázsonyi Vilmos, Wekerle Sándor pedig odaküldötték Károlyi mellé híveiket, maguk pedig szintén félreállottak.

Ha a polgári társadalom teljesítette volna kötelességét, ha hallgatott volna vezéreire az a tábor, amellyel 1918. november 1-én megkezdettük a kormányzást, józan határok között vihetők volna végbe az ország átalakulását. Ámde sajnos, amint ezt még kénytelen leszek adatokkal bebizonyítani, a polgári társadalom körénk állott ugyan, de csakhamar fejünkön át vakon belevetette magát a szélsőségek karjaiba. Ennek tulajdonítható, hogy az ország belesodródott a kommunista pusztulásba.

**POLITIKAI ÉS TÁRSADALMI
ELŐKELŐSÉGEK
ÁLLÁSFOGLALÁSA.**

A MAGYAR PÜSPÖKI KAR TESTÜLETI ÁLLÁSFOGLALÁSA.

A római katolikus püspöki kar 1918. november 20-án Csernoch János bíbornok-hercegprímás, esztergomi érsek ő eminenciájának meghívására Esztergomban püspöki konferenciára gyűlt össze. A konferencia" alaposan megtárgyalván az egyház és az ország helyzetét, az akkori kormányhoz közös felterjesztést intézett, amelynek kivonatos szövege a következő:

«Magyar Népköztársaság Kormány elnökének Budapesten.»

«A római katolikus püspöki kar folyó évi november 20-án megtartott értekezletéből tisztelettel üdvözlö a magyar köztársasági Népkormányt. A világtörténelmi átalakulások új helyzet elé állították a magyar nemzetet, megvalósították századok álmát és vágyát: a független, önálló Magyarországot. Ez átalakulást a püspöki kar meleg hazafias érzéssel fogadja, *azt fenntartás nélkül elismeri* és biztosítja a magyar népköztársasági kormányt, hogy a nehéz viszonyok között a független önálló Magyarország kiépítésében minden erejével támogatni fogja.»

«Az egyház a maga részéről a demokratikus fejlődés szolgálatában és a birtokreform megvalósítására készséggel ajánlja fel a kezei között lévő arra alkalmas földbirtokokat. Kísérje Isten áldása a magyar Népkormány munkáját, vezesse az ifjú köztársaság hajóját az alakulás nehézségeiből és lelki forrongás hullámaiból a maradandó béke, s népboldogulás megsóhajtott révpartjához.»

Aláírva: Csernoch János bíbornok-hercegprímás, esztergomi érsek, Szmrecsányi Lajos egri érsek, Várady Lipót Árpád dr. kalocsai érsek, Radnay Farkas besztercebányai püspök, Prohászka Ottokár székesfehérvári püspök, Rótt Nándor dr. veszpré-

mi püspök, Fischer-Colbrie Ágost dr. kassai püspök, Fetser Antal győri püspök, Nóvák István dr. eperjesi püspök, Mikes János szombathelyi püspök, Glattfelder Gyula csanádi püspök, Mailáth Gusztáv Károly erdélyi püspök, Széchenyi Miklós nagyváradi püspök.

Hosszú közéleti pályámon igen gyakran hangoztattam önérettel, büszkeséggel és mély meggyőződéssel, hogy mélyen vallásos érzelmű, hithű róm. katolikus vagyok. Elképzeltető tehát, minő megnyugvással olvastam a magyar katolicizmus legfőbb aeropágjának eme megnyilatkozását, amely ha lehetséges, még nyert súlyában azáltal, hogy az egyliázfejedelmek a kormányhoz intézett megnyilatkozásukat egytől-egyig sajátkezü aláírásukkal erősítették meg. Midőn kételyek bántották lelkiismeretemet, hogy vajjon helyes úton járok-e, íme önként, saját elhatározásukból elém lépnek egyházam főpásztorai és áldásukat adják elhatározásomra, magukévá teszik a kormány és Nemzeti Tanács egyöntetű határozatát.

Engem, mint akkor még a Nemzeti Kaszinónak is tagját és magyar arisztokratát, különösen megnyugtató az, hogy az aláírók között ott láttam Szmrecsányi Lajos érsek, Mailáth Gusztáv Károly gróf, Mikes János gróf és Széchenyi Miklós gróf püspökök, egy kivételével valóságos belső titkos tanácsosok és nemzeti kaszinói tagok sajátkezü névalírását.

JÓZSEF FŐHERCEG.

Midőn IV. Károly király 1918. október 26-án elhagyta Magyarországot és Gödöllőről Bécsbe utazott, Bécsben, illetőleg Schönbrunnban találkozott József főherceggel, akit az olasz frontról rendelt magához. A király ekkor politikai megbízásokkal és messzemenő felhatalmazásokkal küldötte Budapestre a főherceget, aki 27-én Bécs és Budapest között egyideig együtt utazott Károlyi Mihály gróffal. A főherceg és Károlyi között lefolyt beszélgetésről a legkülönbözőbb verziók kerültek forgalomba. Hogy ezekből mi igaz, mi nem, nem tudom, mert ezekről a főherceggel sohasem beszéltem, Károlyi Mihály pedig másnap, hogy Bécsből Budapestre érkezett, csupán annyit említett, hogy a főherceg a régi recipe szerint valamelyes koalíciós kormánnyal akarja a krízist megoldani. A főherceggel a kibontakozást illetőleg eme sorsdöntő napokban egyszer értekeztem, amikor hárman: Károlyi Mihály, Lovászy Márton és én együtt jelentünk meg nála. Az ez alkalommal folytatott tanácskozásokról külön szövegek.

Október 31-én, miután József főherceg tanácsára a király Károlyi Mihályt telefon útján előadott programja alapján miniszterelnökké nevezte ki, az újonnan kinevezett miniszterelnöktől azt az értesítést kaptam, hogy jelenjünk meg mi, a kabinet tagjai esti 6 órakor József főherceg palotájában, mert József főhercegnek, mint a király helyettesítőjének kezeibe fogjuk miniszteri eskünket letenni. Hat óra körül gyülekeztünk a főhercegi palotába, és itt még az eskü letétele előtt értesültem arról a szörnyű gyilkosságról, hogy Tisza István gróf életét kioltották. Megdöbbenés és borzalom fogott el, amikor ezt a rettentő bűntényt hírül hozták. Siettettem, amennyire csak

lehetett, eskütételünket, hogy azután jogom legyen a szükséges biztonsági intézkedéseket megtenni, nehogy exponált politikai előkelőségekkel szemben bárki is újabb ily gatzettet elkövet-hessen. A főhercegi palota egyik földszinti termében gyüle-keztünk, s miután én voltam az egyetlen miniszterviselt ember, akinek már volt gyakorlata e téren és ismertem az eskütétel körüli szertartást, annak egész lefolyását a főherceggel, Károlyi gróf miniszterelnökkel és a többi jelenlevő urakkal megállapí-tottuk. Az eskütétel után József főherceg, mint a király helyet-tese a következő beszédet intézte az új kormány tagjaihoz:

«Uraim! Ezen ünnepélyes, magasztos pillanatban, amidőn szeretett szent hazánk hajnalpirkadása kezdődik, üdvözlöm önöket magyar szívem egész melegével. Önök hivatva vannak hazánkat, amely évszázadokon át annyit szenvedett, egy új korszakba, egy boldogabb jövőbe átvezetni. Véres viharokban négy éven át láttam ezt a népet harcokban állani, hűségese köte-lességteljesítésben, bámulatos önzetlenségben, soha nem látott hősiességben. Ez bizonyítéka annak, hogy egy szebb, egy bol-dogabb és dicsőségebb jövő elé nézünk. Most, amidőn meg-bízatom befeljeződött, lelkem egész mélyéből arra kérem önöket: működjenek közre abban, hogy legmelegebb, egyetlen vágyam, mely egész valómat áthatja, megvalósuljon, hogy a nemzetet, hogy a népet meglegedett jólétben láthassam.

Az önök nagy és nehéz feladatában segítse önöket a Minden-ható és vezérelje önöket útjaikon. Magyar szívem leghőbb kívánságai kísérik minden egyes lépésüket!» (Pester Lloyd 1918. nov. 1. sz.)

1918. november 2-án a déli órákban a belügyminisztérium-ból, hol kora reggeltől fogva megszakítás nélkül dolgoztam, áthívtak a miniszterelnökségre. Midőn odaérkeztem, nagy meg-lepetésemre, de őszintén kimondom, még nagyobb örömömmre arról értesültem, hogy József főherceg és fia József Ferenc főherceg épp most mentek le a városházára a Nemzeti Tanácshoz, mert önként le akarják tenni az esküt a Nemzeti Tanács előtt. A főherceg kívánságára Károlyi Mihály gróf miniszterelnök és Kunfi Zsigmond dr. tárcanélküli miniszter kísérték a főherce-geket. A néptömeg óriási lelkesedéssel üdvözölte a Nemzeti

Tanács elé járuló fenségeket. József főherceg a Nemzeti Tanács előtt elsőbben is a következő kijelentést tette: «Uraim! *Felmentvén esküim alól*, mint katona és mint magyar állampolgár eljöttem fiammal, hogy letegyük a hűségesküt. Méltóztassék azt felolvasni.»

Erre Hock János, a Nemzeti Tanács elnöke hosszabb beszédben méltatta az eseményt. Ezután felolvasta Hock a következő eskümintát, amelyet József főherceg és fia József Ferenc esküre emelt kézzel mondtak utána.

«Én (Habsburgi József, Habsburgi József Ferenc) becsületemre fogadom, hogy a Nemzeti Tanács rendeleteinek magamat feltétlen alávetem és minden intézkedéseiben hűségesen támogatom.»

Ezután József főherceg a következő szavakat intézte a Nemzeti Tanácshoz és általa a magyar nemzethez:

«Csak egy szavam van még. Amíg e két szív lüktet, addig a magyar népé lesz, mint annak tagjáé. (Lelkes éljenzés.) Meg vagyok szentül győződve róla, hogy a múlt az elmúlt, a jövőben van az, ahol Magyarország nagysága és virága fog fakadni. Ez szívemnek egyedüli vágya.» (Kitörő lelkesedés.)

November közepén a Nemzeti Tanács és a kormány a király eckarts-aui nyilatkozatának kézhezvétele után és a Budapesti Magyar Tudomány Egyetem jogi kara küldöttségének szakvéleménye alapján elhatározták, hogy november 16-án, közvetlen azután hogy a munkapárti többséggel bíró képviselőház saját feloszlását kimondja, az országház kupolacsarnokában közhírré teszi a Habsburg-Lotharingiai háznak a pragmatika szankció neve alatt ismeretes törvények rendelkezése szerinti trónvesztését és ezután proklamálják a magyar népköztársaságot. Már november 15-én tudomására hozta Károlyi miniszterelnök a minisztereknek József főherceg és fia ama kérelmét, hogy közvetlenül a köztársaság proklamálása után letehessek a kormány

kezeibe a hűségesküt a népköztársaságra. E kívánságnak megfelelően november 16-án d. u. hat órakor a miniszterelnökségen megjelent a főherceg és fia s mindketten letették az esküt. Eme kétségtelenül következményeiben is nagyjelentőségű esemény lefolyását a «Budapesti Hírlap» 1918. november 17-i száma a következőképpen írja le:

Habsburgi József eskütétele a Népköztársaságra.

Elmondja, hogy ma, vagyis november 16-án d. u. hat órakor megjelent Habsburgi József a miniszterelnökség épületében, hogy letegye az esküt a köztársaságra.

Előbb Károlyi Mihály miniszterelnök üdvözlőbeszédet intézett hozzá. Habsburgi József a miniszterelnök szavaira így válaszolt:

«Szívem egész melegével köszönöm a miniszterelnök úr meleg és lelkesítő szavait. Higgyék el magyar szívem vitt erre a lépésre. Az a magyar szív, amely utolsó dobbanásig csak ezért a hazáért, csak ezért a népért ver.» Ezután következett az eskütétel: Berinkey igazságügyminiszter olvasta fel a következő eskümintát: «Én Habsburg-Lotharingiai József esküszöm a mindenható Istenre, hogy a magyar Népköztársaságnak hú polgára leszek, a köztársaság alkotmányát, törvényeit, törvényes szokásait és rendeleteit minden körülmények között megtartom, az ország függetlenségét és önállóságát mindenkor megvédem. Isten engem úgy segítjen!»

Habsburgi József a Népköztársaságnak tett esküje után még a következőket mondotta: «Uraim, legyen szabad még egy szót szólnom. Tudom, hogy szeretett hazám e vészteljes helyzetéből, amelybe a háború sodorta, csak akkor fog épen és érintetlenül kikerülni, csakis akkor mehet boldog virágzásnak elébe, hogyha polgárai kivétel nélkül egymásnak kezét adva, válllvetve, teljes szívvel, teljes lélekkel az új átalakulást támogatják. Ez a tudat buzdít arra, hogy egy kéréssel forduljak az urakhoz: fogadják el azt, hogy felajánlom szolgálataimat,, mint a köztársaságnak újonnan felesküdtött katonája vagy polgára és higgyék el, hogy a legönzetlenebbül csak az egy vezérel: engem, hogy szent magyar hazámat szolgáljam.

Az ünnepi aktus ezzel véget ért.»

Mint az elmondottakból kitűnik, József főherceg az első Károlyi-kormány esküvétele alkalmából igen meleg szavakkal üdvözölte a kormányt. Két napra reá fiával együtt önként jelentkezett a Nemzeti Tanácsnál, az előtt letette a fogadalmat és nagyon szép szavakban üdvözölte a Nemzeti Tanácsot. A köztársaság proklamálása után pedig ugyancsak elsőnek jelent meg a minisztertanács előtt, ahol nevének, állásának és kiváló személyiségének illő díszes keretben a miniszterelnökség dísztermében az egész kabinet jelenlétében tette le a hűségesküt a Népköztársaságra. Ez aktus bevezetése és befejezéseként ismét gyönyörű hazafias buzdító szavakat intézett a nemzethez. József főherceget eme történelmi jelentőségű cselekedeteiért több ízben súlyos támadások érték. Elég, ha utalok Margutti báró altábornagy könyvére, amelyet Ferenc Józsefről írt és amelyben éppoly csúnya, mint igaztalan vádakkal halmozza el a főherceget. Igaz, hogy óriási hatása volt a főherceg fellépésének, de hatása egészen más irányban nyilvánult meg. A főherceg a Károlyi-kormányt – az azóta forradalminak nevezett kormányt – az alkotmányos király nevében és megbízásából eskette fel és intézett hozzá meleg hazafias üdvözlő szavakat. A Nemzeti Tanácsban, amidőn ott fiával megjelent, előrebocsátotta úgy, hogy azt urbi et orbi mindenki tudomásul vegye, hogy őt a király esküje alól felmentette és megengedte neki, hogy a Nemzeti Tanács elé járuljon. Ezzel a ténnyel az akkori zavart helyzetben a király és főherceg mintegy udvarképessé tették a Nemzeti Tanácsot és így annak, hogy úgy mondjam, felülről megadták a lojalitás és törvényesség nimbuszát. Ilyen értelemben az az eljárás, amelyet a főherceg a király felhatalmazása alapján követett, megkönnyítette a Károlyi-kormány és a Nemzeti Tanács működését. De előmozdította azt is, hogy az a rettenetes káosz, amelybe az ország az összeomlás napjaiban került, aránylag nem okozott még sokkalta több kárt és véráldozatot. József főherceg eljárása nem gáncsol, hanem a magyar utókor részéről hálát és elismerést érdemel.

És ha kifogásolták, hogy a főherceg letette az esküt a Népköztársaságra, ebben is igazságtalanul vádolták. E munkámban idézetekkel bizonyítom, hogy nemzetünk legjobbjai 1918. nov.

havában hazafias kötelességnek ismerték el és jelentették ki az «új rend»-hez való csatlakozást és annak támogatását. Hogy képzelhető el az, hogy az a főherceg, aki maga is követve őseinek példáját, jó- és balsorsban a magyar nemzet mellett állott, aki majdnem öt éven át vigasza, bajtársa, atyai barátja volt a névtelen magyar vitézek százezreinek, hogy ez a főherceg a nagy átalakulás napjaiban félreálljon az akkor mindenki által lelkesedéssel üdvözölt új rend előtt?

József főherceg előkelő személyiségéről szólva, kötelességet vélek teljesíteni, amikor személyével kapcsolatosan még egy kényes kérdést akarok megvilágítani. 1918. november havában sokat beszéltek és írtak arról, hogy a főherceg új nevet akar felvenni, névmagyarosítás gondolatával foglalkozik stb. Nos, ennek a kérdésnek a megvilágítása is nagyon egyszerű, ha azt a való igazság fényében vizsgáljuk. A Habsburg-Lotharingiai-ház trónvesztése, úgy amint azt három évvel később a Nemzetgyűlés törvénybe is iktatta, 1918. november 16-án proklamáltatott. Magától értetődik tehát, hogy ekkor felmerült a kérdés, minő nevet fog használni a magyar főhercegi család, amely továbbra is a magyar hazában kíván élni? Ekkor miniszteri beszélgetésekben, a sajtóban, a klubokban, kávéházakban és mindenütt tárgyalták ezt a kérdést, s gombamódra szaporodtak az új nevek s «József herceg, József tábornagy, Habsburg József, Lotharingiai József, Alcsuti József, Kistapolcsányi József» ezek voltak azok a nevek, amelyeket akkoriban leggyakrabban emlegettek. Az én álláspontom az volt, hogy törvény szerint engem, mint belügyminisztert illet meg a végső döntés abban, hogy valaki minő új nevet vehessen fel. Ezt a jogot a Habsburg-Lotharingiai-család tagjaival szemben sem adnám ki a kezemből. De kijelentettem azt is, hogy a Habsburg-Lotharingiai nevet jónak tartom arra, hogy aki azt apától örökölte, megtartsa és gyermekeire tovább származtassa. Ha hozzám jönnének ilyen kérelemmel, ez lenne az én hivatalos állásfoglalásom és ennek megfelelően semmiféle névváltoztatást nem engedélyeznék. Tartozom azonban a történelmi igazságnak azzal, hogy hozzám a Habsburg-család névváltoztatására vonatkozó kérelem sem szóbelileg, sem írásban soha nem jutott.

ANDRÁSSY GYULA GRÓF

Magyarország egyik legelőkelőbb államférfia, volt belügy-miniszter és a kettős monarchia utolsó közös külügy-minisztere.

Andrássy Gyula gróf a német szövetségi politika zászlóhordozója volt hazánkban s azt évek során át a leglelkesebben támogatta. Így természetesen őt is erősen terheli a német szövetségi politika csődjének következtében történt összeomlásért és a kettős monarchia bukásáért a felelősség. A kommunizmus bukását követő időkben élére állt azoknak, akik saját politikájuk következményei előtt úgy akartak menekülni, hogy igyekeztek bűnbakokat keresni, a felelősséget másokra áthárítani. Andrássy neve, előkelő társadalmi és politikai pozíciója tagadhatatlanul nagy súlyt adott ennek a bűnbakkereső hajszának, amely soha oly mérveket nem érhetett volna el, aminőket tényleg elért, ha Andrássy Gyula gróf egész presztízsével és családjának támogatásával annak élére nem áll. Elég utalnom arra, hogy Andrássy Gyula mellett rokonai és legszűkebbkörű politikai barátai, Windischgrätz Lajos herceg, Pallavicini György őrgróf, stb. stb., vezették a hadjáratot, legtöbbször éppen nem előkelő eszközök alkalmazását sem kerülve. Minthogy ebben a személyek ellen indított hajtóvadászatban engem is a bűnbakok élére igyekeztek állítani, jogom, sőt önmagammal szemben kötelességem, hogy Andrássy Gyula gróf szerepét teljes tárgyilagossággal kissé megvilágítsam. Nehogy pártoskodással, avagy a tények tendenciózus beállításával vádoltassam, fejtegetéseimben szigorúan Andrássy Gyula grófnak a.bpkvizmus összeomlása után «Diplomácia és Világháború» címen közzétett műve okfejtéseit követem.

Andrássy, kutatva a világháború előzményeit és okait, elmondja, hogy előre látta, hogy a hatalmak fegyverkezési versengésének, – ha idejekorán nem sikerül ezt korlátozni – csőd és világorradalom lesz a vége. Elítéli a német-osztrák-magyar-olasz hármasszövetséget, mert ő csak az édesapja és Bismarck által létrehozott kettősszövetségnek volt híve. Harmadiknak nem Olaszországot, hanem Angliát akarta megnyerni. Olaszország belépése a szövetségbe ennek franciaellenes élt adott, amit pedig elkerülendőnek tartott.

Hibáztatja Szerbiával szemben követett eljárásunkat, különösen az agrár vámok alkalmazását és azt a törekvést, hogy a Skoda-gyár szállítsa Szerbiának az ágyúkat. Kiemeli, hogy mi angolbarát politikát akartunk követni, de Vilmos császár tengeri hatalmi törekvései Angliát a másik táborba terelték. És megállapítja, hogy a világháború egyik főoka Németország tengerentúli terjeszkedési politikája és az angolelles német keleti politika, amely egyenes ellentéte volt a mi Angliával karöltve járó keleti politikánkknak. Megállapítja Andrássy, hogy a német agrár vámok bennünket a nyugatról kiszorítottak és ezért kénytelenek voltunk gazdasági érdekeink kielégítése végett kelet felé fordulni, s ez hozott bennünket ellentétbe Szerbiával. Élénken elítéli Aehrenthal keleti politikáját, Bosznia okupációját, mely politika alapjában el volt hibázva és «a világháborút előkészítette». A kettős monarchia szerinte nagy hibát követett el, hogy Berlinben nem erőszakolta ki a megegyezést a flotta-programm dolgában Berlin és London között és hogy teljesen Berlin vezetése alá került. Tény, hogy Anglia csakis Németország miatt tört ellenünk. Ugyancsak hibáztatja, hogy – bár bizonyos megszorításokkal – nem nyitottuk meg Oroszország részére a Dardanellákat, mert ezzel enyhítettük volna a viszonyt az északi kolosszussal. Mindezeket a háború előtti külpolitikát illetőleg állapítja meg Andrássy. Hangsúlyozom, hogy mindezek a kifogások teljesen fedik a függetlenségi 48-as pártnak külpolitikáját, amelyet Justh Gyula, Holló Lajos, Lovászy Márton és én képviseltünk és amelyet Andrássy velünk szemben annyiszor elítélt. Eltérés csak annyiban van, hogy mi azonfelül elvileg elleneztünk minden szövetséget a Németbirodalommal.

A háború alatti eseményeket illetőleg Andrássy felemlíti, hogy a szarajevói gyilkosság után II. Vilmos, a német birodalmi kancellár és Tschirszky német nagykövet bennünket arra uszítottak, hogy azonnal erélyes katonai fellépésre szánjuk el magunkat (július 7). Konstatálja, hogy Luxemburg és Belgium neutralitásának német részről történt megsértése Angliát az ellenünk való beavatkozásra bírta. Hibáztatja, hogy Németország sem Oroszországgal, sem Angliával nem tudott tiszta helyzetet teremteni. Angliával kellett volna megegyeznünk. Mindez nem történt meg: «Ez vezetett a világháborúhoz és annak reánk nézve végzetes kimeneteléhez.» Tehát jól jegyezzük meg: Andrássy immár három fontos ténykörményt állapít meg, amelyek a világháborúhoz és az összeomláshoz vezettek.

A nemes gróf, igen helyesen, szigorúan bírálja külügyeink vezetőségét, hogy nem egyezett meg Olaszországgal és így nem akadályozta meg Olaszország hadbavonulását ellenünk, és bölcsen megállapítja, hogy az olasz hadüzenetet Románia támadásának kellett követnie. Becsületes őszinteséggel elismeri, hogy nem hitte, hogy Wilson részt fog venni a világháborúban. Mi, függetlenségiek ezt előre megjósoltuk. Ugyancsak szigorúan elítéli a szigorított tengeralattjáró harci módot, amivel ismét velünk egyazon álláspontot vall.

Andrássy Gyula volt az első, aki a lengyel-kérdést a magyar képviselőházban napirendre tűzte. 6 egy autonóm lengyel királyságot tartott szem előtt szoros közjogi kapcsolatban a kettős monarchiával, mi függetlenségipártiak követeltük a teljesen önálló lengyel állam visszaállítását, de készségünket fejeztük ki arra nézve, hogy Lengyelország velünk a Habsburgok uralma alatt perszónál-unióba jusson. Ez utóbbi volt az én programom is. Ha e két megoldás bármelyikét megvalósítják, egymillió lengyel nemzeti hadsereg sietett volna támogatásunkra, a mi teljes hadikimerültségünk idején ugyancsak hatalmas segítség lett volna. Ezt is a németek okatlan önzése hiúsította meg.

Andrássy, a német szövetség lelkes híve, bevallja, hogy eleinte lelkesedett Mitteleuropáért, de nem Naumann koncepciójában. Jellemző, hogy azért akarta «a mélyítést és bensőbbé-

tételt» már a háború alatt megvalósítani, mert látta, hogy a *háború után győzelem esetén Németország teljesen az ő tetszése szerinti Közép-Európát diktál reánk*. Köszönöm Andrássy grófnak ezt a vallomását, mert ennél súlyosabb argumentumot a német szövetség ellen még soha nem hallottam.

Nem kevésbé érdekesek az utolsó osztrák-magyar külügyminiszter fejtegetései a béke ügyéről, amidőn kifejti, hogy «a háború folytatása a végső stádiumig a béke lehetősége ellenére forradalomhoz fog vezetni». Bölcs előrelátással itt is megjósolja a forradalmat, amint egy ízben a képviselőház nyílt ülésén is utalt arra, – ha jól emlékszem a választójog kérdésével kapcsolatosan – hogy forradalomba viszik az országot, ha a néptömegek jogos igényeinek kielégítéséről a háború tartama alatt nem gondoskodnak. Teljesen osztom Andrássy ama fejtegetéseit is, amelyekkel hibáztatja a brest-litowski béketárgyalások módját és céljait.

Czernin gróf közös külügyminiszter idejében – 1917. augusztus havában – a francia Armand gróffal folytatott béketárgyalások, mondja Andrássy, «sikerrel kecsegtettek». «A franciák Elzász-Lotharingiát kívánták, ennek fejében nemcsak a német kolóniák visszaadását ígérték, hanem, hogy azokat kibővítik, tőlünk pedig az olaszlakta vidékeket követelték.» Ki merné tagadni, hogy 1917. nyarán ezek a feltételek valóban nagyon is elfogadhatók voltak. Andrássy megállapítása szerint ezt a békét is a németek akadályozták meg, vajjon ezután nem volt-e indokolt a mi különbéke törekvésünk? Czernin attól félt, hogyha különbékét kötünk, a németek bevonulnak Csehországba és Tirolba és ezért megretirált a németek előtt. Andrássy Gyula gróf itt szószerint ezeket mondja: *«Ilyen esetlen az ehválás nemcsak jog, de emberi és hazafias kötelesség is.»* Köszönöm Andrássynak, hogy ezt a mondatot leírta és könyvében közreadja. Önvédelemből és nem leleplezési szándékból, elmondom, 1918. április vagy május havában a képviselőház egyik ülésén Károlyi Mihály gróf nagy beszédet mondott, részletesen fejtegetve az ő pacifista eszméit. Engem Károlyi beszéde bosszantott, mert nézetem szerint akkor nem pacifizmusról, hanem a béke eléréséről kellett gondoskodnunk. Kimentem az ülésteremből

a Ház dunamenti folyosójára és ott egymagamban fel és alá járkáltam. Rövidre reá kijött Andrássy, hozzámlépett és izgatott hangon azt kérdezte tőlem, hogy tulajdonképpen *mit* is akarok? Válaszom ez volt: «Békét mindenáron, mert ha tovább folytatjuk a háborút, jön a fölfordulás és minden elvesz! Ha a németek nem akarják a ma lehetséges békét velünk együtt megkötni, akkor váljunk el tőlük és kössünk külön békét, mert ez az ország megmentésének egyetlen módja.» Andrássy felháborodott hangon ezt válaszolta: «Különbékét akarsz? Ez hazaárulás!» Hát melyik Andrássynak volt igaza? Annak-e, aki az én különbeké-törekvésemet hazaárulásnak minősítette, avagy pedig annak az Andrássynak, aki ilyen esetekre az elváltást német szövetségesünktől nemcsak jogosnak, de emberi és hazafias kötelességnek jelezte és aki ugyanazon év október végén maga mint közös külügyminiszter tette meg – bár hetekkel és hónapokkal megkésve – különbeké-javaslatát. És én azt kérdezem, hogy az az Andrássy Gyula gróf, aki így beszélt, így írt és így cselekedett a külön béke körül, jogosult-e arra, hogy elítéljen bennünket, akik oly időben, amidőn még meg lehetett volna menteni a dinasztíának trónjait és a kettős monarchia nagyrészét, az egyedüli helyes megoldást idejekorán felvetni és ajánlani elég bátorsággal bírtunk? És kérdezem, hogy azok ellen, akik helyesen ítélték meg a helyzetet és akik, mint szerény magam is, szigorúan nemzeti és dinasztikus alapon reámutattunk az íme Andrássy tanúsága szerinti egyetlen kivezető útra, vajjon a tisztesség szabályai szerint szabad volt-e bűnbakkeresés okából társadalmi hajszát indítani?

Andrássy Gyula gróf többször idézett művének 141-ik oldalán azt mondja: «A harctéren tett tapasztalatok és benyomások a magyart elkeserítették és az októberi forradalom egyik forrásává váltak.» vajjon azokat a harctéri eseményeket, amelyek az októberi forradalomhoz vezettek, ki idézte elő? Mi, az üldözöttek? vagy azok, akiknek kezében volt a hatalom, és azzal úgy éltek, hogy a leghősiesebb és legmegbízhatóbb magyar katonák között forradalmi hangulatot váltottak ki? Szeretném, ha Andrássy gróf erre megadná a választ.

De talán ez nem is szükséges, mert hiszen Andrássy gróf első segédje, Windischgrätz Lajos herceg, a képviselőház 1916. szeptember hó 15-én tartott zárt ülésén elmondott beszédében – amelyet dr. Supka Géza «A nagy dráma» című kitűnő történelmi munkájában szó szerinti szövegében tesz közzé, amelyet különben a «Diadalmas forradalom» című könyv is bő kivonatban ismertetett, részletesen feltárta azokat a súlyosabbnál-súlyosabb hibákat és mulasztásokat amelyeknek – Windischgrätz tanúsága szerint – azzal a következménnyel kellett járniok, hogy «a háborúból hazatérő tömegek, amelyek – miként ezt valamennyien tudjuk – a legderekből viselkedtek, nem fogják magukat hallgatólag alárendelni egy rövidlátó politikának és egy alapjában romlott rendszernek. *«S ezek a tömegek, tisztelt uraim, folytatja Windischgrätz, nem fognak különbséget tenni a többséghez tartozó tisztelt képviselőtársaink közt és köztünk s mind, valamennyiünket elsöpörnek. Én vagyok az első, aki becsületesen bevallom, hogyha minket elsöpörnek, nem teszik ezt jogtalanul.»*

Az elmondottakból megállapíthatom, hogy Andrássy visszafelé jósolva pontról-pontra magáénak vallja azokat a sarkalatos politikai, diplomáciai és katonai tételeket, amelyeket mi, szemben Andrássy Gyulával évek során át hirdettünk. Ezekután ugyancsak megállapíthatom, hogy Andrássy Gyulának van a legkevesebb joga az összeomlásért engem és politikai barátaimat okolni.

Andrássy és társai súlyosan vádolnak bennünket a területi integritás feláldozása miatt is. Ehhez már a legnagyobb merészség kell, mert, amint azt munkám más helyén történelmi adatokkal igazolom, területi integritásunkat, sajnos már október havában elvesztettük a csehekkel, románokkal és szerbekkel szemben és ennek a szomorú történelmi eseménynek lebonyolításában elsőrangú szerepet játszanak Andrássy Gyula grófnak hivatalos ténykedései.

APPONYI ALBERT GRÓF

Hazai történelmünk legsúlyosabb korszakának, a nagy összeomlásnak és az ezt követő ellenforradalmi időknek legnagyobb és legkiválóbb államférfia, aki magasan a pártok felett áll és pártkülönbség nélkül mindenkinek tiszteletét és bámulatát bírja a bel- és külföldön egyaránt. Ennélfogva az ő állásfoglalása a mi kormányzatunkkal szemben egész különös súllyal esik a latba.

Munkám egy külön fejezetében leírom az én kormányalakítási kísérletemet az 1918. év őszén és nyarán. E leírásomból értesül a magyar nagyközönség arról, hogy Apponyi Albert gróf az én kormányalakítási kísérletemet magáévá tette, azt támogatni hajlandó volt. Csupán arra kért megbeszéléseink során felvilágosítást, hogy miként vélem az ország területi integritását biztosíthatni? Válaszom az volt, hogy egy háborút veszített fél békepontozatainak megállapításában a győző ellenfélnek túlnagy befolyása van, semhogy én komoly garanciákat nyújthatnék, mert hisz nem ismerem az ellenség szándékait, azt azonban már kijelenthetem, – mondtam – hogy kész örömmel venném, ha annak idején a béketárgyalások vezetését ő excellenciája vállalná, amit Apponyi Albert gróf ugyan csak tudomásulvenni szíves volt.

1918. november első napjaiban Apponyi gróf felkeresett engem a belügyminisztériumban és azzal a megtisztelő nyilatkozattal indította meg közöttünk a beszélgetést, hogy tőlem tanácsot akar kérni. Ez ellen tiltakoztam, mert Apponyi Albert gróf nem szorult az én tanácsomra. Ezután szíves volt ecsetelni felfogását és álláspontját az új helyzettel szemben, amely őt arra a konklúzióra vezette, hogy vissza fog vonulni a közéletől.

Én igen melegen és ismételtén arra kértem, ha vissza is akar vonulni, azt csak rövid időre tegye, amit meg is értenék, de ne mondja ki a végleges visszavonulás szándékát, mert reá, ha majd túl leszünk az összeomlás borzalmain, a hazának nagy szüksége lesz.

Egy-két napra reá Apponyi gróf értekezletre hívta össze pártját és annak feloszlását indítványozta. Apponyi akkor elmondott beszédéről részletesen számolok be ott, ahol a pártok állásfoglalását az első Károlyi-kormánnyal és a Nemzeti Tanács-csal szemben ismertetem. Itt csupán azt emelem ki, hogy Apponyi egyenesen bűnnek nyilvánított kormányunkkal szemben minden ellenforradalmi kísérletet és minden jó hazafi kötelességének állította fel, hogy a kormányt a rend fenntartásának* a haza megvédésének súlyos feladataiban és a szükséges átalakulások békés keresztülvitelében támogassa. De megállapította azt is, hogy az új irány az ő és elvbarátainak függetlenségi és demokratikus hitvallását megvalósítja, s így közel áll az ország függetlenségi közönségének lelkületéhez.

En és velem együtt mindazok, akik az összeomlás gondterhes napjaiban sem veszítettük el szemünk elől ama legfőbb feladatunkat, hogy az egész elkerülhetetlen átalakulást nemzeti és függetlenségipárti értelemben vett demokratikus irányban vezessük, különösen hálásak lehetünk és vagyunk Apponyi: Albert gróf idézett tanácsáért, mert akkor is amidőn, a kormány-székekből irányítottuk az ország ügyeit, akkor is, amidőn a kormányzattal szemben ellenzékbe kényszerültünk menni, az Apponyi által képviselt nemzeti gondolat vezérelte elhatározásunkat.

Hálásan kell még megemlékeznem Apponyi Albert grófnak nemes lelkületét jellemző egyik cselekedetéről. Abban az időtájban, amikor minden a fórumon szereplő személyiség szükségnek látta ellenem s az októberi kormány többi tagjai ellen nap-nap mellett a súlyosabbnál súlyosabb vádak és szidalmak tömegét zúdítani, az akkor alkalmazott cenzúra pedig a nyilvánosság előtt elhangzott vádakkal szemben védelmünknek majdnem minden lehetőségét *előlünk* elzárta, akkor – életemben először – Apponyi Albert grófhhoz fordultam protekcióért. Arra

kértem közéletünk legnagyobbikát, eszközölje ki számomra azt a kegyet, hogy a törvényben előírt teljes büntetőjogi felelősségem mellett szabadon megírhassam és közreadhassam a felém zúdított vádakkal és rágalomokkal szemben védelmemet. Az igazság apostola készséggel karolta fel ügyemet. Felkereste Magyarország akkori miniszterelnökét, Teleki Pál grófot és előadta neki kérelmemet. Apponyi hozzám intézett válaszlevelében arról értesített, hogy a miniszterelnök nem adott helyet kérelmemnek, csupán azt az ígéretet tette, hogy majd személyesen fogja könyvemet cenzúrázni.

Védőiratomat ennélfogva nem adtam ki, de e helyütt is hálámat fejezem ki Apponyi grófnak, amiért támogatta ama kérelmemet, hogy a vádakkal szemben szabadon védekezhessem. Ha ő ült volna a miniszterelnöki székben, tudom nem kötött volna ki magának előzetes cenzúrárt.

APPONYI GYÖRGY GRÓF.

Amidőn 1918. november havában ententetisztek vonultak be Budapestre, a kormány több oly katonatisztet rendelt melléjük összekötőtiszti minőségben, akik bírták az idegen nyelveket, s így az érintkezést a külföldi tisztek és a magyar hatóságok között fenntartották. Abban az időben, mikor én már régen nem voltam tagja a kabinetnek, és amikor Károlyi Mihály gróf ideiglenes köztársasági elnök, Berinkey Dénes miniszterelnök, Böhm Vilmos az akkor radikális szocialista vezér pedig hadügy-miniszter volt, híre terjedt, hogy Böhm hadügyminiszter az entente-missziók mellé kirendelt tiszteket vissza akarja rendelni a laktanyákba. Böhmnek ezek az urak, úgy látszik, nem nagyon tetszettek, hisz legnagyobb részük a Nemzeti és a Gentry-Kaszinó társadalmához tartozott. Az érdekelt tisztek ekkor beadványt intéztek Böhm Vilmos hadügyminiszterhez, amelyben tiltakoztak az ellen, hogy őket «a lapok ellenforradalmároknak minősítsék, mert *mindnyájan félesküidött hűséges katonái a Népköztársaságnak és a forradalumnak.* A beadványt aláírott tisztek között a következő nevek szerepelnek: Apponyi György gróf főhadnagy, Dormándy Géza alezredes, Jankovich Arisztid ezredes, nemeskéri Kiss Pál százados, herceg Odescalchi Károly főhadnagy, báró Szvetenay György ezredes, Schnetzer Kálmán őrnagy és mások.

ANKA JÁNOS

Nem volt ugyan sem miniszter, sem pedig nemzetgyűlési képviselő, a bolsevista-uralom bukását követő időkben azonban oly tekintélyes tagja a keresztény pártnak, hogy tollával, de nem kevésbé ékesszólásával a keresztény kurzus-politika egyik legerősebb pilléréként számított. Szerepe a Károlyi-kormányzat idején két irányban domborodik ki: tevékeny tagja volt a Székely Nemzeti Tanácsnak, amelynek kebelében szoros együttműködésben Károlyi Mihály gróffal, nagy szolgálatokat tett a székely ügynek, mint hírlapíró pedig oly álláspontot foglalt el, amely megérdemli, hogy megörökíttessék. Elég egy példa:

Az Anka János szerkesztésében megjelent «Élet» című folyóirat novemberi I. számában ezeket írja:

«Az október 31-i forradalom először is lényegében nem megférhetetlen, izgága érdekcsoportok mesterséges machinációja, hanem az emberi psziché rejtelmes mélyeiben felgyülemlett elemi erőknek a régi lepáncélozott formákból való kitörése és másodsor ezek az eruptív erők minden kísérteties, artikulálatlan, formátlan megjelenésük mellett is, lényegükben isteni szűz valóságok és magasságos szellem erkölcsi események hamiság nélkül való, hű visszatükrözöl.»

«Az ország szocializálása rohamlépésben halad. Egyszerre mindenki érzi, hogy ebben van az erő s az az erő, melyet eddig annak hittünk, nem volt más, mint korhadt gerendák halmaza, melyet szüette eresztékeiből azonmód kiforgatott az első fuvalat. Évek óta az országban ők tudták egyedül, hogy mit akarnak. A többiek?...»

BÁNFFY MIKLÓS GRÓF

A keresztény kurzus-politika korszakában Magyarország külügyminisztere, 1918. november havában az Ugron Gábor elnöklete és Bethlen István gróf vezérlete alatt működött Székely Nemzeti Tanács egyik vezetőtagja volt. A Székely Nemzeti Tanács az első Károlyi-kormány idején éppúgy, mint később Berinkei Dénes miniszterelnöksége alatt élénk tevékenységet fejtett ki és állandó szoros kapcsolatban állott a kormánnyal. Ugron Gábor, mint a Tanács elnöke tartotta fenn az összeköttetést Károlyi Mihálylyal, miért is úgyszólván nap-nap mellett nála volt található. A kormány és a Bethlen-féle Székely Nemzeti Tanács szoros és barátságos együttműködésének folyamányaként nem egy kérdésben adott e Tanács tanácsokat és fogadta el azokat a kormány. így egy ízben arról volt szó, hogy a külföldi propagandát ki kellene szélesíteni és e célból azt tervezték, hogy erre alkalmas és képesített személyiségeket kormány megbízással a külföld különböző pontjaira küldjenek. Ekkor Bethlen István gróf és Ugron Gábor több személyiség kiküldetését javasolták Károlyinál, így a többek között ajánlották, hogy Lóczy Lajos világhírű tudósunk menjen ki Amerikába, Bánffy Miklós gróf pedig Hollandiába. Lóczy kiküldetése elé nehézségek merültek föl, dacára annak, hogy az agg tudós bámulatos önfeláldozással, készséggel vállalta a nagy utazás és még nagyobb amerikai propaganda-munka fáradságait. Bánffy Miklós gróffal a tárgyalások kedvező eredményre vezettek. Szende Pál dr., a pénzügyminisztérium vezetője, állítása szerint Bánffy gróf 100.000 korona (1918. novemberi valutában) előleget kapott, s azt az utasítást, hogy egyelőre a Skandináv-államokban és

Hollandiában vezesse a propagandát, később pedig tegye át működési terét Angliába. Bánffy gróf vállalta a megbízatást, azzal a kikötéssel, hogy amennyiben még a Károlyi-kormány idejében töltenék be a londoni magyar követi állás, úgy őt első magyar követnek nevezze ki és küldje Londonba Károlyi Mihály kormánya. Bánffy grófnak Károlyi a kért londoni követséget megígérte, s ezzel a gróf útnak indult. Működéséről tudomásom nincsen, nem is lehet, mert időközben kilépve a kormányból, a diplomáciai bizalmas levelezésekbe betekintést többé nem szerezhettem. Szende Pál idézett hírlapi közleményében azt állítja, hogy csak egy levelet írt volna, amelyben a vagyonszállítást kulcsának leszállítását ajánlotta. Engem különben Bánffy gróf diplomáciai missziójának mikénti teljesítése kevésbé érdekel. Én a gróf kiküldetését azért említem meg munkámban, mert az én kormányzatom elbírálásánál kiváló fontosságúnak tartom azt, hogy egy oly előkelő államférfiú, aminő Bánffy Miklós gróf, mindaddig, amíg mint magyar állampolgár a magyar államot szolgálta, minő véleményt táplált az októberi kormányról. Nos, Bánffy gróf vállalta a külföldi propagandában való közreműködést. Ezt csak úgy tehette, ha azt a kormányt, melytől megbízatását és amelytől állami pénznek kezéhez való utalványozását elfogadta, törvényesnek ismerte el, mert magyar hazafi törvénytelen kormánytól állami pénzt nem fogadhat el. Bánffy gróf azonban ennél tovább ment, mert nemcsak törvényesnek kellett hogy elismerje a Károlyi-kormányt, de legalább is kiküldetése idején azt hazafiasnak is kellett hogy tartsa, mert nem hazafias politikát folytató kormánytól magyar hazafi egy oly elsőrendű fontosságú politikai bizalmi állást, aminő a magyar követi állás, nem fogadhat el, annál kevésbé kérhet.

P. BANGHA BÉLA S. J.

A «Magyar Kultúra» című kiváló tudományos folyóirat 1918-ban P. Bangha Béla S. J. szerkesztésében jelent meg, ugyanannak a P. Banghának a szerkesztésében, aki a reakövetkező években a keresztény kurzus-politika egyik zászlóvivője volt és akit annak egyik megalapítójaként tisztelünk. A folyóiratban névalírás nélkül megjelenő cikkeket vagy maga a szerkesztő írja, vagy pedig magáévá teszi az anonyim cikk tartalmát és azért az erkölcsi felelősséget vállalja. Nos. A Magyar Kultúra 1918. évi november 20-án megjelent 21-22. számú kettős füzetének első vezetőcikke «J. *demokrácia győzelme*» cím alatt a többek között a következőket tartalmazza:

«Október 31-én csaknem vérnélküli forradalomban győzött a régi renden a demokrácia, mely azzal vette kezébe a közhatalmat, hogy azonnal véget vet a háború céltalan folytatásának, a nemzetiségekkel való barátságos megegyezés útján iparkodik megőrizni az ország területi épségét, az országnak visszaszerzi teljes függetlenségét s demokratikus alapokon új, boldogabb Magyarországot teremti.»

«Megvalljuk, sokakkal együtt mi is aggodalommal láttuk a forradalmi szervezkedést...»

«Lojális elismeréssel állapítjuk meg, hogy aggodalmaink eddigelé nem vallottak valóra s akik az új alakulást kivívták, ama becsületes szándékukról tettek tanúságot, hogy a forradalom hullámain nem engedik túlcsapni a medreken, s az új helyzet adta hatalmukkal nem élnek vissza ama legszentebb javak, s erkölcsi értékek kárára, amelyek legbensőbb meggyőződésünk szerint pótolhatatlan kincseik az emberiségnek. Amíg ebben a törekvésben becsületesen megmaradnak, világ-

nézeti harcokat nem elegyítenek a merőben politikai s gazdasági reformtörekvésekbe, addig nemcsak ellenük nem vagyunk, de tiszteletünket sem tagadhatjuk meg azoktól, akik a reformokat gyors, ügyes és erélyes gesztusokkal kivívták.»

«Nem szabad hiányoznunk ott, ahol az új Magyarország pilléreit rakják, nem szabad támogatásunkat megvonnunk azoktól, akik a rend helyreállítását szorgalmazzák.

*A most már törvényes új alapra bátran ráhelyezkedve (négy nappal a köztársaság proklamálása után írja ezeket) szervez-
kedjünk eszméink, jogaink s intézményeink védelmére is...»*

*«Támogatjuk fenntartás nélkül, amíg becsületes szándékaiban
kétkelődünk nem kell. Féltreteztünk minden ellentétet és min-
den keserű emlékezést, de elvárjuk, hogy vallásháborút más
se indítson senki. A szentélyekhez, a kereszthez s gyermekeink
lelkéhez az iskolában hozzá ne nyúljanak se durva, se kesztyűs
kézzel !»*

Gyönyörű szavak, remek program, melyet Bangha Béla négy nappal a köztársaság proklamálása után, négy nappal a «most már törvényes új alap» életbeléptetése után tett közzé, s amelyet én szigorúan be is tartottam. Mert úgy vélem, senki sem állíthatja, hogy az a politika, amelyet az első Károlyi-kormány Lovászy Mártonnal a vallás- és közoktatásügyi miniszteri székben folytatott, ne fedné a Bangha főtisztelendő úr lapjában kifejtett vallási politika elveit. De tovább megyek: az a kormány, amellyel én más okokból szembehelyezkedtem, mint az a Prohászka püspökről Írottakból kitűnik, dr. Vass Jánossal a vallásügyi minisztériumi székben és többi, minisztereivel ugyancsak erélyesen kitartott a vallás érdekeinek az iskolákban való ápolása mellett.

Hogy pedig négy nappal a köztársaság proklamálása után Bangha Béla páter is «törvényesnek» ismerte el az új állapot, mutatja, hogy már akkoriban igen sokan osztották azt a véle-
ményt, amelyet az első Károlyi-kormány vallott, s amelyet később Bethlen István gróf miniszterelnök javaslatára az első nemzetgyűlés törvénnyel megerősített, hogy a pragmatika szankció törvényei alapján a Habsburg-Lotharingiai-ház tagjai elveszítették a magyar trónhoz való jogukat.

BATTHYÁNY LAJOS GRÓF ÉS TÁRSAI.

A Budapesti Hírlap 1918. november 2-i száma az alábbi közleményt hozta:

«Edelsheim-Gyulay Lipót, Széchenyi Aladár, Batthyány Lajos és Hadik-Barkóczy Endre a Nemzeti Tanácshoz való továbbítás végett ma délben a következő nyilatkozatot intézték a radikális párthoz:

«Abban a törekvésben, hogy az egészséges jövő fejlődésének alapjait lerakjuk, szükségesnek tartjuk, hogy sürgős törvényhozási intézkedéssel a főrendiház intézménye gyökeresen megreformáltassék és hogy radikális birtokreform útján egy szociális rendszer épüljön ki. A birtokreform minél gyorsabb gyakorlati megvalósítása céljából pedig a törvényhozási intézkedéseket megelőzve, a népképviseletnek önként is megajánljuk a magunk készségét.»

«A hasonló gondolkodású főrendek nevében. Aláírások.»

«Magyarország újjáalkotásának harmonikus keresztülvitele szempontjából rendkívül fontos a mágnásoknak ez az önkéntes megajánlása. Az alkotómunka teljes sikeréhez hozzátartozik, hogy az zökkenések nélkül, őszinte akarattal és közös lelkesedéssel hajtassék végre.»

E helyen említem meg, hogy tudomásom szerint József főherceg is felajánlotta szántóföldjeit a földreform céljaira. Az is köztudomású, hogy ugyanezt tette a magyar püspöki kar is.

Én a Károlyi-kormány kebelében mindenütt, ahol láttam, hogy túlságosan balfelé fordítják az ország szekerének rúdját, minden erőmmel arra törekedtem, hogy a mérsékeltbb iránynak egyengessem útjait. Így volt ez a földreform terén

is. Amidőn elsősorban Jászi Oszkár és a többi polgári radikálisok lehetetlen, habár elismerem jóhiszemű és önzetlen felfogásból eredő elméleteik alapján, oly mértékben akarták elaprózni a magyar nagy- és középbirtokot, hogy ebből az államra pénzügyi katasztrófának, a városok és ipari gócpontokra nézve pedig éhínségnek kellett volna következnie, én, a «lázadó», «destruktív», «forradalmár» stb. stb. egész elkeseredettséggel küzdöttem annak érdekében, hogy a földreform tervezett túlzásai mértékeltesse- nek. Mármost képzelje el olvasóm az én helyzetemet, amikor minisztertársaim – képletileg legyen mondva – fejemhez vág- ták a főhercegi, főpapi és főúri önként felajánlott birtokok tömegeit ilyen körülmények mellett ugyancsak meg volt nehe- zítve a mérsékeltebb irány képviselése.

BELICKA SÁNDOR

M. kir. altábornagy, volt magyar királyi honvédelmi miniszter, a szegedi kormánynak volt hadügyminisztere, jelenleg m. kir. rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter a lengyel köztársaságnál Varsóban.

Belicska Sándor honvédelmi minisztersége idején 1922-ben Rubint Dezső tábornok hivatalos megbízásból és hivatalos adatok felhasználásával «összeomlás» címén kiadott könyvében egész tárgyilagosan megírta mindazokat az eseményeket, amelyek a háború utolsó éveiben lépésről-lépésre, néha rohamlépésekben vitték az Osztrák-magyar kettős Monarchiát és szövetségeseit az összeomlás, a teljes feloszlás felé. Rubint könyvéből szemünkbe ötlenek azok a hibák és mulasztások, amelyek bukásunkat okozták. Rubint tábornok egyébként igen tárgyilagos művében nem tudta elkerülni a bolsevizmus bukását követő idők ama jelszavát, hogy a végén mégis csak mindenért az oktróbisták a felelősek. A tábornok egyszerűen kijelenti, hogy területi integritásunk elvesztése az októberi kormány bűne. E munkám nem egy helyén van alkalmam ezzel az ugyancsak igaztalan és a történelmi tényekkel ellentétben álló váddal szembeszállani és azok igaztalanosságát bebizonyítani. E helyen elég utalnom arra, hogy Rubint tábornok említett művéhez Belicska Sándor akkori honvédelmi miniszter írt előszót. Ebben a többek között a következőket mondja a volt honvédelmi miniszter:

«Rubint tábornoknak minden sorát aláírom. Értékes művére csak egy észrevételem van, ezt azonban nem hallgathatom el. A szerző ugyanis – mint hazáját forrón szerető és sorsáért szorongó szívvel aggódó katona – annak a véleményé-

nek ad kifejezést, hogy hazánk területének legnagyobb részét a destruktív elemek átkos vakondokmunkája következtében veszítettük el. *Ez nem egészen így van*, mert igaz ugyan, hogy a Diaz-féle fegyverszüneti szerződés még csak említést sem tesz Magyarországról, illetve még csak nem is sejteti hazánk elkövetkezhető borzalmas megcsonkítását, én azonban *tudom, hogy a megcsonkítását az entente államai még a háború folyamán elhatározták . . . »*

Belicska Sándor úgy látszik jobban ismeri a legsorsdöntőbb eseményeket, mint az «összeomlás» hivatalos történése. Rubint tábornok ugyanis megfélemedezett a londoni és bukaresti szerződésekről, megfélemedezett az entente-nagyhatalmaknak a már 1916-ban cseheknek tett ígéreteiről; Úgy látszik, nem is ismeri, azokat a térképeket, melyeket a háború alatt az entente irányadói készítettek el s amelyek Magyarországnak már a háború közepén elhatározott felosztását igazolják. Mert, ha ismerné lehetetlen, hogy integritásunk elvesztéséért bűnbakul Károlyi Mihály egypár pacifista szölamát állítaná előtérbe.

Mindenesetre nagyon hálás vagyok Belicska Sándornak férfias nyilatkozataért. Ha valaha elérném azt a hő vágyamat, hogy 1914-től végig az összes felelős tényezők működését, az állambíróság megítélése alá bocsátanak megkérném a bíróságot, hallgassa ki a volt honvédelmi minisztert az entente említett szerződéseire nézve, de megkérném, hallgassa ki arra nézve is, hogy mint a szegedi ellenkormány hadügyminisztere, mondja meg, igaz-e az, hogy a P. Ábrahám Dezső miniszterelnöksége alatt Szegeden működött magyar ellenforradalmi kormány megalakulásakor a kormány az októberi alapra helyezkedett? Mert, ha ez igaz, úgy már a szegedi ellenkormány tagjainak hazafisága is elég bizonyíték arra, hogy az októberi alap, az októberi kormány programja hazafias volt és nem kifogásolható.

BLEYER JAKAB

Egyetemi tanár, volt miniszter, volt nemzetgyűlési, most országgyűlési képviselő.

1918. novemberében elfogta az embereket a nemzeti tanácsokat alapító láz. Miután Magyarország minden községében úgyszólván megalakult a Nemzeti Tanács, amelyek mind a budapesti Magyar Nemzeti Tanács rendelkezései alá helyezkedtek, jöttek azután az egyéb tanácsok. Ezek sorában december elején megjelent nálam a belügyminisztériumban a «Hazai Németek Néptanácsa» címen megalakult szervezet küldöttsége, melynek vezérei voltak Bleyer Jakab dr., egyetemi tanár, mint elnök, Steuer György dr. főispán, Hayde Gyula dr. miniszteri tanácsos, Nitsch Mátyás író, Huber János dr. szerkesztő, Zeltenreich Kornél titkár és Fröhlich Károly hírlapíró. Ez a Német Néptanács megjelenvén nálam, Bleyer Jakab igen melegen üdvözölt engem és bennem a Károlyi-kormányt, s egy memorandumot terjesztett elő, amelynek lényegesebb pontjait a következőkben összegezem:

Kívánják a hazai németiség megszervezését, a magyarsághoz való hűségben és fegyverbarátságban. Kérik a népkormány erkölcsi támogatását, kérnek továbbá a szervezési iroda fenntartásához stb. anyagi támogatást és, hogy a földparcellázást intéző bizottságban helyet kapjanak. Befolyást kívánnak a német vidékek kormánybiztosainak kinevezésére és végül kérik, hogy a Nemzeti Tanács propaganda-bizottságában is képviseltethessék magukat.

Bleyer elnök azonkívül biztosított engem a Német Néptanács és a mögötte álló németiség hűségéről és lelkes ragaszkodásáról a magyar Népköztársasághoz. Én igen meleg szeretettel

fogadtam az urak ajánlatait és kéréseit, szívesen teljesítettem volna is azokat a lehetőség határain belül, de sajnálatomra, már mitsem tehettem érdekükben, mert miniszteri állásomról lemondottam. Később nagy örömmel értesültem arról, hogy a Német Néptanács volt elnöke s a Népköztársaságnak és a Nemzeti Tanácsnak lelkes híve a keresztény kormányzat idején a miniszteri székben, Steuer György dr. pedig államtitkári állásban szolgálták a hazát. Megvallom azonban, hogy amidőn Bleyer dr. a miniszteri állásának elhagyása után igen erőteljes hangnemben indított a magyarországi németiség között német nemzetiségi propagandát, én ezt aggodalommal láttam, mert bár minden bizonnyal meg kell adnunk mindenkinek e hazában, bármely nyelven imádj a is Istent, mindazokat a jogokat, amelyek őket hazai törvényeink szerint megilletik, sőt hajlandó lennék még a maiaknál tágabb jogokat is megadni nem-magyarajkú polgártársainknak, ámde ismerem a nagynémet propagandát, amelyet a magyarországi németiség körében régebben folytattak, s amely végelemzésében arra irányul, hogy Magyarországot a Mitteleuropa neve alatt ismeretes nagynémet terv révén bekapcsolják a Németbirodalom területébe és e révén a germán világhatalmi törekvésekbe. Ez ellen pedig, különösen a világháború során szerzett gyászos tapasztalatok után, a legvégsőig tiltakoznunk kell.

A német szövetség eredménye csonka Magyarország, egy további német befolyás csonka Magyarországot is tönkretelheti. Ez ellen pedig küzdeni mindenkinek kötelessége. Erre gondoljanak mindazok, akik Magyarországon német propagandát üznek.

CSÁKY IMRE GRÓF

Az összeomlás előtt cs. és kir. követségi titkár. Károlyi Mihály a külügyminisztérium felállítását követően kinevezte a magyar külügyi szolgálatba követségi tanácsossá és mint kiváló diplomáciai tisztviselőt, maga mellé vette és mindvégig maga mellett tartotta. A keresztény kurzus-politika idején Csáky Imre gróf nagy szerepet vitt és kiváló működést fejtett ki a békeszerződési munkálatok körül, később pedig a magyar külügyminiszteri állást töltötte be. Csáky Imre gróft Károlyi Mihály közvetlen maga mellé osztotta be, úgyhogy külpolitikai kérdésekben ő volt Károlynak legbizalmasabb tanácsadója, aki ez állásából kifolyólag kénytelen volt állandóan Károlyi közvetlen környezetében tartózkodni és működni. Én mindig örültem annak, hogy Károlyi kitűnő magyar diplomáciai tisztviselőket vett maga mellé, mert tudtam, hogy adminisztratív gyakorlat nélkül alig képes valaki még rendes körülmények között is egy politikai minisztériumot vezetni, annál nehezebb volt a helyzet 1918-ban, amidőn minden a fejetetején állott, az országot ellenséges csapatok árasztották el és ebben a káoszban kellett külügyi szolgálatunkat újjászervezni. Annál inkább volt szükség Csáky Imre grófra és hozzá hasonló tapasztalt tisztviselőkre, mert az első hetekben Károlyi mellett működött Diener-Dénes külpolitikai kérdésekben valóságos antitalentumnak bizonyult.

Amidőn e helyen Csáky Imre grófról külön megemlékezem, teszem azért, hogy kimutassam, mennyire helyesen jártam el azok, akik a Károlyi-kormány mellé állottak, de egyúttal, hogy kimutassam azt az egyenlőtlen elbánást, amelyet a kommunizmust követő kormányzat egyesekkel szemben alkalmazott. Csáky Imre gróf Károlyi Mihály gróf diplomáciai jobbkeze és

személyes barátja a kurzus-kormányzat alatt külügyminiszter lesz. Nagyatádi Szabó István, a Népköztársaság elnöke által kinevezett miniszter és államtitkára Mayer János, mindketten a Nemzeti Tanácsnak is hónapokon át tagjai, a kurzus-kormányzat alatt állandóan miniszteri állásokat töltenek be és ugyanakkor olyanokat, akik csak hetekig szolgáltak a Károlyi-kormány alatt, a kurzus-kormányzat alatt a legnevetesebbek, de egyúttal a legsúlyosabb vádakkal és szidalmakkal halmoznak el. Hol itt az igazság?

DARÁNYI IGNÁC DR.

Évek hosszú során át földművelésügyi miniszter. Közéletünk egyik legkiválóbbja, akit pártkülönbség nélkül mindenki tisztelt és szeretett.

Az összeomlás idejében teljes visszavonultságban élt. A Károlyi-kormányzat idején egyetlenegyszer szerepelt, akkor ugyanis, amikor, mint a magyar agráriusok vezére a Magyar Nemzeti Tanácsot üdvözölte és az ahhoz való csatlakozását bejelentette.

Az 1927. év nyár elején a Kossuth Lajos-utcában járva, megállottam a Nemzeti Kaszinó épületében berendezkedett Zeidler testvérek könyvkereskedő cég kirakata előtt. Egyszerre valaki hátulról átölel, Darányi Ignác volt, aki ekként szólott hozzám: Bocsásd meg kérlek, hogy könyvtanulmányaidban zavarlak, ámde szükségét érzem annak, hogy épp itt, ez épület előtt s a Kaszinóra mutatott, veled kezét szorítsak; és hogy megmondjam neked, miszerint eszemágában sincsen veled haragszomrádod játszani. Igaz, nem örültem, amikor 1918-ban elvetted ruháim egy részét, no de azóta igazolva vagy, mert az állam ennél még ugyancsak sokkalta többet vett el tőlünk.

Még egyszer megölelt, melegen megszorította kezeimet és eltávozott. Többé nem találkoztam vele, mert, sajnos, harmad- vagy negyednap meghalt.

Darányi Ignác több mint harminc éve tagja volt a Nemzeti Kaszinónak. Kommentár felesleges.

FKAKNÓI VILMOS

Püspök, a Magyar Tudományos Akadémia tagja, hazánk egyik legkiválóbb történet írója.

Politikával nem foglalkozott, kizárólag a történelemtudománynak élt és így különös súlyt helyezek arra, hogy olvasóim megismerjék az ő nézetét az októberi eseményekről. Nyilatkozata rövid, de annál többet mond:

«Engem nem értek váratlanul a fejlemények. Előre láttam, hogy mindennek el kell következnie. Ez egy feltartóztathatatlan vihar volt. S amilyen kíméletlenül igyekeztek elnyomni, oly erőszakosan tört ki. A természetes evolúciókat nem lehet semmi eszközzel sem meggátolni.»

FRIEDRICH ISTVÁN.

A neve akkor tűnik fel először a nyilvánosság előtt, amidőn Károlyi Mihály gróf amerikai propaganda útján és kíséretében több neves politikus, ú. ra. Barabás Béla, Búza Barna, Ráth Endre, Héderváry Lehel országgyűlési képviselők mellett egy Friedrich István nevű kültag is szerepel. A pártban Friedrich Istvánt alig ismertük. Nékem egy, pikáns incidens alkalmával tűnt fel először pártomnak ez a fiatal, csinos, németes kiejtéssel beszélő tagja. 19.18. október második felében, mikor már általánossá vált az aggodalom az ország sorsa és jövője felett, pártvacsorát rendeztünk a Bristol-szálloda egyik éttermében. Mint a párt ügyvezető másodelnöke pontosan a kitűzött órára megjelentem, de bizony még alig volt ott egy-két tag. A terem ablakában állottam és gyönyörködtem a Dunára nyíló kilátásban, amikor egyszer csak hallok németes kiejtésű kültagunk hangját, amint egy másik tagtársunknak nagyhangon magyarázza, hogy mindaddig, amíg a Károlyi Mihály elnöklete alatt álló függetlenségi és 48-as pártot annak két oly reakcionárius és klerikális érzelmű tagja vezeti, aminők Lovászy Márton és én, addig nekik, a szélső radikálisoknak ebben a társaságban mi keresnivalójuk sincs. Ma is csak azért jött el, mert barátja, Károlyi Mihály, hívta, lévén köztük valami megbeszélhivaló is. Károlyi különben is az egyetlen, akiben ő, Friedrich megbízik.

Közeledtünk a hó végéhez. Én, mint akkor gyakran, kissé gyengélkedtem, egész nap nem is hagytam el a szobát, de este felé valami nyugtalanság fogott el, nem volt maradásom lakásomban, s elindultam, hogy megnézzem, mi történik a pártkörben. Útközben pártunk egyik igen komoly, kiváló képzett-

ségű tagjával, Auer Pál dr. barátommal találkoztam, akimagából kikelve mondja, hála Istennek, hogy találkozunk, mert épp hozzám és Károlyi Mihályhoz siet, hogy figyelmeztessen bennünket, mert úgy látja, hogy a pártkörben valami rémséges meggondolatlanság készül, amennyiben pártunknak egyik – Friedrich István nevű – fiatal kültagja iszonyú demagógiával izgatja a párttagokat, de ami még sokkal nagyobb baj, a Gizellatéren egybegyűlt, amúgy is túlfűtött hangulatban lévő tömeget. Attól tart, hogyha azonnal közbe nem lépünk, valami nagy katasztrófa fog bekövetkezni. Abban állapotunk meg, hogy Auer barátom felkeresi Károlyit s mindkettőnk nevében kéri, jöjjön azonnal a pártkörbe, én pedig sietek a körbe, hogy lehetőleg lecsillapítsam a kedélyeket. Hiába siettem futólépésben a körbe, mert sajnos, már későn érkeztem. Friedrich István közben már elvezette a tömeget, s a Lánchídnál megtörtént az az összecsapás, amelyet a történelem «a lánchídi csata» néven örökít meg.

Hogy Friedrich István tulaj dóképpen mit akart ezzel a budai felvonulással, azt sohasem tudtam meg. Beszéltek, suttogtak mindenféle rémes tervekről, de én pletykák és találgatások felsorolásától természetesen tartózkodom, habár azokat Károlyi Mihály egy írásában felemlíti.

A Károlyi-kormány kinevezése után Friedrich István a honvédelmi, illetve hadügyminisztériumban államtitkár lett, telve tervekkel és eszmékkel, amelyekkel a rend helyreállítását és fenntartását akarta előmozdítani. Jó szándékai voltak, de amennyire működése híre eljutott hozzám a belügyminisztériumba, úgy tapasztaltam, sok volt a jóindulat, de még több az indulat, amely hevesességében több bajt, mint jót okozott.

Egészen bizonyos, hogy a Károlyi elnöklété alatt álló függetlenségi és 48-as pártnak legradikálisabb érzelmű tagja Friedrich volt. Hogy azután a szélsőséges vörös radikálisból, amilyenek a Mátyásföldön megjelent lapjából ismerjük, miként vedlett át hirtelen a keresztény antiszemita-kurzus megalapítójává és első miniszterelnökévé, ez az elvek csereberélése terén oly óriási ugrás, amelyet én, a régimódi ember, aki tart valamit a politikai elvhűség, követni képtelen vagyok.

HADIK JÁNOS GRÓF

A magyar közéletnek egyik legkiválóbb, legjellemerősebb, nagy tudással és hatalmas munkaképességgel megáldott vezéralakja. 1917. június havában, midőn az Esterházy-kormány a főrendiházban bemutatkozott, Hadik János gróf erős támadást intézett a kormány ellen, amiért én, aki a német-osztrák-magyar-olasz szövetségnek elvi okokból ellenzője voltam és vagyok, a háború közepén miniszteri állásba neveztettem ki. A támadás oly éles volt, hogy arra kénytelen voltam azonnal válaszolni. Pedig Hadik János gróf, Andrássy alkotmánypártjához tartozott, amely egyébként az Esterházy-kormányt támogatta. Néhány hónapra reá, midőn az ország és a béke ügyének nagy hátrányára Esterházy Móric gróf egészségi okokból kénytelen volt a miniszterelnöki széket elhagyni és Wekerle Sándor lett a miniszterelnök, e kabinetnek Hadik János gróf velem együtt tagja lett. Hónapokon át a legszebb egyetértésben ültünk mi ketten ugyanabban a kabinetben. A nemes gróf, mint a közéleti ügyek vezetője és mint aktív miniszter csakhamar megismerte a való helyzetet, amelyekből kifolyólag csakhamar megszűnt a német «mindenáron végigharcolás» jelszavát követni. Ha majd egyszer közzéteszik Hadik János gróf jelentéseit a monarchia, s ennek keretében a hadsereg élelmi-szerekekkel való ellátásának lehetőségeiről, meg fogják érteni, hogy Hadik gróf már egészen jól megfért egy olyan miniszter-tárral, aki közeledni látta az összeomlást, annak összes borzalmaikat és ezért folyton sürgette a békekötést, ha kell a külön-béke alapján is.

Hadik János gróf ismerte közéleti állapotunkat, s mert ismerte, s mert tudta, hogy a háború kihúzásának mi

lesz az eredménye, 1918. január 25-én kilépett a kabinetből. Ő sem akarta a maga szempontjából a bekövetkezendő eseményekért a felelősséget vállalni. Jött 1918. január végén a Wekerle-Szterényi-Windischgrätz triász, melyet elsősorban kell kérdőre vonnunk az összeomlást közvetlenül előidéző okokért és mulasztásokért.

Amikor 1918. október második felében már minden a fejetején állott, a fejvesztettség a tetőpontjára hágott, akkor ajánlották fel néki a kormányalakítást. Huzavonák, a királyi kihallgatások egész tömege, kapkodás, tervezgetések közepette múlt az idő, akkor, amikor minden tétovázás, minden percnyi mulasztás a békés kibontakozás szempontjából pótolhatatlan volt. Az egyik Andrássyt akarta, a másik Bárczy Istvánt vagy Hadik Jánost, a harmadik Károlyi Mihályt, volt, aki e sorok íróját ajánlotta, a nagy kórus pedig húzta-halasztotta a végleges megoldást csak azért, nehogy valamiképpen Károlyi Mihályt nevezze ki a király miniszterelnökké. Végre, amikor már teljes volt a felfordulás, kinevezték Hadik János grófit, oly időben, mikor az országban már minden tótágast állott és senki a rendet helyreállítani és fenntartani többé képes nem volt. Vagyis elkövették azt a bécsi udvari körök által már annyiszor kipróbált és mindig balul kiütött fogást, hogy kinevezték a 67-es Hadik Jánost a 48-as Károlyi-párt programjának megvalósítására. Ugyan olyan volt az, mint amikor a cipészt asztalosműhely élére állítják. Teljesen meg vagyok győződve, hogy Hadik János őszintén el volt határozva a Károlyi-párt, vagyis a Nemzeti Tanács programját megvalósítani, de éppúgy meg vagyok győződve, hogy környezete mindent elkövetett volna, hogy Károlyi programja ne diadalmaskodjék. Hadik gróf kísérlete nem vezethetett sikerre, mert későn jött, oly időben, amikor sem a fegyveres erő, sem a közigazgatás már nem állott egy kormánynak sem feltétlen rendelkezésére, de megkésett azért is, mert október 30-nak Európa-szerte izzó hangulatában a közvélemény nem bízott a 67-es Andrássy-párti gróf radikalizmusában és nem hitte el a fanatikus németbarátnak, hogy a különbékét megcsinálja. Legkevéssé bízott Hadik grófnak Károlyit gyűlölő

környezetében. Sajnos, igazam volt, amikor a megboldogult királynak utolsó éjjeli audienciámon Gödöllőn megmondottam, hogy szerintem mindennel megkéstek, Bárczy István nem fogja elfogadni a néki felajánlandó miniszterelnökséget, mert ismeri a helyzetet, ha pedig Hadik gróf elfogadja, örülök néki, mert az egy év óta húzódó kormányválság megoldása nem tűr halasztást, de azért megmondottam a királynak előre, hogy senki, tehát Hadik gróf sem lesz képes a felbomlott rendet helyreállítani és biztosítani. A dinasztia és tanácsosai ismét mindennel megkéstek. Hadik János gróf lehetetlen körülmények között vállalta a kormányalakítást, ezért nem is okolható, hogy nem tudta megállítani a közeledő fürgeteget. Ha egy évvel előbb küldik, talán sikerült volna néki a felfordulást megelőzni, de csak abban az esetben, ha már a tavasszal, vagy a nyár elején el tudja magát határozni arra, hogy Hohenzollern Vilmosnak a király és nemzet nevében minden félreértést kizáró módon megmondja, hogy «békét kötök, veled együtt, ha követsz, ha nem, nélkülöd, vagy ellened».

Hadik János gróf presztízsének mitsem árthatott, hogy október 30-i vállalkozása meghiúsult. Nehéz időkben oly férfisan és bölcsen viselkedett, hogy az ő nyilatkozatai minden igaz magyar ember előtt nagy súllyal esnek a latba. E szempontból különös súlyt helyezek arra, hogy Hadik János grófnak miniszterségem idején tett két nyilatkozatát olvasóim megismerjék. A «Budapesti Hírlap» 1918. november 2-i számában a következő nyilatkozat jelent meg Hadik gróftól:

«A helyzetet ma már nyugodtabban ítélnék meg. A kormány energikus kezekben van. Abból az ellenem hangoztatott vádból, hogy a Nemzeti Tanács programját kisajátítottam, természetesen következik, hogy az én programom mértékéig csak helyeselhetem a mai kormány munkáját. Programom volt az azonnali béke, Magyarország teljes állami függetlenségének keresztülvitele. A király beleegyezett ama feltételekbe, hogy a magyar hadügyminisztérium a kormány megalakításával egyidejűleg felállítassék, a magyar csapatok haladék nélküli hazaszállítására teendő intézkedéseket kikötöttem és a magyar külügyminisztérium azonnali felállítása az osztrák ese-

menyek legutóbbi fejleményei után kormányalakításom előtt szintén biztosítva volt. Úgy Magyarország önálló államiságának és teljes függetlenségének biztosításáról, mint az általános, egyenlő és titkos választójogról törvényjavaslatomat bemutatásomkor akartam a Ház asztalára letenni. Hogy ezt a munkát most – hála az égnek – egy vérnélküli forradalmi átalakulás új kormánya végzi majd el, ez engem, csak megnyugvással tölthet el hazám jövőjéről sorsa iránt. Nyugodt lelkiismerettel mondhatom: abból, hogy ez a forradalmi átalakulás a Nemzeti Tanácsnak a helyzet magaslatára emelkedni tudó higgadt-sága következtében katasztrófa nélkül ment végbe, én is kivettem a magam részét.»

Az «Az Újság» 1918. évi november 16-i számában szószerint a következő nyilatkozat olvasható:

Hadik János a köztársaságról.

Hadik János országgyűlési képviselő, aki ma érkezett vidékről a fővárosba, hogy a képviselőház holnapi ülésén jelen lehessen, egy újságíró ama kérdésére, hogy miként vélekedik a köztársasággá átalakulás tényéről és jelentőségéről, a következőképpen nyilatkozott:

«A forradalmi átalakulásoknak természetes következménye a köztársasági államforma. Bűn volna a nemzet ellen a történelem kérlelhetetlen logikáját meg nem érteni. E nagy világtörténelmi küzdelmünkben az államforma kérdésében egységesen kell helyt állani. A nemzetnek ez egységével kell biztosítanunk, hogy rombolás nélkül megalapozható legyen Magyarország új jövője. Csak így lehet megakadályozni, hogy a nemzetet minden ellenség át ne gázoljon.»

HALLER ISTVÁN

A régi néppártban országgyűlési képviselő, a keresztény kurzus megalakulásakor propagandaminiszter, később vallás- és közoktatásügyi miniszter, nemzetgyűlési és országgyűlési képviselő, a keresztény kurzus-politika egyik zászlóvivője.

. Tagja volt a Nemzeti Tanács nagyválasztmányának. 1918. november 2-án a Katholikus Népszövetség elhatározta, hogy 3000 budapesti és vidéki szervezetével a Nemzeti Tanácshoz csatlakozik, hogy «a szabad és független Magyarország vérméltó átalakulásának nehéz munkájában támogassa». A határozat átadásával és a csatlakozás bejelentésével Haller István országgyűlési képviselő, a Népszövetség főtitkára lett megbízva. Haller István megjelent a Nemzeti Tanács előtt, ahol a csatlakozást Hock János elnöknek tudomására hozta, s a határozatot neki írásban is átadta. Előbb Hock János, azután Bokányi Dezső beszélt. Haller István az elhangzott beszédekre a következőben válaszolt:

«Jelen voltam tegnap este a Nemzeti tanács ülésén és meghallgattam Kunfi miniszter úr beszédét. Ennek lényege az volt, hogy mindaddig, amíg a múlhatatlanul szükséges politikai reformokat meg nem valósítottuk, amíg Magyarország szabadsága és függetlensége, valamint a társadalmi és gazdasági rend biztosítva nincs, félre kell tenni minden osztálygyűlöletet, felekezeti szempontot és világnézeti különbséget. Majd ha a nagy munkával készen leszünk, akkor szét fogunk menni, s a politikai szabadság és a demokrácia eszközeivel fog harcolni kiki a maga álláspontja érvényesüléséért. Mikor ezt a beszédet hallottam, akkor támadt az az érzésem, hogy ily feltevélek mellett mi is résztvehetünk és részt akarunk venni a

munkában. Mi is félretesszük addig a világnézeti harcot és teljes erőnkkel a nemzet ügyének biztosításán kívánunk őszintén és minden hátsó gondolat nélkül munkálkodni. Majd ha a normális rend helyreállott és nem kell félttem a kivívott szabadságjogokat, akkor sor kerül újból a világnézeti csatákra.»

«A Katholikus Népszövetségnek a Nemzeti Tanácshoz való csatlakozása után a Nemzeti Tanács a Katholikus Népszövetség részéről Zboray Miklóst az intézőbizottságba, Ernst Sándort, Giesswein Sándort, Haller Istvánt, Huszár Károlyt, Túri Bélát és Vass Józsefet a választmányba beválasztotta. A nevezettek ma megjelentek a Hock János elnöklete alatt ülésző Nemzeti Tanácsi intézőbizottság előtt Zboray Miklós üdvözölte az elnöktJt...

Ezután a nevezettek letették a Nemzeti Tanács kezébe az esküt.» (Alkotmány, 1918. november 3-ik szám.)

1918. december 22-én tartotta meg Károlyi Mihály híres zászlóbontó nagygyűlését a Vigadó összes termeiben, melynek közismerten célja volt a Batthyány, Lovászy, Bartha-féle, a kabinetből kilépett mérsékelték köré csoportosulókkal szemben való radikális szervezkedés. Ezen a szervezkedő radikális gyűlésen a keresztényszociális néppárt nevében és képviselőjében megjelent és felszólalt Haller István és ugyancsak az «Alkotmány» közlése szerint beszédében kifejtette:

«Hogy minden progresszív és szociális gondolkodású pártnak kötelessége támogatni a miniszterelnököt, annak a célnak a megvalósításában, hogy olyan demokratikus államot alkosson, amelynek minden polgára munkás és minden munkása polgár és amelyben csak egy osztály van, a dolgozók osztálya. A keresztényszocialista párt is támogatja őt ebben.»

Őszintén megvallom, nem látom okát annak, hogy a keresztényszocialista néppárt tagjai miért tagadták olyan nagy elkeseredéssel részvétüket a Károlyi-kormány és Nemzeti Tanács támogatásában. Az urak akkoriban teljes jóhiszeműséggel és hazafias érzelmektől vezetettve támogatták a Károlyi-féle kormányzatot, azt szégyelniük okuk nincsen. Csak azzal rontották el a helyzetüket, hogy amikor változott viszonyok közepette új politikai irányzat került felül, szerették volna meg nem tör-

tétté tenni előbbi állásfoglalásukat. Ezzel azután tényleg kompromittálták magukat.

Egy más hibába is estek Haller István és társai, ugyanis abba, hogy 1918-ban külön manifesztumban proklamálták a Habsburg-Lotharingiai ház trónvesztését és a Népköztársaságot, utóbb pedig a legitimizmus legelső harcosainak mezében jelentek meg a politikai porondon. Sokat, nagyon sokat lehet a mi népünkkel elfelejtetni. Ilyen merész politikai salto mortalékat azonban mégsem lehet elkövetni és azután adni az erkölcsbírót azok felett, akikkel a nagy összeomlás óráiban együtt mentek és akiknek politikájára esküket és fogadalmakat tettek.

Végül Haller Istvánnak a Károlyi-kormány idejében való szereplése megvilágítására még egy idézettel kell a képet kiegészítenem. Haller István volt kereszténypárti többszörös miniszter, aki 1919. őszétől kezdve a Károlyi-kormányok és a Nemzeti Tanács működése felett nem egyszer annyira szigorú ítéletet mondott, az «Alkotmány» 1919. január 23-i számában, tehát hetekkel azután, hogy én és társaim már visszavonultunk a kormánytól és azzal szemben ellenzékbe léptünk, ezeket mondja:

«A terror, az elnyomás, az izgatás, csak addig becstelen eszköz, amíg éle ellenem irányul és rögtön megengedett, ha én vagyok az ura a helyzetnek? Aki a letűnt hatalmak arzenáljának rozsdás fegyverével dolgozik, az elnyomással, a brutálitással, a szó elfojtásával, a hecceléssel, a ráfogással, a kútmérgezéssel, az állásból való kidobással, a kenyérelvevéssel és a más meggyőződés üldözésével, az reakcionárius. A reakcionárius az, aki a maga véleményét, akarátát, ábrándját bottal, fegyverrel, terrorral akarja rákényszeríteni másokra. Ennek az országnak elgyötört milliói egy pillanatig sem gondoltak, nem gondolnak és bátran profétálhatjuk, hogy nem is fognak gondolni arra, hogy ellenforradalmat csináljanak a királyságért, a demokratizálódás megakadályozásáért. Ki vállalkoznék arra, hogy visszafelé fordítsa az idő kerekét, amelyet a milliók előre-felé fordítanak.»

«Ha a nyílt és becsületos politikai agitációt a terror bénítja, akadályozza és lehetetlenné teszi, akkor felelőtlen, politikailag

iskolázatlan és túlzó elemek veszik kezükbe az iniciatívát és ebből haszna senkinek sincsen.»

Midőn Haller István volt miniszter eme nyilatkozatát elolvastam és végigkísértem működését a Nemzeti Tanács megalakulásától egészen addig, amidőn 1919. március havában pártommal együtt az ő pártja is a Népköztársaság mellett nyilatkozott, elgondoltam, mit szólnak majd utódaink, amikor a történelem szemüvegén át vizsgálják a volt miniszter cselekedeteit. Talán el sem fogják hinni, hogy ugyanaz, aki pártjával egyetemben november 20-án manifesztumban hirdette a Habsburgok trónvesztését s a Népköztársaságot, mint Magyarország új államformáját, hogy ugyanaz az államférfiú egy-két évvel ezután, midőn a Nemzetgyűlés a Habsburgok detronizációját iktatja törvénybe, mint a szintisza, elvhű legitimizmus szószólója tartott a detronizációs javaslat ellen az elkeseredés hangján remek szónoklatot. Mit szólnak majd utódaink, ha Haller István fenti lapidézetét olvassák és azt látják, hogy egy évvel később ugyanez az államférfiú áll a szélső reakció élén, alkalmazva nem egyet amaz eszközökből, amelyeket nemrég oly súlyosan és keményen elítélt.

Kedves utókor, hidd el nékem, abban a korszakban, amelyről én írok, a világ rohamlépésekben forgott, de még sokkal rohamosabban forogtak nagyjaink köpönyegjei.

HAZAI SAMU BÁRÓ

Vezérezredes, volt magyar királyi honvédelmi miniszter.

Hazai báróról a «Budapesti Hírlap» 1918. november 28-i számában az alábbi közleményt hozta:

«A Károlyi-párt elhatározta, hogy felderíti, kiket terhel bűn a lezajlott háborúért és a vizsgálat során érdekes dokumentumra találtak. Egy jelentés ez, melyet Hazai Samu báró volt honvédelmi miniszter 1916-ban Ferenc József elé terjesztett és ebben számszerű adatokkal részletesen igazolta, hogy a háborút elveszítjük, mert félévnél tovább már nem bírjuk. Arra kérte az uralkodót, hogy vessen véget a háborúnak és ajánljon békét az entente-nak. A felterjesztést Ferenc József elolvasta, de nem vette figyelembe, mert tanácsadói állásfoglaltak Hazai Samu véleménye ellen.»

«Hazai Samu ma egy hírlapírónak kijelentette, hogy ezek az adatok helyesek. Megemlítette még, hogy nem egy, de több ízben tett ilyen természetű és ilyen irányú felterjesztést, minden eredmény nélkül. Arról azonban, hogy kik hiúsították meg előterjesztéseit, nem akar felvilágosítást adni.»

Ez szószerint az idézett lap közleménye. Ehhez meg kell még jegyeznem, hogy Margutti báró altábornagy emlékiratai tanúsága szerint Ferenc József 1916. őszén tényleg kijelentette volna, miszerint 1917. tavaszára minden körülmények között véget vet a háborúnak. Köztudomás szerint Ferenc József még 1916. végén örökre lehunyta szemét, s így béke-törökvéseit magával vitte a sírba.

Ha Isten még megérnem engedi, hogy elérjem – százszor megismételt – ama kérelmem teljesítését, hogy állam-bíróság döntsön az én háború alatti és az összeomlás körüli

működésem felett, akkor feltétlenül kérni fogom az állambíró-ságot, szerezzé be Hazai báró említett jelentéseit és hallgassa ki tanúként a bárót. Hazai ugyanis mint honvédelmi miniszter, azután pedig mint a hadsereg pótlásának legfőbb intézője, talán az egész osztrák-magyar kettős monarchiában legjobban volt informálva az emberanyagról. Ha Hazai Samu, ez az okos, korrekt katona és államférfiú 1916-ban tényleg úgy látta a helyzetet a hivatalos adatok alapján, hogy tovább a háborút vinni nem bírjuk és tényleg találkoztak kormányférfiak, akik a béke azonnali megkötését célzó javaslatának az agg uralkodónál ellenállottak és azt meghiúsították, akkor ezek a kormányférfiak a legnagyobb bünt követték el a királlyal és nemzettel szemben. Csak nem fogja senki tagadhatni, hogy 1916-17. telén még olyan volt a helyzet, hogy a trianoni magyar és st. germán-i osztrák békeszerződésekhez viszonyítva még oly kedvező békét köthettünk volna, amelyet, ha ma megkaphatnánk, örömlázban úszna széles e haza. Követelni fogom tehát, tisztáztassék ez a kérdés, s ha majd kiderül Hazai Samu báró állításának igaz volta, akkor azután a nemzet fogja bírói elé állítani az összeomlás és katasztrófa igazi bűnöseit.

HUSZÁR KÁROLY

Magyarország volt miniszterelnöke, volt nemzetgyűlési képviselő és alelnök, országgyűlési képviselő, a régi néppárt és utóbb a keresztényszociális és gazdasági párt előkelő tagja.

A volt miniszterelnök 1918. november első óráiban, miként ezt más helyütt részletesebben ismertetem, esküt tett tagja lett a Nemzeti Tanács választmányának, a Károlyi-kormány ^első hónapjaiban élénk részt vett a politikai életben, tagja volt a keresztényszocialista néppárt vezetőségének, akkor, midőn az a Habsburg-Lotharingiai ház trónvesztését és a Népköztársaság megalakulását külön manifesztumban proklamálta. Szó volt akkoriban arról is, hogy a volt miniszterelnök esetleg belépne az első Károlyi-kormányba, amelynek én is tagja voltam. Örömmel láttam volna ellenzéki képviselőtársamat magam mellett a miniszteri székben, s mélyen felháborodtam, midőn Károlyi Mihálytól értesültem, hogy a radikálisok és szocialisták ennek útját állották.

Sajnos, a volt miniszterelnök 1920. elején megfedkezett az ő egy év előtti állásfoglalásáról és ugyancsak szigorú szavakkal róttá meg az oktróbrista kormányzatot. Kénytelen vagyok a történelmi igazság érdekében kitűnő államférfiunk, Huszár Károlynak egy 1918. október 21-én elmondott beszédét felleveníteni, amely ugyancsak, s ezt hálával ismerem el, az októbristák álláspontját igazolja.

Ezt a beszédet az «Alkotmány» 247. számából, mely október 22-én jelent meg, közlöm, fontosabb részeiben szószerinti szövegében.

«A háború oka nem mi vagyunk, hanem szövetségeseink között voltak olyanok, akik azt hitték, hogy legyőzzük a vilá-

got. Maguk ellen ingerelték a világot a bűvárharccal, a Zeppelinekkel, Párizs bombázásával. Vannak még politikusok, akik azt hiszik, hogy a háborút tovább vihetik. Sürgős békét kell kötni. A béke azért sürgős, mert az egész világ erjed és a forradalom szele érzik. A háborút elvesztettük. Nem mi, hanem a német szájhősök vesztették el, akik arról beszéltek: «Wir werden 4en Feind in Boden stampfen, wir werden den Frieden mit den Spitzen unserer Bajonette diktieren.» A francia nép békéjét felizgatták Párizs oktan bombázásával, London munkásnépét a Zepelin-támadásokkal és Amerikát ránkzúditották az U-Boot Krieggel. A bolgárok kiugrása és a török állásfoglalás folytán a magyar nemzetre is egy új orientálódás szüksége állott be.»

«A legitimitás alapján álló kormányoknak és államférfiaknak ez volt az utolsó alkalma, hogy megkössék a békét. Mert, ha nem teszik a kormányok, a parlamentek, a diplomáták, akkor megkötik a békét – úgy mint Oroszországban – a tömegek. A tömegek lelkében rettenetes szociális elkeseredés van. Az izgatottság a falvakban is igen nagy. A háborús uzsora égbekiáltó. Vulkan fölött állunk, s nem tudjuk, melyik pillanatban fog ez a vulkán kitörni.»

Amidőn Magyarország volt miniszterelnöke az összeomlást megelőző időkben ilyen pregnánsan jellemezte a helyzetet, csodálnom kell, hogy később nem azokat vádolta és okolta, akik az általa jellemzett helyzetet előidézték, vagy legalább is hivatalos állásaikban azokat megelőzni elmulasztották, hanem kizárólag azokat vádolta, akiket önmaga támogatott, s akik mást sem tettek, mint feláldozták magukat, mert amikor hónapokkal megkésve kormányra hívták őket, emberi erővel az összeomlást megakadályozni már nem lehetett.

Ha valaki a detronizáció álláspontjáról egy hatalmas saltomortale-val átugrik a legitimizmus táborába, s ott vezető szerephez is jut, megteheti, törvény ezt nem tiltja, de úgy vélem, a jóízűség ilyenkor azt tanácsolná, hogy a «megtért bűnösök» kritikájukban saját múltjukról meg ne feledkezzenek, mert különben nevéssé válnak. Márpedig jól mondja a francia közmondás «c'est le ridicule qui tue».

MILOTAY ISTVÁN

A «Magyarság» című szélső legitimista lap főszerkesztője, volt nemzetgyűlési képviselő, a magyar legitimista-mozgalom egyik legharcosabb szóvivője és 1920 óta az októbrizmus legelkeseredettebb vádlója.

Úgy vélem, az októberi események leírásából nem maradhat ki Milotay István szereplésének bár rövid ismertetése. A magyar előkelőségek állásfoglalását az októberi eseményekkel szemben ismertetve szözszerintí szövegében teszem közzé Zilahi Kiss Jenő Budapest székesfőváros nyugalmazott alpolgármesterének ama levelét, amelyet Milotay István az akkor kitűnő szerkesztésében megjelenő «Új Nemzedék» című hetilapjában (1918. november 9-iki szám) közzétenni, – habár némi fenntartásokkal – szűkségesnek látott. Az említett levél annyira túlzóan szélsőséges programot tartalmazott, amely félig-meddig a kommunisták elveit öleli fel. Ha novemberben helyesnek találta az «Új Nemzedék» szerkesztője ezt a szellemi terméket lapjában közrebocsátani, mindenesetre azt jelenti, hogy kitűnő írónk akkoriban maga is meglehetősen radikális elveket vallhatott. Még érdekesebb azonban az «Új Nemzedék» 1918. október 26-iki 38. számú lapjában közreadott levél, amelyet Milotay István Károlyi Mihályhoz intézett. A levél így hangzik: «Gróf Úr! Én ebben a percben nem tudom, hiszen senki sem tudja, ön lesz-e Magyarország miniszterelnöke vagy nem? De mint ama kevesek egyikének, akik gróf úrhoz a hatalmi konjunktúráktól és kormányzati kilátásoktól függetlenül a tisztelet, sok tekintetben a politikai rokonérzés s ezentúl a személyi érdeket nem ismerő önzetlen őszinteség viszonyában tudták magukat éveken át, talán szabad azt mondanom, nem tudom hirtelen, mihez és mikor kívánnék

szerencsét önnek, akkor és ahhoz-e, hogy miniszterelnök lesz, vagy akkor és ahhoz, hogy elmúltott tőle ez a keserű pohár. Ha nem ismerném tiszta szándékait, ragyogó jóhiszeműségét, férfias lelkét és törhetetlen hitét ideáljaiban, el kellene hinnem, amivel sokan vádolják, hogy hatalmi ambícióból tör a közkormányzat élére és el kellene hinnem, hogy könnyelmű és lelketlen kockajátékot játszik a maga és az ország sorsával egyaránt, mikor a miniszterelnökségre vállalkozik. Én azonban mindennek az ellenkezőjét tudom, és ezért tudom azt is, hogy önnek ez a hatalom, ha megkínálják vele, keserű pohár, melyet megadással az elkerülhetetlen végzet iránt vesz át. Megadással és tele kétséggel, gonddal és gyötrellemmel, amiért mégis ki kell ürítenie, Gróf Úr! Most azok közül, akik önt nem ismerik, sokan irigylik, sokan gyűlölik önt, de ezek nem tudják mit cselekszenek. Engedje meg, hogy irigyei és ellenségei között, és barátai és rajongói között, akik az előbbieknél nem sokkal jobbak, legyen valaki aki középen áll, aki emberi részvétellel nézi önt és elküldi önhöz ezekben a súlyos időkben az őszinteség szavát. Alább közlésem azt a levelet, melyet gróf úr a háború elején, a szörnyű 1914. karácsonya előtt intézett hozzám, s amelynek a háború kimenetelét és a magyarság sorsát érintő próféciai mindenkit meg kell hogy rendítsenek a politikai ösztön és előrelátás végzetesen igazolt balsejtelmeivel. Ebben a levélben öt évvel ezelőtt, mikor egy kábult, elvaduit, megtévesztett közvélemény üvöltözött körülöttünk, félelmesen s e közvélemény élén az az egész sajtó, amely most ön körül üvöltözik, előre megírta ön, hogy mi vár reánk, megírta úgy, ahogy most előttünk valóban beteljesedik. Öt éven át, én tudom, ön ezzel az előre mindent megsejtő idegzettel a lelki és szellemi előérzésnek ezzel a véghetetlenül finom, véghetetlenül érzékeny és éppen azért véghetetlenül fájdalmas reagáló képességével nézte és élte át a magyar háborús politika jó és rossz fordulatait. Aki így lát, annak gyötrelme a politika, s nekem, amikor ezt leírom, eszembe jut az az óra, amelyet talán négy hónappal ezelőtt a gróf úrral beszél-

getve töltöttem el, és amelynek emlékét most fel kell idéznem a szerénytelenség vádjának ellenére is, amelyet, vele magamra vonhatok.»

«A képviselőházban volt egyikén azoknak az unalmas, fárasztó, lélekölő napoknak, melyeknek robotjában a magyar képviselőház szinte egész háborús életét végigélte, s amelynek üres, kábult, lehangoló atmoszférájában elalél minden remény, minden jó szándék és minden energia. A gróf úr félrehívott a folyosón, ahol dolgukat unó újságírók és képviselők lézengtek, és ott az egyik sarokban mintegy elhagyatott magányos valaki, akinek a szíve nagyon tele van, s aki idegennek érzi magát az emberek között, akik körül veszik, feltárta előttem mindazt, ami legfőbb gondokkal öli meg és elméjét a fájdalomig sanyargatja. «Úgy érzem, hogy már minden késő, rettentő mulasztásokat követtünk el a háború kezdetétől fogva és a magyar politikai pártok nagy többsége, és pártvezérek szinte kivétel nélkül még most is azt hiszik, hogy e mulasztások ellenére békés nyugodtan likvidálni lehet majd a háborút. Még mindig a győzelemben bíznak, nem látják az óriási eltolódást, amely az utóbbi időben végképp rovásunkra billentette el az erők egyensúlyát a harctereken, és nem veszik észre idebenn a belső társadalmi és gazdasági forradalom sokasodó előjeleit. Nem tudok attól az érzésemtől szabadulni, sokszor szinte kétségbeesésig erőt vesz rajtam, hogy a magyar politikának ez a vaksága és ez a tehetlensége bennünket is az Oroszorszáéhoz hasonló katasztrófába sodor. Odáig fogunk jutni, hogy külső ellenségeink teljesen megsemmisítenek bennünket, idebenn pedig felülkerekedik és úrrá lesz mindenben az anarchia. A bolsevizmust immár alig lehet elkerülni és én érzem nagyon jól, hogy immár én is csak sodortatom az események által, azok túl fognak csapni az én közvetítő és levezető kísérleteimen is, túlcsapnak majd rajtam is és velem együtt aláágazolják a polgári megoldás utolsó reményességét is. Rettenetes mindezt tudni és nem segíthetni rajta.» «Ezeket mondotta ön gróf úr, az egyéni meggyőződés meglehével, a százszor át és átélt lelki és gondolati élmények sötét resignációjával.»

«Azóta elmúlt körülbelül négy hónap és én két héttel ezelőtt

végighallgattam a magyarországi szociáldemokrata-párt vezetőségének országos kongresszusát a régi, Sándor-utcai képviselőház üléstermében. Gróf úr bizonyosan olvasta az újságokban, mi történt itt. Hívei, akik jelen voltak, bizonyára szintén referáltak róla, nekem azonban, miközben az üvöltő szónoklatokat hallgattam, melyek vijjogó keselyűk módjára sivítottak a lábdobogás és tapsvihar tomboló dübörgése fölött, folyton az járt eszemben, milyen jó volna, ha gróf úr itt ülne most is mellettem inkognitóban és maga hallaná és maga látná mennyire igaz mindaz, amit négy hónappal ezelőtt a képviselőházban mondott. Ezek a szónokok itt mind arról beszéltek, hogy a forradalmi proletárságnak nincs szüksége semmiféle szövetségre, bármelyik polgári párttal is. Magától is elég erős rá, hogy kezébe vegye az uralmat az ország felett és megsemmisítsen itt minden az övével ellenkező törekvést és akaratot. Mi szükségünk van, kérdezték, Károlyi Mihály grófra? és néhány szolgabíróból és néhány zsenitriből álló bandájára? Micsoda erőt képviselnek ezek? El velük, éljen a forradalom! Éljen a szovjet! és üdv a szent Oroszországnak, ahonnan a nap kel és megváltás érkezik. Tíz szónok közül nyolc így beszélt gróf úr! és a pártvezetőség csak avval a megokolással tudta keresztül vinni a függetlenségi párttal való együttműködés jóváhagyását, hogy forradalom mindig és mindenütt a tömegeknek a polgári pártoknak koalíciójával kezdődött, így volt annak idején Franciaországban, és így most Oroszországban. Onnan Mirabeau és Fülöp Egalité nevét említették, innen Miljukovékét és Lwow herceget. Ebben a pillanatban még nem vagyunk elég erősek arra, hangoztatták, hogy az államhatalmat egy magunk is kezünkbe kerítsük, addig és arra, hogy ezt elérjük, szükségünk van Károlyiékra, azután áthágunk rajtuk és megyünk tovább, megalkuvás nélkül, míg a szovjet uralmát proklamálhatjuk.»

«Így beszéltek gróf úr az ön képviselőházi vallomásainak robajló visszhangjaképpen, és előttem megjelent az ön tragikusan halvány arca, fáradt, szenvedő homloka a lábdobajtoi felvert porfelhőkön túl és arra gondoltam íme, mennyire igaza volt őrinek, mikor ezt is látatlanul és hallatlanul messze, előre így megérezte. »

«Nem tudom gróf úr! hogy mostanában, miközben tüntető tömegek morajlanak, estéről-estére palotája előtt a lázas aktivitásnak ezekben a forró napjaiban, van-e ideje rá, hogy vissza-idézzé emlékébe látomásait, amelyek oly megdöbbentő módon ama döbblingi gróf vízióira emlékeztetnek. Olyan lélekkel, mely félti önt gróf úr! saját diadalától, hinni próbálok, hogy a végét illetőleg ön rossz próféta volt önön magával szemben. Milotay István.»

NAGYATÁDI SZABÓ ISTVÁN.

1910-ben jelent meg először Szabó István somogy megyei kisközgazda három kisközgazda képviselőtársával a képviselőházban, ahol «48-as kisközgazdapárt» címén mint külön politikai párt szerepeltek. Az akkori munkapárt ridegen viselkedett az új kisközgazdapárttal szemben annyira, hogy egyetlen bizottságban sem akart nekik helyet juttatni. Szabó hozzám fordult, mire a képviselőház földművelésügyi bizottságában egy tagságot saját pártunk helyett a kisközgazdapártnak engedtünk át. E helyre a párt természetesen vezérének: nagyatádi Szabó Istvánt jelölte, így indult neki a politikai korszaknak az új párt, amely erősen hazafias, 48-as alapon állott, de különösen a kisközgazdák érdekképviseleteként lépett fel. Akkoriban szociáldemokraták még nem voltak a Házban és így tulajdonképpen a kisközgazdapárttal vonult be először a magyar parlamenti életbe a külön osztályképviselet. Szabó István, akit Szabó István függetlenségipárti képviselőtől való megkülönböztetésül választókerülete után nagyatádi Szabónak neveztek el, parlamenti működése során tagadhatatlanul igen ügyesen, okosan és hazafiasan viselkedett, úgyhogy ő és pártja rövidesen szimpátiával találkozott a parlament többi pártjai és az ország nagyközönsége előtt. A háború vége felé nagyatádi Szabó István már olyan pozíciót vívott ki magának, hogy kombinációba jöhetett az 1917. év végén felállítani tervezett népjóléti minisztérium egyik államtitkári állására. 1918 nyarán, amidőn a királytól nyert bizalmas felszólításra kormányalakítás tervezetén dolgoztam, a népjóléti minisztérium politikai államtitkári állására Giesswein Sándor dr. pápai preláthus, kanonok volt a jelöltem, ellenben a földművelésügyi minisz-

tériumba az államtitkári állásra egyetlen jelöltem nagyatádi Szabó István volt.

Október 30-án Hadik János gróf mint miniszterelnök már a földmívelésügyi miniszteri tárcát ajánlotta fel Szabónak, aki azt el is fogadta. A néhány évvel azelőtt még «demagógnak» szidalmazott csizmás, somogy megyei kisgazda az ország sorsdöntő, óráiban a magyar miniszteri állásig vitte már fel. Ami azt bizonyítja, hogy határozottan kiváló tulajdonságai voltak. Miután Hadik János gróf megbízatása után huszonnégy órával a miniszterelnökségtől visszalépett és Károlyi Mihály gróf alakított új kormányt, ez utóbbinak kormányából Szabó csak azért maradt ki, mert abban a rendkívül izgalmas időpontban bizalmatlansággal fogadtak volna bárkit, aki a Hadik-kormányból lépett volna át a Károlyi-kormányba. Így maradt ki 1918. október 31-én nagyatádi Szabó a kabinetből. Annak demonstrálására azonban, hogy teljesen velünk érez és hogy mi is teljes bizalommal viseltetünk iránta, ő, és vezértársa, Mayer János kisgazdapárti képviselő pártjuk képviselőjében beléptek a Nemzeti Tanácsba. Itt működtek miniszterségem egész ideje alatt, és lojálisán támogattak politikai és adminisztratív működésem körül. Amikor december 12-én végleg kiléptem a Károlyi-kabinetből, útjaink szétváltak. Nagyatádi Szabó István és társai a radikális irány mellé állottak olyannyira, hogy a december 22-én tartott Károlyi-féle vigadóbeli zászlóbontáson a néppárt és a Pallavicini-féle földművespárt mellett Nagyatádi kisgazdapártja is Károlyihoz csatlakozott, és vezére, nagyatádi Szabó István felszólalásában Károlyit támogatásáról biztosította, sőt neki aktív közreműködését is felajánlotta.

1919. január 25-én megtörtént a Károlyi elnöklete alatt állott függetlenségi pártban a szakadás, a pártnak a radikálisabb része kisebbségben maradt és Károlyival együtt kilépett az anyapártból és új pártot alakított. Szabó István és hívei ekkor. megint Károlyi mellé állottak és így most már velünk, a Lovászy elnöklete alatt állott függetlenségi és 48-as párttal nyíltan szembekerültek. Amikor pedig Károlyi Mihály gróf mint a Népköztársaság ideiglenes elnöke, Berinkey elnöklete alatt új kormányt alakított, akkor nagyatádi Szabó Istvánt

népgazdasági miniszterré és melléje államtitkáruul Mayer Jánost nevezte ki. Utóbb pedig kinevezte előbbi kisgazdaminiszterré.

Nem tagadom, nagyatádi Szabó ebben a két miniszteri székben erősen radikális politikát csinált, olyannyira, hogy amidőn Kaposvárott februárban a kisgazdák és a szociáldemokraták között összeütközés támadt, egy erősen szocialista ízű megállapodást írt alá. Hibázna azonban, aki ezért nagyatádi Szabót elítélné, mert akkor, abban az időben, az akkori helyzetben nem tehetett mást a hazafias ügy érdekében, mint az összeütközést, a vérengzést és ezzel együtt nyílt legyőzetését kivédeni. A kommün alatt otthon az ekeszarva mellett látjuk Szabó Istvánt. A somogy megyei urak a megmondható, hogy nem vállalt sem termelőbiztosi, sem más kommunista hivatalt vagy megbízatást. Jött a keresztény kurzus, amikor is a konszolidációra irányuló munkából kivette a maga részét és mégis csúnya vádakkal és rágalmakkal igyekeztek őt a politikai küzdőtérrel leszorítani és lehetetlenné tenni. Ekkor írta, meg és tette közzé röpiratát, amelyben egy sereg előkelőségnek mint kommunista-bolsevista termelőbiztosoknak szereplését hozta nyilvánosságra. .

Nagyatádi Szabó Istvánt nem tudták félreállítani, tehát mélyen meghajoltak előtte azok, akik 1919. augusztus közepétől kezdve mind a mai napig nem szűnnek meg az októbristákat szidalmazni. Nagyatádi Szabó István majdnem végig, megszakítás nélküle mint miniszter működött a különböző kurzus-kormányokban és vele együtt mint államtitkár, később mint miniszter és a keresztény kormánypolitika pártjának elnöke: Mayer János. Megvallom, sokszor és jóízűket nevettem magamban, amidőn engem az októbrista-kormányzat hat-hetes legmérsékeltebb miniszterét és velem együtt Lovászy Mártont szidtak és szapultak, amidőn lehazaárulóztak bennünket, de ugyanakkor a radikális októbrista nagyatádi Szabó Istvánt és Mayer Jánost, a keresztény kurzusnak immár vezérférfiait magasztalták, ünnepelték és őket tántoríthatlan bizalmukról biztosították. Még mulatságosabb volt, amikor miniszterelnökök és szakminiszterek a Nemzetgyűlés miniszteri székei-

bői ugyancsak vaskos építetmonokat szórtak az októbrista kormányférfiak ellen és látnom kellett, hogy a dörgedelmes anti-októbrista miniszteri szónok mellett ott gunnyasztanak a vörös bársonyszékekben nagyatádi Szabó István és Mayer János volt októbrista miniszter urak. Én ilyenkor sajnáltam Szabó és Mayer minisztereket, de sajnáltam a szónokló és átkozódó minisztereket is, de leginkább sajnáltam azonban édes hazánkat, amiért a bűnbakkeresés mániája egyébként előkelő, jólneveltséggel bíró, okos embereket annyira elvakulttá tette, hogy ilyen államférfiúhoz, miniszterhez nem igen illő szerepre vállalkoztak, t/i., hogy saját minisztertársaikat a sárgaföldig leszapulták. Hisz, ha azok az októbristák – nemzetiek és radikálisok egyaránt – tényleg annyira hazafiatlanok lettek volna, amint azt a legkülönbözőbb szónoki pódiumokról hirdették, akkor nem lett volna szabad nagyatádi Szabóval, Mayer Jánossal és a többi októbristákkal egy minisztériumba, egy pártba, egy hivatalba, vagy akár a fehér asztalhoz leülni. Ha azonban mégis tették, akkor ezzel elismerték, hogy ezek az urak korrekt hazafiak, de ebben az esetben az etika, a jog, az igazság melyik szabálya jogosítja fel az ország nagyjait arra, hogy a többi októbristákat, akik ugyanazt vagy kevesebbet tettek Nagyatádiéknál, kiátkozzák?

Avagy talán az az októbrista, aki behódolt az új kormányzati politikának – a keresztény kurzusnak -, megtisztult bűneitől és hazafivá vedlett át? Erre a kérdésre józan, értelmes választ még nem kaptam.

Dr. PROHÁSZKA OTTOKÁR

Székesfehérvár megyéspüspöke az első nemzetgyűlésen képviselő és a kereszténypárt országgyűlési elnöke. Magyarország legkiválóbb egyházi szónoka, a katolikus egyház legnagyobb tudományos képzettségű főpásztorainak egyike.

Abban a szerencsében részesültem, hogy mint gimnazista[^] több évet tölthettem együtt a Jézustársasági atyák kalocsai konviktusában Prohászka Ottokárral. Gyermekkorunk óta meleg baráti érzelmeket tápláltam iránta, s ez érzelmeim az idők folyamán csak fokozódtak, mert a barátság és szeretet érzelmeihez az egyéni kiválósága iránti csodálatom és tiszteletem érzelme is fűződött. Amidőn e tények mellett hivatkozom Prohászka Ottokár püspöknek az összeomlás idejében követett magatartására és elhangzott nyilatkozataira, távol áll tőlem a leleplezési szándék, mert közléseim célja egyedül és kizárólag az, hogy a nagy katolikus főpap, a hírneves katolikus tudós álláspontjának ismertetésével kimutassam, hogy ama rendkívüli időkben egyházam és hazám érdekében követett eljárásom nemcsak saját meggyőződésem szerint, hanem oly kiváló férfinak állásfoglalása szerint is jónak és helyesnek tartott, kinek véleménye reám nem volt közömbös.

A Szent István Társulat kiadásában -megjelenő «Katholikus Szemle» 1919. január havi füzetében «Amire a forradalomnak is szüksége van» címen Székesfehérvár zseniális és ékesszavú püspöke vezetőcikket írt, amelyből a következő szemelvényeket kívánom bemutatni:

«A forradalomnak nagy érdeme van. Feltétlenül elismerem, hogy a forradalom letörte azt, ami avult és korhadt volt alkotmányos világunkban, s hogy újat hozott, aminél jobbat, dicső-

ségesebbet nem hozhatott, meghozta a szabadságot és függetlenséget. Pusztító viharoként vonult el fejük felett, mely elsöpörte a királyi trónt, rombadöntötte az alkotmányt, a képviselőket, a törvényhozást, hogy helyet teremtsen az új rendnek, a magyar demokrácia kiépítésének. Ez a pusztító orkán ránehezedett ólomszárnyaival az államépületre és az leroskadt alatta. A világháború rettenetes szenvedései, a népek végleges elkeseredettsége s végkimerülése teljesen meglazították Ausztria-Magyarország eresztekeit, kapcsait, s hogy felszabaduljunk, ahhoz már nem is kellett olyan 48-as szabadságharc, hanem szinte magától adódott, hogy kiváltunk az elemeire szétbomlott monarchiából, kiváltunk, mint olyanok, kik kezdet óta sem tartoztunk oda, hová szerencsétlenség és kényszer üzött, megtaláltuk végre magunkat, a független szabad hazát. De nemcsak ez történt, hanem a forradalom gyökeres nagy elváltozást is hozott reánk. Ami kilencszáz éve, hogy fennállott, a magyar királyság most, mint villámcsapásra gyökeresen kifordult, s a felszabadult nép, most maga döntött az államforma felett, s maga választja meg a Népköztársaság elnökét. Tehát az államforma is elváltozott.

«... mindezeket a politikai vívmányokat készséggel elismerjük, *kivívőjüktől nem tagadjuk meg tiszteletünket.* Mi is azt mondjuk, dicsőség az árkászoknak, akik megfűrták az aknákat a letűnt világrend mohos várkövei, s falai alá; dicsőség nekik, akik lángalobbantották a löporoskamrák gyújtózsínórijait! Dicsőség nekik, kik belénkmarkoltak, felkavarták elkeseredett lelkünket, hogy szétpattantsuk bilincseinket, s fel-lázadjunk a túrhetetlen igazságtalanság, s a tarthatatlan társadalmi rend ellen.»

Úgy vélem, eleget idéztem Székesfehérvár ékesszóló püspökének megnyilatkozásából, amelyhez a magam részéről csak annyit kívánok megjegyezni, hogy ennyire forradalmi érzelmeket én nem tápláltam.

Engem évekkal az összeomlást megelőző időkben a Duna-Adony-Szabolcs és csákvári katolikus autonómiai képviselő kerülete, vagyis a régi néppárt két alapítójának, Zichy Nándor és Esterházy Miklós Móric grófok székhelyei azzal tiszteltek meg, hogy autonómiai képviselővé választottak meg. E minő-

ségemben talán eltérőleg a szokástól, de alkotmányos érületem-nél fogva programot adtam és azt írásban Prohászka Ottokár püspökkel is közöltem. 1918. december 3-án Prohászka püspök magánlevélben értesített, hogy Székesfehérvárott kath. autonómiai tanács alakul, ennek alakuló ülése, 1918. december 8-án Székesfehérvárott tartatik meg, s a püspök úr engem, mint a nevezett autonómiai választókerület képviselőjét, erre meghívott. December első napjai reámnézve rendkívül nehéz elhatározások elé állítottak, amennyiben akkor vívtam meg ama harcimat, amelyeknek eredményeként néhány napra reá a belügyminiszteri állásomból távoztam. Rendkívül fájlaltam, hogy nem tudtam magamnak egy napot szakítani, hogy felkeressem Székesfehérvárott püspök barátomat, s résztvegyek az ottani autonómiai tanácsgyűlésen, mert azokban a nehéz órákban újból s a teljes nyilvánosság előtt le akartam szögezni álláspontomat, hadd lássa mindenki, hogy összeomlás, forradalom, háborúvesztés és mindenek dacára katolikus egyháznak változatlan híve vagyok és hogy elveimhez a katolikus autonómiát illetőleg is változatlanul ragaszkodom. Budapestről nem távozhatván, pársornyi levélben mentettem ki távollémaradásomat a püspöknél, e levelemben egyenesen utaltam arra, hogy a püspök előtt ismert álláspontomat mint miniszter is, változatlanul fenntartom.

December közepén távoztam a belügyminisztérium éléről s egyelőre visszavonultságban éltem. Jött az évforduló, ezt követőleg Károlyi Mihály gróf ideiglenes köztársasági elnöksége és a Berinkey-kormány kinevezése. Ekkor szétválasztották a vallás- és közoktatásügyi minisztériumot. Vallásügyi miniszterré Vass János dr. volt függetlenségi és 48-as képviselő, közoktatásügyi miniszterré pedig Kunfi Zsigmond dr. nevezetett ki. Kunfi az ő eszeveszett szélsőséges felfogásával és azzal a törekvésével, hogy máról holnapra egész Magyarországot szociáldemokratává tegye, elég meggondolatlanul és oktalanul belekötött a vallásba is és nyíltan követelte a vallásoktatás eltörlését az összes iskolákban. Ezzel szemben Vass János dr. barátom, akit mindenkor mélyen vallásos érzelmű férfiúnak ismertem, valóban nemes és magasatos elvhűséggel és igaz férfias bátorsággal foglalt állást

vallásos meggyőződése mellett. Miniszter társaival szemben határozottan a vallásoktatásnak és pedig kötelező formában való fenntartása mellett tört lándzsát. Becsületes meggyőződéséért a támadások egész tömege zúdult reá, olyannyira, hogy nyilvános gyűlésen megszerezte magának a vértanúság babérjait, amikor őt Kunfi elvtársai tetteg is inzultálták. A Berinkei-kormány polgári miniszterei Vass János mellé állottak és férfiasan kitartottak a vallásoktatás fenntartása mellett. Tették ezt oly időben, amidőn ugyancsak nehéz volt a vallásosság álláspontja mellett helytállani, nem úgy, mint később, amikor egyszerre mindenki felfedezte magában az 1919. végéig szunnyadó keresztény vagy keresztényen valláspolitikai érzelmeiket.

Mellesleg említtem fel, hogy Vass János dr. eme igazán tiszteletreméltó és bátor magaviselete után értem, hogy Eger kitűnő főpapja, Szmeccsányi Lajos egri érsek, oly meleg szeretettel és lelkesedéssel fogadta és ünnepelte Vass Jánost úgy az egri Nemzeti Tanács, mint a vallásügyi minisztérium élén.

De folytatom. 1919 elején szembekerült magában a kormányban a két nagy elvi álláspont: a kötelező vallásoktatás fenntartása és ennek ellentéte, a vallásoktatás eltörlése az összes nyilvános iskolákban. És ekkor, mikor legjobban kiéleződött a helyzet, Székesfehérvár ékesszavú, nagytudású és szentéletű püspöke felemelte szavát, és azt indítványozta, hogy egyezzen ki a két tábor 50%-ék erejéig, kimondván, hogy a nyilvános iskolákban a vallásoktatás fakultatív, vagyis csakis azok a gyermekek részesülnek vallásoktatásban, akiknek szülei ezt külön kívánják. Ugyebár, ha a mai nyugodalmas időkben felállana egy főpap és indítványozná a fakultatív vallásoktatás törvénybe iktatását, mindnyájan reátámadnánk és kimondanánk rá a legsúlyosabb anathémát. A szélső radikálisok lennének az egyetlenek, akik a főpapnak ujjongva helyeselnének. És mégis, elképzelhető-e, hogy Székesfehérvár püspökét bárki is meg merné róni a Károlyi-kormány idejében tett közvetítő javaslatáért? Nem hiszem. De ha találkoznék bárki is, én sietnék elsőnek védelmére, mert igaztalannak tartanám a támadásokat. Abban

az időben, amidőn Prohászka hatalmas cikket írt a forradalmi átalakulás mellett: a fakultatív vallásoktatás mellett tett indítványának intenciói és cselekedetei időszerűek s a legjobbak voltak. És hogy a katolikus világ együtt így vélekedett, igazolja az a tény, hogy az általános választójog alapján összeült első nemzetgyűlésben épp a kereszténypárt választotta meg elnökévé és vezérévé Székesfehérvár aranyszájú püspökét.

RÁKOSI JENŐ

Volt főrendiházi tag, a magyar nemzeti politikának egy hosszú emberéleten át legkiválóbb publicistája, a «Budapesti Hírlap» című nemzeti és konzervatív irányú napilap évtizedeken át főszerkesztője.

Az 1918. évi októbervégi összeomlást követő órákban, a «Budapesti Hírlap» 1918. évi november elseji számában egy cikk jelent meg, amely a lapnak és elsősorban természetesen € lap kiváló szellemi vezérének és főszerkesztőjének álláspontját fedhette. E cikkből ideiktatom az alábbi legjellegzetesebb részeket:

«Az éjszakai forradalom oly értékekért és oly eszmékért viharzott, amelyekért egész életünkön át lelkesedtünk, s amelyeknek békés megvalósításáért fáradtunk, hevültünk és dolgoztunk. A magyar nemzet önállósága és függetlensége, magyar államiságunk teljességének kiépítése, a hadsereg magyarsága és önállósága, a nemzet páratlan gazdag tehetségeinek érvényesítése, az élet minden vonatkozásában, egyenlőség, testvériség, szabadság: megannyi ideál, amely létünkre melegséget és fényt árasztott. Ezeknek az eszméknek megvalósítása tehát a mi szívünket is ujjongó örömmel tölti el, s hozzá a béke áhítózása, s az öldöklő harcoknak lehető gyors megszüntetése: ki az, aki a béke biztató reménységét ne üdvözölné?»

«És még egy vonzó vonását emelhetjük ki a lezajlott forradalomnak: magyar nemzeti színezetét, mert minden mozdulatát háromszínű lobogónk és a Kossuth-nóta, meg a Himnus lelkesítő hangjai kísérték.. »-továbbá dicséri, hogy az új kormány a rend és nyugalom jegyében kezdette működését.

Íme Rákosi Jenő lapja így jellemzi, így dicsőíti az októberi kormányzat megindulását. Szórói-szóra az én álláspontomat és törekvéseimet adják vissza Rákosi lapjának bölcs, igaz és hazafias sorai, amelyekhez még hozzá tehetem, hogy ezek fejezik ki a legékeesebben *nemzeti októbrista* programmat. Hála és köszönet Rákosi Jenőnek, hogy lapjában közzétette azokat a törekvéseket, amelyek engem évtizedeken át az országgyűlésen, azután a Nemzeti Tanácsban és hathetes belügy miniszterségem alatt vezéltek.

De ha már Rákosi Jenő lapját idézem, legyen szabad a lap két nappal később megjelenő november 3-i számából is egy idézettel szolgálnom.

«Én Habsburg József...» című cikkében a többek között írja:

«Lesz-e valaki annyira makacs a születési göggyében, hogy megmaradjon az új rend ellenének, holott a királyi vérből származott herceg felesküdtött hozzá? Lesz-e valaki, akinek lelkiismeretét nyugtalanítja az új rend, holott a mélységesen vallásos József meghódolt népének? Lesz valaki politikai hagyományai-ban oly maradi és a korszellem intő szavának megértésére képtelen, holott a nagy palatínus unokája a rendet, a közbiztosságot, a törvény uralmát köszönti a Nemzeti Tanács hatalomrajutásában, nem a felforgatást, az anarchiát, a rend megbontását?» és tovább ...

Tisztesség adassék József királyi hercegnek, aki a mai aktusra önként, magyar szívének sugallatát követve határozta el magát.»

Így fogta fel Rákosi Jenő lapjában József főherceg eskütételét, amit különösen azért emelek ki, mert ékesen szóló bizonyítéka annak, amit e munkám más helyén mondtam, hogy a főhercegnek a Nemzeti Tanács, később pedig a kormány előtti megjelenése és eskütétele népszerűsítette, udvarképessé tette, sőt mintegy törvényesítette az akkori nagy eseményeket.

DR. SÁNDOR LÁSZLÓ.

Amikor a hadbíróság Tisza István gróf gyilkosainak porét tárgyalta, kihallgatták dr. Sándor Lászlót, a budapesti m. kir. államrendőrség volt főkapitányát, kinek hivataloskodása idején történt a gyilkosság és aki az előző legkritikusabb időkben is a magyar államrendőrség élén állott. A főkapitány vallomása során, mint erre leghivatottabb, oly érdekesen világította meg az októberi eseményeket és azok előzményeit, hogy jobban és tárgyilagosabban azokat aligha írhatná le bárki is. Ezért az annak idején hivatalosan kiadott közleményekből szószerinti idézetekkel ismertetem az alábbiakban a volt főkapitány valóban perdöntő előadását:

«Dr. Sándor: Ha megméltóztatik engedni, visszatekintést vetek az egész forradalmi átalakulásra, mert tulajdonképpen én voltam a központjában az egész dolognak és ismerem a keletkezését. Budapest polgársága és munkássága nem volt forradalmi érzelmű. Budapest polgárságát rendeletekkel és szép szóval lehetett igazgatni. Ennél jobb publikuma nincs egy világvárosnak sem. Én ismertem egész 1918-ban a munkásság érzését, viselkedését. 1918. október 25-ig a munkásság forradalomra nem volt kapható. A forradalmat a szökött katonák idézték fel. Budapesten körülbelül 40-50.000 szökött katona volt. Főkapitányi működésemnek legnehezebb részét az képezte, hogy a közbiztonságot a szökött katonáktól valahogyan megóvjam. Az utolsó október hónapban csaknem hetenként két-három rendőrt temettünk el, akiket éjjel a szökött katonák lőttek le. Azonkívül itt volt igen sok – hogy úgy mondjam – lógós tiszt is. Itt voltak a rokkantak, a lábbadozók és itt volt a rettenetes sok kórház. Hiába tettem előterjesztést, ne gyűjtsék Budapesten

össze ezt a sok katonát, mert ezekkel nem bírunk. A forradalmat megelőző héten volt találkozásunk Tisza Istvánnal az utolsó ülésen. A folyosón félrevonultunk és kérdezte, milyenek a kilátások? Ekkor biztosítottam őt, hogy polgársággal és munkássággal szemben a meglevő erő feltétlenül elégséges. Azonban a szökött katonákkal nem fogunk bírni, mert ezeknek az egzisztenciája arra van fektetve, hogy többet vissza ne menjenek a frontra. A szökött katonák a gyárakban hamis igazolványokkal a munkásság közzé férkőztek, úgyhogy a munkások tömege egyharmad-felerészben szökött katonákból állt. Akik azután ott a háború ellen izgatnak, hogy többé ne kelljen a frontra visszamenniök.»

«Mikor a katonaság megingott, a rendőrségen pánik ütött ki. Amíg hátunk mögött tudtuk a helyőrséget, addig itt Budapesten a rend ellen nem történhetett semmi. 1918 első felében a munkások minduntalan sztrájkba léptek politikai jogokért. A kaszárnyákba a lázító írásokat Ducsinszkaék betudták csempészni. Figyelmeztettem Bogáthot, hogy a legénység demoralizálódik. Mi elhatároztuk, hogy az összes gyárakat megszállatjuk katonasággal, azonban nem lett semmi.»

«Mikor októberben kinevezték Lukachichot, akkor már *ő nem volt a helyzet ura*. Én jelentettem a minisztertanácsn, hogy a katonaság felett nem Bír elég erővel, így egyéb nem maradt hátra, mint az eseményeket lassan engedni, hogy kitörésre ne jusson a dolog, nehogy az uralmat hirtelen kapja meg a katonaság és hozzácsatlakozott csőcselék. Pénteken volt a várbeli tüntetés és a Hauptwachenak egy lövése elegendő lett volna, hogy a mob hanyat-homlok megforduljon. A főőrség utat nyitott. A rendőr látta, hogy a katonák paríroznak a tüntetőknek. Azután jöttek a laptámadások, hogy akadályai vagyunk a nemzeti függetlenségnek. Akkor jöttek a királyi kihallgatások. A szocialisták látták, *hogy út valami határozatlanság uralkodik*. Közben két kormány alakult. Péntek este, mikor Andrassy mint kinevezett külügyminiszter elutazott, egyik leánya jelezte, hogy az éjjel kiüt a forradalom. Windischgrätz herceg visszajött, hogy intézkedjék a forradalom dolgában. Engem éjjel 11-kor Márkus Miksa lakására hivatott, ahol állítólag

egyik kormány van összejőve. Windischgrätz kérdezte, hogy tudom-e, hogy az éjjel forradalom üt ki? Mondtam, hogy lehetetlen.»

«Szurmay fent volt a honvédelmi minisztériumban a másik minisztertanácsban és elrendelte az alarmot. Az alarm meg-egyezésünk szerint abból állott, hogy minden gyár a külvárosokban elkezdje a kürtjelzést, hogy a kerületekben lakó rendőrök jöjjenek be. Azt mondja Windischgrätz, már hangzanak is a kürtjelek. A főkapitányság azt mondta, hogy nincs semmi újság, de alarm van elrendelve, különben Wekerle hivat engem a honvédelmi minisztériumba. Felmegyek és hallom, hogy az egész városban szól a kürt. A minisztertanácsban kérde Wekerle, mi van a forradalommal? és hozzáteszi, hogy jó orrom van, hogy mindjárt a másik kormányhoz csatlakoztam. Én mondtam, hogy engem egy aktív miniszter, Windischgrätz hivatott oda. Mondtam, hogy lehetetlenség a forradalom, mert a város csendes, hajlandó is vagyok megint végigjárni a várost. Tényleg végig-jártam, sehol semmi, csak a rendőrök baktatnak befelé az alarm jelzésre. Reggel az egész rendőrség bent volt, forradalom nem volt, de a munkásság reggel természetesen megtudta, hogy mi forradalmat vártunk. *Tehát mi szinte beadtuk a munkásságnak, hogy lehetne forradalmat is csinálni. Ezek végzetes dolgok voltak. Az volt a legnagyobb hiba, hogy ily nehéz időkben kormány nélkül állt az ország, illetőleg két kormányunk volt.*»

«Az éjjel történt, hogy Windischgrätz kérdezte, fenn tud-nám-e tartani Budapesten négy napig a rendet. Igenlő vála-szomra mondta, hogy abban az esetben itt olyan dolgok fognak történni, hogy az egész ország boldogságtól fog lelkesedni és minden lecsendesedik. Szombaton éjjel elvitték Károlyi Mihályt Bécsbe. Délután pedig népgyűlést tartottak. *Semmiféle rend-zavarás nem történt ezen.* Még délelőtt bent volt nálam Lo-vászy Márton és Ábrahám Dezső. Kértem őket, hogy ne nyúl-janak a rendőrséghez és a hadsereghez s mondtam, hogy meg-alakult Prágában a nemzeti tanács. Ausztriában is, Horvát-országban is. Akkor már nálunk is megalakult. Mondtam nekik, hogy a rendőrségnek és a hadseregnek a megzavarása végzetes dolog volna, mert egypár nap múlva ők fogják átvenni

az uralmat és akkor leginkább nekik lesz szükségük karhatalomra. Lovászy ezt megértette és szólt is Ábrahámnak, hogy tényleg ne nyúljanak a rendőrséghez. Délután megtörtént a népgyűlés, minden rendzavarás nélkül. A gyűlés végén Fényes László felolvasott egy értesítést, hogy Károlyit visszaküldték Bécsből és a király nem fogadta. Este a Nyugati pályaudvaron várták Károlyit. Itt csinálta a legelső forradalmi mozgalmat Fényes László. Úgy állította fel a tömeget, hogy elől voltak, akik Károlyit várták, a vonat hátamögé pedig a csőcselék került. Rendőrökkel már akkor nem lehetett oly erősen dolgozni, mert a rendőrséget bizonyos magyar hazafias lelkesedés hatotta át, hogy a független Magyarországért és jövődő boldogságunkért küzdenek és hogy mi, akik a törvény alapján állunk, ellenségei vagyunk ennek a mozgalomnak. Károlyi meg is érkezett, a tömeg lelkesedve fogadta, én pedig ő Fenségét nejevel elvezettem az érkezési oldalra.»

«Ekkor már komollyá kezdett válni a helyzet. Másnap, hétfőn délelőtt a fegyvergyárat megrohanták saját munkásai, valami 1200 fegyvert és 500 revolvert vittek el Körülbelül 200 katona volt künn készenlétben, ha ezek csak felálltak volna és fegyverüket mutatják, hogy löni fognak, a munkásság egyet sem mert volna mozdulni. Ez azonban nem történt meg, akkor is rendőrökkel kellett kimenni és elszedni a fegyvereket a munkásoktól. Wekerle a minisztertanácsban meg is jegyezte, hogy: Ez már forradalmi jelenség, Főkapitány úr! Sajnos, válaszoltam, de a katonaság bizony szomorúan asszisztál ezek mellett.»

«Este jött a lánchídi vérengzés.»

Ezután leírja a lánchídi csatát és a rendőrségnek a Nemzeti Tanácshoz való csatlakozását. Elmondja, hogy a rendőrség helyébe a határrendőrséget igyekezett beállítani, azonban «a határrendőr-tisztviselők kijelentették, hogy irodai munkát hajlandók végezni, de az utcára nem mennek ki, mert tiltja hazafias érzésük». Hátra volt még a csendőrség. Ezek egyharmada aktív volt, háromnegyed része pedig népfelkelő, akik mind haza akartak menni és ezek voltak azok a megbízhatatlan elemek, amelyekkel nem» lehetett dolgozni.»

«Meg kell vallanom a hadbírótság előtt, hogy az utolsó napon, amikor láttam, hogy semmiféle karhatalom nem áll rendelkezésre, semmi katonai erő nincs, felmentem József főherceghez és jelentettem neki: «Fenséges uram! minden összeomlott, itt nincs ember, akinek parancsolni tudunk, mert mindenki át van hatva attól a nagy lelkesedéstől, hogy itt van az a nap, amikor Magyarország független lesz, szabadok leszünk, gazdagok és boldogok! Ezt a napot elmulasztanunk nem szabad. Akkor ott volt Hadik János és Lukachich is az előszobában. Mondtam Hadiknak: «Ne vállalj a miniszterelnökséget, mert a katonaság teljesen megingott, a rendőrséget ugyan helyre tudjuk állítani, egy hét alatt a csendőrséget is, de a megindult szekeret, ami lejtőre jutott, ha egyszerre engedjük le, összerombolódik, de ha lassan jut a lejtőre, akkor a szekér is és a benne levők is megmenekülnek. Erre Hadik azt mondta, hogy ő tud rendet csinálni, ha pedig másként nem megy, akkor függni fogunk. Mondtam, hogy ha ezzel a hazát meg tudjuk menteni, akkor induljunk, de a jelenlegi szituációval számolnunk kell. Adjátok Károlyinak most az uralmat egészen. A király kezéből fogja megkapni és nem pedig erőszakkal. Egy hónap alatt lejárja magát Károlyi és összes pereputtya. Elveszti tekintélyét és azt a nagy önbizalmat, amellyel a nemzet iránta van, amely azt hiszi, hogy két nap alatt megköti a békét. Légy meggyőződve, lesz akkor rendőrség, csendőrség és katonaság, nem bomlik teljesen szét, lesz erő és akkor újból lesz rend az országban. Nem lehetett megcsinálni! Öt óra múlva kész volt az egész. Jöttek a matrózok. Budapesten a forradalmat a matrózok csinálták, ők vitték a vezetés szerepét. Itt vannak a tengerészek, akiknek Pólában sikerült a lázadás. Az első fegyverdördülés is tőlük származott.»

«... Legveszedelmesebb az volt, hogy annyi volt a szökött katona, hogy az egész várost elárasztották. Ezek a szökött katonák terjesztették az iratokat a kaszárnyákban.» «Odáig jutottunk, hogy menetszázadot képtelenek voltak elindítani, úgy, hogy tíz ember kikerüljön a frontra. Rákoson vagy a következő állomáson már az összes megszökött. Felbontották a vagon alját és visszaszöktek...»

«... Horvátországban, ott maga a katonai parancsnok csatlakozott legelsőnek és vitte a nemzeti tanács elé a katonai karhatalmat. Ez volt nálunk is ...»

«A forradalmat az egész város csinálta. Az egész katonaság csinálta. Nemcsak ezek az urak (a vádlottakra mutat), de a tisztek, a katonaság, a polgárság egyformán mindenki akarta azt, ami történt. Itt nem szabad egymásra vessünk. Az a hangulat, az a lelkesedés, ami ott volt, ami ott egymás után megnyilatkozott a hatóságoknak, sőt a képviselőháznak is az a viselkedése mind az volt, hogy nem mertek ellene szólni, mert itt a haza függetlensége volt szóban. *Ha ez a szabadságharc, ha ez a forradalom úgy sikerül, mint ahogy sikerült Prágában, akkor nemzeti hősök lettek volna.*»

«... A szociáldemokrata párt a katonai züllesztésben tudomásom szerint nem vett részt. Ez egyedül a radikálisokra és galileistákra vezethető vissza...» A legelső alakulat, amely a rend fenntartásához hozzáfogott, a budapesti szervezett munkásság volt. Én felkértem, hogy a polgárság megszervezésében vegyek részt. Abban egyeztünk meg, hogy tekintettel a mindinkább balfelé irányuló mozgalmakra, Budapest polgársága legyen felszervezkedve. Azonban Budapest polgársága kényelemszeretettől fegyverhez nem nyúlt, nem tudtuk rávenni, hogy lakását, minden házat két ember őrizze. Budapest polgársága harminc koronát fizetett és odaadta a fegyvert a munkásnak, így történt, hogy Budapest 100.000 munkássága a polgárság kényelme következtében fel lett fegyverezve és amikor a proletárdiktatúra kiütött, fegyverben állott. Ha keresztül tudtuk volna vinni azt, hogy a polgárság úgy felfegyverezze magát mint a munkásság, Magyarországon proletárdiktatúra nem ütött volna ki. De első volt a kényelemszeretet.»

«... A rendőreinket állandóan fegyverekkel támadták. Minden héten két-három rendőrt temettünk és mindet katonai golyó ölte meg. A külső részeken két csendőr és egy rendőr járt együtt. És akkor is kilőtték közülök a rendőrt...»

Íme ezekben idéztem Sándor László dr. volt főkapitány előadását az összeomlásról. Igazabban alig lehet az eseményeket előadni. S így saját szavaim helyett készséggel adtam át a szót

a volt főkapitánynak, előadását szószerint idézve, mert kerülni óhajtom még csak látszatát is annak, mintha színezetten, a magam javára ecsetelném a helyzetet.

A politikai helyzet úgy kívánta, hogy a kormányválság alkalmával a volt főkapitányt – mint belügyminiszter – az aktív szolgálat alól felmentsem. Tettem ezt annak dacára, hogy őt személyében mindenkor őszintén nagyrabecsültem és képességeit is mindenkor elismertem. Hogy a főkapitány részletes előadása során egy-két kisebb jelentőségű tévedés is becsúszott, előadásának történelmi jelentőségén mitsem változtathat. így pl. amidőn arra a kérdésre, hogy a katonák lazítása kiktől ered? egy ízben azt válaszolta, hogy Károlyi Mihályra vezetendő vissza. Később azonban ezt oda rektifikálta, hogy tulajdonképpen Károlyi környezetére, a radikálisokra és galileistákra. Ennek dacára arra a kérdésre, megtudná-e nevezni Károlyi környezetéből azokat, akik ebben a tevékenységben (lazításban) résztvettek, azt válaszolta, «az egész Károlyi-pártot kellene megneveznem». Enyhén szólva, a nyilatkozó főkapitány ugyancsak túllőtt a célon, mert ha valakit ilyen súlyos bünténnyel vádolok, azt csak úgy tehetem, ha konkrét bizonyítékokkal állok elő. Azt pedig a leghatározottabban állítom, hogy sem Sándor László, sem más azt bizonyítani sohasem lesz képes, hogy az egész Károlyi-párt, vagyis ennek keretében Lovászy Márton, Beck Lajos, Esterházy Mihály gróf, e sorok írója és mindama képviselők, akik akkor a Károlyi-pártot alkottuk, a katonák lazításában valaha is csak a legkisebb mértékben is résztvettünk volna. Meg vagyok győződve, hogyha Sándor László főkapitánynak erre nézve bizonyítékai lettek volna, azokat kötelességszerűleg a bíróság elé terjesztette volna. De ismétlem, mert egy-két kisiklástól eltekintve, előadása tárgyilagos és igaz, ajánlom mindenkinek, aki tudni akarja, hogyan kerültünk a nagy összeomlásba, ne mulassza el a volt főkapitány előterjesztését elolvasni és megszívelni.

SIGRAY ANTAL GRÓF

Volt nemzetgyűlési képviselő, a magyar főrendiház örökös jogú tagja, Nyugatmagyarország főkormánybiztosa, országgyűlési képviselő.

Sigray gróf 1918. október havában több ízben tanácskozott Károlyi Mihály gróffal arról, hogy kimenne Svájcba és amerikai összeköttetései kihasználásával egy Magyarországra kedvező béke előkészítésén dolgozna. A gróf ugyanis neje révén jó amerikai összeköttetések fölött rendelkezett; elég kiemelnem, hogy Gerard berlini amerikai nagykövet sógora. Ez ügyben Sigray gróf 1918. november 2-án Károlyi Mihály grófhhoz, mint akkor már Magyarország miniszterelnökéhez a következő levelet intézte:

«Kedves Mihály! Andrássy lemondása folytán Svájcba való utazásom dugába dőlt.

Minapi megbeszélésünk értelmében természetesen kész vagyok kiutazni, ha erre a magyar kormánytól megbízatást kapok, feltéve, hogy családomat is magammal vihetem. Ha kívánod, úgy ez ügyben azonnal feljövök Budapestre; de addig is rendeld el, hogy a szükséges iratokat elkészítsék (Teleki Pál), hogy mielőbb indulhassak. Kérlek küldess választ Ivánc, Vas vármegye címre táviratilag (vagy telefonáltass Nagycsákány 3). A vasvármegyei határok védelme nagyon gyenge! Üdvözlő Sigray Antal. Legjobb volna, ha délelőtt Te telefonáltatnál, próbáltam Pestre beszélni, de vidékről csak hivatalosan lehet.»

E levelével tehát felajánlotta Sigray gróf értékes szolgálatait az országnak, arra az esetre, ha a magyar kormánytól, vagyis Károlyi Mihály kormányától megbízatást kap. Károlyi

Mihály szóba hozta Sigray kiküldetését minisztertársai előtt, de ez ellen különösen a radikális és szociáldemokratapárti miniszterek részéről kifogások emeltettek. Sigray gróf közben Budapestre érkezett és felkereste Kunfi Zsigmond népjóléti és munkaügyi minisztert hivatalos helyiségében és arra kérte, hogy támogassa kiküldetésének ügyét. Egyúttal, minthogy nagyon sokan voltak Kunfi előszobájában, meghívta, hogy mintegy revizit gyanánt jöjjön el magánlakására, ahol alaposabban és nyugodtabban beszélhetnék meg az ügyet. Kunfi eleget tett Sigray gróf meghívásának, egy este elment lakására, ahol a gróf részletesen kifejtette előtte álláspontját. Utalt arra, hogy ő eltérőleg a magyar mágnások rendes felfogásától, erősen demokratikus érzelmű politikus, aki köztársaságból, köztársasági érzelmű családból hozott hitvestársat. Hangsúlyozta, hogy ezért sokkal könnyebben találhatja bele magát az új helyzetbe, mint mágnástársai és kiemelte azt a reményét, hogy amerikai összeköttetései révén szolgálatot tehet az országnak. Kunfi tényleg engedett a kérelemnek és közölte Károlyi Mihály miniszterelnökkel, hogy hozzájárul Sigray kiküldetéséhez. Hátra volt azonban még a legnagyobb nehézség, amelyet Szende Pál dr., mint a magyar pénzügyminisztérium akkori vezetője támasztott. Sigray kiküldetésének ugyanis a következő feltételei voltak: hogy mint a kormány megbízottja menjen ki, magával vihesse családját egy megfelelő összeget kapjon svájci valutában és végül, hogy engedjék meg neki, hogy nevének ékszereit kiszállíthassa. Szende Pál később egy Bécsben megjelenő «Die neue Wirtschaft» című lap 1924. december 24-i számában Sigray gróf, valamint Bánffy Miklós gróf kiküldetésének részleteit közli és azt állítja, hogy a gróf 30.000 svájci frankot és az ékszerek kiviteli engedélyét kérte és ennek fejében kedvező békefeltételek kieszközölését, valamint egy dollárkölcson szerzését helyezte kilátásba.

Végül Károlyi Mihály erőltetésére Sigray gróf feltételeit elfogadták, kapott pénzt, kivihette az ékszereit, s családjával együtt útnak indult. Az igazságnak megfelelőleg ki kell emelnem, hogy számszerűleg nem tudom megállapítani az összeget, amelyet a gróf kezeihez kifizettek, arról, hogy 11.000 svájci frankot

kapott, írásbeli bizonyíték áll rendelkezésemre, különben is ezt egy hírlapi polémia során maga a gróf is elismerte. Hogy az ékszereket az akkor fennállott szigorú kiviteli tilalom dacára magával vitte, ugyancsak tény. Hogy azonban tényleg megkapta-e az egész 30.000 svájci frankot, lényegtelen részlet, amelyet sem cáfolni, sem megerősíteni nem tudok. Kezeim között vannak azonban Sigray grófnak Károlyi Mihályhoz intézett levelei és táviratai közül egynehány, amelyekből megállapíthatom, hogy Sigray gróf márciusig a legmelegebb barátság-hangján levelezett Károlyi Mihálylyal, ő tehát még márciusban sem táplálta azokat az elítélő nézeteket, amelyeknek később kaszinói körökben kifejezést adott.

A tárgyilagos igazság érdekében külön ki kell emelnem, hogy Sigray gróf kiküldetése alatt szorgalmasan dolgozott Károlyi Mihály gróf kormánya érdekében és hogy hivatalosan olyan adatok birtokába is jutott, amelyet? a Károlyi-kormány felelőssége tekintetében kiváló fontossággal bírnak. így például 1919. január 2-án Károlyihoz intézett magánlevélben kiemeli, hogy a Károlyi-kormány nem jöhet abba a helyzetbe, hogy a békéről tárgyaljon, mert Franciaország csakis a fegyverszüneti feltételek alapján és azok végrehajtása iránt hajlandó a magyar kormánnyal szóbaállani. Utal azután levelében arra is, hogy az Egyesült-Államok a wilsoni elvektől el nem térhetnek (bárcsak el ne tértek volna!) és hogy Wilson akkoriban egy bizottságot készült kiküldeni Magyarországra, amely «sine ira et studio», tisztán azért megy, hogy a helyzetről információkat szerezzen és a békekötés lehetőségének módoszatairól adatokat és nézeteket gyűjtsön. Tehát 1919. január havában Wilson és kormánya még csak a békekötésre vonatkozó adatgyűjtésnél tartott, állapítja meg Sigray gróf amerikai hivatalos adatok alapján, ami annyit jelent, hogy a trianoni béke pontozataiért, rendelkezéseiért jóhiszeműleg az októberi kormányt vádolni vagy felelősségre vonni nem lehet.

Az elmondottakban konstatáltam, hogy Sigray Antal gróf, mint az első Károlyi-kormány megbízottja szerepelt a külföldön; hogy a gróf e hivatalos működéséből kifolyólag igen természetesen pénzt kapott a magyar államkincstártól és hogy

a gróf igen szorgalmas és nagyérdekű munkát fejtett ki« Januári magánjelentésével pedig egyenesen mentő-koronatanújává vallott az októberi kormánynak. Minthogy Sigray Antal gróf a kömmün bukását követő kormányok alatt igen előkelő közéleti pozíciót foglal el, a főúri körökben pedig vezető személyiségként ismerjük, tudomásom szerint pedig Károlyi Mihályt – nyilvánosan legalább – védelmébe nem vette, kénytelen voltam azt is konstatálni, hogy abban az időben, amidőn én tagja voltam az első Károlyi-kormánynak, sőt még azontúl is, hónapok múlva, Károlyi Mihály gróffal nem hivatalos, hanem benső baráti viszonyban érintkezett. Ezt meg kellett állapítanom, mert a sok közül egyik példája annak, hogy az 1920-21. évi ellenforradalmi hangulat idejében a Nemzeti Kaszinó előkelőségei közül igen sokan előbbi állásfoglalásukat mily nevetéses módon cáfolták le.

SOMSICH JÓZSEF GRÓF.

Károlyi Mihály egyik titkára és bizalmi embere mondotta el nékem az alábbi történetet. Amidőn megszerveztük az új magyar külügyminisztériumot, természetesen elsősorban a közös külügyi szolgálatban alkalmazva volt magyar diplomaták lettek a magyar külügyi szolgálatba átvéve. Midőn már igen sokan ki lettek nevezve a magyar külügyminisztériumj létszámába Károlyi Mihály gróf felszólította Somsich József grófot, akihez szoros baráti kötelékek fűzték, s aki a közös külügyi szolgálatban rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter volt, lépne be a magyar külügyi szolgálatba. Somsich gróf azonban kijelentette, hogy legnagyobb sajnálatára e felhívásnak eleget nem tehet, mert ő legitimista érzelmű, s így elvi okokból Károlyi Mihály kormányától, amely a köztársasági alapra helyezkedett, kinevezést nem fogadhat el. Íme egy tiszteletreméltó példája az elvűségnek, amelyet különösen azért kívántam felemlíteni, hogy egyrészt kimutassam, miszerint ez a szigorú legitimista álláspont 1918 végén ritkaságszámba ment, másrészt pedig, hogy konstataljam azt a tényt, miszerint Károlyi és Somsich grófok között a baráti jóviszony továbbra is változatlanul fennmaradt, ami azt mutatja, hogy politikai állásfoglalásáért az én kormányzatom idején senkit üldözés vagy bántódás nem ért.

SZÉCHENYI ALADÁR GRÓF.

1918. október 31-én, amidőn átvettem a belügyminisztérium vezetését, Széchenyi Aladár gróf már Somogy vármegye főispánja volt, Az alkotmányos szokáshoz híven, az új kormány kinevezése után felajánlotta nekem lemondását. Én azonban felszólítottam, hogy maradjon meg állásában. Régi függetlenségi politikusnak ismertem, erős nemzeti érzéstői áthatva, s így nagyon alkalmasnak tartottam arra, hogy Somogy vármegyében intencionálnak helyes végrehajtója legyen. Felszólításomnak engedve, készséggel megmaradt állásában, mire őt a törvényes kormánybiztosi hatáskörrel is felruháztam. Tényleg egész miniszterségem alatt kitűnően közreműködött a rend helyreállításán és fenntartásán, ami akkor mindnyájunk legnagyobb gondja volt. Távozásom után utódom alatt is megmaradt állásában. 1919. február havában nézeteltérés merült fel közötté és az akkori belügyminiszter között. A miniszter utasította ugyanis, hogy Somogy vármegye közgyűlését ne tartsa meg. A gróf azt az álláspontot foglalta el, hogy mindaddig, amíg egy meghozandó *néptörvény* mást nem rendel, neki a törvényhatóságokról szóló törvény rendelkezéséhez híven az évnegyedes közgyűlést meg kell tartania. Mivel a miniszter és főispán között az e kérdésben felmerült ellentét áthidalhatatlannak bizonyult, főispáni állásáról lemondott.

Ekkor Széchenyi Aladár gróf főispán-kormánybiztos 1919. február hó 4-én a következő levelet intézte Nagy Vince dr. belügyminiszterhez:

«Belügyminiszter Úrnak, Budapest.

Somogy vármegye szervezetéről szóló és annak idején a belügyminiszter által az 1886. évi XXI. t.-c. alapján jóváhagyott

1900. évi 527. számú szabályrendelet megállapítja, hogy a vármegye törvényhatósági bizottsága évenként négy rendes közgyűlést tart. És pedig február, május, augusztus és november hónap első hétfőjén. Ezen szabályrendelet alapján 1919. évi február hó 3-ra az első negyedévi rendes közgyűlés egybe volt már hívva, midőn január 31-én kaptam a telefonértesítést, hogy a belügyminiszter úr óhajára a már összehívott közgyűlés megtartását mellőzni kell, mely rendelkezést a mai napon vett 13.494. számú távirat is megerősít azzal, hogy a virilizmus eltörléséről és vármegyei törvényhatósági bizottsági tagválasztásról legközelebb külön néptörvény fog intézkedni.»

«Tudomásom szerint törvényt csak törvénnyel lehet megszüntetni vagy módosítani. Az új néptörvény megjelenéséig tehát az 1886. évi XXI. t.-c. változatlanul fennáll és annak értelmében a február harmadikára összehítt közgyűlést feltétlenül meg kellett volna tartani.»

«Mindezekután kérem főispán-kormánybiztosi állasomtól való felmentésemet. Fogadja belügyminiszter úr kitűnő tisztelem-jelentését, mellyel vagyok készséggel Széchenyi Aladár s. k.»

Ezt a levelet Széchenyi gróf a «Somogy vármegye» című lap február 6-i számában tette közzé. A lap pedig a következőket írja:

A kormánybiztos kérdésünkre a levélhez a következő felvilágosítást adta.

«Távol állott tőlem, hogy a székesfehérvári eseményeket Kaposváron megismételjem. A belügyminiszter rendeletét végre kellett hajtanom, azt végre is hajtottam, de feltétlenül jogomban áll, hogy olyan ténykedésért, melyet következményeiben károsnak és helytelennek tartok, a felelősséget ne vállaljam. A választások elhalasztásához magam is hozzájárultam volna, de a törvényhatósági bizottsági gyűlésen számos olyan más fontos ügy is került volna elintézésre, melyek elhalasztása felette káros. Véleményem szerint addig, amíg egy új intézményt a kormány néptörvénnyel fel nem állít, a réginek működését nem kellene megakadályozni.»

«Lemondásom nem jelenti azt, hogy a magyar Népköztársaság iránti feltétlen és törhetetlen ragaszkodásom megingott

volna és hogy politikai hitvallásomban, melyre a köztársaság első napján esküt tettem, de amelyért egész életemben küzdöttem is, változás történt volna. Mint magánember továbbra is lelkes híve és harcosa leszek a köztársasági államformának, de nem maradhatok egy pillanatig sem felelős állásban tovább, amikor a belügyminiszter eljárásáért a felelősséget magamra nem vállalhatom.»

SZTERÉNYI JÓZSEF BÁRÓ.

Igen szigorú bírám, tehát kénytelen vagyok kiemelni, hogy a nemes báró miniszteri esküt tett nyugalmazott m. kir. kereskedelmügyi miniszter és a volt király esküt tett valóságos belső titkos tanácsosa.

1920. május elején hírlapírói körökből értesültem, hogy Szterényi József báró, az első Nemzetgyűlés tagja, felszólni készül. Hírhozóm elmondotta, hogy a báró nehéz helyzetben van. Nyíltan az akkor dívó keresztény kurzus-politika mellett, amelynek alaphangját szélsőséges antiszemitizmus képezte, múltjánál fogva mégsem foglalhat állást. Viszont a keresztény kurzussal szembehelyezkednie sem tanácsos. A zseniális báró tehát választott egy oly témát, amellyel a keresztény- és kiscgazdapártok lelkes támogatására számíthat, vagyis mond egy súlyos vádbeszédet az októbristák ellen. Szterényi báró 1920. május 11-én tényleg felszólalt. Nagy beszédben fanatikusan hithű legitimizmusa mellett szögezte le magát, azután pedig felvonultatta mindenfelől összeszedett vádjainak egész sokaságát. Ennek a parlamenti felszólalásnak az lett a sorsa, hogy a vádak nagy sokasága a jól informált képviselők közbeszólásai révén ott a nyílt színen megcáfoltattak. Egy sereg más vádat pedig a beszéd közismerttéválása után játszva tudtunk megcáfolni. Érdekes volt, hogy a napilapok első közlései a beszéd tartalmáról, valamint jelenvolt képviselők jegyzetei sehogysem vágtak a nyolc nappal később napvilágot látott napló tartalmával. Utóbbit úgy látszik jól «megfésülték».

Ezeket pedig csupán azért említem fel, mert ha valaki ilyen nagyhangon a pártatlanság és megsebezhetetlenség póza-

ból emeli a vádak egész tömegét, úgy annak nem szabad a vádat tartalmazó cselekményekkel kompromittáltak lennie, mert aki tisztos múltú emberek felett oly éles kritikát mond, annak legkevésbé van joga a «vizet prédikál és bort iszik» elvét magára alkalmazni.

Szterényi báró nagyon rossz véleménnyel van az én rendfenntartó miniszteri működésemről. Ezt csodálom, mert azokban a retentő napokban, amelyeket megelőzni Szterényi báró 1918. januártól október végéig, mint miniszter teljesen képtelennek bizonyult, volt gondom arra, hogy Szterényi József báró magas személyét minden bajtól és veszedelemtől megóvjam. Rendeletemre a székesfővárosi államrendőrség éjjel-nappal külön őriztette a nemes bárót, sikerült is, legyen érette hála a Gondviselésnek és állami rendőrségünknek, őt minden bajtól és bántalomtól megóvnom. Pedig mondhatom, vajmi csekély volt akkoriban a báró népszerűsége a fővárosban. S hogy az államrendőrség Szterényi báróval szemben e nehéz időkben fényesen teljesítette kötelességét, legékesebben bizonyítja az a tény, hogy a kitűnő báró annak idején rendőrségünket külön jutalomban és elismerésben méltóztatott részé-
síteni.

Ennél azonban sokkal fontosabb Szterényi báró állásfoglalása az új renddel szemben. Tudvalevőleg a magyar képviselőház, amelynek Szterényi József báró is egyik kiváló tagja volt, 1918. november 16-án d. e. 10 órakor mondotta ki egyhangú határozattal feloszlását és közvetlen ezután proklamálta a Nemzeti Tanács a köztársaságot. Eme sorsdöntő eseményekkel szemben különös súlyt helyezek arra, hogy a magyar nagyközönség ismerje meg Szterényi báró hitvallását. E célból egyszerűen közlöm a «Brassói Lapok» 1918 november 24-én, vasárnap megjelent lapjának alábbi közleményét.

*«Szterényi József báró levele a brassói magyarsághoz.»
«Az ország legfőbb érdeke az új rend megszilárdítása.»*

«Szterényi József báró, Brassó város II. kerületének népszerű képviselője az alábbi levelet intézte az Egységes Magyar

Párt végrehajtóbizottsága útján Brassó város magyarságához.»

«Budapest, 1918. nov. 19-én.

A képviselőház folyó évi november hó 16-án tartott ülésén kimondta feloszlását. Ezzel megszűnt minden képviselői megbízatás és megszakadt az a tizenkét évet meghaladó idő is, mely engem képviselői minőségemben Brassó városához és magyarságához fűzött. Megszakadt az a kapcsolat, mely csak folytatása volt az azt megelőzőtt két évtizedes viszonynak.»

«Ebből az alkalomból benső szükségét érzem mélységes, igaz hálámát nyilvánítani Brassó város egész magyarsága és azt képviselő egységes magyar párt iránt azért a kitüntető bizalomért, mellyel politikai pályámat megnyitotta és azon végig változó körülmények és viszonyok között mindig változatlanul támogatott. Hálám ezért sohasem fog szűnni.»

«A viszonyok az országban gyökeresen változtak. *A régi rend helyébe új rend lépett* és ebben az új helyzetben arra kérem városunk magyarságát, hogy miképpen képviselőségem tizenkét éves meghaladó ideje alatt mindig félretett minden párt-szemponctot és érdeket, azonképpen tegye félre ezt ezentúl is. Most fontosabb az, mint valaha volt. Most minden érdek parancsolólag követeli, hogy *mindenki tömörüljön minden fenntartás nélkül az új rend körül, támogassa azt teljes erejével, teljes odaadásával és segítse diadalra. Ma az országnak legfőbb érdeke az új rend megszilárdítása, mélyet mint becsületes hazafinak, - bármi lett legyen álláspontja a múltban – fenntartás nélkül kötelessége előmozdítani.* Ehhez a kéréshez legyen szabad egy másikat fűznöm: kérem tartsanak meg engem továbbra is régi baráti érzületükben, miképpen én is mindig az leszek Brassó város magyarságának, aki eddig voltam. Meleg üdvözléssel

Szterényi József s. k.»

Úgy látszik a nemes báró megfélekedzett erről a nyílt levélről, mikor jónak látta engem vádolni és támadni. Mert aki a

köztársaság proklamálását követő harmadik napon ily melegséggel száll síkra az «új rend» diadalrajuttatása mellett, aki «minden fenntartás nélkül» kíván tömörülni az új rend körül, aki az új rend, tehát a köztársasági államforma megszilárdítását tartja minden fenntartás nélkül előmozdítandónak, annali nincs jogosultsága arra, hogy a nemzeti októbrizmus ellen csak egy szót is szóljon.

TOMCSÁNYI VILMOS PÁL DR.

Magyarország igazságügyminisztere a kommün bukását követő években.

Nincs szerencsém a volt igazságügyminisztert személyesen ismerhetni, de tudom róla, hogy nagyképzettségű ember, aki az igazságügyminiszteri székben a legszigorúbb bírāja volt azoknak, akik a Károlyi-kormányok és a bolsevista uralom alatt szolgáltak és köztevékenységet fejtettek ki. Szeretném, ha nem értenének félre, ezért előrebocsátom a magam következő nézetét: Szerintem mindazok, akik akár a Károlyi-kormányok, akár a bolsevista uralom idején a törvényekbe ütköző bűncselekményt vagy vétséget követtek el, azok a törvény rendelkezéseinek legszigorúbb betartása mellett, törvényes bírójuk elé állítandók, aki azután ítélkezzék felettük legjobb tudása, a törvény rendelkezése és lelkiismerete szerint. Aki azonban bármely kormányzat alatt nem követett el büntetendő cselekedetet, hanem egyszerűen tovább maradt szolgálatban és teljesítette funkcióit, az helyesen járt el és nemcsak büntetést nem, hanem ellenkezőleg, elismerést érdemel.

Tudomásom szerint a kommün uralmát követő egyik kormány rendeletet adott ki, melynek értelmében azokat, akik a Károlyi-kormányok alatt tovább szolgáltak, gáncs, üldözés, bírói vagy fegyelmi eljárás nem érheti. Ellenben azok ellen, akik a kommün uralma alatt szolgáltak, abban az esetben kellett eljárni, – de csakis akkor – ha büntetendő cselekmény gyanúja merült fel ellenük. A Nemzetgyűlésen elhangzott felszólalások, de számos sajtóközlemény nyomán is arról értesültem, hogy ez elvi álláspont és elvi rendelkezés dacára sokat ítéltek ad hoc fegyelmi eljárások alapján hivatalvesztésre,

akiknek bűne csak az volt, hogy a Károlyi-kormányzat alatt szolgálatban maradtak. Én ezekkel szemben is azon állásponton állottam és állok ma is, hogy minden egyes fegyelmileg elbocsátott ilyen tisztviselővel szemben rendes fegyelmi eljárás lenne indítandó, és ha ez – most már az idők multával lehiggadt közhangulat mellett – az annak idején hozott határozatot jóváhagyja, szavam sem lehet többé az illető elbocsátásával szemben. Tagadhatatlan azonban, és ezt minden párt részéről, sőt, ha jól emlékezem, miniszteri székből is elismerték, hogy az ellenforradalmi hangulat hevében nem egy esetben az elkeseredés túlzásokat eredményezett.

Ebben a korszakban volt dr. Tomcsányi Vilmos Pál Magyarország igazságügyminisztere, aki a forradalom korszakával és embereivel szemben a végső szigort képviselte. Nagy kár, hogy a volt igazságügyminiszter addig, amíg hivatalos állását betöltötte, dacára annak, hogy oly szigorúan vélekedett rólunk októbristákról, nem teljesítette azt a kérelmet, amelyet annyiszor intéztünk hozzá és amelyet tudomásom szerint már az ő igazságügyministersége alatt is a Nemzetgyűlésen is előadtak, hogy kérte volna a Nemzetgyűlést, mondja ki mindnyájunk, a Károlyi-kormányok miniszterei és az állami számvevőszék elnöke ellen a vád alá helyezést. Nekem ugyanis minden egyes esetben, amikor kisebb-nagyobb tisztviselők elbocsátásáról hallottam, fájt a szívem és *felháborodtam, hogy miért azokat és miért nem bennünket, a felelős vezetőket vonnak felelősségre?*

Emlékeim közzétételénél lehetetlen kihagynom a következő esetet, amely legjobban jellemzi Tomcsányi igazságügyminiszter úrnak velünk szemben tanúsított szigorát. Windischgrätz Lajos herceg közismert könyvében, amely számtalan ténybeli tévedést tartalmaz, a többek között egy a király lemondása körül forgó telefonbeszélgetés leírása során olyan szavakat ad ajkaimra, amelyek, ha igazak lennének, rettentő neveltlenségről tanúskodnának, s amelyek engem különösen azért, mert azzal a királlyal szemben állítottak, aki iránt mindig nagy tisztelettel és szeretettel viseltettem, súlyosan bántottak. Itthon akkor cáfolatot kiadnom nem lehetett, de történt, hogy Windischgrätz meséjét francia írók Franciaország egyik legegzelőbb folyóirat-

ban a «Revue des Deux Mondes»-ban közreadták. Ekkor, úgy véltem, nem szabad hallgatnom. De cáfolatomat a ténykörülme-nyek ismertetésével kellett közzétennem, aziránt pedig nem voltam tisztában, hogy a Tomcsányi Vilmos Pál akkori igaz-ságügyminiszter által előterjesztett és a Nemzetgyűlés által elfogadott új törvény megengedi-e, hogy cáfolatomat kiadjam. Ezért – talán túlzott skrupulozitásból, nehogy akaratlanul is törvényellenes cselekedetet kövessék el – én, a IV. Károly király által kinevezett volt belügyminiszter, az aktív igazságügy-miniszterhez fordultam. Levelet intéztem hozzá, tiszteletudó hangon, amelyben leírtam a tényállást, mellékeltem az általam a francia folyóirathoz intézendő helyreigazításom szó szerinti magyar szövegét és kértem, hogy a miniszter úr, mint az új törvény szerkesztője és így intencióinak leghivatottabb inter-pretátora, kegyeskedjék velem tudatni, hogy kiadhatom-e a helyreigazító közleményt? A miniszter úr szíves volt cáfolatom tervezetét hivatalos úton, *a budapesti közp. járásbíró-ság elnöke* közvetítésével hozzám azzal visszajuttatni, hogy nem ő, hanem majd a bíróság fog nyilatkozatom felett bírálatot mondani. Az illető hivatalos okmányok ma is kezeim között vannak. A cáfolatot természetesen közre nem adtam.

Ezekután, úgy vélem, jogom van megvizsgálni, hogy Magyar-ország volt igazságügyminisztere, aki velem szemben ennyire kényes, a Károlyi-kormányok és a kommunizmus idején hol működött és mit cselekedet? Velünk szemben való nagy szigo-rúsága után ítélve, valószínűleg lesznek sokan, akik azt hiszik, hogy a volt igazságügyminiszter Károlyi Mihály miniszterelnöki kinevezése után azonnal lemondott állásáról és visszavonult felvidéki birtokaira. Ámde nem így történt. Sándor Pál nem-zetgyűlési képviselő a Nemzetgyűlés 1921. évi december hó 22-én tartott ülésében keményen megtámadta az akkori igaz-ságügyminisztert, amiért annyi kisembert, tanítót és köztiszt-viselőt internáltattak, elbocsátottak stb. S ennek kapcsán elmondotta Tomcsányi Vilmos Pál karrierjét és szolgálati viszonyait a Károlyi-kormányok és Kun Béla uralma idejé-ből. Másnap, 1921. december 23-án felállott a Nemzetgyűlésben Tomcsányi Vilmos Pál igazságügyminiszter s annyi hallgatással

mellőzött támadás után maga mondta el karrierjének történetét. Az ő hosszú beszéde nyomán közlöm – kellő kiegészítésekkel – a következő adatokat:

1918. októberben az akkori igazságügyi miniszter felterjesztette Károly királyhoz javaslatát Tomcsányi Vilmos Pál igazságügyminiszteri osztálytanácsos részére a miniszteri tanácsosi cím legkegyelmesebb adományozása iránt. Ez a felségfelterjesztés kiegészítés végett akkor került vissza az igazságügyminiszterhez, amikor már Károlyi Mihály volt a miniszterelnök és Berinkey Dénes az igazságügyminiszter. Berinkey fenntartotta elődjének elhatározását és most már a király helyett a Károlyi-kormánynál hozta javaslatba a miniszteri tanácsosi cím adományozását. A Károlyi-kormány magáévá téve Berinkey javaslatát s Tomcsányi Vilmos Pál akkori osztálytanácsosnak a miniszteri tanácsosi címet adományozta. Rövidre reá megszerveztük az új magyar külügyminisztériumot, s abban részint a volt külügyi szolgálatból, részint magyar minisztériumok létszámából állítottuk össze a magyar külügyminisztérium tisztikarát. Tomcsányi Vilmos Pál az igazságügyminisztérium, nemzetközi osztályában dolgozott Berinkey Dénes akkori miniszteri tanácsos osztályfőnöksége alatt. A külügyminisztériumba Berinkey javaslatára osztatott be és ugyancsak Berinkey ajánlatára lépett elő valóságos miniszteri tanácsossá. Tomcsányi Vilmos Pál nagy buzgalommal szolgálta az akkori kormányt a magyar külügyminisztériumban, úgyhogy ottani előjáróinak Károlyi Mihály grófnak, Harrer Ferencnek és Berinkey Dénesnek, teljes elismerését vívta ki, olyannyira, hogy kiváló munkálkodásáért és kitűnő magaviseletéért neki a Károlyi-kormány minisztertanácsa 1919. március 21-én soronkívül a helyettes államtitkári címet adományozta. Ebben az állásban találta őt a proletárdiktatúra, amely alatt a Kun Béla vezetése mellett szervezett külügyi népbiztosságban teljesített szolgálatot, ahonnan 1919. június havában a kommunista kongresszus valamelyes határozata folytán sok más régi tisztviselővel együtt elbocsátották.

A volt igazságügyminiszter a Nemzetgyűlésben elmondott beszédében arra hivatkozik, hogy felvidéki birtokait a csehek

és oláhok elfoglalták, tőkéjét a bankokban zár alá vették, s itt állott öt gyermekével, köztük egy háromhónapos csecsemővel pénz nélkül s így, hogy családját eltarthassa, kénytelen volt a Tanácsköztársaság alatt is szolgálatban maradni. A volt igazságügyminiszter azt, hogy a Károlyi-kormányok alatt szolgálatban maradt és attól előléptetéseket és kitüntetéseket kapott, nem is tartja szükségesnek mentegetni és én ebben néki teljesen igazat adok. Sőt tovább megyek: teljesen feleslegesnek tartom, hogy mentegetőzzék, amiért a kommunizmus alatt is helyén maradt. Jól tette. Mert minden tisztviselőnek törvényes kötelessége volt a Károlyi-kormányok alatt, melyek eredete törvényes volt, szolgálatban maradni. A Tanácsköztársaság alatt pedig helyesen és hazafiasán járt el minden tisztviselő, aki helyén maradt mindaddig, amíg egyenesen büntetendő cselekmény elkövetését tőle nem kívánták.

De éppen úgy igaza volt Szilágyi Lajos nemzetgyűlési képviselőnek, aki a volt igazságügyminiszter beszéde alatt odakiáltotta néki, hogy *«Nem szalad üldözni másokat, akik hasonló helyzetben voltak és akik belesodródtak»*, és igaza volt, amidőn a védekező beszéd folyamán ismét odakiáltotta, hogy *«Ugyanilyen mértékkel mérjen másnak is.»* *«Quod uni justum, alteri aequum.»*

A volt igazságügyminiszter esete teszi kötelességemmé, hogy rámutassak annak a sok száz tisztviselőnek és családjának szomorú sorsára, akik ugyanazt cselekedték, amit Tomcsányi Vilmos Pál, és mégis nem bírói ítélet, hanem az ellenforradalmi hangulat hevében úgynevezett zsúri úton lettek elítélve és veszítették el állásukat, kenyerüket. Ezeknek a volt állami, törvényhatósági és községi alkalmazottaknak ügyét nem lehet befejezettnek tekinteni. Kérnem kell ez alkalommal is, amint már annyiszor tettem, vegyék elő az elbocsátottak ügyeit, utalják azokat rendes fegyelmi bíróságok hatáskörébe és ítéljenek majdan ezek véglegesen az illetők sorsa felett. De tegyék oda mindegyik fegyelmi bíróság asztalára a Nemzetgyűlés 1921. évi december hó 23-án tartott 276-ik ülésének naplóját, hadd olvassák el a fegyelmi bírók, mielőtt ítélnének, Tomcsányi Vilmos Pál akkori igazságügyminiszter igen tanulságos beszédét.

TÚRI BÉLA

Esztergomi prelátuskanonok, volt nemzetgyűlési, most országgyűlési képviselő. A keresztényszocialista-néppárti «Alkotmány», később a «Nemzeti Újság» egyideig felelős szerkesztője.

Amint azt könyvem több helyén már felemlítettem, a keresztényszocialista néppárt, vagyis a régi néppárt összes vezető tagjaival élénk érdeklődést tanúsított a Nemzeti Tanács és a Károlyi-kormánnyal szemben. Résztvett a Nemzeti Tanácsban és közéletünk számos más terén. Legékezebb és legfényesebb bizonyítéka annak, hogy ez a párt és vezetősége szívvel-lélekkel támogatta az októbrista kormányt, saját hivatalos pártlapjuknak, az «Alkotmány»-nak nap-nap melletti állásfoglalása a Károlyi-kormány és annak intézkedései mellett. Az «Alkotmány», amelyet akkor Túri Béla szerkesztett, oly meleg támogatásban részesítette kormányunkat, aminő támogatásban nem versenyezhet vele egyetlen lap sem. Hirei a legtárgyilagosabbak és legmegbízhatóbbak, úgyhogy e munkám során egyik legfőbb adatforrásul e lapot kell felemlítenem. Hogy különben az «Alkotmány» és annak felelős szerkesztője miként vélekedtek az akkori kormányzatról, elég, ha néhány idézettel szolgálok.

1918. november 8-án Túri Béla felelős szerkesztő az «Alkotmány» vezércikkében azt írja, hogy:

«Akiket a Nemzeti Tanács gyűjtőfogalma alatt látunk működni, azt a reményt nyújtják, hogy megteremtik a rendet».

A Nemzeti Tanács november elején körkérdezt intézett a oárosi és falusi Nemzeti Tanácsokhoz, akarják-e, hogy Magyarország államformája a köztársaság legyen, vagyis két héttel

azután, hogy az Armeé Oberkommando ugyanezt a kérdést intézte a küzdő csapatokhoz. Erről Túri Béla saját neve alatt ezeket írja:

«Máskor az ilyen lépés forradalmi lépés volt, most a forradalom által teremtett helyzetben egyenesen annak a fix pontnak a keresése és megtalálása, amely nagyobb biztonságot hozhat a válságos helyzetbe. Ha körös-körül a monarchiakat megbuktatta a háború és elsöpörte a forradalom, a köztársasági államformában meg kell találnia az államnak azt a szilárdságot, amely megmentheti az anarchiától. A köztársaság az összességnek az uralma. Ma valóban az összességnek kell megmentenie a civilizációt.»

Két nappal később egy más cikkben ismét azt írja:

«Mi ezt a hangulatot történelmi erőnek és valóságnak nézzük. A nemzet lelkének lüktetését érezzük benne.»

November 17-én Túri Béla lapja megállapítja, hogy az október 31-i forradalom «a magyar nemzeti érzés jegyében folyt le».

November 20-án adta ki az «Alkotmány» a néppárt detronizáló manifesztumát, melyet másutt már részletesen közöltem.

Az «Alkotmány» december 24-i számában Túri Béla abból az alkalomból, hogy Károlyi és az őt támogató pártok Lovászy ellen és ellenem egy nagy szervező és zászlóbontó népgyűlést tartottak, ekként nyilatkozik:

«A polgári pártok a tegnapi gyűlésen egyenként készséggel ajánlották fel a támogatásukat olyan demokrata és szociális átalakulásra, amely hozzájárul ahhoz, hogy a régi rendszer és, hozzátehetjük mi is, hogy a kapitalisztikus rendszer régi formájában megdőljön.»

December 29-én ismét imígyen nyilatkozik:

«Itt nincs mit okoskodni polgárok, szocializálódni, proletarizálódni kell.»

1919. január 2-án Túri Béla lapjában egy lelkes hazafi azt írja, hogy «Károlyi ma a magyar sorsát tartja kezében. Hunyadi János, Bethlen Gábor, Rákóczi Ferenc és Kossuth Lajos történelmi szerepét juttatja neki a forradalom viharzó eszményein kívül a bizalom is».

Január 10-i számában Túri Béla szerkesztő mondja a következőket:

«A keresztényszocialista párt gazdasági és politikai programja kiállja az objektív bírálatot és összehasonlítást a leg-radikálisabb politikai programokkal is.» Zárjel között legyen szabad azonban megjegyezni, hogy az én eléggé radikális programom a Károlyi körül koaleált keresztényszocialista néppárt akkori programjával szemben tetemesen mérsékeltebb volt. Hogy azután Túri Béla és elvarbaratai 1920-tól kezdve mind a mai napig minő jogon szapulnak engem, mint szélső radikálist, vagyis destruktívet, annak a logikáját legfőleg a Lipótmezőn vagy az Angyalföldön találhatnám.

Február 27-én ismét azt magyarázza az «Alkotmány», hogy:

«Minden szavunkkal, minden sor írásunkkal azt magyarázunk, bizonyítjuk, hogy ami október 31-én és azóta jött, annak jönnie kellett valamennyiünknek, ennek az országnak minden polgára, ennek az egész világ emberiségének érdekében. És ezt nem számításból, nem ijedt meghunyászkodásból és a jövőre való spekulációra mondtuk, hanem azért, mert azok, akik ebben a mi táborunkban mondani hivatva voltak, így éreztek és így mondták.»

Egy héttel pedig a proletárdiktatúra kikiáltása előtt ezt olvasom az «Alkotmány»-ban:

«Nincs józaneszű ember Magyarországon, aki elhinné, hogy a megnevezett pártok bármelyike vissza akarja hozni akár a monarchiát, akár a militarizmust, akár a régi rendet. E pártok mindegyike a forradalom vívmányainak alapján áll úgy, amint azokat a november 16-i Néphatározat megállapította. Ennélfogva e pártok tántoríthatatlan hűséggel és elszántsággal ragaszkodnak a köztársasági államformához, a népuralom rendszeréhez, az egyesülés, gyülekezés és a sajtó teljes szabadságához és el vannak határozva, hogy e vívmányokat bárhonnan jövő támadások ellen megvédik.» így nyilatkozik az «Alkotmány» akkor, amidőn a keresztényszocialista néppárt már velünk együtt a Károlyi-kormánnyal szemben ellenzékbe ment.

Szükséges volt megörökítenem a néppártnak Túri Béla tollával tolmácsolt álláspontját az októberi kormány idejében,

mert ha olvassuk ennek a természetszerűleg legmérsékeltebb pártnak állásfoglalását, akkor megítélheti mindenki, hogy minő közhangulattal állottunk szemben az összeomlás idején és az azt követő hónapokban.

Midőn Túri Béláról írok, meg kell még emlékezmem arról, hogy Túri Béla neve több ízben került szóba a Károlyi-kormány miniszterei között. Az én belügyminiszterségem idején igen komoly oldalról javasolták nekem Túri Bélát Károlyi József gróf lemondása után a székesfehérvári főispán-kormánybiztosi állásra. Jól ismertem Túri Bélát, alkalmasnak találtam személyét ez állásra és megvallom, különösen jól esett volna nékem az új korszakban elsőnek egy róni. kath. papot kinevezni főispán-kormánybiztosnak. A nélkül, hogy Túrival előzetesen beszéltem volna, bizalmasan kérdést intéztem minisztertársaimhoz, lenne-e kifogásuk, ha Túri kinevezését hivatalosan javasolnám? Sajnálatomra Kunfiék ellenezték, s így Túri Bélának a dolgot elő sem hoztam. Később, a Károlyi-Berinkei-kormányok végóráiban a minisztertanács értesülésem szerint elhatározta, hogy megteszi a kellő lépéseket Túri Béla esztergomi székesfőkáptalani kanonoki kinevezése érdekében. Ennek a határozatnak megvalósítása már a kommunista uralmat követő kormányra maradt.

VÁRADI LIPÓT ÁRPÁD

Kalocsai érsek, a magyar főrendiház tagja. 1918. november 16-án pásztorlevelet intézett híveihez és papjaihoz, amelyet az akkori napilapok közlése nyomán szószerinti szövegében közlök:

«A mai napon kimondotta az Országos Nemzeti Tanács hazánk jövőendő államformájának a köztársaságot. Üdvözljük az új államformában jelentkező 1000 éves magyar nemzetet, és szívünk mélyéről kívánjuk: szolgáljon az átalakulás javára! A világpolitika és a belső politika átalakulásai egyaránt szükségessé tették a köztársaság kimondását, az országra nehezedő súlyos feladatok egész sorozata pedig követelte, hogy az államforma tekintetében mielőbb teljesen világos helyzet álljon elő. Ilyenformán és miután a király előzetesen elfogadta a Nemzetgyűlésnek az államforma tekintetében hozandó határozatát, a köztársaság ellenmondás nélkül lép a több mint 1000 éves királyság helyére. A köztársaság, emberileg szólva, a legfőbb biztosítékát nyújtja annak, hogy az állam vezetésében a népnek akarata érvényesüljön. Ennélfogva a köztársaság a népszabadság szempontjából tökéletes államformának mutatkozik. De a köztársaság magasztos hivatását csak akkor töltheti be, hogyha a nép elég okossággal, megfontoltsággal tudja önmagát kormányozni. Okosság, megfontoltság nélkül a nép vajmi könnyen eszközzé válik egyesek kezében, akik azután a nép felett nyert hatalmat nem a közjóra használják. Nem jelent tehát a köztársaság, amint ezt nagyon jól tudjátok, annyit, hogy ki-ki gazdálkodhatik a máséból. Ellenkezően. A nagyobb jogok nagyobb felelősséggel járnak. Meg lesz számotokra adva a mód és a lehetőség, hogy a magatok, családok, a község, az egész

ország számára jobb, a réginél szerencsésebb, több meglegedést keltő állapotokat teremtetek. De azt a célt csak akkor fogjátok megközelíteni, ha jogaitokkal emberségesen, keresztény módon tudtok élni. Ellenkező esetben áldatlan zűrzavar állhat elő, ha t. i. nem tartjátok szemetek előtt a felelősséget, mellyel a nyert jogokért Istennek és a hazának tartoztok. Erről a felelőségről és az ebből folyó kötelességekről lesz még alkalmam máskor behatóan elmélkedni. Amit a mostani helyzet mondani parancsol az az, hogy a köztársaság éppúgy nem nélkülözheti a hatóságokat, mint bármely más államforma. Ezért a törvényes hatalmat tiszteljétek. Éppúgy nem nélkülözheti az alkotó teremtő munkát, amint nem nélkülözhetette a múltban. Azért különösen a mostani szűkös világban a takarékoság gyakorlása mellett dolgozni tartoztok, e nélkül a javak további fecsérzése, prédálása okvetlenül általános elszegényedésre vezet. Éppúgy nem nélkülözheti a köztársaság a hitet, bizalmat, becsületességet, az imádságot, amelyek nélkül nincs rendezett társadalmi élet, nincs az ember iparkodásán áldás, azért az Istennek tízparancsolata éppúgy szükséges, mint volt valaha. Emeljük fel tehát szívünket a mindenható Úristenhez, azzal a bensőséges fohással, hogy e sokat szenvedett országnak adja meg a béke áldásait, nyújtson erőt a háború-okozta sebek gyógyítására, kísérje az új köztársaság vezetőit kegyelmével, hogy az országot mostani nehéz állapotából vezesse igazi megnyugvásra, boldogságra, meglegedésre.»

Íme az azóta elhunyt kalocsai érsek állásfoglalása november 16-val szemben!

VASS JÓZSEF DR.

Egyetemi tanár, a kalocsai székeskáptalan nagyprépostja, volt közéleti és vallás- és közoktatásügyi miniszter, most népjóléti és munkaügyi miniszter, a miniszterelnök állandó helyettese.

Oly kiváló személyiség, közéletünknek oly előkelősége, hogy állásfoglalása a Károlyi-kormányzattal szemben perdöntő jelleggel bír.

1918. november 10-én jelent meg az «Élet» című folyóirat 45. számában Vass József első megnyilatkozása «Új világ küszöbén» címen. Ebből a cikkből nem hagyok ki semmit, szó szerinti szövegében közlöm azt éppen az író személyiségének kiválósága miatt.

«Lángszemű szilaj istennő rohant végig pár nappal ezelőtt a főváros utcáin. A forradalom. A tengerészek mare mortoja, a felszínen csendes, s csak a mélységekben háborgó tenger szét-tépte a felület lenyűgöző feszültségét, a nyugalom hazugságát egyetlen pillanat alatt föl-váltotta az elkeseredés megdöbbentő realitása. Ropogtak a puskák s a főváros 20.000 háza megremegett a komoran, később mámorosan tájékozott tömeghullámverése alatt. Egész állami életünk új vágányokra szaladt át. Geszten temetés volt, s nemcsak Tisza István gróftot temették, hanem a régi rendszert is minden csatlósával együtt. Most még nem lehet nyugodtan és pártatlanul végigmérlegelni az összes eredményeket, de valami boldog melegség szalad végig a lelkünkön, ama valóság érzése nyomában, hogy szabad és független a magyar. Egy területrongyokból és egymást gyűlölő népekből összefoltozott állani feküdt rajtunk négy keserves századon keresztül. Tartománya voltunk, jobbágyai és janicsárjai voltunk.

Kellett neki a magyar búza, de csak annyit termelhetett belőle hogy neki bőven legyen, s mi éhen ne haljunk.»

«Kellett neki a magyar vér, de csak annyit tenyésztett belőle, hogy ostoba hadvezérei s tehetetlen politikusai pazarolhassák a szennyes osztrák harctereken, s itthon nagybőven susorogjon a magyar erekben. Mi lehetett volna belőlünk, s mivé lettünk?»

«Véres, rongyos testünkre ötven évvel ezelőtt alkotmányos köntöst csaptak, s kézen fogva elvittek szépen a nagyhatalmi gondolat iskolájába. Tanultuk a leckét szorgalmasan, s copfos professzorok és narkotizált tanítványok nem vették észre, nem eszméltek arra, hogy a megkínzott fajok öntudatában egy egészen új világ sejtése derül; új élete, amelynek nem kardcsörtetés a muzsikája, hanem népek teljes szabadságát és munkarányos világérvényesülését zengő akkord.»

«A bálvány ledőlt. Nem mi döntöttük le, hisz két hete még érte folyt a vérünk; a történelem kalapácsa zuhant le reá, iszonyú ütéssel, s halálos bosszút állott minden korbácsütésért, minden pallosért és bitófaért, amit századokon keresztül mások is, mi is kaptunk tőle. A bálvány ledőlt, s mi megkezdhetjük fejlődéseinknek új útjait. Hová, a magyar múlt melyik pontjára kötjük be jelenünk és jövőnk, akaratumk és vágyakozásunk szálait? Mátyás magyar imperializmusába? A magyar hegemónia eszméjébe? Vagy talán minden múltat tagadva, egészen a nyugat lelkéből fakadt gondolatok szerint igazodunk? Egyik sem lesz jó. Százados irányeszméket meghaladhatott az idő, ezeréves magyar valóságok sírba szállhatnak, csak az egy, ami az elmúlt ezerévet nyögte és hordozta, a magyar nép, a világháború daliája, roncsa és újszülöttje, csak az maradt s csak az lehet mértéke és ideálja az új berendezkedésnek.»

«Senki jó magyar meg ne ijedjen tehát mikor egyszerű értékek mellett deformis túlzásokat is lát a forradalom festetlen fenyőfa asztalán. Megszoktuk a régi rend diplomatizáló és óvakodó simaságát s nem szoktuk meg a népben rejlő elemi erők és akaratok megnyilvánulásának darabosságát. Nem mindenki kiáltása jelent programot, s nem minden programot ékesít majd a megvalósulás. Ami nem nekünk való. ami káros és káros

másolata idegen színfalhasogatásnak, az mind lehervad s feloszlik majd rólunk, mert a demokratikus szabadságnak az lesz a legelső regulája, hogy a nép a maga teljes történelmi egyéniségét érvényesíti új életének minden vonalán.»

«Nem is a jövő most gondjaink főtárgya, hanem a jelen. A forradalom egyetlen óriási gesztussal két nagy dolgot cselekedett: legyűrte a régi rendszert, s végét vetette a háborúnak. Mind a két tényt likvidálni kell összes következményeikkel együtt – és pedig gyorsan! Millió sereg hömpölyög határainkon keresztül, fiaink és testvéreink, ezek fészket, munkát követelnek.

«Csak egy lehet most a jelszó: minden erőt, minden elszánt-ságot egybegyűjteni a belső csend és rend megszilárdítására. Átkozott most minden kéz, de minden ész is, amely égő csóvákat hajigálva gyűjtogatja a tetőket és lelkeket, s átkozott minden fegyver, ha nem a rend és béke érdekében emelkedik nemes küzdelemre. A rendbontó zsványokkal le kell számolni, akár puska, akár toll van a kezükben. Mentsük meg a vergődő jelent a nagy és boldog jövő számára. Dr. Vass József.»

A «Magyar Kultúra» című P. Bangha Béla S. J. szerkesztésében megjelenő Folyóirat 19te. december 20-i23-24. számában a «Helyzet és cselekvés» címen egy rendkívül érdekes tanulmányt közöl Vass József dr. tollából. E cikkből a következőket tartom szükségesnek leközölni:

«Az elégséges-okság elvét kellene megtagadnunk, ha azt hinnők, hogy a magyar forradalmi átalakulás létrehozói azok voltak, akik a forradalmi mozgalmat kipattantották és vezették. Nem, helyzetünk már a forradalom előtt magában rejtette az új formák összes reális lehetőségeit, csak arra volt szükség, hogy egyetlen erőteljes vágás felbontsa a felületi feszültséget, amely vihart takart, de nyugalmat s rendet hazudott a mélységek vizsgálásához nem szokott szemeknek. A vihar kitört. A régi rendszer összeomlott, de az új sincs még túl a megszületés stádiumán. Az új magyar Népköztársaság kormányzóhatalmának birtokosai hallatlan nehézségek és veszedelmek között minden energiájukat a pusztá nemzeti lét megmentésére kénytelenek fordítani. Egyelőre szó sem lehet arról, hogy politikai, gazdasági és kulturális jövődönk fő irányait az általános zűrzavarból kiemelkedni

segítsék. Pedig a nemzet az operációs asztalra fektetett beteg szív bizalmával várja konszolidáló és sorsdöntő intézkedéseit.»

Cikkíró ezután a további kibontakozás kérdését fejtegeti és felhívja az összes keresztényeket, hogy álljanak össze egy táborban, hogy kivegyék a következő munkából a részüket. Hangoztatja, hogy sorakozzanak a katolikus és nem-katolikus keresztények együttesen, ha lehet, ha pedig nem lehet, legalább az összes katolikusok fogjanak össze. Erősen hangsúlyozza, hogy nincsenek ellenforradalmi szándékai. Cikke végén a sorakozás céljaként szószerint a következőket mondja:

«Célgondolat: *a)* a rend és közbiztonság megerősítetttsége, *b)* a forradalom nagy vívmányainak biztosítása, *c)* a demokratikus reformok végrehajtása, *d)* a mai fésületlen politikai erőviszonyok rendezése a nép akaratának érvényesítése révén.»

Vass József dr. e rendkívül érdekes megnyilatkozásait néhány túlzásaitól eltekintve, készséggel magamévá teszem. Nyilatkozatai a helyzet megítélésében és a célkitűzése kifejtésében annyira világosak, hogy a Károlyi-kormányzat idején nyilvánosan tett többi nyilatkozatainak ismertetése feleslegesnek látszik. Ezért mellőzöm, így pl. hogy a papitanácsban, melynek buzgó tagja volt, – elmondott beszédeit közöljem.

A kép teljessége érdekében még egyet kell elmondanom. 1919. február havában Vass János akkori vallásügyi miniszter Bécsbe utazott, hogy ott a pápai nunciussal Magyarország és a Vatikán közötti viszony számos fontos problémáját tisztázza. Kíséretül magával vitte Bécsbe Csiszárík János címzetes püspököt, Persian Ádámot, a katolikus ügyek kormánybiztosát és dr. Vass Józsefet mint egyházjogi ügyekben hazánk egyik kitűnőségét. Bécsben az urak a nuncius előtt, a többek között azt az álláspontot is vitatták, hogy a magyar király legfőbb kegyúri jogai átszállottak a Népköztársaság ideiglenes elnökére és kormányára. Értesülesem szerint ebben az ügyben írásbeli előterjesztést is tettek a pápai nunciussal. A magam részéről nem osztom azt a felfogást, hogy a Habsburg-Lotharingiai-házból származó magyar királyoknak biztosított legfelsőbb kegyúri jogok bármely más új magyar kormányzatra automatikusan átszállanak. Az én nézetem az, hogy a teljesen megváltozott

viszonyok mellett a magyar katolikus egyház különleges jogviszonyai csakis a Szentszék és a magyar állam között kötendő új konkordátum útján rendezhetők. De ha nem is érthetek egyet a bécsi nunciusnál járt magyar küldöttség tagjainak felfogásával, mindenesetre nagyjelentőségűnek tartom dr. Vass József jelenletét és részvétét e tanácskozáson. Amint máshelyen elmondom, a katolikus alapokat és alapítványokat ellenőrző 21-es bizottságot Ugron Gábor elnöklete alatt ugyan ezen elv alapján nevezte ki a Károlyi-Berinkei-kormány.

Majd a jövő fogja eldönteni, hogy a két Vassnak, vagy nekem volt e kérdésben igazam.

Köztudomású és a nyilvánosság előtt gyakran említett tény, hogy a Károlyi-Berinkei-kormány 1919. március 21-én tartott utolsó minisztertanácsának talán legutolsó tárgya Vass József dr. rendes egyetemi tanári kinevezésének ügye volt. A dolog sürgőssége folytán Vass József dr. a szakminiszter felhívására futtában elkészítette a minisztertanács elé terjesztendő javaslatot és a curriculum vitae-et, s a minisztertanács elhatározta dr. Vass Józsefnek és Wolkenberg Alajosnak, a budapesti tudományegyetem hittudományi karához rendes tanárrá való kinevezését. Órákkal, vagy talán csak percekkel a minisztertanács ez elhatározása után kitört Kun Béla forradalma, proklamálták a proletárdiktatúrát, úgyhogy mindkét kiváló egyháztudósunk egyetemi tanári kinevezésének végleges elintézése már Huszár Károly kormánya által történt.

Bővebb kommentár Vass József dr. működéséről felesleges. Engem mint hitű katolikust akkor is, és ma utólag is nagymértékben megnyugtat, hogy közéletünknek ez az elsőrendű kitűnősége az összeomlást követő időkben nemcsak hogy sajtónyilatkozataival támogatott, hanem még ezenfelül, mint a Nemzeti Tanács választmányának fogadalmat tett tagja, azonosította magát, helyesebben fedezte hatalmas egyéniségével a Nemzeti Tanács megalakulását és ennek, valamint a kormánynak cselekedeteit. Hisz mindazok a rend fenntartására és biztosítására, valamint a konszolidációra irányuló bölcs tanácsai megegyeztek az én törekvéseimmel, amelyeket a belügyminiszteri székben képviseltem.

DR. WEKERLE SÁNDOR.

Magyarországnak ismételten miniszterelnöke, aki utoljára 1917. augusztus végétől 1918. október 30-ig állott a kormány élén, aki az e napon beállott összeomlást megelőző, az országra és a dinasztiára nézve egyaránt legvégzetesebb évben vezette Magyarország kormányát. Őt, minisztértársait és a közös minisztereket terheli a felelősség orozslánrésze. Magam is 1918. január 25-ig tagja voltam a Wekerle-kormánynak, cselekedeteimért, valamint esetleges mulasztásaimért felelősséggel tartozom a nemzetnek és ennek tudatában *szorgalmaztam* és szorgalmazom, hogy állítsanak törvényes bíraim, a magyar állambíróság elé. De, hogy a teljes valóság kiderülhessen, nem elég engem bírói fórumom elé állítani, hanem pártatlan bíróság útján tisztázandók az 1914. júliusától végig a proletárdiktatúra kikiáltásáig az összes miniszterek és hadvezérek ténykedései.

Sajnálattal kell megállapítanom, hogy Wekerle Sándor utolsó miniszterelnöksége alatt nem állott a helyzet magaslatán. Hagyta az eseményeket az ország fölé tornyosulni. Semmi, de semmi komoly lépést nem tett akkor, mikor a legnagyobb bajok még elháríthatók lettek volna. Sem Wekerle, sem minisztértársai, különösen pedig Szerényi József báró és Windischgrätz Lajos herceg, akik a királynál és a bécsi mérvadó köröknél a legnagyobb befolyással bírtak, mitsem tettek, hogy az összeomlást megelőzzék, vagyis idejekorán békét kötve, megmentsék az ország területének legnagyobb részét. A sorsdöntő 1917-18-ik évek apró intrikákkal, miniszteri állások körül való áskálódásokkal teltek el, ahelyett, hogy a nagyidőkhöz méltó nagy elhatározásokkal léptek volna az ország elé.

Előkészítették – még mindig a győzelem hitében a német Mitteleuropát, nézték összetett kezekkel, hogy öntik el az országot a katonaszökevények százezrei, látták, hogy lazul a fegyelem napról-napra, tudták, hogy katonáink a frontokon rongyokba burkolva félig meztelenül, éhségtől gyötörve harcolnak emberfeletti hősiességgel, de nem látták, hogy a véges emberi erők ezeket az állapotokat soká nem bírják el. Jól tudták, hogy kevés a muníciónk, s így háborút folytatni képtelenség. És ha kérdem, hogy Wekerle Sándor és minisztertársai mit tettek ez idő alatt az ország és a királyi ház megmentésére, a választ megadja Windischgrätz Lajos herceg a külföldön angol, francia és német nyelven «Vom roten zum schwarzen Prinzen» cím alatt megjelent munkájában.

Ezekről a szomorú tényekről és Wekerle Sándornak sajnálatos tévedéseiről és mulasztásairól kénytelen vagyok még több ízben megemlékezni. E helyen csupán a volt miniszterelnök két nyilatkozatát kell megismertetnem, mert tudtommal politikai jelentőségű más nyilatkozata Wekerle Sándornak 1918. október 30-tól haláláig nem került a nyilvánosság elé. Pedig nekem kötelességem, hogy helyt adjak ama államférfi védekezésének, aki az összeomlás évében intézte az ország ügyeit.

A «8 Órai Újság» 1918. évi november 28-i számában szó szerint ezeket írja:

«Még a köztársaság kikiáltása előtt felkerestük Wekerle Sándor volt miniszterelnököt, aki rendkívül érdekes dolgokat mondott Károly ex-királyról. A volt miniszterelnök akkor megkért, hogy amiket mondott, egyelőre ne hozzuk nyilvánosságra. Most, hogy Ballá Aladár zágrábi követ leleplezte Károly király állítólagos délszláv üzelmeit, nincs semmi akadálya annak, hogy a Wekerlével folytatott beszélgetést közreadjuk:

«Sajnos, most utólag már megmondhatom, hogy Károly ex-király nem volt őszinte. Megígérte nekem, hogy a délszláv-kérdést a magyar érdekeknek megfelelően fogja megoldani, Tisza István grófot is intenciói tekintetében félrevezetve megkérte, hogy menjen le a délszlávokkal tárgyalni, s a hátunk mögött pedig ugyanakkor megbízta Korosetz-et, csinálja meg ellenünk a Jugoszláv államot. Oly nagy volt ennek a Korosetz-

nek befolyása a volt uralkodóra, hogy az ex-király minden vele kötött megállapodásomat visszamondotta Korosetznek, úgy hogy az nyomban megkezdhettem az aknamunkát ellenem. Gyakran megtörtént, hogyha figyelmeztettem a királyt előbbi ígéretére, ő erre már «nem emlékezett vissza», önök nem is tudják, hogy hányszor mondtam le.»

«– Háromszor, – feleltem én.»

«– Oh sokkal többször, de hivatalosan csak ez a szám lett publikálva. Két ízben futárt is küldött utánam, hogy csak maradjak. Utoljára már semmi szín alatt sem maradtam volna. Én különben megmondtam a királynak, hogy a vesztébe rohan. Felség még a trónját is el fogja veszíteni, ha így folytatja, mondtam neki nem egyszer, de ő nem hallgatott reám, pedig mindent meg lehetett volna menteni, legfeljebb Boszniát kellett volna feláldozni.»

«– Miért nem hozták haza a magyar katonaságot?»

«– Tudom, – folytatja Wekerle, hogy ezt is nekem rójják fel bűnül, pedig hányszor interveniáltam ebben az ügyben. Utoljára október 2-án tett nekem ünnepélyes ígéretet a volt király, hogy még aznap hazarendeli a magyar katonaságot a veszélyeztetett határok védelmére, de hát ez nem történt meg.»

« – Mit szól a Kegyelmes úr a cseh követelésekhez?»

« – A cseheknek sem jutott eszükbe Ferenc József alatt, hogy magyar területre áhítozzanak, csak Károly alatt, nyilván az udvar titkos biztatására jöttek követelni magyar megyéket. Nem az entente, hanem Bécs volt az ő titkos reménységük. Mindezeket az intrikákat csak később tudtam meg. Megvannak a titkos jelentések. Bizonyítani tudom, hogy az én becsületes törekvéseimet mint hiúsította meg egy titkos kéz. Én azt szerettem volna elérni, hogy Horvátország, Bosznia és Dalmácia Magyarországhoz csatoltassék, mint seperatus corpus teljesen külön autonómiával. S most ez a sok munka mind felesleges volt.»

«Ezután Károlyi Mihályra terelődött a szó.»

«A hazának ellensége az, – mondotta – aki most Károlyi útjába akadályokat gördít, mert csak egy közös célunk lehet,

hogy minél előnyösebb békét eszközöljünk ki. A népkormány reformjai közül a birtokreformra vonatkozólag nem vagyok híve annak, hogy minden nagybirtokot kivétel nélkül feldaraboljanak, mert ennek a városi lakosság inná meg a levét. Az öt-holdas parasztgazda csak magának fog termeim és akkor a városi munkásoknak nem lesz kenyerük. Még az állami birtokokkal is csinyján kell bánni. Egy Mezőhegyest vagy Bábolnát feldarabolni halálos véték lenne. Mi történne akkor a híres ménekkel? Tönkre menne az egész állattenyésztés. Hisz nekünk itt több siementhali tehenünk van, mint egész Svájcnak. Gödöllőt azt nem bánom, bár legnagyobb része erdő. Van ugyan egy méhészeti és baromfi telepe, de ez nem akadály. Én különben már a 90-es években a latifundiumok korlátozása mellett foglaltam állást, én voltam az első, aki követeltem a progresszív adókat is.»

«Wekerle egyébként lehetetlenségnek tartja, hogy Károlyi tavasz előtt össze tudná hívni a Nemzetgyűlést, mert nem tud elkészülni a kerületi beosztással, kivéve, ha csak a régi szisztéma szerint nem választanak. Még abban az esetben sem lehetne tavasz előtt a választást megejteni, mondotta Wekerle, ha Károlyi a Tisza-féle kerületi beosztást akceptálná. Miután ez nem lépett életbe, s a választók összeírása sokkal több időt vesz igénybe, mint azt Károlyi tervezi.»

A «Pester Lloyd» 1920-ik évi január 9-i reggeli lapjában egy hosszabb intervjut tett közzé Wekerle Sándorral, amelyből az alábbiakat tartom szükségesnek kiemelni.

«Én már október elején beadtam lemondásomat és folyton követeltem elbocsátásomat, mert a borzalmas véget (das Ende mit Schrecken) világosan előreláttam. Két okból semmi körülmények között sem akartam az ügyeket tovább vinni. Az egyik a jugoszláv-kérdés volt, a másik Németországhoz való viszonyunk kérdésessé válása.»

Előadja ezután, hogy terve volt Dalmáciát Horvátországgal egyesíteni, amint az törvényeinknek meg is felel. Bosznia és Hercegovinát pedig megfelelő autonómiával felruházva Szent István koronájának birodalmához kívánta csatolni. Egy Nagy-Horvátország, amelybe más szláv területek is bennfoglaltattak

volna, például az osztrák szlovének, ki volt zárva. E koncepció részére megnyerte Károly király hozzájárulását, am még külön sürgette, hogy ez ügyben az osztrák kormánnyal a tárgyalásokat siettesse.

A konferenciák a horvátok vezéreivel, Kulmer, Nikolics, Popovics Dusán és más ismert politikusokkal kedvezően haladtak. A közjogi kérdésekben úgy látszott, hogy egyetértének. Csupán az 1868. évi magyar-horvát kiegyezés revíziójánál a horvátok gazdasági kívánságainak honorálása maradt nyitva, de nagyon könnyű lett volna velük egy minden irányban kielégítő megoldáshoz jutni. Ezután így folytatja:

«Közben értesültem, hogy Bécsben és pedig elsősorban egyes udvari méltóságoknál szívesen látott szlovén politikusok részéről Korosetz és Zolger hangulatot csinálnak a magyar megoldás ellen. Azonkívül arról értesültem, hogy Károly király Clamm-Martinitz volt osztrák miniszterelnököt és Sarkotits és Bhemmen tábornokokat ugyancsak megbízta, keressenek megoldást a délszláv-probléma részére.» E jelentéseknek és értesüléseknek nem tulajdonított fontosságot, minthogy a király jóváhagyását bírta. Sikerült neki Boszniában és Hercegovinában a katolikusokat, szerbeket és mozlimeket megnyernie, úgyhogy Sarkotits vezérezredes beismerte, hogy Bosznia és Hercegovina lakosságának több mint háromnegyedrésze melegen üdvözlé a Magyarországhoz való csatoltatásukat.

Midőn a szóbeli megállapodásokat írásba akarták foglalni, Kulmer gróf felemlítette, hogy miután a király röviddel azelőtt több magyar politikust fogadott, hívasson most horvát politikusokat is magához. Wekerle e kívánságot méltányosnak jelezte, azonnal összeköttesbe lépett Reichenauval, a horvát politikusoknak azonban érdemleges választ nem adhatott, mert a király távol volt. A horvátok hazautaztak, hogy otthon pártjaikkal a részleteket megbeszéljék. Este a király felhívta telefonon és készségét fejezte ki, hogy a horvátokat másnap fogadja. Az értesítés az urakat Dombóváron érte utói, nem is folytatták útjukat Zágrábba, hanem azonnal Reichenaubába utaztak és itt történt a váratlan, majdnem hihetetlen dolog. A szláv intrikusok a királyt annyira befolyásolták, mondja

Wekerle Sándor, hogy ő a nála megjelent politikusokkal közölte, miszerint ő – a király – Boszniát és Hercegovinát, Dalmáciát és Ausztria szlovén kerületeit Horvátországgal akarja egyesíteni, s egy Jugoszláviát megteremteni, igaz, Magyarországgal szövetségben. (Im Bunde mit Ungarn.) Nem az volt a legkellemetlenebb, hogy engem dezavualtak, hanem az, hogy ezáltal még jobban feltüzelték a horvátok ambícióit. Egy percig sem kételkedtem benne, hogy az uralkodó közveszélys tanácsadói, akik ezen módon a monarchia újjáépítését tervezték, a monarchiát összefogják törni (die Monarchie zertrümmern werden) – ami rövidesen meg is történt. Én már ekkor kértem elbocsátásomat és csakis a kötelességérzet kényszerített, hogy az ügyeket utódom kinevezéséig tovább vigyem.»

«Lemondásom bejelentése után a képviselőházban egy újabb esemény történt. Arról kaptam értesítést Bécsből, hogy a király egy proklamációt készít elő, amelyben kijelenti, hogy elszakad Németországtól és különb ékére törekszik. Már hallottam, hogy Bécsben hasonló ideák táplálatnak, a Sixtus-affér már rég aggodalmaskodóvá tett, de nem akartam Németország illetően brüszkizására gondolni annál is inkább, mert Burián gróf Bethmann-Holweggal folytatott bizalmas beszélgetései során Németország messzemenő előzékenységére számított, ami esetleg Elzász-Lotaringia egy részének BYanciaország részére való átadására is vezethetett.» Wekerle ismételt felszólítás dacára nem volt hajlandó egy ilyen proklamációt aláírásával fedezni. Ő ijedelemmel látta, hogy Bécsben egyenesen a romlásba rohannak. Ezután elmondja Wekerle, hogy órákkal az elmondottak után Szurmay báró akkori honvédelmi miniszter közölte vele, hogy a király őt miniszterelnökké akarja kinevezni, hogy a jelzett proklamációt ellenjegyezze. Wekerle azonban Szurmayt lebeszélte arról, hogy ezt a missziót vállalja. Wekerle utódjául Apponyi Albertet ajánlotta és súlyosan elítélte a Károlyi Mihálylyal folytatott tárgyalásokat.

Ezek voltak Wekerle Sándor politikai jellegű és miként láttuk, nagyon súlyos nyilatkozatai az összeomlást követő idők-

bői. Károly királyt illetőleg ilyen súlyos vádat, aminővel Wekerle vádolja a volt királyt, tőlem senki sem fog hallani. Őnem tudom, mennyiben felelnek meg a tényeknek Wekerle vádjai, lehet, hogy igazak, lehet azonban az is, hogy a volt miniszterelnök olyan tényekről nem értesült, amelyek Károly királyt álláspontjának megváltoztatására bírták. Egy dolog egészen bizonyos. 1918 tavaszán Wekerle Sándor akkori miniszterelnök a király ígéretét vette, hogy csakis azokat a magyar államférfiakat fogadja, kiket ő, a miniszterelnök javasol. Tényleg saját tapasztalatomból tudom, a kabinetiroda még csak be sem jelentett senkit, aki audienciát kért, ha előzetesen a magyar miniszterelnök az illetőt a királynak meghallgatásra nem ajánlotta. Wekerle Sándor ekként elzárta a királyt a legnehezebb hónapokban mindenkitől, aki esetleg felvilágosíthatta volna. Ennek folytán egyedül ő és miniszterei érintkeztek a királlyal, s így az alkotmányosság szabályai szerint az akkori kormány feje és tagjai felelősek a bekövetkezett eseményekért. Magától a királytól tudom, hogy bár elismerte Wekerle nagy eszét és hatalmas tudását, de igazi bizalommal sohasem viseltetett irányában. Elzárva a politikai világtól, oldala mellett egy miniszterelnökkel, akiben nem tudott bízni, környezve, olyan miniszterekkel, – elsősorban Windischgrätz herceggel akik túlsókat fontoskodtak körülötte, én értem, hogy az a fiatal ember, aki telve volt jóakarattal és jószándékokkal, de hiányában volt az élettapasztalatoknak és az államférfiúi megítéléseknek, végzetes hibákat követhetett el.

Amikor Wekerle Sándor eme két nyilatkozatára felhívom a figyelmet, úgy *vélem*, hogy a történelmi igazság kiderítése szempontjából feltétlenül szükséges volna Wekerle vádjait a volt királlyal szemben addig, amíg még sokan élnek a szereplők közül, pártatlan és alapos vizsgálat tárgyává tenni. Minél jobban tiszteli és szereti valaki a volt király személyét, annál inkább igazat ad nekem, hogy a nagy történelmi idők miniszterelnökének királyával szemben elhangzott vádjai a történelmi adatok fényénél tisztázandók. Én a sokat bántott, sokat szidalmazott és inég többet rágalmozott «forradalmár», aki elég jól ismertem az elhunyt király gondolatvilágát és igazán jószán-

dékait, nem tudnám őt oly súlyos vádakkal illetni, amint azt Wekerle Sándor tette. Károly királynak szándékai a legjobbak, terve a dinasztia és kettős monarchia rombadőlésének megakadályozására kitűnőek voltak; egy baj volt csupán, hogy a szerencsétlen tanácsadók mindig megakadályozták abban, hogy a jót alkalmas időben valóra válthassa.

Ez volt Károly királynak és nemzetünknek végzete!

WERKMANN KÁROLY BÁRÓ.

Azoknak a téves állításoknak sokaságából, amelyekkel engem és miniszterhátsaimat a magyar történelem és kortársaink előtt befeketíteni igyekeztek, kénytelen vagyok e helyen még egy, nevemmel kapcsolatos «ténybeli tévedést» helyreigazítani, annál is inkább, mert a volt király magán-titkára «titkos okmányok és személyes emlékekre» való hivatkozással követte el elég súlyos «tévedését» személyemmel kapcsolatosan. Werkmann Károly báró «Az összeomlás igazi okai» című munkájában elmondja, hogy november első óráiban Károly király Bécsből Pozsonyba akart menekülni, vagyis székhelyet oda áthelyezni. A király – Werkmann szerint – meg volt győződve, hogy e város népe melléje áll, ha egyszer a falai között lesz. «Akkor talán meg lehetett volna tartani Pozsonyt a magyar koronának» – mondja ő. – Teljes titokban tették meg az előkészületeket az utazásra. A kormány előtt persze nem lehetett elhallgatni a dolgot. Ezután így folytatja Werkmann: «Délelőtt a császár telefonhoz hívta Batthyány Tivadar gróf belügyminisztert, azt mondta, Pozsonyba akar költözni, Batthyány gróf kitért az állásfoglalás elől. A dolog Károlyira tartozik. Kérdéssel fordultak Károlyihoz. Határozottan ellenezte a király szándékát. Újra meg újra hangsúlyozta, hogy semmi esetre sem egyezik bele ez elhatározás megvalósításába, mert hiszen ő a király felelős minisztere.»

Werkmann báró reámvonatkozó állításából egyetlen betű sem igaz. Nekem soha, senki sem mondta azt, hogy a király Pozsonyba akarna jönni, legkevésbé mondotta ezt nekem maga a király, akivel belügyminiszterségem egész ideje alatt, közvetlenül – sajnos – egyetlenegyszer sem volt alkalmam

telefonon vagy másképpen beszélni, Werkmann állításaiból semmi sem igaz, a báró alaposan tévedett, midőn ezeket könyvében megírta és éppígy valótlanok mindazok a vádak és rágalmak, amelyeket Werkmann meséje nyomán ellenem kovácsoltak. Elég utalnom arra, hogy maga a király titkára azt az állítást kockáztatja meg, hogyha a király akkor Pozsonyba tehetne volna át székhelyét, ezzel «talán meg lehetett volna tartani Pozsonyt a magyar koronának».

Iskolapéldája ez annak, hogy mi módon lehetett a magyar közvélemény és a történelem színe előtt engem és miniszter-társaimat azzal megvádolni, hogy Pozsonyt miattunk nem lehetett az országnak megtartani. Egy téves, valótlan kis mese nagyképű beállítására, amiből nagy konzekvenciákat lehet levonni s a cél el van érve: «Batthyány Tivadarra reábizonyult, hogy Pozsony elvesztéseért is ő a felelős».

Az igazság érdekében meg kell állapítanom, hogy sem magánbeszélgetésben, sem hivatalosan soha a Károlyi-kormány tagjai előtt a király ez állítólagos tervéről egy szót sem hallottam. Nem hiszem, hogy Károlyi, ha a király vele erről beszélt volna, ezt előttem elhallgatja, különösen akkor, amikor Werkmann báró szerint én utaltam volna a királyt Károlyihoz. Azoknak, akik magukról a felelősséget reám és miniszter-társaimra igyekeznek hárítani, ez az eset is jó volt, hogy bennünket eggyel többször megrágalmazzanak.

WINDISCHGRÄTZ LAJOS HERCEG.

1918. január 25-én kiváltam Wekerle Sándor kabinetjéből, mert a legkomolyabb aggodalmaim merültek fel aziránt, hogyha tovább folytatják az addigi bel- és háborús politikát, ez katasztrófába viszi a kettős monarchiát és vele együtt a dinasztiát. A kabinet rekonstrukciója alkalmával annak tagjaivá lettek Windischgrätz Lajos herceg és Szerényi József báró. Wekerle Sándor mellett a kabinetnek ez a két tagja vezette a háborús politikát és pedig összeköttetések és befolyásuk folytán oly hatáskörrel, amely átnyúlt a külpolitikába és a monarchia sorsát döntőleg befolyásoló összes kérdésekre. A Wekerle-kormány eme triászát intézte a legsorsdöntőbb korszakban január végétől október végéig – Magyarország és vele a dinasztia sorsát. Őket terheli természetesen a közös külügyminiszterrel és a legfőbb katonai vezető személyiségekkel együtt a teljes felelősség mindazért, ami ez időszakban történt. Értethető, hogy Windischgrätz Lajos herceg, aki ebben az időszakban a legbizalmasabb viszonyban állott IV. Károly királlyal, aki ezenkívül az összes osztrák-magyar és német vezető személyiségekkel állandóan hivatalos összeköttetést tartott fenn és mint magyar közlelmezési miniszter, úgyszólván kezében tartotta a döntést a béke és háború felett, a bolsevista uralom megszűntével sietett a bekövetkezett katasztrófa után a felelősségtől szabadulni, mely célból ő is azt az ismeretes eljárást választotta, hogy a maga mulasztásaiért másokban kereste a bűnbakokat. Az 1920. év elején a művelt világ sajtóját ée könyvpiacát sietve elárasztotta egy angol, francia és német nyelven megjelent könyvvel, amelynek tenorja az, hogy *Andrássy Gyula, ő és Szerényi József báró a világ legokosabb emberei,*

különösen pedig ő maga, a herceg mindig és mindent a legjobban tudott, ellenben a többiek, katonák és civilek egyaránt a hibák, mulasztások és bűnök egész halmazát követték el. A könyvet azután magyarra is lefordította, nyomdába küldte és annak kefelelyomataival egész Budapestet elárasztotta. Így értesült mindenki a herceg könyvének tartalmáról, mielőtt az még a nyomdát könyvalakban elhagyta volna. Ekkor, hogy hogy nem, figyelmeztették Windischgrätzet, hogy a Tisza István gróf ellen felhalmozott vádak tömegével a munka meg nem jelenhet, mert ebből baj lesz, mire az elevenek és holtak felett ítélkező herceg egyszerre nyilatkozatot közölt a sajtóban, amely szerint konstatálja, hogy igen sok dolog, amit Tiszáról állít, nem felel meg a valóságnak, és ezért sajnálatát fejezi ki. A könyvet azután magyarul a Tisza elleni vádak elhagyásával adta ki. Közben azonban a volt ellenséges külföldön éppúgy, mint volt szövetségeseinknél és a semleges államok területén vígan árulták tovább az eredeti, tehát Tiszát illetőleg elismer-ten «téves» adatokat tartalmazó munkát.

A hercegnek ez az eljárása egymagában már kiállítja a szerzőről azt a bizonyítványt, hogy munkáját, tehát az abban foglalt súlyosabbnál súlyosabb vádakot komolyan venni, igazaknak elismerni nem lehet. Minthogy azonban úgy hazánkban, mint különösen a külföldön, sokan vannak, akik nem ismerve a tényállást, még mindig hitelt adhatnak Windischgrätz herceg erkölcsbírói allűrökkel előadott vádaskodásainak, és mivel a herceg szükségesnek tartotta szerecsenmosása közepe engem és pártom tagjait becsületünket sértő állításokkal befeketíteni, kénytelen vagyok úgy a könyvében, mint később a sajtóban és a Nemzetgyűlésen előadott vádaskodásaival szemben a szintiszta igazságot megvilágítani.

E munkám egy másik fejezeténél már utaltam arra, hogy Windischgrätz azt állítja, mintha akkor, mikor József főherceg az én kérésemre a királlyal beszélt és jelentette neki azt az ajánlatomat, mondana le a király a trónjáról, hogy ezúton megmenthessük a dinasztíának Ottó trónörökös személyében a magyar trónt, én Andrássy Gyula gróffal szemben egy minősíthetlen fenyegetést mondtam volna a királyt illetőleg. Nem

akarom itt a vád szerint ajkaimra adott szavakat megismételni. Tény azonban, hogy *én azt és úgy*, ahogy Windischgrätz a nyilvánosság előtt ismételten hirdette, *sohasem mondtam*.

Andrássy Gyula gróf, kivel akkor telefonon néhány szót váltottam, velem szemben határozottan ellenséges álláspontot jfoglal el, míg ellenben Windischgrätz herceghez éveken át szoros barátság fűzte, a nyilvánosság előtt a herceg vádjait soha meg nem erősítette, ami egy úriembernél igen természetes. Tény azonban, hogy Andrássy magántársaságban olyan személyek előtt, kik hozzám közel állanak, konstátálta, hogy ama bizonyos szavakat nem úgy, és nem oly értelemben mondtam, amint azt Windischgrätz herceg jónak látta rólam hirdetni. Különben tény, hogy ez a telefonbeszélgetés József főherceg irodájából és a főherceg jelenlétében folyt le, a király jelenlétében az ő dolgozószobájában Schönbrunnban jelen volt Andrássy Gyulával. Ha én valóban olyan komisz nyilatkozatot tettem volna, meg vagyok győződve, hogy sem a király, sem a főherceg velem többé szóba nem álltak volna. Ámde József főherceg hetekkel a jelenlétében folytatott nagyhorderejű telefonbeszélgetés után fenséges családjával együtt felkeresett Horánszkyutcai házamban, nálunk uzsonázott és azután az ő kívánságukra még ismételten találkoztam vele és a Fenséges asszonnyal egy rokonomnál. IV. Károly király pedig a húsvéti szerencsétlen királypuccs előtt azzal tisztelt meg, hogy elküldötte hozzám egy igen előkelő állású bizalmi emberét, általa meleg üdvözlétet tolmácsoltatta és azzal tisztelt meg, hogy a királyi trón újból való elfoglalásának kérdésében véleményemet kérte. Aki a magyar királlyal szemben olyant tesz, aminővel Windischgrätz herceg engem vádol, annak háza küszöbét sem a király küldöttje, sem a magyar főherceg és családja többé át nem lépheti.

Windischgrätz herceg jónak látta hírhedt vádaskodásai során azt állítani, hogy én egy miniszteri tárcáért cserbenhagytam békebarát és németellenes politikámat. Ez állítás egyszerűen nem igaz, mert amikor az Esterházy-kormányban tárcát vállaltam, úgy a király, mint a miniszterelnököm előtt legkisebb kétséget sem hagytam aziránt, hogy elveimet az egész

vonalon fenntartom, amit különben az Esterházy-kormány-nak a főrendiházban történt bemutatkozása alkalmával Hadik János grófnak adott válaszómban nyíltan meg is mondtam. Különben tudta ezt rólam éppúgy Wedel gróf bécsi német nagykövet, mint Michaelis német birodalmi kancellár, Hindenburg tábornagy, Kühlmann külügyi államtitkár, sőt merem állítani, jól tudta ezt maga a német császár is, csak éppen a kis ártatlan herceg ne tudná az igazságot?

Többször említett könyve német kiadásának 392-ik oldalán, a francia kiadásnak pedig 340. oldalán azt állítja a herceg, hogy Esterházy Móric gróf azt mondta volna: «Ha majd egyszer Károlyi, Batthyány és társai a hatalomra jutnak, úgy (hűségi) nyilatkozataikat csakhamar elfelejtik és a királyt telefonon fogják arról értesíteni, hogy meg van fosztva a tróntól.» Ami engem illet, a leghatározottabban kijelentem, hogy Esterházy Móric gróf rólam ezt, vagy ehhez hasonló nyilatkozatot soha nem tett, és módom van ezt az állítástomat bizonyítani. *A herceg tehát ez alkalommal is rágalmazott.*

Messze vinne, ha Windischgrätz munkájának összes valótlan adatait rektifikálni akarnám. Elég, ha még arra utalok, hogy Hock Jánosról azt állítja, hogy az egy listát állított fel, melyek szerint Tisza, Windischgrätz és Vázsonyi meggyilkolása tervezett volt. Ha a herceg eme állításában a legkisebb igazság rejlenek, kérdem, lehetséges lett volna-e, hogy a távollévő Hock János ellen a bűnvádi eljárást ezen a címen meg ne indítsák? Persze, Hock János a Nemzeti Tanács elnöke volt és tudjuk, hogy mindazok, akik hosszabb vagy rövidebb ideig a Nemzeti Tanáccsal valamely összefüggésben állottak, a rút meggyanúsítást el nem kerülhették.

A herceg nem elégedett meg azokkal a rágalomokkal és gyanúsításokkal, amelyeket ellenem és politikai elvbarátaim ellen négy nyelven megjelent munkájában világgá kürtölt, hanem ilyenekkel más úton is a nyilvánosság elé lépett.

Az 1921. év május 25-én megjelent a «Pester Lloyd» reggeli számában Wmdischgrätz Lajos hercegnek egy vezércikke, amelyben a többek közt elmondja, hogy Andrassy Gyula grófnak már 1917-ben megbízható helyről tudomására hozták, hogy

nagy pénzüsszegek érkeztek Franciaországból Magyarországra és hogy ezek a Károlyi-csoport rendelkezésére bocsáttattak pacifista és defaitista célokra, hogy a szegedi kormány egyik tagja – később kijelentette, hogy P. Ábrahám Dezsőt érti - hozta a francia pénzeket Budapestre és hogy azokat Holló Lajos lakásán osztották fel Ábrahám, Holló, Károlyi és Landler, Windischgrätz ugyan kijelentette, hogy az állítólagos machinációkban én semmiképpen részt nem vettem, minthogy azonban pártomnak több előkelő tagját gyanúsította meg és vádolta a bűnök legborzalmasabbjával, a kémkedéssel és hazaárulással, magától értetődik, hogy én, mint akkor a függetlenségi és 48-as párt elnöke ezzel az üggyel behatóan foglalkoztam. Ballá Aladár dr., a szegedi kormány volt belügyminisztere és pártom egyik kitűnősége, aki akkoriban tagja volt a Nemzetgyűlésnek, annak május 30-i ülésén szóba hozta Windischgrätz vádjait és azok bizonyítását követelte. Windischgrätz a nemzetgyűlés július 6-i ülésén válaszolt Ballának és megismételte és részletezte vádjait. Clemenceau francia miniszterelnök, Benaudel és Mouët francia képviselők állítólagos beszédjeiből olvasott fel idézeteket. De még tovább is ment, elmondotta, hogy: »II. Vilmos császár ő Felsége megbízott azzal, jelentsem ki királyunk ő Felségének, hogy a német vezérkar kiderítette a Magyarország forradalmasítására irányuló összeesküvés szálait. A német császár ezt a közlését azzal a megjegyzéssel kísérte, hogy ilyen körülmények között teljesen lehetetlen a háború továbbvitele és úgy a cseh csapatok árulása, mint a Károlyi által kezdeményezett forradalmi mozgalom mihamarabb a központi hatalmak összeomlását fogja előidézni. Azonkívül arra kért a német császár, hogy menjek el a német főhadiszállás hírszerző irodájába és szerezzek tudomást azokról az adatokról, amelyek a forradalomra vonatkoznak. Ez meg is történt. Azok a felvilágosítások, melyeket itt nyertem, nagyjában fedték azokat, amiket februárban Berlinben hallottam. Egyébként a német vezérkar akkor nagyon kiterjedt kém szervezetet tartott fenn Budapesten, az ismert Konzsten-misszió is ezzel állott összeköttetésben. Tudomása volt továbbá a német vezérkarnak arról, hogy Károlyi gróf Svájcban tekintélyes pénzüsszegeket kapott.» A német

vezérkar továbbá – Windischgrätz szerint – tudott Ábrahám svájci missziójáról, tudta, hogy Ábrahám micsoda Károlyi által szerzett hivatalos titkokat közölt a francia követséggel stb, Windischgrätz herceg tehát II. Vilmos császárra hivatkozva, olyan szörnyűséges vádakot emelt hazánk közéletében előkelő szerepet vitt férfiak ellen, hogy ha azok igazak, az illetőket a háború alatt nyomban rögtönítélő bíróság elé kellett volna állítani és akasztófával kellett volna bűnhődniük. A herceg előadásából, de egyébként is tudjuk, hogy a herceg által közölt német «*Legfelsőbb vádak*» tárgyában soha semmiféle eljárás nem indult. Bethlen István gróf miniszterelnök nyomban kijelentette, hogy ha a hercegnek vannak adatai, ám bocsássa azokat a kormány rendelkezésére, mert «a kormány komoly megfontolás tárgyává fogja tenni, hogy azokkal a férfiakkal szemben, akiket megnevezett, s akikre az adatok vonatkoznak, a törvénynek legmesszebbmenő szigorával járjon el». Windischgrätz herceg vádjai az egész országban, de messze annak határain túl is érthetően óriási felháborodást okoztak.

Teljesen tisztában voltam és voltunk mindnyájan pártunk soraiban azzal, hogy Windischgrätz vádjai minősíthetetlen könnyelműséggel, lelkiismeretlenséggel és meggondolatlansággal kidobott rágalmak. Nekem kötelességem volt pártom becsületének védelmében minden emberileg lehető azonnal elkövetni, hogy az igazság minél előbb és teljesen kiderüljön. E célból elsősorban Franciaország volt miniszterelnökehez, Clemenceauhoz fordultam. Levelet írtam neki, melyben röviden és tárgyilagosan ecseteltem Windischgrätz vádjait. A levelet nyitva és egy másolattal együtt elvittem Fouchez úrhoz, Franciaország akkori magyarországi főmegbízottjához, és kértem, küldje el leveletem kormánya útján a volt francia miniszterelnöknek. De minden félreértés kikerülése végett kértem, tegyen ő is részletes jelentést, hogy a francia kormány és a volt miniszterelnök teljesen tisztán lássa a vádpontokat. A főmegbízott szíves volt engem megnyugtanni, hogy a Windischgrätz herceg vádjaira vonatkozó összes beszédek, cikkek és nyilatkozatok szószerinti fordításban ugyanazzal a kurírral mennek Párizsba, amellyel az én leveletem küldik, így tehát Clemenceau-nak módjában

lesz, ha jónak tartja, az ügy teljes ismerete mellett nekem választ adni.

1921. augusztus 4-én szószerint a következő sürgönyt kaptam Párizsból:

«Comte Theodore Batthyány Maria-Valeria utca 12.

Budapest.

5774 Paris 64698 22 3 L6 10

Je n'ai prononcé aucune des paroles que m'attribue prince windischgrätz – Clemenceau.»

Magyarul: *«Egyetlen szót sem mondtam abból, amit Windischgrätz herceg nékem tulajdonít. Clemenceau.»*

A legautentikusabb tanú volt a volt francia miniszterelnök, ennek rövid, de világos nyilatkozata után következtek a többiek, Renaudel és Moutet, francia képviselők erélyes cáfolatai, úgyhogy néhány napon belül, aki akarta, tudta, hogy az elbarátaim ellen intézett szörnyűséges: vádak egytől-egyig rágalmak. Mégis eltartott vagy két évig, amíg a P. Ábrahám Dezső által a saját nevében és dr. Holló Gábornak elhunyt édesatyja, Holló Lajos szeplőtlen becsületének védelmében megindított per főtárgyalása kezdetén Windischgrätz Lajos herceg szükségesnek látta nyilvánosan beismerni, hogy tévedett, tisztességes embereket, eleveneket és holtakat minden alap nélkül hazáruulással vádolt és miután «tévedését» beismerte, az ügy a bíróság előtt a szokásos nyilatkozatokkal elintézését nyert.

Az igazság érdekében és azért, hogy Windischgrätz Lajos herceg tömeges vádjainak értéke felől a magyar olvasóközönséget kellőleg tájékoztassam, kénytelen vagyok a hercegnek még egy – hogy is mondjam csak – merész állítását kellő megvilágításba helyezni. Tudomásom van arról, hogy Károlyi Mihály gróf nővére, gróf Pappenheim Siegfriedné 1922. augusztus hó elején Dutasta Pál Franciaország volt berni nagykövetejéhez a következő levelet intézte:

«Kegyelmes Uram! A Magyarországtól távollevő fivérem, gróf Károlyi Mihály ellen a jelenlegi magyar kormány haza-

árulás címén pert indított, hogy ezúton vagyonát elkoboztathassa. A magyar bíróság utasította a magyar kincstár képviselőjét, adja elő bizonyítékait fivérem állítólagos hazaárulására nézve. A magyar kincstár képviselője most egy beadványában, melyet a bírósághoz intézett, szószerint a következőket mondja: «Károlyi összeköttetéseit ismerve, alig mehet meglepetésszámba Dutasta berni francia követnek herceg Windischgrätz Lajos, mint az Osztrák-magyar Monarchia békekelegátusa előtt gróf Károlyi Mihály kormányra jutásának hírére tett az a kijelentése, hogy elsőrendű alperes (Károlyi Mihály gróf) Franciaországnak évek óta megfizetett kémje, akivel kormánya, mint politikussal még csak tárgyalásba sem bocsátkozik».

«Az igazság nevében kérem Nagyméltóságodat, legyen oly kegyes velem a budapesti francia követség postája útján tudatni, igaz-e Windischgrätz Lajos herceg fent ismertetett nyilatkozata, vagyis tette-e Nagyméltóságod Windischgrätz Lajos herceg, vagy bárki más előtt azt a nyilatkozatot, hogy fivérem, Károlyi Mihály gróf, Franciaországnak évek óta megfizetett kémje, akivel kormánya, mint politikussal még csak tárgyalásokba sem bocsátkozik.»

E levélre Pappenheim grófné szószerint az alábbi választ kapta:

15 Rue de l'Université (VIIe)
le 12 août 1922.

Madame la Comtesse Pappenheim

Budapest.

Madame,

En réponse à la lettre que vous m'avez adressée par l'intermédiaire de la Légation Française de Budapest, j'ai l'honneur de vous faire savoir que j'ai eu en effet l'occasion de recevoir / à Berne, à la fin de l'année 1918, le Comte Mcnsdorf, accompagnant du Prince Windischgrätz.

Au cours de cet entretien, le nom du Comte Michel Károlyi n'a même pas été prononcé.

C'est vous dire que les appréciations rapportées dans votre lettre comme émanant de moi, ne reposent sur aucune espèce de fondement.

Recevez, Madame, l'hommage de mon respect

P. Dutasta m. p.

J. Paul Dutasta
Ambassadeur de France.

E levél magyar szövege a következő:

Asszonyom,

válaszul a budapesti francia követség útján küldött levelére van szerencsém tudomására hozni, hogy tényleg volt alkalmam Bernben az 1918. év végén Mensdorf grófot fogadni, akit Windischgrätz herceg kísért.

Ezen találkozás során Károlyi Mihály gróf neve még csak említve sem lett.

Fel kell említenem, hogy azok az állítások, melyek az Ön levelében úgy idéztetnek, mintha tőlem származnának, *semmi néven nevezendő alappal nem bírnak.*

Fogadja asszonyom stb.

P. Dutasta s. k.

Dutasta Pál J.
Franciaország nagykövete.

Azt hiszem, hogy aki a fent elmondott tényeket elolvassa, tisztában van azzal, hogy Windischgrätz Lajos herceg vádjai miként értékelendők. Kénytelen voltam azokat előadni, mert hisz a herceg egyik legfőbb vádlója a nagy nyilvánosság előtt az októberi kormány tagjainak. Ezekután további vádak ismertetése és azok cáfolata feleslegesnek látszik. Kénytelen vagyok azonban még a hercegnek arra az említett állítására reflektálni, melyekkel egyenesen II. Vilmos német császárra és a német vezérkar állítólagos adataira hivatkozva akarja bizonyítani, hogy a Károlyi elnöklete alatt működött párt,

avagy annak egy része forradalmasította az országot. Oly vád-, amelyet a *qui tacet consentire videtur* elve alapján hallgatással nem mellőzhetek. Mindenekelőtt hivatkozom arra az immár okmányszerűleg bizonyított tényre, hogy a német vezérkar intézkedésére és felelősségére szállították Lenint és társait Svájcból Oroszországba, egyenesen azzal az utasítással, hogy Oroszországot a legszélsőbb, vagyis kommunista elvek szerint forradalmosítsák. Trockij pedig Bécsből került vissza Oroszországba, amint arról dr. Supka Géza «A nagy dráma» című munkájának egyik helyén tett megjegyzéséből értesülünk.

Strügh gróf tábornok, aki a német főhadiszálláson képviselte az osztrák-magyar hadvezetőséget, egyik jelentésében, melyet Conradhoz intézett, azt írja, hogy: «Nyomban arról kezdett beszélni, – t. i. a német császár – hogy mit kell Lengyelországgal és Ukrajnával csinálnunk. *Proklamációkkal, emisszáriusokkal és pénzzel forradalmat kell ott szítanunk.*» Ezt mondotta Vilmos császár és akaratát végre is hajtotta, mert amint ugyancsak okmányok igazolják, a német vezérkar pénzzel, sok pénzzel, amelyet a német birodalmi bank útján utalt ki, támogatta az orosz bolsevizmust és ugyancsak okmányilag bizonyítható, hogy a német vezérkar irányította az orosz bolsevista uralmat még akkor is, amidőn Lenin, Trockij és társai már az Oroszbirodalom urai voltak.

Egy okmány másolatát küldöttek be hozzám, amely szerint 1918. június havában egy Oroszországból visszatért és bolsevik eszméssel átitatott, Törökbálinton elhelyezett közöshadseregbeli pótzászlóalj emberei egész Budapestre kiterjedő összeküvést szöttek, mely szerint már a szerepek is ki voltak osztva, kik, mit és hol romboljanak. A bolsevista forradalmat a német vezérkar tenyésztette nagyra Oroszországban, az onnan került Magyarországra és itt az Oroszországban kioktatott agitátorok növesztették nagyra. Ehhez az egész mozgalomhoz a függetlenségi pártnak semmi köze sem volt, annál több a német legfőbb vezetőknek.

A német császár és a német vezérkar eme rettentő eltévelyedéseért bennünket, magyar függetlenségieket vádolni egyszerűen a legrútább igazságtalanság.

Míthogy Windischgrätz herceg szerint a német vezérkar magyarországi kémszolgálatát állapította meg a magyar függetlenségi párt forradalmi mozgalmait, kénytelen vagyok a német vezérkarnak ezt a kissé bohózszerű működését is megvilágítani. Tudjuk, hogy a háború vége felé, 1918 nyarán Urmánczy Nándor és Juhász Nagy Sándor országgyűlési képviselők a képviselőházban elmondották a német vezérkar budapesti kirendeltségének és annak vezetőjének, Konsten «örnagynak» tragikomikus szereplését. Ezt nem ismételtem meg, mert nem célja munkámnak, hogy ilyen nevetséges dolgokat részletesen leírjak. Ezért csupán annak elmondására szorítkozom, hogy a kommunizmus bukása után felkeresett engem egy igen értelmes volt német katona, aki nekem szószerint a következőket mondotta tollba: «Nagy érdeklődéssel olvasom a lapokban azokat a gyanúsításokat és vádaskodásokat, amelyeket Windischgrätz herceg a sajtóban és a parlamentben magyar politikusok és magyar pártok ellen közzétesz. Míthogy ebben az ügyben egy Konsten nevű «örnagy»-ot említenek, kinek Budapestről származó jelentései nyújtottak alapot a súlyos vádaknak, legyen szabad a következő felvilágosításokkal szolgálni:

A budapesti K. N. ST. (Kriegsnachrichten Stelle) 1917-ben lett alapítva. Ennek első vezetője egy aktív tiszt volt. Ez az egyenruhában kémszolgálatot teljesítő tiszt azonban csakhamar elkerült innen. Utóda egy Konsten nevű úr lett. Konsten úr előjáróira, valamint környezetére kezdettől fogva rossz benyomást tett. Kétes személyiségnek tartották, aki eleinte német őrnagynak, később pedig török őrnagynak adta ki magát. Csakhamar meg lehetett állapítani, hogy állítása dacára, nem volt német őrnagy, egyáltalában nem volt soha német tiszt. Német katonatisztek nem is ismerték el soha tisztársuknak. Hogy tényleg valaha török tiszt lett volna, azt a német hivatalos helyek sem tudták soha megállapítani. Magánérintkezésben szívesen «doktornak» mondta magát. Német katonai körökben is bizalmatlanul tekintették rá, mint akivel sem szolgálatban, sem szolgálaton kívül nem szívesen érintkeztek. Azt mondogatták róla, hogy elbocsátani azért nem lehet, mert már túlsókat tud. Jellemvonásához tartozott, hogy magán-

érintkezésben is mindig túlzásokban mozgott és állandóan fontoskodott és magát érdekessé tenni igyekezett.»

«Rövidesen azután, hogy a képviselőházban történt leleplezése után el kellett tűnnie, egy porosz kerületi parancsnokság itt Budapesten Konsten «őrnagy» urat mint népfelkelő közembert körözte.»

«Konsten működése kezdettől fogva a magyar pacifisták ellenőrzésére összpontosult. Jelentései, melyekben soha konkrét tényeket felhozni nem tudott – újságcikkek és újságjelentések fordításából állott. Csupa köztudomású dolgokat mondott el Károlyiról és politikai barátairól. Minthogy e jelentései alapján Károlyi ellen nem lehetett fellépni, arra utasították, szerezzen konkrét vádpontokat, különösen katonai titkok elárulásáról, az ellenséggel való összeköttetésekről, hogy üldözését a magyar hatóságoknál kérni lehessen. Jelentései azonban konkrét adatok helyett ilyen frázisokat tartalmaztak: «N. R-nek Bernben összeköttetései lennének. Úgy látszik, mintha pénzt kapott volna.» Vagy pedig: «K. N. ama gyanú alatt áll, hogy katonai közléseket Svájcba vitt volna.» Ugyanígy szólottak a szocialistákról szóló jelentések, vagyis hogy svájci és skandináviai elvtársak közvetítésével kaptak volna az orosz szovjetektől pénzeket. Ezek a jelentések azonban nem voltak alkalmasak a hatósági fellépésre. Miután Konsten helytálló bizonyítékok helyett csak gyanúsításokat tudott Károlyi ellen felhozni, egy Magyarország politikai viszonyait jellemző jelentésében annak a véleményének adott kifejezést, hogy Károlyi letartóztatása Magyarországon a politikai helyzetet csak ronthatná, annál is inkább, mert Károlyi Andrássy veje és elveszíthetné ezt a közös ügy érdekében dolgozó szövetségi politikust.»

Látogatóm annak a véleményének adott kifejezést, hogy szerinte a magyar kormány hivatalos úton beszerezhetné Konsten eredeti jelentéseit, hogy ezekből megállapíthassa, vajjon tudott-e tényleg Konsten helytálló bizonyítékokat felmutatni a Károlyi és társai ellen hangoztatott vádak tekintetében. Ha nem kapná meg a kormány ezeket az eredeti jelentéseket, ami utóvégre lehetséges, mert tartalmazhatnak azok olyan dolgokat is, amelyek a német szövetségi hűség szempontjából talán

jobb, ha nem jutnak el Budapestre, erre az esetre azt ajánlotta látogatóm, kérje a magyar kormány mindazoknak a bajor tiszteknek eskü alatti kihallgatását, akik akkoriban Budapesten működtek; különösen pedig azokat a bajor tiszteket ajánlotta kihallgatni, akik az «Überwachungstelle Budapesténél» voltak beosztva, így a többek között Hochstädter őrnagyot, Braun századost, von Natzmer századost, Hesse, Scherler, von Sauter főhadnagyokat és mind a többi tiszteket, akik Konsten működését közelebbről megfigyelhették. Ha ezek az urak a hivatalos titoktartás kötelezettsége alól feloldatnának és hivatalosan kihallgattatnának, olyan képet adnának Konsten porosz népfelkelő működéséről, amely világosan megmutatná, hogy Windischgrätz hercegnek II. Vilmos császárra való hivatkozással elmondott vádjai üres szappanbuborékok voltak. Szomorú azonban, hogy ilyen vádak alapján egy ország közvéleményét meg lehet téveszteni és a közélet terén tisztességben és önzetlen hazafias működésben megőszült férfiakat sárral lehet dobálni.

WCLASSICS GYULA BÁRÓ

A magyar főrendiház utolsó elnöke, a magyar kir. közigazgatási bíróság elnöke, volt m. kir. közoktatásügyi miniszter, valóságos bejső titkos tanácsos, az újonnan létesült felsőház első elnöke.

Közéletünk egyik legkimagaslóbb kitűnősége, kinek politikai állásfoglalása mindenkor közérdeklődésre számíthatott. Az az irányzat, melyet Wlassics báró támogat, mindenesetre hazafias és magyar nemzeti szempontból nem kifogásolható. Amidőn ismertetem közéleti előkelőségeinknek az első Károlyi-kormány és a Nemzeti Tanáccsal szemben elfoglalt álláspontját, e sorozatból nem hiányozhat Wlassics Gyula báró megnyilatkozása. Ezért kell ismertetnem a «Budapesti Hírlap» 1918. évi november 10-i számában megjelent nyilatkozatának legfontosabb részét szószerinti szövegében.

«Azt alig kell már hangoztatnom, – mondja Wlassics báró – ez annyira köztudatává vált a magyar közvéleménynek, hogy becsületes őszinteséggel sorakoznunk kell a törvényesen kinevezett népkormány mellett, mely valóban dicséretreméltó komolysággal igyekszik a belső rendet és nyugalmat helyreállítani, azt biztosítani és minden erejével azon van, hogy ha már áldozatos békét kell kötnünk, ebből a békéből legfőbb kincsünk, országunk területi épsége sérelem nélkül kikerüljön. Belgrádban is, hol legyőzött népek és nem pedig semleges államnak tekintették a fegyverét önként letett Magyarországot, *a kormány igen helyesen járt el, hogy a szerződés aláírását attól tette függővé, hogy az entente a béketárgyalásokig biztosítsa a magyar állam mai határát* (Horvát-Szlavonországokat nem értve bele).»

Wlassics báró tíz nappal a Károlyi-kormány hivatalbalelépése után különös elismeréssel szól a kormánynak két irányban való működéséről. Az egyik az, hogy teljes elismeréssel nyilatkozik a kormánynak a rend fenntartására irányuló munkájáról, amiért meleg köszönetemet fejezem ki e helyen, mert mint belügyminiszterre, reám háramlott a rendfenntartás ugyancsak nehéz munkájának legnagyobb része. Kiemeli azután Wlassics báró, – teljesen a való igazságnak megfelelőleg – hogy mi a belgrádi fegyverszüneti szerződést csakis azzal fogadtuk el, hogy abban területi integritásunk a békekötésig biztosítva lesz. Aki elolvasta a belgrádi fegyverszüneti szerződést, az tudhatja, hogy a szerződés szövege tényleg a fegyverszünet tartamára területi integritásunkat – eltekintve Horvát-Szlavonországoztól – biztosította. Hogy azután a győzedelmes entente-hatalmak ezt a szerződést nem tartották be, azért a Károlyi-kormány éppoly kevésbé vonható felelősségre, mint ahogy a kurzus-kormányokat és az Apponyi Albert gróf vezetése alatt működött magyar békebizottságot józanul nem lehet felelőssé tenni a trianoni béke néven ismert szörnyszülettért. Mindakettő az erőszak és jogtalanság méhében született. De ha nem vádolhatjuk meg a békekötés magyar államférfiait, úgy az igazság szerint a fegyverszüneti rendelkezések megsértéséért sem vádolható jogosan az akkori kormány. Az entente-tal szemben a Károlyi- és Berinkey-kormányok éppoly gyengék és tehetetlenek voltak, mint a Huszár Károly, Teleki Pál, Simonyi-Smadam miniszterelnökök kormányai. De köszönet és elismerés jár Wlassics bárónak, hogy tekintélyével már 1918. november 10-én leszögezte a való igazságot.

Wlassics Gyula báró három nappal e nyilatkozatának közzététele után Károlyi Mihály gróf felkérésére és megbízásából egy történelmileg nagyjelentőségű esemény központjában állott, amidőn a legelőkelőbb főrendek kíséretében Eckarts-Au-ba utazott a királyhoz. E kiküldetéséről e munka más helyén részletesen beszámolok. Annyit azonban kötelességem itt is kiemelni, hogy Wlassics Gyula báró 1918. november havában, vagyis akkor, midőn én a belügyminisztériumot vezettem, szavaival és cselekedeteivel nagy szolgálatoakat tett a Károlyi-

kormány politikájának. Ennek tulajdonítható azután, hogy midőn bizonyos oldalról Károlyi Mihálnál lépések tétettek abban az irányban, hogy a közigazgatási bíróság elnöki székében személy változás történjék, Károlyi Mihály ezt egyszersmindenkorra a leghatározottabban elutasította. Én pedig mint a kormány belügyminisztere, meggyőződésem egész melegeivel tettem magamévá Károlynak ezt az álláspontját.

WOLFF KÁROLY

A magy. kir. udvarnagyi bíróság elnöke, volt nemzetgyűlési, most országgyűlési képviselő, a keresztény gazdasági-párt egyik kitűnősége és e párt fővárosi bizottsági tagjainak vezére. Senki sem fogja kétségbe vonhatni, hogy Wolff Károly közéletünk terén a legutolsó években kimagasló szerepet vitt. A nemzeti és keresztény politika egyik legkiválóbb vezérének tisztelik személyében. Nagy súlyt helyezek arra, hogy az októberi eseményekkel szemben elfoglalt álláspontját megvilágítsam, mert ennek az előkelő politikusnak akkori állásfoglalása reflektorként világítja meg a nemzeti októbrista politikusok szerepét.

November 4-én megjelent Wolff Károly, mint az udvarnagyi bíróság elnöke, Szécsen Miklós gróf magyarországi udvarnaggal a Nemzeti Tanács előtt, ahol az összes magyarországi udvari vezető tisztviselőkkel együtt letette Hock János kezébe az esküt. Magától értetődik, hogy a megjelent urak a királytól külön engedélyt kaptak arra, hogy a Nemzeti Tanács előtt megjelenjenek, bejelentsék ahhoz való csatlakozásukat és letegyék az esküt. Nagy jelentősége volt ennek, mert a püspöki kar mellett a még annál is konzervatívabb és királyhűbb testületnek ez az aktusa az egész ország előtt demonstrálta, hogy az udvar is elismeri és magáévá teszi a Nemzeti Tanács országos szervezetét és hatalmát. Az eskütétel után a küldöttség többi tagjai elbúcsúztak a Nemzeti Tanácstól, Wolff Károly azonban visszamaradt és P. Ábrahám Dezső országgyűlési képviselőhöz azzal a kérdéssel fordult, vajjon elláthatja-e ő tovább is hivatalát, a koronauradalmak igazgatását? Ábrahám megnyugtatta, sőt kérelmére átadta neki a

Nemzeti Tanács parancsát, amely az uradalom személyzetét felszólítja, hogy Wolff Károlynak továbbra is mindenben engedelmességni tartozik. (Alkotmány, 1918. év, 259. szám.)

Néhány évvel ezelőtt a nemzetgyűlésen pedzették Wolff Károly októberi szereplését és ekkor Fábián Béla képviselő elmondotta, hogy Wolff Károly a Károlyi-kormány részére egy szocializálás! néptörvényt szerkesztett volna. Minthogy ez az állítás tagadásba vonatott, Fábián képviselő a Ház folyosóján a képviselők között kiosztatott egy nyomtatványt, amelynek címe:

«Néptörvény-tervezet az állami zárlati bíróságról.»

Ez a törvényjavaslat valóban a közüzemű vállalatok közvagyonba való átvételéről intézkedik. Érdekes közlemény, amely tudtommal sohasem lett megcáfolva.

1923-ban «Öt év múltán» címen megjelent egy könyv, melyet többen szerkesztettek. E könyv egyik fejezete «Emberi dokumentumok az októberi forradalom idejéből» címen Wolff Károlyról azt írja, hogy mint az udvartartást likvidáló bizottság elnöke törölte az udvari plébánia fenntartási költségeit és személyzeti illetményeit. Az akkori udvari plébános, Mészáros János, a katolikus ügyek kormánybiztosától, Perzsián Ádámtól kért és nyert ez intézkedés ellen védelmet. De Wolff Károly továbbra is ellenállt. És ekkor a kérdést csak úgy lehetett megoldani, hogy Károlyi, élve főkegyúri jogával, új plébániát alapított a «Szent jobbról» nevezett plébániahivatal címén. Ennek alapítólevelében megállapította a javadalmazásokat és ebbe a beneficiumba behelyezte Mészáros Jánost, aki még a kereszténykurzus idején is ezen alapítólevelével alapján kapta a fizetését. Ezért a közlésért természetesen az idézett könyv szerzőit illeti a felelősség. Utánajártam a dolognak és úgy értesültem, hogy ezért a közleményért a szerzőket semmiféle felelősségrevonás nem érte. Én azt hiszem, hogy Wolff Károly akkor mint kitűnő jogász járt el és ellenállásával egy az akkori helyzetben nehéz probléma megoldását provokálta ki. Ezt kifogásolni nem lehet. Nekem csak az ellen van kifogásom, hogy Károlyi ezt a kérdést az ő főkegyúri jogával intézte el, mert szerintem Károlyinak nem volt joga a főkegyúri jogok gyakorlására, minthogy véle-

menyem szerint a Habsburgok trónvesztése következtében ezek a jogok csupán a magyar állam és a Szent Szék között kötendő új konkordátum útján rendezhetők. De kérdem: mit szólna Wolff Károly és tábora, ha ez incidensből kifolyólag valaki azt akarná reáfogni, hogy a katholicizmus, avagy a vallásos élet ellensége? Az elmondottakból azt kell megállapítani, hogy rendkívüli idők rendkívüli intézkedéseket követelnek és hogy nagyon óvatosnak kell lenni abban, hogy azokat, akik egy nagy átalakulás idejében a kormányzatban szerepet vittek, támadják. Én az elmondottakért nem támadom Wolff Károlyt és híveit, de ajánlom nekik is, mondjanak meaculpát az ellenünk intézett számtalan igazságtalan támadásaikért, a jövőben pedig legyenek óvatosabbak, már csak azért is, mert az igazságtalan, becsület-sértő vádaskodást a róm. kath. anyaszentegyház törvényei szigorúan tiltják és ezekért isteni megtorlást helyeznek kilátásba.

UGRON GÁBOR

Volt magyar kir. belügyminiszter, valóságos belső titkos tanácsos, volt nemzet- jelenleg országgyűlési képviselő.

Ugron Gábornak a Károlyi-kormányok idején aránylag igen nagy szerep jutott osztályrészül. Elnöke volt a Bethlen István gróf által alakított Székely Nemzeti Tanácsnak, mely a legbensőbb politikai összeköttetésben állott Károlyi Mihályval. Az összekötőkapocs a Székely Nemzeti Tanács és Károlyi Mihály között Ugron Gábor volt, s így csak természetesen, hogy úgyszólván nap-nap mellett, hivatalos munka közben és ünnepi lakomák alkalmával Károlyi közelében láttuk. A Székely Nemzeti Tanács működéséről másutt bővebben nyilatkozom, s így e helyen Ugron Gábornak egy másnemű elvi jelentőségű vállalkozásáról kell megemlékezni. Köztudomás szerint a katolikus alapok és alapítványok nálunk ki voltak zárva a parlament alkotmányos ellenőrzéséből. A terv mindig az volt, hogy majdan, ha meglesz a katolikus autonómia, ennek kezelése alá kerüljenek, addig pedig a katolikus alapok és alapítványok kezelése a vallás- és közoktatásügyi minisztériumnak egy külön osztályára volt bízva, amely mellett egy, az apostoli király által három évről három évre kinevezett 21 tagú bizottság működött, amely az alapok kezelésében résztvett, az osztály által végezett adminisztrációt részleteiben ellenőrizte s a miniszter útján a legfőbb kegyúrnak, vagyis a királynak számolt be működéséről. Az 1919. évben lejáróban volt a 21-es bizottság mandátuma. Károlyi Mihály, mint a köztársaság ideiglenes elnöke, ezt a bizottságot a főkegyúri jogokra hivatkozva feloszlatta, s ekkor felmerült az a kérdés, ki kezelje a vallásalapítványokat, ki nevezze ki az ezeket kezelő bizottságot. Károlyi Mihály és kormánya azt a

felfogást vallotta, hogy a főkegyúri jogok automaticæ átszállottak Károlyi Mihályra mint államfőre, A magam részéről sem akkor, sem ma ezt a nézetet magamévá nem tehetem, mert az szerintem abszolúte nem helytálló. A magyarországi legfőbb kegyúri jogokat részint a Szent Szék adományozta privilégiumként, részint pedig a Szent Szék és az állam közötti megállapodások eredményei. Ha most a Habsburg-Lotaringiai ház a magyar trónra való igényeit elveszítette, úgy egy ür állott elő, amelyet csakis akként lehet áthidalni, ha a magyar állam és a Szent Szék között új megállapodások létesülnek, vagyis, ha konkordátumot kötünk a Szent Székkal. Károlyi kormánya azonban más állásponton volt, s a főkegyúri jogon vélte a gordiusi csomót megoldhatónak. A régi bizottság, amely Forster Gyula báró és a hercegprímás elnöke alatt működött Forster álláspontja szerint mindaddig nem volt felosztható, amíg a királykérdés nem rendeződik. Nézetem szerint ez az álláspont sem helytálló, mert a királyi kinevezés kimondottan három évre szólt, itt tehát egy ideiglenes rendezés vált volna szükségessé. Ámde a minisztertanács elhatározta, hogy a régi bizottságot feloszlatja és helyébe Károlyi a főkegyúri jog alapján nevezzen ki új bizottságot. Tényleg az új bizottság megalakult, és pedig a következőképpen: elnök Ugron Gábor v. belügyminiszter, alelnök Csernoch János bíbornok hercegérsek, előadó Kobek Kornél, tagok Baloghy Ernő v. közéleti miniszter, Balázs Lajos rozsnyói püspök, Csutorás László dr. egri jogakadémiai tanár, Esterházy Móric gróf v. miniszterelnök, Fernbach Károly, Hock János, Rainprecht Antal főispán, Szalay Mátyás dr. a papitanács elnöke, Tolnay Lajos dr. főispán-kormánybiztos, Turi Béla az «Alkotmány» szerkesztője és Zboray Miklós v. országgyűlési képviselő. Vass János vallásügyi miniszter, mielőtt ezt a bizottságot összeállította, levélbeli, felszólítást intézett az illetőkhöz 1919. február 10-i kelettel, melyben nyilatkozattételre szólította fel az urakat, elfogadják-e a bizottsági tagságokat, s csak azután történt meg a kinevezés. Ugron Gábor a miniszternek hozzá intézett levelére személyesen érdeklődött a miniszternél, hogy kikből fog állani a bizottság, s milyen alapon fog megtörténni az ő kinevezetése? Vass János miniszter

közölte Ugron Gáborral, hogy a kormány álláspontja szerint a köztársaság elnökét illeti meg a főkegyúri jog, s ezt gyakorolni is fogja, tehát Károlyi Mihály gróf mint főkegyúr szünteti meg I. Ferenc Józsefnek mint főkegyúrnak 1916-ban kelt elhatározását s ez alapon menti fel a régi ellenőrző-bizottságot. Ugyancsak a főkegyúri jogra való hivatkozással végzi a köztársasági elnök az új kinevezéseket. Azt is közölte a miniszter Ugron Gáborral, hogy a bizottságban helyet foglal a papitanács elnöke és a Nemzeti Tanács három végrehajtóbizottsági tagja is.

Ugron Gábor ezt tudomásul vette és kijelentette, hogy a kinevezést elfogadja. Ugron Gábornak ezt a nyilatkozatát a vallásügyi minisztériumban azonnal aktába foglalták. Az ekként megalakult bizottság 1919. március 19-én Ugron Gábor elnöklete alatt tartotta alakuló ülését. Ugron elnöki megnyitójában mindenekelőtt megállapította, hogy a régi bizottság feloszlata s az új bizottságnak kinevezése és hivatalba helyezése nemcsak a korszerű követelményeknek felel meg, hanem alkotmányosság és szabályszerűség tekintetében sem eshet kifogás alá Károlyi Mihály grófnak mint a köztársaság elnökének eme elhatározása. Végül fogadalmat tett, hogy a bizottság a maga munkájával hathatósan fogja szolgálni azokat a célokat, melyek az új Magyarország politikai vezéreit irányítják. (Világ, 1925. február 25-i szám.)

Midőn e sorokat írom, Ugron Gábor a magyar legitimisták egyik kitűnősége és szervezeteiknek egyik kiváló vezetője.

**ZILAHY KISS JENŐ, BUDAPEST SZÉKESFŐVÁROS
NY. ALPOLGÁRMESTERE.**

Milotay István v. nemzetgyűlési képviselő, a «Magyarság» című legitimista napilap főszerkesztője, 1918-ban «Új Nemzedék» címen egy igen magas színvonalú politikai és közgazdasági hetilapot szerkesztett. E lap 1918. november 9-i 39-40. számából szószerint közlöm az alábbi cikket:

«A mi ellenforradalmunk.»

«Azzal a mozgalommal kapcsolatban, melyet az Új Nemzedék még a múlt hónap közepén abból a célból indított meg, hogy a Magyar Társaság útján az egész értelmiséget szervezkedésre és a demokratikus politikai és gazdasági átalakulás előkészítésére rázza fel, a legvadabb híresztelések terjedtek el rólunk mint ellenforradalmárokról. Jellemzéséül annak, milyen gondolkörben mozgott ez az akció s milyen célokat tűzött volna maga elé, közöljük itt az alábbi levelet, melyet mozgalmunk ötletéből kaptunk éppen egy héttel a forradalom kitörése előtt, mikor a Nemzeti Tanács még meg se alakult, s amikor az a program, melyet ez a levél magában foglalt, még talán a forradalom beavatottjai előtt is utópia-számba ment. Ha nem is értünk és nem értettünk egyet a levél minden pontjával, akciónk demokratikus jellegének igazolására talán így utólag is eleget mond. Íme a levél:

Budapest, 1918. október 23.

Kedves Barátom!

Szívvel-lélekkel csatlakozom az Új Nemzedéknek a Magyar Társaságban megindítandó mozgalomához. Nem tudom, mily irányban foglaltatok állást. Szerény nézetem szerint szükséges, hogy a Magyar Társaság foglaljon határozott állást – s hogy állásfoglalását minden rendelkezésre álló eszközzel hozza is nyilvánosságra a következőkben: *A)* Az önálló Ausztriától minden vonatkozásban független magyar állam kimondása, *B)* Magyar Nemzeti Tanács alakítandó, mely tanácsban minden létező, vagy az idők hatása alatt most keletkezendő politikai pártok delegáltjai vesznek részt két-két taggal, akiket a politikai pártok a tanácsba kiküldenek. E Magyar Nemzeti Tanács egyesíti magában a legfőbb hatalmat, mely mellett a minisztériumok mint végrehajtó szervek működnek. *C)* A béke azonnal megkötendő, azon az alapon, mint ahogy a legyőzött a győzővel békét köthet. *D)* A német-török szövetség azonnal felmondandó. *E)* A külföldön levő magyar katonaság minden Magyarországot (a quota arányában megillető) hadiszerral és anyaggal együtt hazahozandó a belső rend fenntartása végett. *F)* Kimondandó a nemzetiségi kérdés megszünte. A Magyarország mai területén élő idegenajkúakkal haladéktalanul tárgyalást kezdjen, illetve megállapodást létesítsen a Magyar Nemzeti Tanács, ha lehet, az oda delegált tanácsstagok útján, ha nem lehet, akkor a külön e célra kölcsönösen a Magyarországon élő nemzetek és a Magyar Nemzeti Tanács kijelölt megbízottak útján a Magyarországhoz tartozandók kérdésében. *G)* A rangok, címek, kitüntetések, kiváltságok a főrendiházzal együtt azonnal megszüntetendők. *H)* A papi vagyonok, s az egyházaknak nem közcélú vagyoni azonnal megszüntetendők, illetve állami tulajdonnak mondandók ki, felekezetekre való tekintet nélkül. A papság fizetéséről, ha lehet, gondoskodják az állam, ha ez nem lehetséges, akkor a felekezetek tartásuk el papjaikat. *I)* Kimondandó az általános, egyenlő, községenként!, a nőkre is kiterjesztett titkos választójog. Az országgyűlés alsó- és felsőházból állana, egyenlő számú, határozott időre választott tagokkal. A felsőházba csak 40-ik

életévüket betöltött egyének választhatók. *J)* A hitbizományok s 500 holdon felüli egyéni birtokok a magyar állam tulajdonába mennek át, minden kárpótlás nélkül, illetve a hitbizományosok részére 500 hold meghagyandó. *K)* A magyar állam tulajdonába került földek parcellázandók. Elsősorban a hadirokkantak, másodsorban a jelentkező vevők között, akik azonban csakis magyar állampolgárok s csakis gazdálkodással foglalkozni kívánó egyének lehetnek. *L)* A, magyar kir. postatakarékpénztár magyar állambanknak mondandó ki, s úgy az Osztrák-Magyar Bank magyarországi intézeteinek, mint a magán pénzüzeteknél (a safe deposit-okban elhelyezett magánkézben levők is) levő arany és ezüst készlet (rudakban, pénzben vagy bármi formában legyenek azok), valamint az ékszerészeknél levő arany és ezüst ékszerek haladék nélkül beszállítandók őrizet végett a magyar állambankba. *M)* A hitel államosítandó, illetve a magánfeleknek való hitelezés az állam feladata leendő, s magánkézben, amennyiben e tekintetben is a magyar állam beavatkozni nem óhajt, csupán az ipari és kereskedelmi tevékenység, valamint a meghatározandó banktevékenység maradhat. *N)* Arany-, ezüst-, réz-, vas-, só-, petróleum-, kőszén- és földgáz-bányászat magánosok által nem űzhetők. Az ily célú magánvállalkozások megszüntetendők az alap- és tartaléktőkék visszafizetése alapján. (Ez legyen a megváltás, s kártalanítás összege, s elmaradó haszon címén nem térítendő meg semmi sem. A berendezésért, készletért stb. másnemű kártérítési igények honorálása nélkül.) *O)* Vasút, hajózás, légi jármű-intézmények mint közlekedési és iparszerű szállítási intézmények magyar állami intézményeknek minősítendők, illetve a magánkézben levő ilyen művű vállalatok megváltandók az *N)* pontban körvonalazott irányelvek szerint. *P)* Az összes közhivatalok, a városok közigazgatása is állami hivataloknak minősítendők s ezzel kapcsolatban a közvagyonok és üzemek is mind a magyar állam tulajdonába mennek át. Az innen származó ingatlanok a *K)* pont alatt körvonalazott elvek szerint kezelendők. *Q)* A közhivatalnoki fizetések rendezendők oly módon, hogy a közhivatalnokok gondnélküli megélhetése biztosítva legyen. *R)* Az oktatás kizárólag állami feladat, ebből kifolyólag az oktatás céljait szolgáló felekezeti

és más közalapok mind a magyar állam tulajdonába mennek át. Az idegenajkú honpolgáraink oktatási intézményei[^]nek szabályozását a velük lefolytatandó megegyezés alapján kell rendezni.

Ezek volnának azok a javaslatok, amiket proponálandónak tartok a Magyar Társaságnál állásfoglalás végett.

Nem tudom, mennyiben helyeslitek ezeket a proposíciókat, de azt eleve kijelentem, hogy tekintet nélkül fent előadott javaslataimra, csatlakozom mindahhoz, amit ti hoztok javaslatba. Csatlakozom látatlanba is azért, mert régi irántadi őszinte szeretetem és barátságom alatt bőséges alkalmam volt gondolkozásmódot megismerni, ez alapon eleve is megnyugodni abban, amit a te agyad, lángoló hazaszereteted és demokratikus érzésed kigondol szerencsétlen hazánk állapotának rendbehozatala érdekében.

Remélem, hogy akciód sikerrel fog járni s rá fogod bírni, a Magyar Társaságot a cselekvésre.

Szeretettel ölel igaz tisztelő régi barátod

Z. Kiss Jenő.»

Íme ezeket az elveket hangoztatta 1918. október havában Zilahy Kiss Jenő, melyeket Milotay István v. nemzetgyűlési képviselő, a keresztény-kurzus és szélső-legitimizmus egyik vezetője oly fontosaknak tartott, hogy saját radikális felfogásának igazolására ezt a programot saját lapjában egy általános elvi fenntartással bár, de közzétenni jónak látta. Z. Kiss Jenő Milotay által nagyjában magáévá tett és nyilvánossá tételével propagált programja oly szélsőséges, hogy azt - talán felesleges is külön hangsúlyoznom - soha magamévá tenni nem tudnám. De az októberista kormány reputációja érdekében kötelességem kijelenteni azt is, hogy miniszterségem tartama alatt sem a miniszterek, sem a Nemzeti Tanács körében ilyen messzemenő és szélsőséges radikális, sok tekintetben bolsevista-ízű programot soha nem fessegettek. Én, igaz, december elején otthagytam a miniszteri széket, mert felfogásom szerint minisztertársaim egy része, különösen pedig a Jászi-féle

radikálisok és a baloldali szocialisták egyes követeléseit túlzásaik miatt magamévá tenni, nevemmel fedezni nem voltam hajlandó, de, ismétlem és megállapítom, hogy az Új Nemzedékben megjelent program a baloldali radikalizmus követeléseivel egybe-hasonlítva sokszorosán szélsőségesebb. Elképzelhető különben, hogy amidőn oly mély konzervatív felfogást valló férfiak, minő a keresztény politika megnevezett kitűnőségei, az összeomlás okozta hangulatban ennyire eltévelyedtek, milyen milieu-ben kellett nekem a miniszteri székben működnöm és küzdenem.

SZEMELVÉNYEK A KÁROLYI-PÁRT NÉVSORÁBÓL.

Nyolc év óta hallom és olvasom, hogy a Károly király által kinevezett Károlyi-kormány az országban semmi adhérenciával nem bírt, s hogy mindössze egy kisdud csoport, amelyet nem egyszer «csőcselék» névvel is tituláltak, támogatta azt a kormányt, amelynek én is tagja voltam, önmagam és a velem együtt küzdők iránti kötelességem ennek az állításnak valódiságát tagadásba venni. Minthogy azonban a tagadás egymaga nem dönti meg az ellenkező állítást, kénytelen vagyok bizonyítékokkal szolgálni annak igazolására, hogy társadalmilag és politikailag igen előkelő személyek és testületek támogatták az októberi kormányt. Kimutattam már, hogy kormányra lépésünk után nem maradt Magyarországon egyetlen hazafias és nemzeti alapon álló párt sem, amely velünk szembehelyezkedett volna. A mi kormányunkkal szemben ellenzékben egyedül és kizárólag a legszélsőbb baloldali szociáldemokraták és a kommunisták állottak. Ez tény, amelyet megcáfolni nem lehet, aminthogy való igaz az is, hogy mindazok a régi pártok, amelyek szervezeteiket még fenntartották, kormányunkat politikailag addig, amíg én tagja voltam annak, lelkesen támogatták. Igazoltam már nevek felsorakoztatásával azt, hogy ezek a pártok politikánkkal való teljes egyetértésüket azzal mutatták ki, hogy bizalmi embereik a főispán-kormánybiztosi kinevezéseket a Károlyi-kormánytól készséggel elfogadták. Utaltam már arra is, hogy főispán-kormánybiztosi karunk számos kitűnősége utóbb a keresztény politika különböző pártjainak és kormányainak kebelében tekintélyes pozíciókat töltöttek be. A Nemzeti Tanácssal kapcsolatosan a példák egész sorozatával illusztrálom, hogy a régi vezető magyar társadalom legkiválóbbjai – kö-

zöttük a legkonzervatívabbak is – a legkisebb kényszer nélkül, ünnepelesen csatlakoztak hozzánk s a Nemzeti Tanács előtt letették azt a fogadalmat, amely minden hazafira csak dicsőség.

A kép teljessége végett kénytelen vagyok az előadottakat még két névsorral kiegészíteni, amelyek ugyancsak azt bizonyítják, hogy mai közéleti kitűnőségeink közül igen sokan támogatták az első októbri kormányt, vagyis azt, amelynek belügyminisztere én, vallás- és közoktatásügyi minisztere Lovászy Márton, hadügyminisztere pedig Bartha Albert voltunk. Egy második névsor pedig azt az érdekes és az akkori viszonyokat jellemző jelenséget tünteti fel, hogy amikor a függetlenségi és 48-as párt 1919. január 25-én tartott közgyűlésen kettészakadt, számos, mai közéleti kitűnőségünk elhagyott bennünket, a Lovászy elnöklete alatt együttmaradt mérsékeltbb irányt követőket, és csatlakozott Károlyi Mihály grófnak akkor már szerintem túlzottan radikális pártjához.

A függetlenségi és 48-as pártnak 1918. november, december havában a hivatalos tagsági könyv adatai szerint összesen 1773 képviselő és kültagja volt. Az 1919. évi január hó 25-i közgyűlés többsége magáévá tette Lovászy álláspontját és ennek demonstrálásául leszavazta a közgyűlésen a Hock János által beadott határozati javaslatot. Lovászy mellett 1362 tag maradt meg, 411 pedig Károlyi Mihály és Hock János vezetése alatt kilépett és megalakította a radikális Károlyi-féle új függetlenségi pártot.

Ennyit a két névsor megvilágítására.

A függetlenségi és 48-as pártnak 1918. november, december hónapjaiban volt tagjai közül kiemelem a következőket:

P. Ábrahám Ernő, hírlapíró.

Almássy Pál gróf.

Ángyán Béla dr., ügyvéd, jelenleg egységespárti képviselő, igazságügyi államtitkár, a miniszterelnökség sajtófőnöke.

Beck Lajos, országgyűlési képviselő.

Bársony Elemér, gyógyszerész, az aradi kormány népjóléti minisztere.

Benedek János, előbb demokrata-párti képviselő.

Bornemissza Lipót báró, volt főispán.

Berend Miklós dr. orvos, a bolsevisia-uralom alatt vértanúságot halt.

Balázs György báró, nyug. tábornagyszereplő.

Beckói Bíró Henrik, magánzó, később a fővárosi Ripkapárfc és egységspárt kitűnősége, kormányfőtanácsos.

Benkő Gábor, százados, v. nemzetgyűlési képviselő.

Bittner János, nagyiparos, kormányfőtanácsos.

Bogya János dr., konzul, v. nemzetgyűlési képviselő.

Bánffy Zoltán báró, követségi titkár.

Battenberg Lajos, pt. főigazgató.

Colloredo Frigyes gróf, követségi tanácsos.

Dréhr Imre dr., akkor banktitkár, jelenleg országgyűlési képviselő és politikai államtitkár a népjóléti minisztériumban.

Darányi Ferenc dr., v. orsz. képvis., a Budapest VIII. ker. kath. hitközség elnöke.

Dániel Tibor báró, földbirtokos, v. főispán.

Darányi Kálmán, v. kormánybiztos-főispán.

Eckhardt Vilmos, v. orsz. képvis.

Eitner Zsigmond, v. orsz. képvis.

Fabritius Endre, O. M. G. E. titkár, gazdasági főtanácsos.

Festetich Sándor gróf, v. hadügyminiszter, most a felsőház tagja,

Földes Béla dr., egy. tanár, v. miniszter, v. orsz. képvis., val. belső titkos tanácsos.

Friedrich István, Linder Béla, Bartha Albert, Festetich Sándor gróf és Böhm Vilmos hadügyminiszterek mellett államtitkár, később a keresztény-kurzus-politika megalapítója és első miniszterelnöke.

Fangler Béla, akkor árvaszéki ülnök, később keresztény párti nemz. képviselő.

Fráter Lóránd, v. orsz. képvis., zeneszerző, író és költő.

Fülöp Béla, v. képvis., az aradi kormány minisztere.

Gaal Endre, gyógyszerész, kisközgazda párti v. nemzetgyűlési, most egys. párti orsz. képvis.

Hoór Tempis Móric dr., egy. m. tanár.

Hegedűs Gyula, színművész, kormányfőtanácsos.

Józan Miklós, unitárius püspök.

- Jatzkó Pál dr., v. képvis.
- Jankovich Marcell dr., v. képvis.
- Kailinger Mihály, a főv. vízművek igazgatója.
- Kun Béla, orsz. képvis., v. államtitkár.
- Király Aladár, nyug. főispán-kormánybiztos.
- Kéthly Endre báró, ügyvéd.
- Létay Ernő, v. orsz. és v. nemz. képviselő.
- Lutzenbacher Pál, nagybirtokos.
- Maczky Emil, v. orsz. képvis.
- Maday Gyula, ref. főgimn. tanár, v. nemz. képvis.
- Morvay Győző dr., tankerületi főigazgató.
- Borbély Maczky Emil, huszárszázados, orsz. képvis.
- Kutkafalvy Miklós dr., ügyvéd, főispán-kormánybiztos,
később keresztény-párti nemz. képvis. és államtitkár.
- Neményi Imre, ny. államtitkár.
- Nemes Bertalan dr., v. orsz. képvis., utóbb egys. párti nemz.
képviseelő.
- Oberschall Pál, udv. tanácsos, jogakadémiai tanár.
- Platthy György, v. függetlenségi párti képvis., utóbb ke-
resztény-párti nemz., most egys. párti orsz. képvis.
- Pethes László, kormánybiztos, utóbb kisgazda-párti nemz.
képviseelő.
- Pejachevich Albertné grófnő.
- Preszly Elemér, v. orsz. képvis., több év óta Pest vármegye
egys. párti főispánja.
- Pröhle Vilmos dr., egyetemi tanár Debrecenben, v. keresz-
tény-párti nemz. képvis.
- Ripka Ferenc dr., szék. főv. gázgyári igazgató, jelenleg
Budapest szék. főv. főpolgármestere.
- Sármezey Endre, vezérigazgató, 1918. november *végén*
kilépett.
- Sebes Dénes. nyug. államtitkár, v. orsz. képvis.
- Sümegei Vilmos, v. képvis., szék. főv. bizottsági tag.
- Ifj. Somssich Andor, földbirtokos.
- Szakács Andor, szerkesztő, v. nemz. kisgazda-párti
képviseelő.
- Székely Aladár dr., v. demokrata-párti képvis.

Székely Ferenc dr., v. igazságügyminiszter, val. bel. titkos tanácsos.

Szigeti János, v. keresztény-párti nemz. képv., most orsz. képviselő.

F. Szabó Géza, Komárom polgármestere, a Berinkei-kormány alatt Komárom főispán-kormánybiztosa, utóbb keresztény-párti nemz. képv., jelenleg egys. párti orsz. képv.

Sziklay Ottó, v. orsz. képv.

Szabolcska Mihály, ref. lelkész, Temesvár.

Steuer György dr., nyug. főispán, a kurzus-kormányzat alatt államtitkár.

Stenzel János dr., ügyvéd, a bolsevista rémuralom alatt vértanúhalált halt.

Timon Ákos dr., egyetemi tanár, v. orsz. képv.

Ugron András, v. kormánybiztos.

Weber János, v. orsz. képv., most felsőházi tag.

Vay Miklós báró, földbirtokos.

Vay Gábor gróf, nagybirtokos.

Vákár P. Arthur, kormányfőtanácsos.

Zlinszky István, v. függetlenségi, most egys. párti képviselő

Az 1919. január 25-ike után újonnan megalakult radikális Károlyi-párt tagjai sorába léptek át:

Beck Lajos, orsz. képv.

Collerado Frigyes gróf, követségi tan.

Botzenhardt János dr., v. képv.

Dréhr Imre, orsz. képv., államtitkár.

Becsey Antal, orsz. képv.

Festetich Sándor gróf, v. hadügyminiszter.

Bernát Béla, v. képv.

Kutkafalvy Miklós, kormánybizt, később nemz. képv., államtitkár.

Kailinger Mihály, főv. vízmű-igazgató.

Kun Béla, orsz. képv., kormánybizt. államtitkár.

Bornemissza Lipót báró, nyug. főispán.

Király Aladár, nyug. főispán.

K. Petlics László, v. kormánybizt., utóbb nemz. képvis.

Ripka Ferenc dr., gázgyári ig., újabban Budapest főpolgármestere.

Lányi Mór, v. orsz. képvis., bankigazgató.

F. Szabó Géza, v. főispán-kormánybiztos, utóbb keresztény-párti nemz. képvis., most egys. párti orsz. képvis.

Petrovics György dr., v. kormánybiztos, Makó.

Raffay Sándor, ág. ev. püspök, a belvárosi radikális Károlyi-párt alelnöke.

A felsorolt névsorral, úgy vélem, beigazoltam, hogy a Károlyi-kormányokat közéletünknek legkiválóbbjai támogatták, akik között a nemzeti ügy több vértanúja, továbbá a mai politikai rendszernek számos előkelősége szerepel.

KOMMUNISTA SZAKSZERVEZETI TAGOK.

Nézetem szerint minden hazafiasan gondolkodó magyar honpolgár helyesen cselekedett, ha igyekezett a kommunizmus alatt megtartani azt a helyet, amelyet annak kitörése előtt elfoglalt, és ha ennek érdekében bizonyos senkire sérelmet nem involváló koncessziókat tett az akkori tényleges hatalomnak, így pl. helyeselt, hogy a legtöbb alkalmazott megmaradt hivatalában mindaddig, amíg a bolsevista hatalmasok őket állásaikban megtűrték és amíg őket kriminális jellegű tevékenységre nem akarták kényszeríteni. Ez esetben természetesen meg kellett tagadniuk a rendelet végrehajtását, nehogy maguk is súlyos bűnbe essenek. Helyesen jártak el tehát mindazok a tisztviselők, akik megmaradtak állásaikban, és helyesen jártak el azok a föld-, gyár- és egyéb tulajdonosok, akik a bolsevista uralom által elkobzott birtokaik, gyártelepeik stb. vezetésére mint termelőbiztosok hivatalt vállaltak a kommün alatt és ennek folytán beiratkoztak az illető bolsevista-kommunista szakszervezetbe.

Egy azonban egészen bizonyos: hogy aki ezt a felfogást helyesli, sőt aki e felfogásnak megfelelően járt el a kommunizmus idején, nincsen jogosítva bírálatot mondani mások felett, legkevésbé pedig olyanok felett, mint szerény magam is, aki kénytelen voltam a kommunista uralom kitörésekor elmenekülni. Ugyanis figyelmeztetést kaptam, hogy amennyiben Magyarországon maradnék, engem, de valószínűleg családomat is felkoncolnának, s így kénytelen voltam átmenekülni Ausztriába és később vőmhöz és leányomhoz a Cseh-szlovák köztársaság területére.

Ebből a szempontból kiindulva kénytelen vagyok közzétenni egy névsort, amely azt igazolja, hogy ama társadalmi osztály, amely merészelt az én politikai működésem felett becsületemet súlyosan sértő, igaztalan bírálatot mondani, tagjai közül kik voltak azok, akik a kommunista uralom idején mint kommunista termelőbiztosok és kommunista szakszervezeti tagok szerepeltek.

Nagyatádi Szabó István, a kurzus-kormányzat kitűnősége és állandóan minisztere, Friedrich István kormánya idején az ellene intézett támadások kivédése érdekében «Politikai rágalmak és. cáfolatok» címen az «Országos Kisgazda- és Földművespárt» kiadásában egy füzetet adott ki. E füzet 5., 6. és 7-ik oldalain «Ki volt bolseviki?» címen közöl egy névsort, melyben felsorolja a történelmi osztály ama tagjait akik a bolseviki szakszervezetbe beléptek.

E névsorból idézem a következő neveket, hozzáfűzve az illető előkelőségek bolseviki szakszervezeti tagszámát is, amely alatt a szakszervezeti tagkönyvben lajstromozva lettek.

	Szakszervezeti szám
Báró Ambrózy Gyula ...:	3.592
Gróf Apponyi Géza	4.395
Gróf Apponyi Rezső.....	4.396
Bohus Ambrus kamarás.....	3.970
Gróf Cziráky György	- 4.635
Gróf Cziráky László	2.837
Gróf Dessewffy Aladár	4.824
Gróf Degenfeld Pál.....:	3.217
Gróf Degenfeld Miklós	618
Gróf Draskovics Ferenc	4.762
Gróf Edelsheim-Gyulay Lipót	1.324
Gróf Festetics Sándor	2.335
Gróf Festetics Vilmos	4.769
Báró Harkányi Andor	3.423
Jeszenszky Pál, cs. és kir. kamarás	1-077
Gróf Károlyi Gyula	3.850

	Szakszervezeti szám
Gróf Keglevics György	4.147
Báró Prónay R. György	855
Báró Podmaniczky Attila	1.112
Rubinek Gyula, volt kurzus kereskedelmi és földművelésügyi miniszter	955
Gróf Somssich Gyula.....	2.205
Gróf Szapáry György	1.521
Gróf Széchenyi Viktor, nemzetgyűlési képviselő	1.283
Gróf Teleki György	1.520
Gróf Zichy János	2.514

Nehogy azonban bárki is azzal vádolhasson, hogy a kommunista termelőbiztos szakszervezeti tagok névsorában egyoldalúlag jártam el felemlítem, hogy a haute finance köreiből is azonos eljárást követek, mint az arisztokrata körökben. Így pl. ugyanabban a névsorban, amelyet nagyatádi Szabó István közzétett, találok az alábbiakat is:

Báró Biedermann László	4.859
Báró Kuffler Dezső.....	4.768
Báró Schossberger Lajos	2.619
Báró Schossberger Rezső	2.835
Reichenbach Béla.....	577

NEMZETI TANÁCSOK.

MAGYAR NEMZETI TANÁCS.

Az Osztrák-magyar kettős Monarchia nagy tragédiájának utolsó fejezete, vagyis az 1918. évi összeomlás egybeesik a Nemzeti Tanácsok működésének idejével. Szeptember és október hónapokban már mindenfelé megalakultak a Nemzeti Tanácsok, amelyek Károly királynak, mint osztrák császárnak, október 16-án kiadott manifesztuma és az ennek kapcsán a hadsereghez és a haditengerészethez intézett politikai tartalmú hadparancsai nyilvánossá válása után gombamódra szaporodtak és napról-napra mind nagyobb hatalomhoz jutottak. Október második felében már Ausztriában, Csehországban, Galíciában, nemkülönben a Magyar Szent Korona területéhez tartozó tót Felvidéken, valamint Fiúmében és a horvát-szlavon-dalmát vidékeken a tényleges hatalom már többé-kevésbé a Nemzeti Tanácsok kezeibe került. Az osztrák-magyar kettős monarchia területén legutoljára Magyarországon alakult meg a Nemzeti Tanács. Mielőtt ennek megalakulását és működését ismertetném, kénytelen vagyok a történelmi igazság kedvéért hangsúlyozni, hogy a császári manifesztum kiadásának tervéről a Wekerle-kormány tudomással bírt. Windischgrätz Lajos herceg, a kormány egyik tagja könyvében el is dicsekszik azzal, hogy sikerült neki a manifesztum kiadását huzamosabb ideig megakadályozni. Minden államférfiúnak tisztában kellett azzal lennie hogy egy odavetett, közjogilag bármily helyes mellékmondat nem lesz képes a magyar határokon feltartóztatni azt a bomlasztó hatást, melyet a manifesztum a Habsburgok népeinél természetesen kiváltott. Ebben az időben minden forrongott az egész kettős monarchiában és a frontokon. A nemzetiségi törekvések mindenütt lángra kaptak, a

bolsevista agitáció, a német vezérkarnak ez az örületes hadieszköze ugyancsak munkában állt, hogy mindent a fejetejére állítson. Annak a magyar kormánynak, amely nem akadályozta meg a manifesztum kibocsátását, egy percig sem volt szabad állásában megmaradnia, mert a manifesztummal kapcsolatos hadparancsok kiadása egyenesen a magyar kormány alkotmányos felelősségét terhelték". Hihetetlenül végzetes gondolat volt, abban a pillanatban, amikor úgylis recsegett-ropogott a kettős monarchia rozoga hajója, császári szóval egyenesen felhívni a népeket, hogy fordítsák fel az egész közjogi struktúrát, váljanak széjjel, hogy majd később talán megint egyesüljenek. És ebbe belevonták még a tűzben álló katonaságot is!

Igen természetes, hogy kormányunk teljes tétlensége mellett és az elmondott császári felszólítás elhangzása után nálunk, Magyarországon is teljesen megszűnt a bizalom a kormány iránt. Hiszen mindnyájan láttuk, hogy amikor a teljes felbomlás rohamlépésekkel közeledett, a Wekerle-kormány miniszteri tárcák körüli intrikákkal és Mitteleuropas álmodozásokkal töltötte idejét. A magyar nép egyetlen olyan kormányzati ténykedést nem látott, amely hivatva lett volna a veszély végső óráiban a süllyedő hajót megmenteni. Mert utóvégre azok az intrikák, melyek a sorsdöntő napokban a körül forogtak, hogy Wekerle, Windischgrätz herceg, avagy Sztérényi báró legyen-e Magyarország miniszterelnöke, annál kevésbé bírtak programmatikus jelentőséggel, mert hiszen a Wekerle-kormány és támogatói mindenben egyek voltak.

Ebben a rettentő tétlenségben, melynek nyomasztó voltát súlyosbította a cenzúra által okozott teljes tájékozatlanság, elég volt egy szikra, hogy a túlfűtött közhangulatot kirobbantsa, Október 23-én két ilyen szikra is érte a nyitott puskaporos hordót és robbantotta fel a politikai helyzetet. Az egyik hírül adta, hogy ugyanakkor, amikor a képviselőházban nagyhangon ígérték a perszonál-uniót, a régi rend még csak annyira sem tudott az új helyzethez simulni, hogy elhagyták volna a király üdvözlésénél a Gotterhaltét. A perszonál-unió beígérését követő órákban Debrecenben a királyt az osztrák himnusszal fogadják. Ez már több volt, mint amennyit a magyar képviselő-

ház és méginkább a magyar nagyközönség pártkülönbség nélkül nyugodtan eltérni képes lett volna. De még ez sem volt elég. Mert ugyanekkor a Wekerle-Tisza-uralom eme végső idejében érkezett a távirat Fiuméből, hogy horvát csapatok megtámadták Fiumét, legyűrték a magyar államrendőrséget és az ott tartózkodott csekély számú magyar katonaságot és jugoszláv impérium alá helyezték a magyar tengeri kikötőt. Ez a két esemény robbantotta ki azt az általános elkeseredést, amelyet már sem Szász Károly megrovó elnöki kijelentése, sem pedig Wekerlének – Isten a megmondhatója – hányadik lemondása többé lecsillapítani nem tudtak. Sok vihart láttam több évtizedes képviselői működésem alatt, de az az elkeseredés, megdöbbenés és rémület, amely a képviselőházat és utána az egész nemzetet akkor elfogta, semmiféle előző izgalomhoz nem volt hasonlítható. Erezte, látta, tudta mindenki, hogy itt a vég kezdete és az ország élén egy teljesen tehetetlen kormány áll, amely már nem tud segíteni, mert minden kedvező alkalmat, sajnos, régen elmulasztott.

A képviselőház szünete alatt az ellenzéki képviselők átsiettek a társalgóba és ott leírhatatlan izgalmak közepette keresték a kibontakozás útjait. Ekkor Meskó Zoltán mérsékelt, inkább konzervatív hajlamú függetlenségi párti képviselő indítványozta azt, hogy vegye az összes ellenzék kezébe az ország ügyeinek intézését, a mentési-akciót. Indítványa szerint ne csak a képviselőház ellenzéki pártjai, hanem magunkat a Házban nem képviselt szociáldemokratákkal és polgári radikálisokkal kiegészítve, szervezzük meg az ellenzéki egységet, vagyis alakítsuk meg a Magyar Nemzeti Tanácsot. Nekem az volt a tervem, hogy az első koalíciós kormány előtti szervezetet, vagyis a «Szövetkezett ellenzéki pártok vezérlő bizottság»-át alakítsuk meg és ez vegye a kibontakozást a kezébe. Ugyanaznap este Károlyi Mihály grófnál a függetlenségi és 48-as párt részéről Hock János, Lovászy Márton és én, a szociáldemokrata pártból KunfrvZsigmond, a polgári radikálisok képviselőjében Jászi Oszkár, Szende Pál, Purjesz Lajos és Eác Gyula és ezeken kívül Fényes László képviselő, Harrer Ferenc budapesti alpolgármester és Nagy Ferenc a közéleti

minisztérium államtitkára jöttünk össze. Ez értekezleten Károlyi azt ajánlotta, hogy szorgalmazzuk egy olyan kormány alakítását, melyben a jelenvolt három párton kívül Andrássy Gyula mint külügyminiszter és kívülről még néhány mérsékeltebb ellenzéki vállalna tárcát. Első helyen Pallavicini György örgróft, Mezőssy Bélát, Székely Ferencet és Ugron Gábort ajánlotta. Komoly tárgyi okokból valamennyien Andrássy Gyula gróf külügyminisztersége ellen foglaltunk állást, mert túlságosan exponált háborús- és németpárti álláspontot képviselt a világháború során. Más mérsékelt 48-as és 67-es politikus kinevezését ekkor még, dacára a nagy elkeseredésnek, hajlandók voltunk vállalni. Folytatólag ezen értekezleten Meskó Zoltán javaslatát tárgyaltuk, hogy ugyanis szervezzünk-e Nemzeti Tanácsot? Tárgyalás közben valaki kiejtette a «forradalom» szót. Mire én a legerélyesebben tiltakoztam a forradalomnak még csak gondolata ellen is és örömmel szögezhetem le, hogy dacára az óriási izgalomnak és elkeseredésnek, a jelenvoltak javaslatomra egyhangúlag elhatározták, hogy a tervezett új szervezetből minden forradalmi velleítés kizáratik. Ugyancsak egyhangúlag állapodtunk meg abban, hogy aznap a túlfűtött hangulatban még nem döntünk, de már előre is meg egyeztünk, hogy az alakítandó szervezet legfőbb feladata lesz közreműködni a békés és alkotmányos kibontakozásban és , egyúttal közreműködni abban is, hogy a közelgő nagy átmenet la háborúból a békére minél simábban és nyugodtabban folyjék jle. Állásponunkt tehát határozottan forradalom-ellenes volt. Károlyi, amint említettem, az értekezletre Andrássy Gyulától jövet azzal az indítvánnyal lépett elénk, hogy fogadjuk el Andrássyt alakítandó kabinetünkben külügyminiszternek. És megtörtént, hogy mielőtt e kérdésben állást foglaltunk volna, Pallavicini György örgróf, – aki Károlyi magánlakásában várta tanácskozásunk eredményét – tudatta, hogy közben Andrássy Gyula gróf a fejünk felett elfogadta a közös külügyminiszteri kinevezést. A történetek után két nappal később, természetesen teljesen kikapcsolva Andrássy csoportját, megalkotottuk a függetlenségi és 48-as párt, a polgári radikálisok és szociáldemokraták szövetségét Magyar Nemzeti Tanács

néven. Reggelre már kiadtuk a Nemzeti Tanács programját tartalmazó manifesztumot.

Őszintén megvallom, mindnyájunkat meglepett az a hatás, melyet a Magyar Nemzeti Tanács megalakulásának és 12 pontba foglalt programjának közzététele a közhangulatban kiváltott. A nemzet nagyja és apraja a Nemzeti Tanácshoz tódult. Messiásként üdvözölték ezt a szervezetet, amelynek fizikai hatalma abszolúte nem volt, de annál nagyobb az erkölcsi tőkéje, amely úgyszólván a nemzet egészének bizalmából és csatlakozásából táplálkozott. Mindenki a Nemzeti Tanácstól várta a nagy kibontakozást, tőle várta vagyonának védelmét, a rend és nyugalom helyreállítását. Ha kutatom ennek az általános örömujjongásnak és megnyilvánuló bizalomnak okait, úgy ezeket elsősorban abban találom, hogy a nép zöme, az intelligenciát is ideértve, érezte, hogy egy nagy világfelfordulás kavardásába kerültünk, érezte, hogy hazánk egysége, nyugalma, jövő boldogulása forog kockán, és hogy egy új irányú, nagyszabású akcióra van szükség. De azt is tapasztalta a magyar nép, hogy a Wekerle-kormány híveivel együtt abszolúte nem áll a helyzet magaslatán. Az ellenszenv egy nemének érzelme fogta el a tömegeket, amikor azt tapasztalták, hogy ezekben a sorsdöntő, nagy időkben Wekerle, Windischgrätz, Sztérényi éppúgy, mint Andrassy, Rakovszky, a Zichyek és Vázsonyi sajnálatos módon félreismerve a közhangulatot, egész működésüket arra vélték összpontosíthatónak, hogy a Károlyi párt programját kisajátítsák, azt a programot, amelyet ők az egész háború alatt kárhoztatták a legerősebb vádakkal és gyanúsításokkal támadták és ugyanakkor félretolják a program alkotóit és védőit. Ezek a machinációk teljesen elvonták a bizalmat és szimpátiát a köpönyegforgatóktól és szinte automatikusan terelték a tömegeket a Károlyi-féle függetlenségi párt programján álló Magyar Nemzeti Tanácshoz. Egyszóval a magyar közvélemény megcsömörlött attól a látványtól, hogy ugyanazok, akiknek tévedései, vaksága, eltévesztett politikája összeomlásba juttatta az országot, akarják lejárt politikájukat a Nemzeti Tanács programjával megaranozni, csak hogy tovább is a hatalmon maradhassanak.

Amikor mindenki azt látta, hogy végünk van, hogy katonáink éheznek, muníciónk fogytán, frontjaink összeomlanak, itthon százezernyi szökött katona fenyegeti a köznyugalmat, amikor maga Tisza István gróf, a háborús politika magyar vezető államférfia kénytelen a nemzetnek tudomására hozni, hogy többé ne ámítsa magát, mert elveszítettük a háborút; akkor azt kellett látnia az országnak, hogy kormányférfiaink teljesen elveszítették a fejüket, nincs egy mentő gondolatuk, csak veszednek egymással, amint azt Windischgrätz herceg akkori miniszter emlékirataiban oly élénk színekkel ecseteli. Látta és érezte a nagyközönség, hogy szegény, ifjú, jó királyunkat határozott jóakarata dacára tanácsosai a képzelhető legszerencsétlenebb tanácsokkal vezetik félre. Így történt azután, hogy mindenki a régiek iránti bizalmát veszítve az egyetlen mentsé-^vráat a Magyar Nemzeti Tanácsban látta.

Szinte csodákat vártak tőle. Így például abban a nagy felfordulásban, melyben a megvadult embertömegek elveszítették a törvénytisztelet és a tisztesség tudatát, mindenki egy kis nyomtatott céduláért könyörgött, amelyre az volt nyomtatva, hogy: «A Nemzeti Tanács védelme alatt.» Ezt kifüggesztették ajtaikra, kirakataikra, ablakaikra azzal a szinte megható bizalommal, hogy ennek a kis cédulának megvan az a hatalma, hogy megóvja testi épségüket, vagyonukat. És a legtöbb esetben nem is csalódtak!

A hatóságok tehetetlenül állottak az összeomlás napról-napra súlyosabb problémái előtt. És így a népszót a Nemzeti Tanács felé irányította a tömegeket. S ha nem is minden esetben, de nagyon gyakran egy jó szó, egy kis vigasztalás, egy jó tanács vagy helyes útbaigazítás mégis csak átsegítette az embereket kisebb-nagyobb bajokon. De nemcsak a tömegek fordultak a Nemzeti Tanácshoz: egy-két nappal hadiflottánknak a jugoszlávok részére történt átadása előtt a haditengerészet vezetőségének kezdeményezésére Wekerle Sándor miniszterelnök segítségért ugyanahhoz a Nemzeti Tanácshoz fordult, melyet hivatalosan elismerni vonakodott. Megjelent az Asztóriában Sényi Péter korvettkapitány, a dunai monitorok főparancsnoka, s velünk órák hosszat tárgyalt, hozott és vitt üzeneteket,

mert kormány és haditengerészeti vezetőség úgy látták a helyzetet, hogy a Nemzeti Tanács közbelépésével még meg lehetne menteni a fegyelmet tengerész-legénységünk körében. Ballá Aladár, akkori országgyűlési képviselő az én kérésre elfogadta a Nemzeti Tanács megbízatását, útnak is indult Póla felé, de oly ügyetlen módon kezelték, hogy útközben visszafordult, mert meggyőződött, hogy a helyzet félreismerése folytán nem engedik oly működést kifejtetni, amellyel eredményeket érhetett volna el.

Érdekes lenne a Nemzeti Tanács működését részletesen leírni. De talán még ennél is tanulságosabb lenne, ha megírhatnánk annak a számtalan vidéki Nemzeti Tanácsnak történetét, amelyek mind a budapesti Nemzeti Tanács megalakulása nyomán léptek életbe, és valamennyien önként annak fennhatósága alá helyezkedtek. Ezek valamennyien néha igen különös eszközökkel és több-kevesebb eredménnyel odairányították munkálkodásukat, hogy a szétrebbent, hitelüket veszített hatóságok helyébe lépve, a rendet helyreállítsák és biztosítsák.

Tisztában vagyok azzal, hogy már egy évvel a nagy összeomlás előtt nagyban folyt nálunk a bolsevista agitáció, amely az összeomlás után moszkvai pénzzel bőségesen felszerelve, bizonyára még nagyobb mérvben dolgozott a bolsevizmus terjesztésén. Azt azonban a leghatározottabban állítom, hogy a Nemzeti Tanács távol állott a bolsevizmustól. Működése nyilvános volt, véleményeket, tanácsokat adott, legfőbb működése pedig az volt, hogy fogadta a csatlakozóknak végtelen sorát. Egyszóval more patrio, nagyban folyt ott a szónoklás, Hock János reggeltől estig csillogtatta ragyogó ékesszólását.

Meg vagyok győződve, hogy titokban működött valamely forradalmi szerv, ezt azonban ne keressék a Nemzeti Tanácsban, mert azt már összetétele is kizárja. Elképzelhető-e, hogyha a Nemzeti Tanács bolsevista agitáció fészke lett volna, akkor azok a hazafias érzelmű államférfiak, akik annak tagjai voltak, benne maradtak volna? Különben történelmi tény, hogy igen sok vidéki Nemzeti Tanácsban a legkonzervatívabb pártok, vagyis Tisza, Andrássy és a néppárt hívei vitték a vezérlő szerepet.

Az alábbiakban közlöm a tömeges csatlakozások közül a legfontosabbakat s ez a névsor egymagában is bizonyíték arra nézve, hogy a Nemzeti Tanács jót akart és hazafias, nemzetfenntartó működést fejtett ki, mert különben Magyarország vezető társadalmának színe-javát semmi körülmények között sem találnók a csatlakozók és üdvözlők végnélküli sorának élén.

Szász Károly, a képviselőház elnöke, csatlakozását Károlyi Mihály gróf miniszterelnöknek jelentette be és erről dr. Tóth Ferenc, a képviselőház elnöki tanácsosa tett a Nemzeti Tanácsnak jelentést.

József és József Ferenc főhercegek Károlyi gróf miniszterelnök és Kunfi Zsigmond tárcanélküli miniszter kíséretében jelentek meg és tették le az esküt.

A kir. udvartartás személyzete és az udvari hivatalok tisztviselői Szécsen Miklós gróf magyarországi udvarnagy, Szegedi Maszák Aladár udv. tan., Wolff Károly az udvarnagyi bíróság elnöke és Roth Antal várkapitány vezetése mellett megjelentek a Nemzeti Tanács előtt. Hock kérdésére, hogy le akarják-e tenni az esküt, Szécsen gróf kérdést intézett az eskü szövegére nézve, megkapván a felvilágosítást, valamennyien letették Hock János kezébe az esküt, a teremben lévő sokaság lelkes éljenzése mellett.

Csernoch János bíbornok hercegprímás november 2-án Persian Ádám, a kath. ügyek kormánybiztosával Esztergomban tudatta, hogy a Nemzeti Tanács akciójához csatlakozik és azt tettel is támogatni hajlandó. A bíboros hercegprímás ugyanazon nap főpásztori körlevelet intézett az alárendelt papsághoz, amelyből a következőket emelem ki:

«Tisztelendő Testvéreim! Magyarország visszanyerte teljes függetlenségét. Az önálló berendezkedés, a békekötés, a békére átmenet, a közélémezés és a közrend biztosítása nagy feladatok elé állítják a rövid politikai forradalom után *törvényesen megalakult* és a Nemzeti Tanáccsal egyetértőleg működő kormányt.»

Ezután remek szavakkal buzdítja papjait, hogy mozdítsák elő a kedélyek lecsillapítását, a békés megnyugvást, az összetartást és köteles engedelmességet, valamint a felekezetek közti békét, arra törekedvén, hogy vállvetett munkával a jövő Magyarországot megalapozni segítsenek. Ugyanakkor utasította papságát, hogy a helyenként megalakítandó Nemzeti Tanácsokban részt vegyenek.

Csatlakoztak ezután az összes püspökök és káptalanok, kik közül különösen kiemelendőknek tartom a következőket:

Sipeki Balázs Lajos rozsnói püspök az egész egyházmegye papságával egyetemben.

Fetser győri püspök és a győri székeskáptalan, akik egyúttal nagyobb pénzadománnyal járultak a Nemzeti Tanács költségeihez.

Dr. Fischer-Colbrie Ágost kassai megyés püspök a székeskáptalannal és központi papsággal együtt. A püspök a többek között ezeket mondta: «A mi álláspontunk diadalát látjuk eme napokban, talán végleg, talán világszerte, őszinte örömmel csatlakozunk tehát a Nemzeti Tanács munkájához nemcsak negatív, hanem pozitív is, részt kérve annak közjóra irányuló törekvéseiből, különösen saját hatáskörünkben, nevezetesen a beteglátogatásban, szegénygondozásban és gyermekvédelemben.»

Glattfelder Gyula, csanádi püspök körlevélben nyilatkozik, megállapítja, hogy a Nemzeti Tanács állami függetlenségünk legerősebb képviselőjévé küzdötte fel magát, diadalra juttatta programját, amelyhez az ország minden illetékes tényezője csatlakozót c.

Az «Alkotmány» szombathelyi jelentése szerint: a Vasvár-Szombathelyi székeskáptalan küldöttsége Tóth József püspöki helynök vezetésével megjelent a Nemzeti Tanácsnál és a megyés püspök (Mikes János gróf), a székeskáptalan és egyházmegyei papság nevében ünnepélyesen bejelentette mindnyájuk csatlakozását.

Majláth Gusztáv Károly gróf, erdélyi püspök levélben tudatta csatlakozását.

Széchenyi Miklós gróf nagyváradi latin szertartású megyés püspök az ottani Nemzeti Tanácsot értesítette csatlakozásáról.

Dr. Rott Nándor veszprémi püspök ugyancsak csatlakozott az ottani Nemzeti Tanácshoz és a független Magyarország megszületése alkalmából a székesegyházban hálaadó istentiszteletet adott és megszólaltatta a harangokat. Hannauer A. István, akkor veszprémi kanonok, most váci püspök, nagy beszédben méltatta az átalakulás jelentőségét.

Szmrecsányi Lajos egri érsek papságával együtt ünnepélyesen csatlakozott a Nemzeti Tanácshoz, erről dr. Vass Jánost, az egri Nemzeti Tanács elnökét személyesen értesítette és később, mikor Vass János a Berinkey-kormányban vallásügyi miniszterré neveztetett ki, őt a legnagyobb kitüntetésekkel fogadta.

Zichy Gyula gróf pécsi megyés püspök levelet intézett az ottani Nemzeti Tanácshoz és abban a többek közt ezt írja:

«Mint hogy a *törvényes hatalmat* a budapesti országos Nemzeti Tanács és a kebeléből alakult kormány átvette és ennek s zerve gyanánt a pécsi Nemzeti Tanács is megalakult, tisztelettel el bejelentem, hogy a pécsi, illetőleg a Pécs egyházmegyei r. kath. papság ugyanezt a törvényes hatalom birtokosának elismeri, és folyó évi november 2-án megtartott értekezlete alapján ahhoz a maga egészében csatlakozik, és a közjóra irányuló tevékenységében készségesen támogatja.»

Zichy gróf püspök ezenkívül körlevélben szólította fel egyházmegyéje papságát a Nemzeti Tanács támogatására.

A jászóvári premontrei kanonok-rend prépostja, dr. Takács Menyhért, ugyancsak bejelentette csatlakozását.

A magyarországi Református Egyház örömmel üdvözölte a Károlyi-kormányt, illetve a Nemzeti Tanács belső és külső békére való készségét.

A Magyar Tudományos Akadémia csatlakozását Berzeviczy Albert elnök és Beöthy Zsolt személyesen jelentették be, egyúttal a Kisfaludy-Társaság csatlakozását is bejelentve.

A Kath. írók és Hírlapírók Országos Pázmány Egyesülete dr. Mihályffy Ákos prépost alelnök és dr. Sziklai János főtít-kár aláírásával levélben jelentette be csatlakozását.

A különböző felekezetek papsága és szervezeteinek egész tömege jelentkezett, mint csatlakozó a Nemzeti Tanács előtt, ezeknek egyenkénti felsorolását helyszűke miatt mellőznöm kell. Csupán egynéhányat kell mégis kiemelnem a legfontosab-bak közül:

A Kath. Népszövetség óriási, több százezerre menő tag-létszámával csatlakozott és vezetőségéből Zboray Miklós a Nemzeti Tanács végrehajtóbizottságába, Ernst Sándor, Giesswein Sándor, Haller István, Huszár Károly, Türi Béla és Vass József pedig a Nemzeti Tanács bizottságába küldettek ki és vala-mennyien le is tették a fogadalmat Hock János kezeibe. Mint-hogy a Kath. Népszövetség vezetősége magában foglalta az akkori keresztényszocialista néppárt vezetőségét, ezzel a csatla-kozással a néppárt magáévá tette a Nemzeti Tanács program-mját és támogatta az első Károlyi-kormányt.

A Kath. Szövetség, melynek elnöke Zichy János gróf, vezető alelnökei pedig Zsembery István és Hindy Zoltán vol-tak, bizonyára Zichy János gróf tudomásával és hozzájárulásá-val, írásban és élőszóval jelentették csatlakozásukat. íme, a világi katholicizmus két leghatalmasabb szervezete, amelyek-nek élén a legkonzervatívabb államférfiak állottak, siettek magukat a Nemzeti Tanács és a Károlyi-kormány poli-tikájával azonosítani.

«A Szociális Misszió Társulat fővárosi és vidéki szervezetei-vel együtt ezennel bejelenti csatlakozását a Nemzeti Tanács-hoz.» Budapest, 1918. november hó 3. Hazafias tisztelettel, aláírás: Farkas Edith elnöknő. Ezzel a levéllel jelentette be társulatának csatlakozását Farkas Edith elnök-főnöknő, akinek az utolsó évek történetében igen előkelő és a keresztény katolikus érdekek szolgálatában rendkívül sikerdús működése az egész ország legteljesebb elismerésével találkozik.

Csatlakoztak továbbá a hazafias szerzetes rendek is, melyek közül egyedül emelem ki a Szent Ferencrendiek csatlakozását. Kell, hogy meleg érzelmeket fakasszon minden függetlenségi

érelmű magyar honpolgárban az, hogy P. Buttykay Antal a ferenciek csatlakozását e rend tagjainak «mindenkor vallott függetlenségi meggyőződésére» hivatkozással jelentette be.

A töméntelen, véget nem érő csatlakozók sorából még a következő testületeket és nyilatkozatokat kell külön felemlítenem: A képviselőház tisztikara és palotaőrsege, dr. Tóth Ferenc elnöki tanácsos vezetésével, a gyöngyösi Nemzeti Tanács, melynek tagjai sorában vezető helyet foglaltak el Bozsik Pál és Somogyi István dr., később keresztény-párti képviselők, Függetlenségi és 48-as kisgazda-párt, a magyarországi Kisbirtokosok Országos Szövetsége, a Kisbirtokos és Földműves Munkástanács, az Állami Tisztviselők Országos Egyesülete, az igazságügyi tisztviselők, a Magyar Állami Altisztek Egyesülete, a Keresztény Szocialisták küldöttsége, a Budapesti Ügyvédi Kamara, a Központi Sajtó-bizottság, a feloszlott Nemzetvédelmi Szövetség, Országos Ipartanács, Feministák Egyesülete (elnöke Karácsonyi Jenő gróf), Budapesti Leányegyesület, Budapesti Önkéntes Mentőegyesület, Iparos Tanonciskolái Tanítók Országos Egyesülete, a Győr városi és megyei Keresztény Szocialista Néppárt örömmel üdvözlí az új demokratikus fordulatot. A miniszterelnökség tisztikara, Joanovics Pál h. államtitkár vezetésével, a budapesti büntetőtörvényszék bírói és jegyzői kara, a Posta-Távirda tisztviselői kara, Demény Károly főigazgató vezetésével, a fővárosi Pénzintézetek Szövetsége, a Budapestre érkezett dunai flottila, az Enns monitor fedélzetén a magyar haditengerészet parancsnoka, Wulff Olaf korvettkapitány kezeibe harminc tiszt és kétszáz matróz felesküdt a Nemzeti Tanácsnak. Frigyes főherceg laki uradalmának egész tisztikara és összes alkalmazottai, Höcker Ágoston uradalmi főigazgató vezetésével csatlakoztak a pécsi Nemzeti Tanácshoz.

A községi és körjegyzők orsz. egyesületének képviselete nevében Rónay Béla igazgató és Battlay Dezső dr. ügyész írásbelileg közölték az egyesület csatlakozását a Nemzeti Tanácshoz, mely levelükben a többek között ezeket mondják: «A haza minden polgárának és minden társadalmi tényezőjének első kötelessége, hogy szívvel-lélekkel, életével és vérével, minden

erejével a Nemzeti Tanácsot támogassa. Ezt a szolgálatot ajánljuk fel, sok ezer tagot magában foglaló szervezetünk által egyesületünk és a 13.000 falu helyhatóságának képviselőjében...»

A tőzsdetanács november 1-én Végh Károly elnöklésével teljes ülést tartott, s egyhangú lelkesedéssel kimondta, hogy a Magyar Nemzeti Tanácsot felirattal üdvözli és a Nemzeti Tanácsba Szacelláry Györgyöt és Nagy Andort küldi ki.

Az Országos Magyar Iparművészeti Társulat, Bárczy István főpolgármester elnöklésével tartott rendkívüli közgyűlésén határozta el, hogy a Nemzeti Tanácsot, Garami Ernő kereskedelemügyi és Lovászy Márton vallás- és közoktatásügyi minisztereket üdvözli.

A kereskedelmi csarnok küldöttséget küldött a Nemzeti Tanácshoz, hogy csatlakozását és támogatását bejelentse, és e küldöttséget Madarassy Beck Gyula báró vezette.

Csatlakoztak továbbá a fővárosi Kereskedők Egyesülete Girardi József és Vértes Emil elnöke alatt, az Országos Központi Hitelszövetkezet «2.000 szövetkezettel, 700.000 kisgazda nevében», valamint a Magyarországi Tanítók Országos Szövetsége 26.000 taggal.

Dr. Bleyer Jakab egyetemi tanár, dr. Steuer György kormánybiztos, Nitsch Mátyás és dr. Huber János, mint a német Néptanács vezetői előbb a Nemzeti Tanácshoz csatlakoztak, 1918. dec. 8-án pedig a Magyar Népköztársaság kormányához intézett beadványukban bejelentik a Magyar Nemzeti Tanácshoz való csatlakozásukat azzal, hogy «szívvel-lélekkel helyezkedtek a forradalom alapjára.» A gazdatársadalom köréből elhangzott csatlakozó és támogató nyilatkozatok közül elsőnek felemlítendő az Országos Magyar Gazdasági Egyesület tisztikarának gróf Károlyi Mihályhoz, mint a Magyar Nemzeti Tanács elnökéhez intézett levele, mely szerint:

«Addig is, míg az O. M. G. E. elhatározását igazgató-választmányja útján hivatalosan nyilváníthatja, alulírottak, mint az OMGE tisztviselői, bejelentjük a Magyar Nemzeti Tanácshoz való csatlakozásunkat és a közrend biztosítása, az önálló, független Magyarország gazdasági megszervezése, a mezőgazdasági közérdek gondozására irányuló munkásságunkkal a Magyar

Nemzeti Tanács rendelkezésére állunk.» Aláírva: Rubinek Gyula igazgató, Szilassy Zoltán aligazgató, Buday Barna főtitkár, dr. Mutschenbacher Emil ügyvezető titkár, Krolop Hugó titkár. A gazdaszövetség Darányi Ignác és Bernát István aláírásával «hódolattal fogadja a miniszterelnök urat». Rubinek Gyula, a keresztény kurzus későbbi kereskedelmi és földművelésügyi minisztere az «Az Újság» 1918. november 15-iki száma szerint kijelenti, hogy «a gazdáknak minden fenntartás nélkül kell a Nemzeti Tanácshoz csatlakozni».

Mellőzöm a vidéki városok és községek szervezkedéséről és csatlakozási nyilatkozatairól szóló tudósítások ismertetését, elég, ha felemlítem, hogy pl. Veszprémben dr. Gidó Károly alispán, dr. Komjáthy László polgármester, dr. Reinprecht Antal v. főispán és dr. Óvári Ferenc v. orsz. képvis., a katonaság és polgárság jelenlétében alakították meg a Nemzeti Tanácsot. Verség kisközség Nemzeti Tanácsának első elnöke Zoltán Béla, ottani nagybirtokos, később igazságügyminiszter, második elnöke pedig a község plébánosa volt.

A székesfehérvári városi tanács Károlyi József gróf főispán és Saára polgármester elnöklete alatt népes gyűlést tartott, amelyen számos bizottsági tag és több más előkelő polgár vett részt. A helyőrség képviselőjében megjelent Ghéczy tábornok állomásparancsnok több törzstiszttel. A tanácskozás egyhangúlag kimondta, hogy csatlakozik a Nemzeti Tanácshoz.

Hogy a sajtóról is megemlékezzem, elég megállapítanom, hogy a polgári és nemzeti alapon álló sajtó a Nemzeti Tanácsot és a Károlyi-kormányt pártkülönbség nélkül a legmelegebben támogatta. A budapesti Újságírók Egyesülete, Márkus Miksa udv. tan. elnöklete alatt sietett a Nemzeti Tanácsot üdvözölni. E munkám során igen sok lapidézettel ismertetem az 1918-ik évi összeomlás eseményeit; miért is e helyen mindössze két lapnyilatkozat közlésére szorítkozom: Milotay István, v. nemz. képvis., «Új Nemzedék» című lapjában november legelején a forradalmi átalakulásról ezeket írja: «A forradalom vihara, mintegy roppant örömkialtás zúgott végig az országon. Feldobogtak a szívek, fellelkedtek a lelkek, fellélegzett, újjászületve az egész nemzet.» A «8 órai Újság» két nappal a forra-

dalom kitörése után vezércikkében a többek között ezeket írja: «A forradalom minden körülmények között destruktív szellem, mert rég fennállott tekintélyeket, korlátokat és intézményeket tökéletesen leront. A mi magyar viszonyaink azonban úgy hozták magukkal, hogy a magyar forradalomból hiányzik a destruktív szellem. Az az egész nagy átalakulás, ami egy napról a másikra új világot teremtett a régi helyébe, inkább a lázas alkotás ti tani munkájának bélyegét hordja magán.»

Szegeden ugyancsak lelkes hangulattal fogadták a Nemzeti Tanácsot és kormányát. Az ottani politikai vezetés a lehető legjobb kezekbe volt letéve, amennyiben a szegedi Károlyi-párt vezetői között találjuk Zdraveczt István szentferencendi házfőnököt, a nemzeti hadsereg későbbi tábori püspökét, Kószó István v. függetlenségi párti, később keresztény kigazdapárti nemzetgyűlési képviselőt és belügyi államtitkárt, Pálffy Dániel v. nemzetgyűlési képviselőt, akik sok más későbbi keresztény kurzus-párti előkelőségekkel egyetemben aelnökei voltak a szegedi Károlyi-pártnak.

Nem fejezhetem be szebben a csatlakozók sokaságából kiemelt névsort, mintha leírom Heinrich Gusztávnak, a magyar tudományos akadémia főtitkárának, a kiváló tudósnak nyilatkozatát, aki, mikor Berzeviczy Albert, az Akadémia elnöke kíséretében megjelent a Nemzeti Tanácsnál, ezeket mondotta:

«Ami ma itt történik, az már nem politika, hanem nemzeti mozgalom. Az Akadémia tehát a legnagyobb örömmel üdvözli a forradalmat, mert az a meggyőződése, hogy az a tudomány fejlődésére is kedvező hatással lesz.»

A magyar Nemzeti Tanáccsal kapcsolatosan fel kell még említeni, hogy a tanács szakbizottságokat küldött ki a felmerülő reformok tudományos és szakszerű előkészítésére. Sajnos, az összes kiküldött bizottságok jegyzéke nem áll rendelkezésemre. Egyik ilyen szaktanács elnöki székét Szladics Károly egyetemi tanár foglalta el, az előadói székben pedig ott látjuk Bartha

Richárd államtitkárt, aki a bizottság elé terjesztette az amnesztia-törvény és a rehabilitációs javaslat tervezeteit. Hogy ott komoly munka folyt, e vezetők kiválóságai kétségtelenné teszik. De voltak a Nemzeti Tanács mellett külön, önálló tanácsok is, amelyek közül felemlítem a papi tanácsot, a kath. tanácsot és a külügyi tanácsot.

A katolikus tanács november végén alakult meg. Huszár Károly terjesztette elő az alakuló ülésen a kath. tanács tagjainak névsorát, akik között olvasom Apponyi Albert gróf, Giesswein Sándor, Haller István, Hock János, Huszár Károly, Samassa Adolf, Simonyi-Semadam Sándor, Szmrecsányi György, Türi Béla, Vass József, Zsembery István, Zichy János gróf neveit. Szóval a magyar katolicizmus és magyar politikai élet legtekintélyesebb tagjait sorakoztatja fel a katolikus tanács, amelynek első ülésén egyhangú határozat hozott, «hogy a tanács direktórium-szerűleg fog működni». Ezután a vidéken is alakultak katolikus tanácsok, egyet Székesfehérvárt Prohászka püspök alakított és ennek én mint kath. kongresszusi tag szintén tagja voltam.

A papi tanács működésével a legtöbb kérdésben nem értettem egyet. Mint belügyminiszter, aki a szólásszabadság és gyülekezési jog liberális kezelését vallottam, nem találtam módot arra, hogy működésébe beavatkozzam, s így azzal 1918-ban sem foglalkoztam, most sem teszem, annál kevésbbé, mert munkámnak keretéből lehetőleg kizártam a pikantériákat.

A «Budapesti Hírlap» tanúsága szerint alakult 1919. március 8-án egy külügyi tanács is, amely elnökévé Jászi Oszkárt választotta. Ebben a külügyi tanácsban közéletünk számos kitűnőségével találkozunk, így a többek között: Kándó Kálmán, Kovács J. István, Krausz Simon, Lányi Mór, Neubauer József, Rubinek Gyula, Teleki Pál gróf, Ugron Gábor, Vincze Sándor és Wälder Gyula neveivel.

E külügyi tanács működésének részleteit nem ismerem. Mindenesetre érdemes a megrögzítésre, hogy e tanácsban helyet foglalt Teleki Pál gróf, a keresztény kurzus-politika legszélsőbb jobboldali miniszterelnöke és Ugron Gábor, v. belügyminiszter, aki utóbb Bethlen István gróf szélsőségesen konzervatív politikájának támogatójává csapott fel.

SZÉKELY NEMZETI TANÁCS.

A budapesti Nemzeti Tanács megalakulása után egész Magyarországon tömegesen alakultak meg a helyi Nemzeti Tanácsok, amelyek több-kevesebb szerencsével vezették át az országot az összeomlás rettentő napjain, mikor a közhatóságok teljesen elveszítették a hatalmat és a vezetést a nép felett. Minthogy ezek a helyi Nemzeti Tanácsok ezrével alakultak, mindezek működését ismertetni képtelen vagyok. Egynéhány ilyen tanács azonban oly érdekes és az akkori közállapotokat annyira jellemző tevékenységet fejtett ki, hogy azok felett nem térhetek napirendre. Ezek között első helyen áll a Székely Nemzeti Tanács. Az októbertvégi összeomlás idejében igen sok kérdés merült fel, amelyeket a rendes kormányzati sablon keretében megoldani, szabályozni vagy csak irányítani is, nem lehetett. Ezek közé tartozott a többek között a székely probléma is. Az 1916. év augusztus végén, midőn a románok elsősorban betörték Erdélybe és végigpusztították hazánknak ezt a keleti végvárát, a székelyek között, akik pedig a frontokon a leghősiesebben harcoló magyarok között is mindig a legelső sorban küzdöttek, óriási izgalom terjedt el. Egyetlen vágyuk volt, hazasietni és kivenni a családi otthonukat pusztító ellenséget. A románok nagy visszavonulása és a bukaresti béke után megnyugodtak a kedélyek. Amikor azonban nyilvánvalóvá lett, hogy «a háborút elveszítettük», és hogy keleti szövetségeseink, bolgárok, törökök letették a fegyvert, újból elfogta az izgalom székely testvéreinket. A legnagyobb bölcseségre volt szükség, hogy megakadályozzuk a szenvedélyek kitérését ott, ahol az csak veszedelmet zúdíthatott volna testvéreinkre. 1918. november elején igen sok székely maradt az ország meg nem szállott területén, és így a

helyzetnek egész természetes következményeként alakult először november 9-én, a különleges székely érdekek gondozására, Budapesten egy Székely Nemzeti Tanács. Ez első tanácsnak tagjai közt találjuk Gaál Sándor volt államtitkárt, országgyűlési képviselőt, Sándor László nyug. főkapitányt, Balázs György báró tábornagyot, Benedek Sándort, a közigazgatási bíróság másodelnökét, Csizmadia Endre orsz. képviselőt, Damokos Andor nyug. alispánt, Anka János szerkesztőt és másokat. Ennek a Székely Nemzeti Tanácsnak a működéséről keveset mondhatok, mert szervezkedése közben megalakult Budapesten egy második Székely Nemzeti Tanács, amely eljárásában radikálisabb volt, bensőbb politikai összeköttetést tartott fenn Károlyi Mihállyal és rövidesen magához ragadta a vezetést. Ez az utóbbi Székely Nemzeti Tanácsnak, amelynek, mint belügyminiszter, én adtam hivatalos helyiséget az országházban, vezére Bethlen István gróf, Magyarország ezidőszerinti miniszterelnöke volt, a tanács elnöke pedig Ugron Gábor volt belügyminiszter. Tagjai közt szerepeltek Bánffy Miklós gróf, később külügyminiszterünk, Teleki Pál gróf, utóbb miniszterelnök, Jancsó Benedek, Lóczy Lajos tudományos életünk eme kitűnőségei és mások. Később a két tanács egyesült, de február folyamán egyesek abból ismét kiváltak, mert az Ugron-Bethlen-csoport működését a szatmári kirándulás miatt túlságosan radikálisnak tartották.

A Székely Nemzeti Tanács belső ügyeit, nézeteltéréseit stb. közelebről nem ismerem, de azok történelmi szempontból nem fontosak, ellenben mindenesetre jelentőséggel bír Ugron és Bethlen gróf csoportjának működése a székelység érdekében. Ugron Gábor, a tanács elnöke állandóan Károlyi Mihály miniszterelnök és később ideiglenes köztársasági elnök közelében tartózkodott. Minthogy én már dec. 12-én végleg kiléptem a kormányból, az Ugron-Bethlen-féle Székely Nemzeti Tanács pedig csak december közepén lépett akcióba, így közvetlen hivatalos működéséből kifolyólag Károlyi, Bethlen és Ugron együttműködésének igen sok részletét nem ismerhetem. Tudom azonban, hogy Károlyi és a Székely Nemzeti Tanács között igen bizalmas és barátságos viszony állott fenn, ami kifelé abban nyilvánult meg, hogy Ugron Gábor igen sokat tartózkodott

Károlyi hivatalában és részt vett hivatalos ünnepeiben. Értesülve vagyok egyébként arról, hogy a miniszteriumból való távozásom után néhány napra a minisztertanács a székelyek segélyezésére 1,000.000 koronát szavazott meg. Arról is értesültem, hogy a Székely Nemzeti Tanács javaslatára a minisztertanács elhatározta, hogy Bethlen gróf jelöltjeit, Bánffy Miklós grófot, Lóczi Lajost és dr. Füzessy Emilnét külföldi missziókra kiküldik. Szende Pál volt pénzügyminiszter egy hírlapi közVményéből értesültem, hogy Bánffy Miklós gróf a Székely Nemzeti Tanács ajánlatára illő útiköltség kiutalása mellett – 100.000 K 1918. novemberi valutában – Hollandiába küldetett ki, azzal az ígérettel, hogy a Károlyi-kormány alatt ő lesz Magyarország első követe Londonban. Lóczy Lajos, a kitűnő magyar tudós kiküldetése Angliába és Amerikába, sajnos, elmaradt, hogy Dr. Füzesséryné kiutazott-e vagy sem, arról nincsenek értesüléseim. Arról is hallottam, hogy 1918. december végén a Székely Nemzeti Tanács nagyobb összeget kért budapesti székely ifjak segélyezésére, januárban pedig két vagy többbizben több millió korona engedélyezését és kiutalását kérték Károlyitól bel- és külföldi propagandákra. Ezek a tények amellet tanúskodnak, hogy a Bethlen gróf vezetése alatt álló Székely Nemzeti Tanács Károlyi Mihály gróffal és kormányával karöltve nagyobb-szabású akciókat kezdeményezett és részben végre is hajtott, ami feltétlenül mélyenjáró kölcsönös bizalomról tesz tanúságot.

Február végén Károly Mihály és kormánya nagy kitüntetésben részesítette a Székely Nemzeti Tanácsot, amikor annak elnökét, Ugron Gábort kinevezte a katolikus alapok és alapítványok ellenőrzésével megbízott 21-es bizottság elnökévé.

1919. március legelső napjaiban Károlyi Mihály és kormánya a Székely Nemzeti Tanáccsal egyetértőleg elhatározzák, hogy közösen meglátogatják a Szatmár mellett táborozó kitűnő székely hadtestet. Ezt a csapatot tartotta akkor mindenki, és méltán, hazánk legfegyelmesebb és legkitűnőbb katonaságának. Együtt utaztak Budapestről Szatmárra Károlyi Mihály gróf elnök, Nagy Vincze belügyminiszter, Böhm Vilmos hadügyminiszter, Pogány József a katonaugyek kormánybiztosa és Ugron Gábor mint a Székely Nemzeti Tanács elnöke. A «Buda-

pesti Hírlap» és a «Pester Loyd» című lapok 1919. március 4-iki számaikban részletesen leírják ennek a hivatalos utazásnak lefolyását. Örömmel állapíthatom meg, hogy az összes megnevezett urak ott, a területi integritás erős hangsúlyozásával, hazafias szellemben beszéltek. Egyről a lapok nem szólnak, s ez az, hogy a szép hazafias ünnepély, sajnos, azt is eredményezte, hogy Pogány Józsefnek sikerült ez alkalommal a fegyelmet annyira sértő bizalmi rendszert a székely-hadosztály soraiba becsempészni. Kár volt Pogányt magukkal vinni.

Egészen bizonyos, és erre már a fősoroltak is elég bizonyítékul szolgálnak, hogy Károlyi Mihály és az Ugron-Bethlen-féle Székely Nemzeti Tanács között decembertől-márciusig igen benső érintkezés állott fenn, hogy együtt sok üdvös intézkedést tettek és hogy a Károlyi-Berinkei-kormány a legnagyobb bizalomra érdemesítette a Székely Nemzeti Tanácsot. Úgy hallottam ugyanis, hogy a kormány egyes és pedig nem jelentéktelen összegeket a miniszterelnökség rendelkezési alapjába utalt volna át, és ez utóbbiból szolgáltatták volna ki a Székely Nemzeti Tanácsnak. A Károlyi-kormányokat a leg súlyosabb vádakkal illették emiatt, mert túlnagy összegeket utaltak a rendelkezési alapba. Úgy vélem, hogy az igazság kiderítése érdekében kívánatos lenne megvilágítani, mennyit fordított a Károlyi-kormány a miniszterelnökség rendelkezési alapjából a Székely Nemzeti Tanács céljaira, mert így kiderülne, hogy értesüléseim tényleg helyesek-e, és ha igen, akkor is kiderülne, hogy visszaélésekkel senkit vádolni nem lehet, mert hisz amit a Székely Nemzeti Tanács kért és kapott, az minden esetre jó helyre lett fordítva, még ha nem is állott ez összegek fedezetére megszavazott költségvetési hitel rendelkezésre.

POZSONYI NEMZETI TANÁCS.

Már több ízben felemlítettem, hogy az ország majd minden községében helyi Nemzeti Tanács alakult, melyek valamennyien önként alávetették magukat a budapesti magyar Nemzeti Tanácsnak. Így történt, hogy a magával tehetetlen és tétlen Wekerle-kormány uralma alatt néhány napon belül egy nagy országos szervezet épült ki, amelytől széles e hazában mindenki a rend biztosítását és a forradalmi állapotokból az új jogrendbe való békés átmenetnek irányítását várta. A Nemzeti Tanácsok köré a vidéken is pártkülönbség nélkül úgyszólván mindenki sorakozott, de sok helyütt egyenesen a kezükbe ragadták a Nemzeti Tanácsok megalakítását és irányításait a régi munkapárti és néppárti polgárok. Hely hiánya miatt még csak két vidéki nagyvárosunk Nemzeti Tanácsaival kívánok kissé részletesebben foglalkozni, melyek nagyjában képét adják az egész országban lezajlott eseményeknek.

Pozsonyban október 31-én d. u. 3 órakor nagy népgyűlést tartottak Brolly Tivadar magy. kir. udv. tanácsos, Pozsony város nyug. polgármesterének elnöklété alatt. E népgyűlésen választották meg a Nemzeti Tanács tagjait, köztük Brolly Tivadar udvari tanácsost, Jankovich Marcell dr. és Sziklay Ottó Pozsony város volt országgyűlési képviselőit, Jankó Zoltán városi tanácsnok kormánybiztos-helyettest és a radikális és szociáldemokrata párt tagjait. A keresztényszocialistapártot Szappanos Lajos képviselte. A népgyűlés folyamán csatlakozott a 13-ik honvédgyalogezred, melynek parancsnokát, Leölkes Sándor alezredest és segédtszjtét, Perczel Móric főhadnagyot szintén beválasztották a Nemzeti Tanácsba.

November 1-én a Nemzeti Tanács alakuló ülést tartott, amelyen elnökké Jankó Zoltán kormánybiztos-helyettest választ-

tották meg. November 2-án hazaérkezett Szmrecsányi György főispán-kormánybiztos azzal a megbízással, hogy állását tartsa meg. Az ezután bekövetkezett személyváltozásról ideiktatom azt a kommunikét, amelyet Szmrecsányi György maga adott le a lapoknak és amely így hangzik:

«Szmrecsányi György főispán és kormánybiztost a pénteki nap (nov. 1.) folyamán magához kérte Batthyány Tivadar gróf belügyminiszter és arra szólította fel, hogy tekintettel a súlyos helyzetre, melyben a személyváltozással járó idővesztéseket és megrázkódtatásokat a közérdek nagyon megérezné, főispáni és kormánybiztosi hivatalát ezentúl is lássa el. A főispán a felkérésre azzal válaszolt, hogy a kormány kívánságának, melynek teljesítése ma inkább, mint máskor hazafias kötelesség, készséggel eleget tesz. De a nagy és fontos cél elérésének szempontjából elengedhetetlen feltételnek tartja, hogy az ügyek ezidőszerinti pozsonyi intézősége iránta a legteljesebb és egyhangú bizalommal viseltessék. A mai nagyon súlyos viszonyok között ugyanis a közrend, a vagyon- és személybiztonság megővése elengedhetetlen feltétele az új rendszer megszilárdulásának. Ez pedig csakis úgy érhető el, ha a kormány bizalmi végrehajtó szerve teljes és tökéletes összhangban van a helyi Nemzeti Tanáccsal, illetve annak minden egyes tagja kivétel nélkül őt minden körülmények között támogatja. Éppen ezért, tegnap délután közvetlen városunkban érkezése után, felkérte a pozsonyi Nemzeti Tanács végrehajtó-bizottságának elnökét, Jankó Zoltán kormánybiztos-helyettes városi tanácsost, hogy a Nemzeti Tanáccsal e tárgyban érintkezésbe lépjen. A Nemzeti Tanács tagjainak egyrésze annak az aggályának adott kifejezést, hogy a kormánybiztos-főispán személye nem elég hű kifejezője a mostani uralkodó irányzatnak. A kormánybiztos-főispán erről tudomást szerezvén, telefonon nyomban jelentést tett Batthyány gróf belügyminiszternek. Megköszönte a belügyminiszternek és a kormánynak személye iránt tanúsított bizalmát, de szem-előtt tartva azokat a nagy érdekeket, amelyek a jelenlegi kormányrendszer megszilárdulásához fűződnek, kérte, hogy állásától felmentessék. Egyben biztosította a belügyminisztert

arról, hogy az alkotmányos és törvényes keretek között a kormányt mint politikus a legteljesebb odaadással és hazafias készséggel támogatni fogja. A szokáshoz híven utódjául a Pozsonyi Nemzeti Tanács végrehajtó-bizottságának elnökét, Jankó Zoltán kormánybiztos-helyettest, városi tanácsost ajánlotta.

A belügyminiszter ennek következtében Pozsony szab. kir. város főispáni hivatalának, valamint a közlelmezési és közrendészeti kormánybiztosságnak vezetésével Jankó Zoltán kormánybiztos-helyettest bízta meg.»

Ezután következtek a Nemzeti Tanácshoz való csatlakozások. Elöl járt a pozsonyi papság, amely november 4-én tartott ülésszékében kijelentette, hogy az egész papság és a rendházak tagjai egyhangú lelkesedéssel csatlakoznak a Nemzeti Tanácshoz és kijelentették, hogy a hívek kedélyének helyes irányításával fogják azt támogatni, amit a belbéke megőrzése és a haza legfőbb érdeke követel. Ezután csatlakoztak: Kereskedelmi és Iparkamara, Társaskáptalan, Keresztény szociális pártszervezet és pártegyesület, a Gyáriparosok Országos Szövetségének pozsonyi fiókja, a Tudományegyetem, Katolikus Szövetség, Jótékony Nőegylet, Vármegyei Gazdasági Egylet, Ügyvédi Kamara, Izabella Házi Iparegyesület és Pozsony összes iskolái, egyesületei és szervezetei.

Végül fel kell még említenem, hogy Pozsonyban is azonnal bőséges adományok folytak be a Nemzeti Tanácshoz ennek céljaira. Az adományozók között a következők vezettek a névsoron:

Frigyes főherceg és Izabella főhercegnő	30.000 K.
Pálffy János gróf hagyatéka	10.000 «
Palugyay J. Fiai	10.000 «
Pállfy József gróf v. b. t. t.	5.000 «
Pongrácz Frigyes gróf v. b. t. t.	1.000 «
Dőry báró	500 «
Özv. gróf Vay Dénesné	500 «

és sok más kisebb adomány.

KOLOZSVÁRI NEMZETI TANÁCS.

Hely hiánya miatt nem írom le részletesen Erdély fővárosa Nemzeti Tanácsának működését, de amikor facsimilében ide iktatom a kolozsvári Nemzeti Tanácsnak hozzám intézett legelső beadványát, akkor azt hiszem, kellőleg illusztrálom azt, hogy minő előkelő férfiakból, a régi rend minő kitűnőségeiből alakult meg a Kolozsvári Nemzeti Tanács, valamint azt is, hogy ezek a konzervatív előkelőségek minő *hatósági funkciókat követeltek* az ottani Nemzeti Tanácsnak:

AZ ERDÉLYI FŐKORMANYBIZTOS.

Hálátlanság lenne részemről, ha akkor, mikor a Nemzeti Tanácsoknak nehéz időkben a közrend érdekében kifejtett hazafias működéséről írok, külön meg nem emlékeznék arról a férfúról, aki hazánk összeomlásának gyászos napjaiban, a legnehezebb pozícióban felejthetetlen működést fejtett ki. Ez Apáthy István dr. kolozsvári egyetemi tanár, aki hatalmas tudásával, lángoló hazafiságával és kiváló magyar politikai érzékével súlyosan megrongált egészségi állapota dacára felkérésemre elvállalta az erdélyi főkormánybiztosi állást. Erdélyben még fokozottabb volt a felfordulás és izgalom, mint bárhol az országban. Az ott élő három nemzetiségű lakosság a legizgatottabb hangulatban nézett egymással farkasszemet. Aromán hadsereg bevonult Erdélybe. A román nép napról-napra jobban lázongott, rabolt, gyújtogatott. Az erdélyi szászok a tőlük megszokott óvatosabb modorban csendesebben, de ugyancsak az anyahaza ellen fordultak, amely őket hatszáz éven át dédelgette és nemzeti, nyelvi és kulturális fejlődésüket előmozdította. A lángoló hazaszeretettől áthatott, a magyar haza szabadságát féltő hevesvérű székely testvéreinket oly lázas izgatottság fogta el, hogy ott is minden pillanatban ki sem számítható következményű kirobbanásoktól kellett tartani. Kisebb-nagyobb zavarok Erdélynek minden részében napirenden voltak.

Ebben a zűrzavaros helyzetben lehetetlen volt minden intézkedést Budapestről, a miniszteri íróasztal mellől irányítani. Ezért felkérésemre nagy hazánkfia, Apáthy István meghozta a nagy áldozatot és vállalta egy fillényi fizetés nélkül ezt a rettentően súlyos állást. Érdemeit e helyen azok nagyságához méltóan esetelni képtelen vagyok, ezért csupán arra szorít-

kozom, hogy Apáthy István hazafias működéséről a legnagyobb tisztelet és hála hangján emlékezzem meg. Az ő példája buzdítsa a jelen- és az utókor magyarjait arra, hogyan kell a hazát önzetlenül, lelkesedéssel, híven és jól szolgálni. Remélem, el jön rövidesen az ideje annak, amikor a nemzet látható formában lerója a magyar hazafi, a magyar államférfiú és a magyar tudós emléke iránti méltó háláját. Addig jelen soraim emlékeztetésül szolgáljanak arra, hogy a nemzet minő hálával tartozik Apáthy István hervadhatatlan érdemeinek.

**EMIGRÁCIÓ.
HAJTÓVADÁSZAT
A BŰNBAK UTÁN.**

EMIGRÁCIÓ.

Március 20-ról 21-re virradó éjjel Kunfi Zsigmond és radikális szocialista vezértársai átjárták a hatalmat – a Berinkeykormány félrevezetésével és hátamögött – a kommunisták kezeibe. Kitört a bolsevista proletárdiktatúra a maga összes borzalmaival. 23-ról 24-re virradó éjjel felkeresett engem P. Ábrahám Dezső és közölte velem, hogy egy kommunistától kapta azt a bizalmas figyelmeztetést, hogy mindketten minél előbb távozzunk Budapestről, igyekezzünk külföldre jutni, mert mindkettőnk élete veszélyben forog. Engem még arra is figyelmeztetett Ábrahám útján az illető, vigyázzak, mert nőm és leányom élete sincs biztonságban. Erre az üzenetre elhatároztuk, hogy másnap reggel elutazunk. Ábrahám Dezső barátom a Balaton-felé vette útját és rémregénybe illő kalandok között, hosszú vergődés után átjutott a jugoszláv határon és onnan Szegedre, ahol később az ellenforradalmi kormány miniszterelnöke lett. Én másnap hajnalban családommal és a figyelmeztetésnek megfelelően kevés podgyással útnak indultam a mosonmegyei Lajtafalura, abban a reményben, hogy onnan – ha másképp nem megy – a Lajta akkor még jeges vizén át sikerül valahogy átmennem Ausztriába. Amikor Lajtafalura érkeztem, ott is már minden a fejetetején állott. Arra, hogy én annyi mágnás társamhoz hasonlóan, mint kommunista termelőbiztos átvegyem a családi birtok kezelését és nyugodtan üljek kastélyunkban, gondolni sem lehetett. Reám nézve két lehetőség maradt: vagy letartóztatnak és visznek Isten a megmondhatója hová, vagy megyek a határon át külföldre. Később hallottam, hogy Landler Jenő belügyi népbiztos bosszút forralt ellenem, amiért semmi szín alatt sem akartam novemberben magam mellé venni

mint államtitkárt. Szerencsémre sikerült két napi ott-tartózkodás után családommal együtt, néhány ezer koronával a zsemben, az osztrák határt átlépnem, honnan kocsin jutottam Bécsbe, mivel vasúti sztrájk volt.

A további üldözések elől így családommal együtt menekültünk, ellenben lajtafalusi kastélyunkat és budapesti házunkat úgy kifosztották és bemocskolták, hogy alig lehet leírni, annyira, hogy a kommün után vőm és leányom nem engedték, hogy elsőnek én menjek Lajtafalura, mert hallották, minő megdöbbenő állapotokat fogok ott találni. Az egész kastélyban nem találtak egy paplant, egy lepedőt, egy törülközőt, úgy, hogy egyik derék öreg kocsisunk – Varga József – vendégszeretétét élvezve, nála töltötték az éjjelt, mert a kastélyban ez lehetetlen volt. Budapesti lakásunk pedig, eltekintve attól, hogy mindenből kifosztották, olyan piszkos volt, hogy több napi kemény tisztogatási munka után orvosi utasításra, még külön dezinficiálni kellett, az egész házat. Így bántak el velem a kommunisták, ugyanakkor amidőn előkelőségeink közül sokan zsebükben a kommunista szakszervezeti igazolvánnyal őrizték kastélyukat és intézték birtokaik ügyeit mint termelőbiztosok.

POLITIKA AZ EMIGRÁCIÓBAN.

Amikor Bécsbe érkeztem, elhatároztam, hogy a legvisszavonultabb életet fogom élni, nemcsak azért, mert a pénzkérdés erre kényszerített, de azért is, mert azt tartottam, hogy aki mint politikai menekült élvezi egy külállam vendégszeretét, annak első kötelessége a vendégszerető állammal szemben, hogy minél kevesebb feltűnéssel, visszavonultságban töltsé napjait. Ezt magamra nézve annál inkább kötelezőnek tartottam, mert sajnálattal bár, de rövidesen megérkezésem után arról értesültem, hogy számos, több-kevesebb ideje Bécsben tartózkodó magyar politikus ugyancsak vígan éli világát. Sokat beszéltek akkor Bécsben nagy kártyacsatákról és a Sacher-szálló szeparéjában folyó bachannáliákról, kiemelvén, hogy ezek hősei magyar politikusok. Ezek a hírek fájdalommal töltöttek el, mert sehogy sem tartottam a kártya-csatákat, pezsgőzéseket, víg poharazásokat illőknek oly államférfiakhoz kiknek hazájában rémuralom gyilkolja az ország színe-javát és nem tartottam megengedhetőnek, hogy a vendégszerető külállam népeit dőzsölésekkel megbotránkoztassák.

Az egy Szmrecsányi György, volt képviselőtársamat kivéve, akihez szorosabb barátság fűzött, magamtól senkit sem kerestem fel. Szmrecsányit is csak azért látogattam meg, hogy vais mi tájékozódást nyerjek arról, hogy a magyar politikusok mit művelnek? Nyugodtan ültem szállodámban, ahol egyetlen örömem az volt, hogy Lajtfaluról cselédjeink, kispasztőrök és az intelligenciához tartozók, tudván, hogy Bécsben nagy nehézségbe ütközik az élelmezés, hétről-hétre élelmiszereket csempésztek át a határon. Megható volt, de jól is esett, amikor az én derék cselédjeim és barátaim, az egyik néhány tojást, a másik

egy sült tyúkot, a harmadik egy egész kenyeret vagy egy kis füstölthúst küldöttek Bécsbe utánunk, mert az ilyen jó dolgokat akkor legfeljebb a Sacher-szálló különtermében szolgálhattak fel, ahová én nem mentem el. De még ennél is nagyobb örömet okozott nekünk az a tudat, hogy azok a szegény emberek, akik előtt kommunista elöljáróik reggeltől-estig szidalmazták grófi uraságukat, és akiket forradalmi-törvényszék elé állítással fenyegettek meg, ha nekünk élelmiszereket juttatnának, szabadságukat, kenyerüket veszélyeztetve küldöttek nekünk hétről hétre az élelmiszeres zsákot. Megvallom ez az elismerés felért nekem jó egy pár díszes, ragyogó érdemrenddel.

Bécsben magyar politikai szempontból azt a helyzetet találtam, hogy Magyarország egyik legkiválóbb, de egyúttal legszélsőségesebb reakcionárius államférfia, Bethlen István gróf, fejtí ki a legélénkebb tevékenységet. Bethlen gróf a maga politikája érdekében komoly munkát végzett, bárcsak a többi urakról is ugyanazt mondhatnám. Kítűzött elvemhez híven saját elhatározásomból nem mentem senkihez, sem entente-misszióhoz, sem magyar politikai összejövetelekre, de ha felkerestek, szívesen állottam szóba mindenkivel. Ha azonban hívtak, mentem, de mindig rezerváltan viselkedtem, mert az a politika, amelynek egyik kinövése a Sacher-szeparében, a másik pedig a nagy kártya-csatákban nyilvánult meg, nekem nem tetszett. Hogy félre ne értessem, ismét külön kiemelem, hogy Bethlen István gróf komolyan dolgozott, tehát sem a hazárdjátékok, sem szeparék őt sohasem látták.

Egy szállodában laktam az olasz misszióval az Imperiálban. Az olasz urak közül néhányat még Budapestről ismertem, általuk megismerkedtem a misszió vezetőjével, Segré olasz tábornokkal, kivel gyakran találkoztam és akivel később hivatalos összeköttetésbe is kerültem. Amikor szállodai szobámban egy kommunista támadást próbált meg ellenem, az olasz misszió vezérkari főnöke, ki a szomszéd szobában lakott, szíves volt elrendelni, hogy az ajtaja előtt őrködő olasz katonák az én és családom feletti őrködést is átvegyék, amit kedves kötelességem itt külön is hálásan megköszönni.

Felkerestek engem más entente-missziók vezetőiériai közül is többen és így akarva, nem akarva kénytelen voltam véleményeket adni, informálni, de mindig csak amikor kértek, vagy felkerestek. Egy nap Bethlen István gróf, ha jól emlékszem, Borovicsényi Aladár alkonzul útján küldött levélben értesített, hogy egy fontos hazafias ügyben kíván velem találkozni. Kért, hogy egy harmadik helyen jöjjünk össze, mert lakásomat, az Imperiál-szállodát erre alkalmasnak nem tartja. Másnap Nopcsa Ferenc báró Singer-strassei magánlakásán találkoztunk, ahol arról értesített Bethlen gróf, hogy az entente-missziók vezetői részéről felszólítást kapott, kérdezzen meg engem, hogyan gondolom a kibontakozást Magyarországon a bolsevizmus bukása utáni időkben? Elmondottam a grófnak ebbeli gondolataimat, aki azután igen lojálisán arra kért, diktáljam le neki az egész tervezetet, nehogy akaratlanul is bárminő félreértés csússzon be az ő referációjába. Erre Bethlen leült és én lehető rövidséggel lediktáltam neki az én kibontakozási tervemet. Szerintem - mondám - a kommün után semmi szükség sem lenne külföldi beavatkozásra, mert a megoldás a helyzetből adva van és tülekedésnek, személyes ambícióknak nem volna semmi jogosultsága. Propozícióm, legjobb emlékezetem szerint, mert, sajnos, az elaborátumból másolatot nem kaphattam, a következőkből állottak: Az összes magyarországi politikai pártokból alakítandó egy átmeneti kormány, kizártnak balfelől a baloldali szociáldemokraták és a kommunisták, jobbfelől pedig legyen képviselve minden párt, beleértve a munkapártot, de kizárandó az a szélső reakcionárius pártocská, amelyet Bethlen István alapított, amely azonban az országban semmiféle szervezettel vagy adherenciával sem bírt. Miniszterelnökség és a legfontosabb tárcák élére olyan politikusok kerüljenek, akik nem exponáltak magukat a német szövetség és háborús politika mellett. A többi tárcákat foglalják el az egyes pártok képviselői és ezeknél nem kell arra tekinteni, hogy a háború alatt minő politikát folytattak. Az önmagát feloszlott képviselőház tagjait a Ház volt elnöke hívja össze egy ülésre. Ez ülésen az elnök terjesszen elő egy a pártok által előre megszövegezendő határozati javaslatot, amely kimondaná, hogy kiket választ

meg az országgyűlés két Ház? miniszterekké és hogy ezeket felhatalmazza lehetőleg a régi állami költségvetés kereteiben a szükséges állami kiadások folyósítására és adók behajtására. Az országos határozat utasítja a kormányt, hogy állítsa helyre a jogrendet, amennyire azt a megváltozott viszonyok engedik, indítsa meg a béketárgyalásokat, adjon ki egy az általános, egyenlő, titkos és községenkénti választójogot szabályozó törvényerejű rendeletet és tegyen meg mindent, amit átmeneti működése alatt az ország érdeke megkíván.

Ez a határozati javaslat állapítsa meg azt az eskümintát is, melyet a minisztereknek le kell tenniük.

A végleges békekötést az új országgyűlésnek kell fenntartani.

Ha egy miniszter elhalna vagy lemondana, a minisztertanács nevezi ki utódját.

Az összes pártok, amelyek a kormányban képviselve lesznek, egyenlő számban küldjenek ki megbízottakat egy közös bizottságba, mely bizottság a kormánynak tanácsadó testülete lenne, a felelősséget azonban, tehát a döntés jogát is a kormánynak rezerválják.

Az ilyen értelmű határozati javaslatot a Ház elnöke terjesztené elő, azt a volt képviselők hozzászólás nélkül egyhangúlag elfogadják, felküldik a főrendiházhoz, amely azt ugyancsak vita nélkül magáévá téve, visszaterjeszti a képviselőházhoz, ott az *elnök a határozati javaslatot király nemlétében, törvénytpótló országos határozattá emeli*. Ennek alapján az új minisztérium a képviselőház színe előtt leteszi a fennebb említett miniszteri esküt, az így hivatalába lépő miniszterelnök a programot, mely előre megállapítandó lett volna, a képviselőházban és főrendiházban röviden ismerteti. Ezzel a volt képviselőház ez egyetlen ülése és vele a volt országgyűlés működése véglegesen bezárul.

A kormány, mihelyt kiadta az új választójogi rendeletet, és ennek alapján elkészítette az új választói névjegyzéket, kiírta volna a választásokat, amelyek megejtése után az új parlament – főrendiház és képviselőház – vették volna át a hatalmat.

Nagy örömömre Bethlen István gróf kijelentette, hogy tervezetemet egészében helyesli és magáévá teszi és biztosított, hogy azt szószerinti szövegében eljuttatja az entente-missziók vezetőihez. Vagy tíz-tizennégy nap múlva Segré olasz tábornok hivatalosan magához kéretett és ünnepélyesen közölte velem, hogy a párizsi legfőbb tanács a különböző kibontakozási tervek közül az enyémet tartotta legalkalmasabbnak a megvalósításra és felszólított, nyilatkozzam, hajlandó lennék-e ez alapon az általam javasolt kormány alakítását, mint miniszterelnök vállalni? Kérve-kértem Segré tábornokot, mint az entente főmegbízottak doyenjét, ne jelöljenek még most senkit erre a misszióra, hanem elégedjenek meg azzal, hogy bár nem szívesen, de kijelentem, hogyha annak idején az illetékes tényezők azt kívánni fogják, úgy a megbízatás elvállalására kész lennék. Sajnos, másnap már az összes európai lapok hozták az én miniszterelnöki kandidációmát, és a többi minden magyar előtt magától értődik. Megindult a hajsza, amely, mire hónapok múltán megbukott a proletárdiktatúra, oly általános tülekedéssé fajult, hogy az elől a pozsonymegyei szentábrahámi erdei kastélyba menekültem és onnan ki nem mozdultam még akkor sem, amikor a pozsonyi cseh-szlovák vasútigazgatóság tudatta velem, hogy egy külön vasúti szerelvényt bocsát rendelkezésemre, hogy mielőbb Budapestre utazhassam. Egész életemen át undorodtam a személyi tülekedésektől, úgyhogy midőn értesültem, hogy Bécsben és Budapesten minő tülekedés folyik – nem volt az az erő, nem volt az a baráti unszolás, melynek engedve, a tülekedés bármelyik gócpontjába, Bécsbe vagy Budapestre elmentem volna.

Az elmondottak kiegészítéséül minden kommentár nélkül fel kell még említenem, hogy amikor a kormányalakításra vonatkozó hír megjelent a lapokban, egyszerre nagy forgalom indult meg Imperial szállóbeli lakásomon. Hogy bel- és külföldi hírlapírók tömegesen felkerestek, az természetes. Hogy a legmulatságosabb pénzügyi és gazdasági tervekkel és ajánlatokkal kerestek fel, azt is természetesnek tartottam. Egyesek eme ajánlatok közül egészen mulatságosak voltak. Így pl. egy pénzügyi fezőr azzal az ajánlattal jött, hogy szerez nekem nagy

állami kölcsönt, ha megígérem, hogy az Osztrák-Magyar Jegy-bank közösségét fenntartjuk. A másik pedig a vámközösség fenntartása mellett tett nekem államkölcsöni ígéreteket. Ezek mind oly tünetek, amelyek könnyen érthetők. De különösképpen megtörtént az is, hogy ezekben a napokban igen előkelő politikai és diplomáciai szerepet vivő magyar urak, egész föl a nagyköveti magasságokig tömegesen tiszteltek meg látogatósukkal, akik kötelességüknek tartották magukat nálam bemutatni és engem tiszteletükről stb. stb. megható hangon biztosítani. És tisztelegtek mindezek az urak azután, hogy a Károlyi-kormány minisztere voltam, hogy részt vettem a köztársaság proklamálásában stb. Névsort nem iktatok ide, kommentárt ezekhez a tisztelgő látogatásokhoz nem fűzök, csupán az utódok részére feljegyzem, hogy jó gyomor kellett ahhoz, hogy az ember a világháborút követő összeomlás és zűrzavar közepette politikai szerepet vállaljon.

Bécsi tartózkodásom alatt odaérkezett Svájcból Andrassy Gyula gróf is, aki Zichy Tivadar gróf Ring-utcai lakásában szállott meg. A gróf egészségi állapota és más okok miatt kezdetben nem hagyta el lakását, és így arra kéretett, látogatnám meg. Felkerestem, soká értekeztünk egymással, hogy mit mondtam neki vejről és más ügyekről, reá bízom, ha jónak látja, tegye közzé.

A bécsi magyar emigráció tagjai állandóan nagy sürgés-forgásban voltak. Az állandóan ott tartózkodó régi képviselők közül vezetőszerpet vittek Bethlen István gróf, Pallavicini György őrgrof, Teleki Pál gróf, Sigray Antal gróf, Szmrecsányi György, azután Beniczky Ödön, Gratz Gusztáv, majd Zichy Aladár gróf. Köréjük csoportosultak Magyarországból menekült katonatisztek, hírlapírók és politikával kevesebbet foglalkozó hazai előkelőségek. Sokat tanácskoztak az urak, more patrio, vagyis annyira minden elővigyázat nélkül, hogy ezekről a bizalmas tanácskozásokról Bécsben mindenki tudott és aligha tévedek, amikor azt állítom, hogy azok a körök, melyek a legellenségesebb érülettel viseltettek a magyar ellenforra-

dalmi mozgalmakkal szemben, a legjobban voltak értesülve e tanácskozásokról. Értem a magyar bolsevista követtséget és az osztrák szociáldemokraták radikálisabb szárnyát. A magam részéről, dacára nagy visszavonultságomnak, részt vettem több tanácskozáson, melyekre engem Pallavicini György örgróf és társai külön meghívtak. Résztvettem egy tanácskozáson Pallavicini György örgróf magánlakásán a Josef-Platz-i Pallavicini-palotában, ahol egy különös tranzakción kívül, amelyről külön írok, Sigray grófnak a stájerországi pangermánokkal való tárgyalásai is szóba kerültek. Két ízben vettem részt Bethlen' István gróf meghívására a gróf Schönborn palotájában tartott megbeszéléseken. Ezeken a fentt megnevezett politikusokon kívül egy sereg fiatal tiszt is megjelent, akikről mai napig sem sikerült megtudnom, hogy kik voltak. Tiltakoztam, hogy egy külállam területén bizalmas politikai és diplomáciai ügyeket ilyen, egyébként bizonyára kifogástalan jellemű, de politikai téren teljesen járatlan fiatal urak jelenlétében tárgyaljunk. Két ízben vettem részt Gratz Gusztáv volt országgyűlési képviselő lakásán tartott értekezleten, amelyen a rövid időre Svájc-ból Bécsbe érkezett Andrássy Gyula gróf is résztvett. Ez utóbbi értekezleteknek komoly tárgyalási szubstrátuma volt. Megjelent ugyanis Szegedről az ottani ellenforradalmi kormány külügyminisztere, Bornemissza Gyula báró, aki egy igen komoly tartalmú előadásban ismertette az aradi, utóbb a szegedi kormány megalakulásának és működésének körülményeit. Bornemissza báró kijelentette, hogy a szegedi kormánynak szüksége van a Bécsben együtt ülő magyar politikusok erkölcsi támogatására, hogy úgy az ország, mint az entente-körökkel szemben tekintélyre szert tehessen. Egyhangú volt köztünk az a felfogás, hogy melegen üdvözljük az aradi, illetve szegedi kormány megalakulását és a legnagyobb készséggel hajlandók vagyunk azt tőlünk telhetőleg támogatni. A továbbiakra nézve, sajnos, eltérés merült fel a többi urak és az én felfogásom között. Előterjesztettek ugyanis egy oly proklamáció tervezetét, amely teljesen a háború előtti alapra helyezkedett. Ezt nem fogadhattam el és pedig nemcsak azért, mert tagja voltam az első Károlyi-kormánynak, hanem mert a bekövetkezett

események és a pragmatika szankció rendelkezései folytán elméletileg és gyakorlatilag ki volt zárva annak lehetősége, hogy egyszerűen visszatérjünk az október előtti állapotokra. Az, hogy a kettős monarchia darabokra tört, hogy Ausztria köztársasággá vált, hogy a Habsburg-Lotharingiai ház igen sokak jogi felfogása szerint elvesztette minden jogosultságát a magyar trónra, és hogy a győzedelmes entente-államok elhátározták az Osztrák-Magyar kettős monarchia szétDarabolását, mind olyan tények voltak, melyeket komoly államférfiúnak 1919 tavaszán figyelmen kívül hagyni nem lehetett. Itt különösen a legitimizmus körüli nézeteltérések kezdettek kidomborodni.

A proklamációt illetőleg egy más körülmény is megakadályozott engem abban, hogy azt aláírjam. Ugyanis a Szegedre átköltözött aradi ellenforradalmi kormány tagjai között néhány teljesen ismeretlen név szerepelt, akikért felelősséget vállalnom a nemzet előtt, épp azért, mert nem ismertem őket – nem lehetett. Az értekezleten ily értelemben fel is szólaltam és felhívtam az urak figyelmét erre a körülményre és kértem, hogy töröljék a proklamációnak azt a részét, melyben a szegedi kormány összes teendő intézkedéseikért *előre*, mintegy en bloc, vállaljuk a felelősséget. Velem szemben elsőnek Zichy Aladár gróf emelt szót és nagy lelkesedéssel követelte, vállaljuk a felelősséget. A jelenvolt ifjúság, konzuli növendékek, alkonzulkok, követségi attasék és más lelkes fiatal magyar urak, jó magyar szokás szerint, nagy hangon helyeselték Zichy Aladár gróf felfogását. Én azonban – sajnálatomra – nem voltam abban a helyzetben, hogy a proklamációt eredeti szövegében magamévá tegyem. Es aki végig lapoz Magyarország nyolc évnek történetén, elolvassa a detronizációról szóló törvényt és a gyászos trianoni békeszerződést, láthatja, hogy az események, fájdalom – engem igazoltak. Ha pedig arra emlékeztetek, hogy az aradi ellenforradalmi kormánynak egyik tagja minő helyzetbe jutott néhány évvel ezelőtt a büntető hatóságok előtt, akkor el kell ismerni, hogy az én aggodalmam és bizalmatlanságom személyi tekintetekben is – nem kis mértékben – igazolt volt.

Bécsi tartózkodásom idején még egy esemény történt személyemmel kapcsolatban, melyet feljegyezni érdemesnek tartok. Május 5-én délután felkeresett Szmrecsányi György és közölte velem, hogy Sir Arthur Cunningham angol ezredes és az angol kormány bécsi főmegbízottja aznap este 11 órakor találkozni kíván velem egy Prater melletti magánvillában, ahol rendkívül kényes megbízatást fog nékem felajánlani. Szmrecsányi külön hangsúlyozta, hogy a terv igen kényes, és ő nem is igen akarta azt velem előre közölni. Este Szmrecsányi értem jött autón és kivitt az említett villába. Ott hosszabb ideig kellett várnunk, mert Sir Cunningham a Bank-utcai milliókkal kapcsolatos ügyekben volt elfoglalva a bécsi államrendőrségnél. Végre megérkezett és nem kis meglepetésemre előadta, hogy zsebében van a párizsi legfőbb tanács rendelete, mely szerint, ha néhány napon belül nem történik megegyezés egy új magyar kormány alakítására nézve, úgy kötelessége Kun Béláékat Párizsba béketárgyalásokra meghívni. Azt ajánlotta tehát nekem, hogy alakítsak egy kormányt tetszésem szerinti miniszterekkel, csupán azt kötötte ki, hogy Kun Béla és még egy kommunista tagja legyen a kormánynak. Ismételten figyelmeztetett az ezredes, jól gondoljam meg mit teszek, mielőtt végleges választ adnék, mert ha Kun Bélát egyszer Párizsba hívják és tárgyaló félnek elismerik, akkor biztosak lehetünk, hogy bárminő határokat állapít is meg az entente, azokat Kun Béla elfogadja, csak hogy maradjon neki egy terület, amelyen a maga módja szerint háborítatlanul tovább uralkodhatik.

Órákon át kapacitált Sir Cunningham, fogadjam el ajánlatát. Gondoljam meg a hazámra háramló súlyos következményeket, ha ajánlatát elutasítom magamtól. Elhiheti nekem mindenki, hogy borzasztó dilemma elé lettem állítva. Álljak egy kormány élére, amelyben Kun Béla is helyet foglal? Képtelenség! És ha igaz lenne az ezredes fenyegetése? Minő felelősség zúdulna reám! Végül határozottan és visszavonhatatlanul elutasítottam magamtól a javaslatot. És úgy érzem, így kellett határoznom.

Később több ízben hallottam, hogy folytak bizonyos megbeszélések, amelyeknek mind az volt a tiszteletreméltó célja,

hogy egy átmeneti kormányalakulattal nagyobb vérengzések nélkül visszavezessék az országot a bolsevista rémuralomból a jogrend állapotába. Sir Cunningham ajánlata ebből a szempontból nézve tagadhatatlanul Magyarország érdekében jóindulatból származó kísérletnek minősült. Ámde annak, aki a felajánlott missziót vállalja, halálugrást jelentett volna. Én 1918. október végén elfogadtam a miniszteri állást, hogy a közrendet és a közbékét megóvni iparkodjam a szélsőséges követelésekkel szemben. És az eredmény, hogy üldöznek és becsületben támadnak. Ez a meggondolás nekem megnyugtatóul szolgál, hogy helyesen jártam el, amikor az entente-főmegbízott jóindulatú, de a magyar viszonyokat nem ismerő javaslatait magamtól elhárítottam.

A kommün bukása után 1919. aug. 2-án Peidl Gyula elnöklése alatt alakult egy ilyen vegyes kormány, amelynek néhány nap múlva Friedrich István puccsa vetett véget. Erről is lehetne elmélkedni...

Bécsi emigrációs tartózkodásom idején, amidőn már kissé nagyon hangosan folytak a magyar tanácskozások, az akkori kormány egyik vezető tagja magához kéretett, és előadta azokat a nehézségeket, melyeket a magyar ellenforradalmi mozgolódások az akkori osztrák kormánynak okoznak, miért is felhívott, hogy hassak oda honfitársaimnál, csinálják dolgaikat csendesebben, mert ha így folytatják, különösen pedig ha akár ellenforradalmi kormány vagy csak egy magyar komité formálisan megalakulna, az osztrák kormány mindnyájunkat kénytelen lenne internálni, vagy pedig az ország határain kitoloncolni. Nem volt azonban szabad honfitársaimmal tudatni, hogy velem az elmondottakat a leghivatottabb osztrák hivatalos személyiség közölte. Magyar honfitársaim szidtak mérseklő kijelentéseimért, mert Szmrecsányi Györgyön kívül annak okát senki sem ismerte.

A királyhidai puccsról, melyet Bécsből magyar urak – politikusok és katonatisztek – rendeztek, csak utólag értesültem. Ahhoz nekem semmi közöm sem volt, amit külön meg-

állapítani szükségesnek tartok, mert mint a bécsi magyar ellenforradalmi emigrációnak akkori tagja, ezért az ügyetlenül rendezett vállalkozásért felelősséget nem vállalhatok.

Néhány évvel ezelőtt megjelent Budapesten egy előttem ismeretlen személy, aki leadott nálam egy nagyobb lepecsételt iromány-csomagot azzal az üzenettel, hogy csak bontsam fel, az enyém. Az iratcsomó a Bank-utcai milliókra vonatkozó bécsi vizsgálati irományok egy részének gépirással végzett másolatai. Ez irományok között találok az alábbi levelet:

Abschrift eines Schreibens des Staatssekretärs Dr. Bauer an den Herrn Staatskanzler Dr. Eenner vom 6. Mai 1919.

Zur Geschichte des ungarischen Kriminalromanes itt auch Folgendes zu berichten:

Die beiden Gesandten wurden am kritischen Tage an der Grenze angehalten und von Oberkommissär Dr. N. N. in einer unzweifelhaft über die Vorschriften hinausgehenden Weise – siehe Beilage – untersucht. Dadurch sind sie erst am Abend in Wien eingetroffen. Die im Dienste der Contrerevolution stehenden Gesandtschaftsbeamten rühmen sich nun, *sie* hätten es eingerichtet, dass die Gesandten erst so spät eingetroffen sind. Es fällt daher auch der Verdacht *auf unsere Polizei-Organen an der Grenze*, dass sie sich éventuel an dem Komipott beteiligten und mit den Contrerevolutionären ein gemeinsames Spiel gemacht hätten.

Ich bitte Dich daher dringend, gegen die hier befindlichen ungarischen Contrerevolutionäre endlich energisch einzuschreiten: zu mindestens *Szmrecsanyi* muss aus Wien weg. Wenn man ihn nicht in das Ausland schaffen kann, sollte man ihn wenigstens in einer kleinen Provinzstadt internieren. Aber auch *Bethlen*, *Pallavicini* und *Batthyány* sollten als lästige Ausländer abgeschafft werden. Da man sie nicht nach Ungarn schaffen kann, *weil sie dort aufgehängt würden*, so müsste man sie irgend wo sonst über die Grenze bringen – ging es nicht in die Tschechoslovakei? – oder wenn das nicht möglich ist,

irgend wo internieren. Wir können unter unserm Kegime aus Wien nicht ein ungarisches Koblenz werden lassen.

Magyarul:

Dr. Bauer államtitkárnak, dr. Renner államkancellár úrhoz 1919. május 6-án írt levelének magyar fordítása:

A magyar bűnügyi regény történetéhez a következőket is elő kell adni: «A két követ (a magyar bécsi bolsevik követekről van szó) a kritikus napon a határon fel lett tartóztatva és dr. N. N. főkommisszárius által kétségkívül a szabályokon túlmenőleg lettek megvizsgálva – lásd a mellékletet. – Az ellenforradalom szolgálatában álló követségi tisztviselők azzal dicsekszenek, ők rendezték volna, hogy a követek csak ily későn érkeztek be. Ennélfogva a határon lévő rendőrközegeinkre az a gyanú esik, hogy ők esetleg a komplottnak résztvettek és az ellenforradalmárokkal közös játékot űztek volna.

Sürgősen kérek tehát, hogy az itt-tartózkodó magyar ellenforradalmárok ellen végre erélyesen fellépj: legalább is *Szmrecsányinak* kell Bécsből távoznia. Ha nem lehet őt a külföldre küldeni, úgy legalább is egy kis vidéki városba kellene internálni. De *Bethlen*, *Pallavicini* és *Batthyány* is mint kellemetlen idegenek elszállítandók. Minthogy azonban őket Magyarországra küldeni nem lehet, *mert ott felakasztják őket*, úgy valahol máshol kellene őket a határra vinni. Nem lehetne Csehszlovákiába? – vagy ha ez nem lehetséges, úgy valahol internálni? Nem engedhetjük meg, hogy a mi uralmunk alatt Bécsből egy magyar Koblenz váljon.»

Ezt a levelet emlékül ajánlom fel a Nemzeti Kaszinó mind-ama tagjainak, akik engem most vádolnak, 1919. tavaszán pedig a velem való együttműködést – dacára «forradalmi multamnak» – oly meleg barátsággal keresték.

PALLAVICINI GYÖRGY ŐRGRÓF.

Nevezett őrgróf az összeomlás idejében nagy szerepet játszott. Október elején Andrásy Gyulát kikísérte Svájcba, de előtte érkezett haza, Úgy látszik, meggyőződött a külföldön arról, hogy a régi politikai programokkal már nem lehet boldogulni, mert azonnal igen meleg érdeklődést kezdett tanúsítani sógora, Károlyi Mihály gróf politikája iránt. Kereste a kapcsolatot a szociáldemokrata párttal és amint ezt Károlyi Mihály és környezete tanúsíthatják, annyira sülve-főve, nap-nap mellett együtt volt Károlyi Mihállyal, hogy mi, a Károlyi elnöklete alatt álló párt tagjai gyakran nem tudtunk pártunk elnökével érintkezni, mert állandóan sógora Pallavicini őrgróf környékezte. Pallavicini sokat közvetített Andrásy és Károlyi között, de közben, amint azt Károlyi Mihály egyik írásában ki is emeli, de amiről nekem is közvetlen tudomásom van, erősen pályázott arra, hogy sógora, Károlyi Mihály gróf alakítandó kabinetjében miniszteri tárcát kaphasson. Őszintén kijelentem, hogy Károlynál minden alkalommal tiltakoztam az ellen, hogy a bekövetkezendő nehéz időkben, ha már kormányt kellene vállalnunk, Pallavicini-féle kapacitásokkal súlyosbítsuk amúgy is kétségbeesztően nehéz helyzetünket.

Az őrgróf nem lett ugyan sem miniszter, sem pedig követ a sógora kormányában, ámde a forradalmi átalakulások forga-tagában ennél sokkalta nagyobb ténnyel iktatta be a «Pallavicini» nevet a magyar történelem «forradalmi» lapjaiba. Pallavicini őrgróf ugyanis «iU Est» című politikai napilap 1918. évi november hó 13-án november hó 14-iki kelettel megjelent számában szószerint az alábbi nyilatkozatot adta ki. Az Est cikke így szól:

«*Andrássy helyzete a forradalmi átalakulásban.*

Az Est munkatársa érdekesnek találta megtudni, hogy Andrássy Gyula környezete mikép vélekedik a mostani nagy átalakulásról, ezért felkereste örgróf Pallavicini Györgyöt és megkérdezte, hogy mi az ő álláspontja? Pallavicini György kérdésünkre így válaszolt:

Svájci tartózkodásom alatt mindazon aggodalmaim, amelyeket már itthon tápláltam, csak erősbödtek, úgyhogy hazakerkezésem után nyomban arra törekedtem, hogy azonnal történjék meg az ország modernizálása. És ezen álláspontom érvényesítésére nemcsak a királyt iparkodtam megnyerni, hanem Károlyin kívül, a képviselőház utolsó ülésén a parlamenten kívüli pártok vezetőivel hosszabb ideig tanácskoztam. Sajnos, eredmény nélkül, amit annak is tudok be, hogy akkor – valószínűleg tudatosan – gróf Andrássy Gyulát azért küldték Svájcba, hogy ne lehessen alkalmá az itteni viszonyokat közelebről meglátni és a legteljesebb demokratikus berendezkedés szolgálatának megnyerni. Elkéstek mindennel. Az események azt, amit mi tervezgettünk, kikényszerítették. *Tényleges köztársaság vagyunk. A királyság megszűnt. Nem erőszakosan, nem detronizálással, hamm először a királyi hatalom tényleges megszűntével, azután az osztrák császári hatalomtól való visszavonulás folytán a pragmatika szankció alapján jogilag is.* A nemzetgyűlés tehát, amely a köztársasági államformát megállapítja, tulajdonképpen csak a már tényleg létező állapotot formalizálja és nem hiszem, hogy akadnának, akik a köztársaságot, mely a magyar nemzet érdeke – a mai világhelyzetben – kifogásolnák.

— Mi volt Andrássy szerepe az utolsó hónapokban?

— Andrássy a közös külügyminiszterséget csak azért vállalta, mert abban a meggyőződésben volt, hogy Magyarország függetlenségét jobban szolgálja, ha ideiglenesen mint közös külügyminiszter óvja a magyar érdekeket, melyeket, sajnos, mint napról-napra tapasztaljuk, a közös külügyi kormány nemcsak elhanyagolt, hanem egyenesen veszélyeztetett. Andrássy elsősorban a békét akarta legsürgősebben megcsinálni és magyar békét akart csinálni. A két állam különválását is ő akarta

likvidálni, hogy a magyar nemzet jogos érdekeit kellően képviselje. Hogy ez neki nem sikerült, az az események lavina szerű zuhatagának tudható be, amely kizárt minden fokozatos és normális előhaladást, amit gróf Andrássy tervezett és megvalósítani akart a független magyar nemzet javára.

— Mit tart a cseh invázióról?

— A cseh inváziót nem szabad túl tragikusnak néznünk. Eltekintve, hogy mint a jelentésekben olvassuk, csak cseh portyázó csapatokról van szó, a nemzetek kérdése a békeasztalnál fog eldőlni, nem pedig militarista fait accompli-val. Megnyugvással vehetjük azt tudomásul, hogy a kormány gondoskodott arról, hogy a belbékét és belső nyugalmat vészélyeztető elemekkel szemben, legyenek azok bármilyen nyelvek, a magyar nemzetország megvédje az országot.»

Pallavicini György örgróf valóságos belső titkos tanácsos, fenti nyilatkozatában a neves magyar államférfiak közül elsőnek állapítja meg és proklamálja, hogy «tényleges köztársaság vagyunk». «A királyság megszűnt. Nem erőszakosan, nem detronizálással, hanem először a királyi hatalom tényleges megszűntével, azután az osztrák császári hatalomtól való visszavonulás folytán a pragmatika szankció alapján, jogilag is.» «A nemzetgyűlés tehát, amely a köztársasági államformát megállapítja, tulajdonképpen csak a már tényleg létező állapotot formalizálja és nem hiszem, hogy akadnának, akik a köztársaságot – mely a magyar nemzet érdeke – a mai világ helyzetben kifogásolná.»

Az örgróf nyilatkozata világos és egyértelmű. Trónvesztettnek jelenti ki a Habsburg-Lotharingiai házat, megállapítja, hogy nézete szerint már is köztársaság vagyunk és hogy a magyar köztársaság 1918. őszén, a magyar nemzet érdeke. Ez volt szószerint a Károlyi-kormány és a Nemzeti Tanács felfogása.

1918. december 12-én köztudomás szerint Bartha Albert hadügyminiszter és én, mint belügyminiszter véglegesen kiléptünk a Károlyi-kormányból és néhány napra reá követett bennünket Lovászy Márton, a Károlyi-kormány vallás- és oktatásügyi minisztere. Kiléptünk a kabinetből és azzal szem-

ben ellenzékbe mentünk, mert Károlyi, Jászi és Kunfi szélsőséges politikáját elvileg és gyakorlatilag helytelenítettük. Szociális igényeket szolgáló nemzeti programmal vettük fel a harcot Lovászy Márton vezérlete alatt Károlyi és híveinek túlzottan radikális politikájával szemben. A függetlenségi párt nagy többsége szembehelyezkedett Károlyival és velünk tartott. Károlyi felismerte a veszélyt, mely őt ami ellenzéki szervezkedésünk által fenyegeti és azért 1918. december 22-re a Vigadó összes termeibe egy ellenszervezkedő gyűlést hívott össze, melyben csatasorba állította a szélső radikalizmus egész táborát. Tudta akkor mindenki, hogy ez a nagy apparátussal megszervezett gyűlés tüntet 's akart lenni velünk, nemzeti és polgári alapon álló függetlenségekkel szemben. A gyűlésen Károlyi Mihály, Hock János, Szende Pál, Nagyatádi Szabó István és Haller István szólaltak fel, mindegyik a maga pártja nevében, tehát Hock az új Károlyi-párt, Szende a polgári radikálisok, nagyatádi Szabó a kisgazda-párt és Haller István a keresztény szocialista néppárt nevében fejezván ki rajongásukat, lelkesedésüket és csatlakozásukat Károlyi Mihály szélső radikális kormányzatához. Történt azonban e gyűlésen még ezeknél is sokkal jellegzetesebb esemény. 1918. őszén ugyanis Pallavicini György örgróf, dr. Czettler Jenő nemzetgyűlési képviselő, Patacsy Dénes nemzetgyűlési képviselő, volt államtitkár, Schandel Károly nemzetgyűlési képviselő, államtitkár, sokorópátkai Szabó István nemzetgyűlési képviselő volt miniszter, és más kitűnőségek részvételével egy új földműves- és kisgazdapártot szervezett. Pallavicini új pártja nemes versenyre kelt a többi szélsőséges álláspontot elfoglaló párttal és Károlyi gyűlésén nemcsak képviseltette magát, de Patacsy Dénes v. államtitkár személyében szónokot is állított, aki, miként szem- és fültanúktól hallottam, remek ékesszólással jelentette be a vezér és párt nevében csatlakozásukat és támogatásukat a Károlyi Mihály kormányához és politikájához. Történt pedig ez napokkal azután, hogy a Nemzeti Tanács a köztársaságot Pallavicini örgrófnak «Az Est» lapban már korábban kifejtett álláspontjával azonos fdfrgás alapján proklamálta és történt ez akkor, mikor Károlyi zászlóbontása

a demokratikus, polgári Magyarország fokozatos kiépítését hirdető Lovászy- Batthyány-féle nemzeti politikával szemben épp a szélsőséges radikális politika győzelmét célozta.

A történelmi igazság kedvéért kénytelen vagyok még 1919. elejéről egy eseményt megrögzíteni, amely ismét Pallavicini György örgrófnak a köztársasági államformát helyeslő álláspontjáról tesz tanúságot. A Károlyi-kormány ugyanis 1919. március havában kitűzte az általános választásokat április hó elejére. Ekkor négy párt, melyek akkor szemben állottak Károlyi Mihály kormányával, választási szövetséget kötöttek egymással és közös lista állítását határozták el. A négy párt volt:

1. A függetlenségi és 48-as párt, melynek elnöke Lovászy Márton és tagja volt e sorok írója is, kit a Tolna vármegyei lista vezetőjévé dezignáltak;

2. a keresztény szocialistapárt, akkori vezére Ernst Sándor prelátus;

3. a magyar polgári párt, melynek elnöke Heinrich Ferenc, a későbbi keresztény kurzus-politika idején egyízben kereskedelmi miniszter;

4. a földműves- és kisgazdapárt, Pallavicini György örgróf vezérlete alatt.

A viszonyok megismerése céljából fel kell ugyanis emlétenem, hogy 1919 legelején a szociáldemokrata-párt szélsőséges, baloldali része Kunfi Zsigmond, Pogány, Böhm Vilmos, Bokányi és a többiek vezetése alatt annyira kizárólag szociáldemokrata uralomra törekedtek, hogy a felsorolt négy párt természetesen leg kellett, hogy a Lovászy-féle függetlenségi párt köré csoportosuljon.

Ezt a mi pártszövetségünket a Népszava és a szociáldemokrata-párt akkoriban nap-nap mellett a leghevesebben támadta. Reakcióval, ellenforradalmi szándékokkal, monarchista törekvésekkel vádolta. Hogy e támadások ellen védekezzünk, a szövetséges pártok intézőbizottsága elhatározta, hogy egy terjedelmes nyilatkozattal lép a nyilvánosság elé és megcáfolja az ellene szórt vádakot. A nyilatkozatot az intézőbizottság elnöksége szövegezte és azt annak elfogadása után Budapest

egész területén plakátok és hírlapi közlemények útján nyilvánosságra hozta.

Címe ez volt: «A szociáldemokrata-párthoz!» A manifesztumot mind a négy párt külön-külön írta alá, tartalmát pedig a Budapesti Hírlap 1919. március 14-iki számából szószerint az alábbiakban közlöm:

«Az ellenzéki blokk válasza a szociáldemokrata-pártnak.»

«A szociáldemokrata-párt kiáltványa azzal vádolja meg a Lovászy Márton vezetése alatt álló függetlenségi pártot, a keresztényszociális néppártot, a magyar polgári pártot és a földműves pártot, hogy «a fekete ellenforradalom» céljait követik. Erre ez a négy párt ma tiltakozó iratot intézett a szociáldemokrata-párthoz és a vádat visszautasítják.»

«Nem szólottunk volna hozzá e szólamokhoz, – írja válaszában a négy párt – ha a kiáltvány egyenesen meg nem nevezi a mi pártjainkat is a fekete ellenforradalom részesei gyanánt, így kénytelenek vagyunk kijelenteni, hogy a magyarországi szociáldemokrata-párt minket illető ráfogásaiból ahány szó, annyi valótlanág. A legnagyobb felháborodással utasítjuk vissza a képtelen vádakat. Csodálkozunk, hogy egy nagy országos párt ne találja magához méltatlannak még a választási harc küszöbén is ilyen alacsonyrendű fegyverekkel élni. A mi felfogásunk szerint a politikai ellenfelet is becsülni kell, de aki ilyen fegyverekkel él, az nemcsak politikai ellenfelét, de önmagát sem becsüli meg.»

Ezután kijelentik, hogy «*mind a négy párt a forradalom alapján áll, ragaszkodnak a köztársasághoz és a népuralom rendszeréhez*». Nincs józaneszű ember Magyarországon, – írják – aki elhinné, hogy a választási harcra szövetkezett *pártok bármelyike vissza akarja hozni akár a monarchiát, akár a militarizmust, akár a régi rendet, vagyis az elnyomók uralmát és a dolgozók szolgátságát*. «De nemcsak külső békére törekszenek, hanem belső békére is. Gyűlölködés, belső harc, elszegényíti az országot és koldussá tesz minden munkást és polgárt egyaránt. Ezért kívánjuk, – írja a négy párt – hogy amikor mi elismerjük a munkásság politikai befolyásának jogosultságát, ugyanakkor ismerje el a munkásság a dolgozó polgárság politikai befolyásá-

nak jogosságát is. Mi a dolgozó polgárság milliókra rúgó töme-
 vagyunk és nekünk is van öntudatunk! Eltiportatni magunkat
 nem engedjük!» A válasz így végződik:

«Amikor tehát a leghatározottabban visszautasítjuk a
 szociáldemokrata-párt kiáltványában foglalt ráfogásokat, egy-
 úttal azzal a komoly és férfias szóval fordulunk a magyar mun-
 kássághoz, a magyarországi szociáldemokrata-párthoz, hogy
 politikai harcainkban mellőzzük a ráfogás, a gyűlölködés, a
 mérgezett fegyverek használatát, amelyek szabad ország sza-
 bad polgáraihoz méltatlanok.»

Ezt a manifesztumot a négy szövetkezett párt közös intéző-
 bizottságán állapították meg. A szöveget Lovászy Márton, a
 bizottság elnöke olvasta fel és javasolta annak elfogadását.
 A tárgyhöz elsőnek Pallavicini örgróf szólott; meleg hangon
 és nagy lelkesedéssel jelentette ki, hogy a manifesztumot válto-
 zatlan szövegben magáévá teszi és annak sajtóban és plaká-
 tokon való terjesztését kívánja. Lelkesedéssel és bizonyára
 mély meggyőződéssel, előkelő államférfiúhoz illő komolysággal
 foglalt immár *harmadízben az októbristák uralma alatt a monarchia
 ellen és a köztársaság mellett állást.*

De még ez sem elég. Az örgróf, aki a kommün bukása
 után az októbrista és a köztársasági rendszernek a legerősebb
 vádlójává vedlett át, megjelent 1918. november 16-án a kép-
 viselőház ama ülésén, mely az örgróf által ma képviselt leg-
 szélsőbb legitimista álláspont arculcsapásával kimondotta saját
 feloszlását, holott erre a jogfolytonosságon alapuló legitimista
 álláspont tanítása szerint csakis a megkoronázott alkotmányos
 magyar király lett volna jogosítva. Az az örgróf, aki az utolsó
 években az önérték és szemérem félretételével oly nagy hangon
 merészkedett vádat vádra emelni ellenem és a nemzeti októbriz-
 mus többi legmérsékeltőbb vezérei ellen, november 16-án a
 képviselőház jelzett ülésén teljesen elnémult. Hallgatott még
 akkor is, mikor egyesek a gyűlésen a köztársaságot éltették,
 ami egyébként magától értetődik, hiszen ő proklamálta
 elsőnek a köztársaságot. Amikor pedig a képviselőház fel-
 oszlátása után a Nemzeti Tanács az országház kupolacsarnoká-
 ban kikiáltotta a köztársaságot, ismét a legelső között volt,

aki jelenlétével detronizáló és köztársasági álláspontja mellett tüntetett.

Pallavicini György örgróf 1920-tól kezdve számos olyan barátjával együtt akik 1918-19-ben nemcsak mellém, de Károiyi mellé is állottak, valóságos hajszát rendezett becsültem és politikai reputációm ellen. Ugyanez a Pallavicini örgróf 1919. márciusában kisded pártjával együtt a nemzeti októbristákkal, a mérsékeltbb függetlenségi és 48-as párttal szövetkezik, velünk egy választási blokkba egyesül és a választások kiírása esetére a mi személyeink, neveink és politikai törekvéseink népszerűségével készül mandátumot szerezni. És miután nyíltan, pártja aláírásával megerősítve, magát a forradalom alapján állónak jelentette ki, leszögezte ragaszkodását a köztársasághoz és a népuralom rendszeréhez és mindenben állást foglalt a monarchia és régi rend ellen, mindezekután van bátoq sága₇ vádlóként lépni fel volt szövetségesei és elvbarátaivá szemben! És ugyanez a nemes örgróf, néhány héttel manifesztumunk kiadása után Bécsben velem együtt olyan írást ír alá, sőt ő szólít fel a levél aláírására, amely arról szól, hogy a kommün bukása után együtt egy kabinetben foglaljunk helyet!

A BANK-UTCAI MILLIÓK.

A 140,000.000 korona megmentése.

Bécsi emigrációm idején, 1919. április hó utolsó napjainak egyikén felkeresett engem Imperial-szállóbeli lakásomon Hajós Jenő követségi titkár barátom, akit Budapestről jól ismertem és aki abban az időben a bécsi magyar követségen volt szolgálat-tételre beosztva. Hajós Jenő jelentette, hogy ő és Magurányi Sándor követségi főigazgató, akit még a király személye körüli miniszerségem idejéből ismertem, tudomást szereztek arról, hogy a bécsi magyar bolsevista követek igen nagy összeget kaptak Kun Béláéktól Budapestről, «az összegnek jóval meg kell haladnia a százmilliót», ami 1919-ben óriási érték volt. Értesültek arról is, hogy Kun Béla ezt az összeget azért küldte Bécsbe, hogy ennek segítségével bizonyos személyeket és katonai formációkat egy kommunistapuccs végrehajtására megnyerjen. A két bolsevista-követ Budapesten van; ha majd onnan néhány nap múlva visszaérkeznek, a magyar pénz segítségével azonnal kikiáltatják Bécsben a proletárdiktatúrát. Hajós a maga és Magurányi Sándor nevében kijelentette, hogy ők készek ezt a kommunisták által elrabolt pénzt megmenteni és ezzel a proletárdiktatúra kikiáltását Ausztriában megakadályozni. Hogy azonban ezt a merész elhatározásukat végrehajthassák, kell, hogy magukat a jövőre nézve egy auktoritással fedezhessék, miért is kijelentik, hogy az akciót csak abban az esetben hajtják végre, ha én azt helyeslem, a tervüket magamévá teszem és érette az erkölcsi felelősséget elvállalom.

Alaposan átgondoltam a helyzetet. Hajós és Magurányi urakat mindenképpen korrekt és hazafias érzelmű úriembereknek ismertem. Visszaélésre az ő részükről gondolni sem volt

szabad. Ha sikerül nekik a bolsevisták által elrabolt óriási összeget biztosítani, ezzel minden valószínűség szerint sikerülni fog a bolsevista proletárdiktatúra proklamálását Bécsben megakadályozni. Oroszországban már uralmon volt a kommunista diktatúra, Németországban a Moszkvából irányított Spartakuszmozgalom óriási erővel támadta a polgári társadalmi rendet, Bajorország fővárosában, Münchenben meg már kikiáltották a proletárdiktatúrát. Ha Bécsben is uralomra jut Lenin proletárdiktatúrája, ezzel egész Európát imminenter fenyegeti a bolsevizálódás veszélye és ebben az esetben egészen bizonyos, hogy a magyarországi bolsevista uralom, amely április végén már örvendetes módon meggyengült, ismét – Isten a megmondhatója – mennyi időre meg fog erősödni. Elsősorban tehát Magyarország érdeke, hogy Ausztriában a proletárdiktatúra hatalomra ne jusson. De érdeke ez az egész művelt világnak is. Hajós és Magurányi tehát nemzetüknek tesznek elsősorban óriási szolgálatot, ha kicsavarják a magyar bolsevisták kezéből a legnagyobb fegyvert, ezt az óriási pénzüsszeget. De jogilag is, úgy vélem, korrekt eljárást követnek, mert ha azt látom, hogy betörők idegen tulajdont elrabolni készülnek, a jogrend azt követeli tőlem, hogy a betörők elől, ha erre módom van, az elrabolandó vagyont biztonságba helyezzem. Egyetlen kötelességem van és ez: a rablóktól megmentett értékeket jól eltenni, és mihelyt erre fizikailag alkalmam nyílik, a megmentett Összes értékeket a jogos tulajdonosnak azonnal visszaszolgáltatni. Felmerült még az a kérdés, ki ennek a pénznek jogos tulajdonosa? Egészen bizonyos, hogy nem Kun Béla és társai. Legvalószínűbb, hogy ez a pénz a magyar államé, de lehetett az osztrák-magyar jegybanké, avagy budapesti nagy pénzintézeteké is. Én tehát hazafias meggyőződésből a legnagyobb készséggel jelenttem ki Hajós Jenőnek, hogy vállalom veszélyes, de hazafias vállalkozásukért a nemzettel szemben a teljes erkölcsi felelősséget, a következő feltételek mellett:

a) Előbb kísérletet teszek, nem lehetne-e a pénzt a bolsevisták kezéből a Bécsben székelő entente-missziók útján megmenteni;

b) mielőtt az urak a mentési akciót végrehajtják, még egy osztrák helyen fogok ez ügyben eljárni;

c) ha a fenti két kísérletem egyike sem vezetne arra, hogy a pénzt megmentjük, akkor vállalom az egész akcióért az erkölcsi felelősséget, Isten áldását kérem merész, de mindenképpen hazafias vállalkozásukra, de határozottan kikötöm, hogy az egész megmentendő *óriási vagyon, kivéve a megmentésre és menekülésre szükséges összegeket, teljes egészében a jogos tulajdonos részére biztos helyen megőriztessék*, úgyhogy azt majdan a proletárdiktatúra bukása után a jogos tulajdonoshoz eljuttathassuk.

Hajós Jenő a maga és barátja Magurányi nevében kötelező ígéretet tett, hogy feltételeimhez alkalmazkodni fognak, amit az urak pontosan be is tartottak.

Azt kérdezhetik olvasóim, miért kellett Hajósnak és Magurányinak akciójukhoz éppen az én erkölcsi zsíróm? Erre a válasz igen egyszerű. Azokban a napokban járta be a világsajtót az a hír, hogy Párizsban azt kívánják, én legyek a magyarországi proletárdiktatúra bukása után alakítandó magyar koalíciós-kormány miniszterelnöke. Érthető tehát, hogy az urak ama kevés magyar államférfiú közül, kik akkoriban Bécsben tartózkodtunk, az én szavamnak és az én erkölcsi szavatolásomnak tulajdonították a legnagyobb súlyt, én pedig nem kerestem ezt a szerepet, de amikor tőlem tették függővé az urak mentési akciójuk végrehajtását, úgy véltem és úgy vélem ma is, vétettem volna a közérkölc és magyar hazám érdekei ellen, ha két derék hazánkfiát nem részesítettem volna abban a támogatásban, melyet tőlem kértek.

Felkerestem ezután az entente-missziók doyenjét, Segré olasz tábornokot, előadtam neki a tényállást és kértem, tegyen lépéseket, hogy a magyar pénzt megmenthessük és a proletárdiktatúrának Ausztriában való kikiáltását megghiúsítsuk. A tábornok kijelentette, hogy az entente-missziók ez ügyben mit sem tehetnek, mert Ausztria hivatalosan elismerte a magyar tanácsköztársasági kormányt és így ennek bécsi magyar követsége

exterritorialitást élvez, ők tehát a követség helyiségeibe be nem hatolhatnak, amiben formailag Segré tábornoknak határozottan igazat kellett adnom.

Május 2-án délelőtt jelentette nekem Hajós Jenő, hogy Magurányi Sándorral együtt behatoltak az egyik bolsevista követ hálósobájába, ott egy szekrényben két bőröndöt találtak, a nagyobbat felnyitották és abban osztrák-magyar tízezresekben százhuszmillió koronát találtak. A másik kisebb bőröndöt nem nyitották fel, mert valami különös angol zárja volt, erőszakosan pedig nem akarták azt feltörni. Hajós Jenő azt is közölte velem, hogy aznap estére várják vissza Budapestről a két bolsevista követet, tehát még aznap kell cselekedni, ha nem akarnak lekésni. Azonnal kocsiba ültem Hajós Jenővel és együtt elmentünk egy osztrák előkelőséghez, kivel ezt az egész ügyet megbeszéltem. E tanácskozásunkról, – melyen négyen voltunk jelen – nem tartom a magam részéről megengedhetőnek, hogy nyilatkozzam. Onnan távozva Hajós Jenőtől búcsút vettem, megvallom, buzgón fohászkodva a magyarok Istenéhez, adná meg, hogy barátaim vállalkozását siker koronázza. Aznap délután eljött hozzám Hajós Jenő, jelentette, hogy a mentést sikeresen végrehajtották, a pénzt Déry Frigyes műgyűjtő és kiváló jellemű magyar úriembernél megőrzésre deponálták. Hátra maradt még, hogy Hajós minél előbb eltűnj k.

Hajós eme jelentése után felkerestem Szmrecsányi György volt képviselőtársamat, aki a legexponáltabban dolgozott Bécsben ellenforradalmi ügyekben és bizalmasan közöltem vele a történeteket, nehogy ő és barátai kellő tájékoztatás hiányában esetleg akaratlanul is valami taktikai hibát kövessenek el. Szmrecsányit közlésem szemmel láthatólag felizgatta, ami könnyen érthető és tudatta velem, hogy sürgősen távoznia kell valamelyes intézkedések miatt.

Ugyanaznap este 9 óra körül felkeresett szállodai lakásomban Borovicsényi Aladár alkonzul és Pallavicini György őrgófnak, valamint Szmrecsányi Györgynek nevében felkért, jöjjenek sürgősen a Sacher-szálloda külön termébe, hol az urak együtt vannak és tőlem rendkívül fontos ügyben akarnak véleményt és tanácsot kérni. Bécsben akkoriban a legkülönbözőbb politikai

és társadalmi körökben sokat beszéltek arról a társaságról, amely a Sacher-nak, ha jól emlékszem, 8-as számú rendkívül előkelően berendezett szeparéjában szokott esténként egybe gyűlni. Nekem, őszintén megvallom, sehogysem tetszett az, amit ezekről a Sacher-beli élénk vacsorákról a fáma beszélt, miért is mindaddig annak küszöbét soha át nem léptem, még kevésbé vettem részt az ottani multságokban. Midőn Borovicsényi Aladár alkonzulnak, Pallavicini örgróf küldőjének kíséretében beléptem a külön terembe, bőséges lakoma maradékaival, pezsgős üvegek, füst és szeszpára fogadott. Hogy e Lakomának kik voltak a rendezői, nem kérdeztem. Engem egyedül az érdekelt, hogy a «sürgős» megbeszélésnek mi a tárgya és célja. Az asztalfőn Szmrecsányi György és Pallavicini örgróf ültek, társaságukban sokan voltak, részben ismerőseim, részben magyar katonatisztek, kikkel ott ismerkedtem meg. Ismerőseim közül ott találtam az említetteken kívül még Takács-Tolvay József gróf ezredest, Sigray Antal, Pálffy-Daun József és Zichy István grófokat (utóbbi festőművész) és más urakat. Leültem és megkérdeztem, mit kívánnak tőlem az urak? Takács-Tolvay gróf ezredes erre a szoba közepén állva előadta, hogy telefonértesítés érkezett Brück-Királyhidáról, mely szerint a bolsevista követek onnan már elindultak, minden percben Bécsbe érkehetnek; miután az a hír is érkezett, hogy az éjjel megbukik Budapesten a bolsevista diktatúra, felmerült az a kérdés, letartóztassák-e most, érkezésükkor a két szovjet követet? Takács-Tolvay gróf úgy fejezte ki magát, hogy tőlem parancsot kér; letartóztassák-e a követeket, igen-e vagy nem? A hangulat az urak között rendkívül izgatott volt.

Takács-Tolvay gróf határozott, katonás formában hozzám intézett felszólítására válaszként a következő volt, melyet több ízben meg is ismételt, annál is inkább, mert a gróf kijelentette, hogy az én álláspontomhoz fognak alkalmazkodni, s így nagy súlyt helyeztem arra, hogy félreértés ne merülhessen fel.

Először bocsátottam, hogy én tisztán magánember vagyok, tehát senkinek s így az uraknak sem adhatok és nem is adok parancsokat vagy utasításokat; ellenben, ha az urak véleményemet kívánják megismerni, az a következő: a fődolog az,

hogy a felfordulás előidézésére Budapestről Bécsbe hozott pénz már biztonságba van helyezve. A pénz megmentése érdekében a követek letartóztatása tehát felesleges. De kételkedem abban, hogy már ma éjjel vagy másnap a magyar proletárdiktatúra megbukik. Én nem látom olyan rózsásnak a helyzetet. Ámde akár bukik, akár nem, Kun Béla kormánya, a leghatározottabban *ajánlom, hogy a két követet semmi szín alatt se tartóztassák le.* Mert, ha tényleg megbukik a bolsevista kormányzat, úgy egészen biztos, hogy a követek pereputtyukkal együtt azonnal megszöknek a követségről. De ha ezt nem tennék is, könnyen elfoglalhatjuk a követséget, mert megszűnván a proletárdiktatúra, ők elveszítenék a diplomáciai védelmet. Ha pedig, amit én hiszek, a legközelebbi órákban nem bukik meg a bolsevista diktatúra, úgy kétséget sem szenved, hogy a bolsevista követeket az osztrák rendőrség rövidesen kimentí és akkor a bécsi kommunisták diadalmenetben viszik őket vissza a magyar követségre. A követek letartóztatása tehát csak arra lenne jó, hogy a kommunistákat olcsó diadalhoz juttassák, a mi ügyünket pedig kompromittálják. Ezzel helyzetünket az osztrák hatóságokkal szemben tetemesen megrontanák. Ismételten ajánlottam és tanácsoltam tehát, hogy a bolsevista követeket semmi szín alatt se tartóztassák le. Takács-Tolvay gróf ezredes megismételte nyilatkozatomat, amiből láttam, hogy azt egészen jól megértette. Ezután azt kérte, hogy Szmrecsányi és Pallavicini őrgrof is mondják el e kérdéstről nézetüket. Kissé feltűnt nekem, hogy az urak egyike sem reagált Takács-Tolvay gróf kérdésére. Mire én megismételtem nézetemet és direktre a két nevezett úrhoz fordulva megkérdeztem őket, helyeslik-e és magukévá teszik-e álláspontomat? Igen vagy nem? Erre a két úr rövid szünet után fejbólintással és igennel magukévá tették álláspontomat. Takács-Tolvay gróf azután hivatkozással arra, hogy már nagyon késő van, s a követek esetleg azonnal megérkezhetnek, több jelenlevő úr kíséretében elhagyta a szeparét. Erre én is, anélkül, hogy ott bármit fogyasztottam volna, sietve távoztam. Őszintén meg kell vallanom, hogy reám az a látvány, amely ott elém tárult, a képzelhető legrosszabb benyomást tette. Már amikor a szeparé ajtaja elé értem, megdöbentem, hogy

micsoda közönséges, bolsevista kinézésű emberek álltak körül az ajtót, lesekedtek és hallgatóztak, úgyhogy mindent, ami ott történt és amit ott mondtunk, meghallhattak. Az volt a gyanúm, hogy az ott ácsorgók legtöbbször a magyar bolsevista követség kémje volt. Belépve a terembe, erre figyelmeztettem is az urakat, ők azonban nagy kedélyességgel arról biztosítottak, hogy azok mind «derék, jó fiúk». Rendkívül rossz hatással volt reám az a tény is, hogy az urak engem egy ilyen kényes ügy megbeszélésére olyan helyre hívtak, ahol lukullusi vacsorák áruló nyomai; teli és üres, finom boros és pezsgős üvegek egész sora állott az asztalon, s így alkalmam volt meggyőződni arról, hogy amit a magyar emigránsok egy részének dözsöléséről egész Bécsben megbotránkozva beszéltek, e körülményen alapszik. Azt is beszéltek Bécsben, hogy bizonyos kaszinókban egyes magyar emigráns előkelőségek nagy összegekben házard-kártyajátékot űztek, erről azonban személyesen meg nem győződve, ezt mint tényt nem is állítom.

Az a látvány, amely a Sacher-szálló különtermében élém tárult, végtelen fájdalommal töltött el. Én a magam részéről úgy találtam helyesnek, hogy teljesen visszavonultan éljek, minden feltűnést kerülve és takarékoskodva, hogyha soká tartana a proletárdiktatúra Magyarországon, annak végét nyugodtan kivárhassam. S ha egyszer-másszor képes voltam arra érdemes honfitársaimat némi csekély segítségben részesíteni, ezt egy oly ténynek köszönhettem, amely megörökítésre érdemes. Az osztrák határ mentén fekvő lajtafalusi birtokunkról ugyanis hétről-hétre, nagy titokban megjelent egy-egy alkalmazottunk vagy más jóemberünk és mindannyiszor elhozta jóembereink adományait, kenyeret, keménytojásokat, egy-két liter tejet, kis vaját, darabka sonkát, no meg egy-két kiló lisztet. Az utóbbit azért, hogy annak becserélésével Bécsben teát, cukrot és a teafőzéshez szükséges borszeszt beszerezhessük. A mi lakománk ezekből a pompás jó magyar falusi, és ami földolog, jó szívből eredt adományokból kerültek ki. Elképzelhetik tehát olvasóim, hogy a Sacher-beli terített asztal engem undorral töltött el. Dolgom végezte után sietve távoztam onnan és soha többé át nem léptem ennek a mulató-tanyának küszöbét. Annyi-

ban örültem, hogy odahívtak, mert bíztam abban, hogy ha már megkérdeztek, tanácsodat meg is hallgatják és nem követik el azt a komolytalan dolgot, mellyel a hazafias ügynek komoly körök előtt csak árthattak. De ebben tévedtem. Másnap reggel, amint kezembe vettem a reggeli lapokat, megdöbbenéssel olvastam, hogy tanácsom ellenére mégis letartóztatták a bolsevista követeket, minek csak az volt a következménye, hogy a megmentett száznegyvenmillió utáni hajsztát a bécsi rendőrség és szociáldemokrata-párt fokozottabb mértékben folytatta.

EGY KÖLCSÖN TERVE.

Mielőtt a regénybe illő, ugyancsak izgató események ismeretét folytatnám, közbevetőleg kénytelen vagyok egy kölcsönről is megemlékezni. Április hó folyamán látogatást tett nálam az Imperial-szállóban Pallavicini György örgróf. Igaz, hogy akkor már mind elkövettem azokat a «borzalmakat», amelyek miatt az örgróf később a Nemzeti Kaszinó igazgatóit és választmányát ellenem egy vészbírószági jellegű hajszába beugratta, de akkor mégis szükségesnek, tehát «lovagias, nemes felfogásával összeegyeztethetőnek» tartotta, hogy nálam tisztelegjen. Beszélgetésünk során felemlítette az örgróf, minő baj az, hogy a magyar hazafias emigrációnak nem áll nagyobb pénzösszeg rendelkezésére, mely nélkül a dolog természetéből folyólag nem tudnak az urak sikeres működést kifejteni. Egy kölcsönt akarnak - mondotta az örgróf - felvenni Rotschild bárótól, vagy más nagytőkéstől, 5,000.000 korona értékben (1919. áprilisi valutában). Hogy a kölcsönt megkaphassuk, szükséges, hogy mi, akik vagyonos emberek hírében állunk, a kölcsönért készfizetői kezességet vállaljunk. Azonnal kijelentettem készségemet, hogy a kölcsön felvételének biztosítására nemcsak a magam kezességével járulok hozzá, hanem feleségem nevében az ő zsíróját is felajánlottam. Természetesen addig, míg Magyarországon a hatalmat a proletárdiktatúra tartotta a kezében, a mi kezességünk ottani birtokaink alapján vajmi csekély biztosítékot nyújtottak. Jól tudtam azonban, hogy köztünk, az akkor Bécsben tartózkodó magyar államférfiak közül ketten voltunk, kiknek a kezességére Rotschild vagy más hitelezhetett. Az egyik Bethlen István gróf volt, akinek Erdélyben voltak birtokai, melyeket a bécsi hitelezők keze előbb-utóbb elérhetett. Ebben az időben Bécsben

már mindenki tudta, hogy Magyarország legnyugatibb részeit az entente Ausztriához fogja csatolni. Mihelyt ez megtörténik, ha akkor még Kun Bélának lennének a hatalmon, nyilvánvaló, hogy a nyugatmagyarországi részeket Kun Béla kormánya átadja az osztrák köztársaságnak, mely, bár erős szociális hígítással, de feltétlen a magántulajdon társadalmi rendjén állott. Világos tehát, ha Nyugatmagyarország Ausztriához kerül, feleségemnek két ottani birtoka, a lajtafalusi és lajtakörtvéiyesi, felszabadul a kommunista szocializálás alól és mi azokat visszakapjuk. Ez esetben pedig, kétséget sem szenved, hogy a bécsi tőkepénzes feleségem felajánlott készfizetői kezességének alapján követeléseit elsősorban ezekből a birtokokból elégítheti ki, amely esetben feleségem és én elveszítettük volna bolsevista-mentes teljes vagyonunkat. Ennek a tudatában ajánlottam fel mindkettőnk készfizetői kezességét Pallavicini György örgrófnak nálam való «tisztelgése» alkalmával, mert úgy véltem, hazafias kötelesség nemcsak szavakkal, hanem cselekedetekkel is egész vagyonunkat a magyar nemzeti állam megmentésének céljaira feláldozni.

Ezeket pedig azért adom elő itt, hogy indokoljam azt az álláspontomat, melyet a bank-utcai 140,000.000 kérdésében elfoglaltam. A magam pénzét, a magam vagyonát, a magam existenciáját fel kell ajánlanom hazám megmentésének céljaira, de ha állami pénzeket mentek ki a rablók kezeiből, ahhoz hozzá nyúlnom nem szabad, azt a jogos tulajdonos részére kell megőriznem. Ez volt az én nézetem, ennek megfelelően foglaltam a két kérdésben állást. Feltétlen kötelességemnek tartottam és jogom is volt Hajós és Magurányi urakkal szemben kikötni, hogy a megmentendő pénzhez senki hozzá ne nyúljon, hogy az biztos helyen őriztessék, mert hisz a haza megmentésére oda-kínáltam a magam és családom egész existenciáját.

Április végén aláírtam Bethlen István gróf, Pallavicini György örgróf, Sigray Antal gróf, Szmrecsányi György és Teleki Pál gróffal együtt egy angol hírlapíróhoz intézett levelet, akit nekem, mint pénzközvetítőt mutattak be, és akinek mindama pénzek után, melyeket ő nekünk ellenforradalmi célokra kölcsönképpen szerez, 10% jutalékot biztosítottunk. Ha tehát ez az

újságíró-pénzügynök, névszerint E. Ashmead-Bartlett, nekünk készfizetői kezesség ellen az ötmilliós kölcsönt, avagy más kölcsönt szerzett volna, megkapta volna tőlünk a 10% jutalékot és mi azt, ha valamennyien visszakapjuk vagyonunkat, birtokarányban, ha pedig csak Bethlen István gróf és feleségem kapják vissza vagyonukat, ők ketten fizették volna vissza az egész összeget.

Van okom, hogy ezeket itt hangsúlyozottan kiemeljem. Évek múltán egy magyarországi könyv és egyidőben a bécsi kommunista «Abend» facsimilében közölte fenti levelünket. Úgy látszik, valami leleplezés akart ez lenni, melyért azonban én csak hálás vagyok, mert e közzététel után és azután, hogy Magyarország miniszterelnöke, Bethlen István gróf ennek és egy másik levélnek hitelességét nyilvánosan igazolta, most már engem semmi diszkréció kötelezettsége sem tart vissza attól, hogy erről a dologról teljes nyíltsággal ne írjak és ne beszéljek.

EGY KÉNYES LEVÉL.

1919. április 30-án, vagy egy-két nappal előbb Pallavicini György őrgróf hozzám küldötte Borovicsényi Aladár alkonzult azzal a kéréssel, jöjjenek aznap a déli órákban a Josef-Platzi Pallavicini-palotában levő lakására, ahol rendkívül fontos ügyek megbeszélésére többen egybe fogunk gyűlni. Pallavicini lakására érve ott találtam a háziúron kívül Bethlen István, Sigray Antal, Teleki Pál grófokat és Szmrecsányi Györgyöt. Körülnézve a szobában, nem kis meglepetésemre azt láttam, hogy az ágyon egy férfi fekszik. Csodálkozva fixiroztam azt az urat, aki, úgy látszik, a legkevésbé sem érezte magát feszélyezve általunk. Pallavicini látván megdöbbenésemet, odament az ágyhoz, sügött valamit az idegen fülébe, mire az sietve felugrott és kissé rendbehozta gyűrött ruházatát. Ezután Pallavicini az illetőt nekem mint egy kiváló angol hírlapírót mutatta be. Néma kézszorítás. Mi magyarok a szoba közepén álló asztal köré ültünk, az angol pedig izgatottan fel- és alá járt a két szobából álló lakosztályban. Egyszerre az angol úr – aki nem volt más, mint Ashmead-Bartelett – félrehívta Pallaviciniret és felém mutogatva nagykomolyan valamit mondott neki, mire az őrgróf felkért, jöjjenek a szoba egyik sarkában két ablak között álló íróasztalhoz. Az íróasztalon egy angol szövegű és a fentnevezett angol úrhoz intézett kész levél feküdt. Pallavicini felkért, olvassam el a levelet és azután írjam alá, mert az angol súlyt helyez arra, hogy e levelet a többi jelenlevő magyar úrral együtt én is okvetetlenül aláírjam. A levél fordítása a következő:

«Tisztelt Urunk! Tekintettel azokra a szolgálatokra, amelyeket Ön az elmúlt három hónap alatt a bolsevizmus elleni

küzdelemben teljesített azzal, hogy ön az angol sajtóban írt a bolsevizmus céljairól és módszereiről; tekintettel továbbá azokra a szolgálatokra is, amelyeket már teljesített és jövőben még a Bécsben jelenlevő pártok koalíciójának érdekében az alkotmányos magyar kormány helyreállítására teljesíteni fog, mi, a fentnevezett alkotmányos pártok végrehajtó-bizottsága ezennel kötelezzük magunkat arra, hogy önnek hatmillió frankot fizetünk, ha mi Magyarországon a kormányzást ismét átvehetjük.

Ezennel kötelezzük magunkat arra is, hogy ennek az összegnek egy részét és pedig kétmillió frankot nyomban kifizetünk önnek, amint mi a kormányt átvettük, a hátralevő összeget pedig közösen megállapítandó részletekben két évre elosztva fizetjük, attól kezdve, hogy az új kormány megalakult.

Kötelezzük magunkat egyenként és együttesen, hogy a hatmillió frank összeget ön minden olyan kormánytól megkapja, amelyben mi egyenként, vagy egyetemlegesen részt veszünk.»

Bécs, 1919. április 30.

Tisztelettel:

Szmrecsányi György, Pallavicini György,
Bethlen István, Batthyány Tivadar,
Teleki Pál s. k.»

A levél tartalma ugyancsak meglepett; micsoda nagy befolyású úr lehet ez az angol riporter, ha olyan komoly férfiak, mint a jelenvoltak némelyike, őt érdemesnek tartják arra, hogy hatmillió frankot helyezzenek neki kilátásba? Néhány percnyi meggondolási időt kértem az őrgróftól és azután kijelentettem neki, hogy túlságosan nagy összegnek tartom a hatmillió frankot (mai értékben kerek harminc milliárd) és azt kérdeztem, hogy minő nagy szolgálatokat tett és tehet még ez az egyszerű külföldi újságíró, hogy ilyen nagy összegre érdemesítik? Avagy talán áll mögötte valaki, aki a pénz zömét kapná? Erre Pallavicini őrgróf komoly arccal közölte velem, hogy Ashmead-Bartelett a nemzeti ügynek máris nagy szolgálatokat tett és bizonyára fog is tenni. Biztosított az őrgróf, hogy nevezett mögött csak-ugyan mások állanak és különösen megnevezett egy magas

külföldi funkcionáriust, aki «a magyar nemzetnek óriási szolgálatakat fog még tenni», s aki természetesen az összeg nagyrésztét kapja. Utalt még az őgróf azokra a veszélyekre, amely elv a magyar ügyre hárulnának, ha az illető úr barátságát nem tudnók továbbra is biztosítani. Az illető úr nevét ezzel az ügygel kapcsolatosan már emlegették a nyilvánosság előtt, ámde én nem nevezem meg, mert Pallavicini őgróf négyszemközi bizalmas nyilatkozatán kívül más bizonyítékaim nincsenek és én őszintén megvallom, mindaddig, amíg egy ilyen állítás teljesen bizonyítva nem áll előttem, valaki ellen ilyen súlyos vádat emelni lelkiismeretemmel összeférhetőnek nem tartok. Tény, hogy az őgróf ezzel a névvel argumentált az aláírás szüksége mellett.

Ismét, mint már annyiszor a világháború és összeomlás korszakában, súlyos elhatározás előtt állottam. Elgondoltam, hogy a névaláírók között van Bethlen István gróf is, akiről tudtam, hogy habár nálamnál sokkalta konzervatívabb, sőt szélsőségesen reakcionárius gondolkodású, de igen komoly és feltétlenül megbízható államférfiú és úriember. Elgondoltam, hogyha megtagadom az aláírást, a bekövetkezendő bajokért engem fognak okolni. Mert hiszen az angol erőltette, sőt Pallavicini szerint határozottan követelte, hogy a levelet én is írjam alá. Azonkívül – úgy gondoltam – a feltétel, hogy a hatmillió frank esedékessé váljék, az, hogy oly kormány alakuljon, amelyben mi részt veszünk. Márpedig, végignézve öt társamat, lelki szemeim előtt sehogy sem tudtam elképzelni, hogy mind az öt úrral, valaha még együtt kormányt alakítsunk, avagy kormányt támogassunk. Bethlen gróftól politikai felfogásaink nagy eltérése választott el, úgyhogy emiatt nem hittem lehetségesnek, hogy vele egy kormányban üljek a kommün bukása után, amint ezt az «Emigráció» című fejezetben is kifejtettem. Teleki Pál gróftól tudományos működéséért nagyrabecsültem, de az utolsó két évben kifejtett politikai működésében fellépését annyira bizonytalannak találtam, hogy ezért nem hittem lehetségesnek a vele való együttműködést, de ha még koalícióban össze is kerülhettem volna velük, – ami utóvégre nem volt kizárva – úgy egészen bizonyos, hogy Sigray, Szmre-

csányi és Pallavicini államférfiúi kvalitásait nem tarthattam eléggé komolyaknak arra, hogy a kommün utáni ugyancsak nehéz politikai viszonyok közepette a konszolidáció munkájában vezető szerephez juthassanak. Végelemzésben oda konkludáltam elmélkedéseimben, hogy ha az angol riporter és azok, akik a háta mögött állnak, tényleg visszavezetik Magyarországot a bolsevista terror rémuralmából a magyar nemzeti és polgári társadalmi-rend uralmába, úgy megérdemlik a hat milliót. Ha, pedig arról győződnek meg, amit valószínűnek tartok, hogy ezek az emberek a levélben foglalt feltevésnek nem felelnek meg, akkor én, mint a levél egyik aláírója, az összeg kifizetését megfogom akadályozhatni. Ezen okoskodás alapján aláírtam a levelet; sajnos, be kell ismernem, hogy tévedtem, mert, mint a továbbiakból kitűnik, ez az angol riporter az ön hátam mögött, tudtom és akaratom nélkül már 1919. május 2-ról 3-ra virradó éjjel megkapta a milliárdos borralalót, akkor, amikor a proletárdiktatúra rémuralma Magyarországon még legnagyobb orgiáit ülte.

TOVÁBBI FEJLEMÉNYEK.

Előadtam eddig, hogy Hajós Jenő követségi titkár és Magurányi Sándor főigazgató az én erkölcsi kezességem mellett, és annak a határozott kikötésének elfogadásával, hogy a pénzt, a mentésre szükséges összeg kivételével, a jogos tulajdonos részére megőrizték, – amelynek ők a legkorrektebbül megfeleltek – a pénzt a bolsevisták elől megmentették és azt Déry Frigyes magyar honpolgár kiváló és nagyvagyonú műgyűjtő bécsi lakásában levő pénztárában, tehát a legbiztosabb helyen megőrzésre elhelyezték.

A második igen fontos esemény volt az, hogy a Sacher-szállóbeli vezérkar és a követségen egybegyűlt magyar katonatisztek, dacára a tőlem kért és kapott ellenkező tanácsnak, melyet Szmrecsányi és Pallavicini is magukévá tettek, elkövezték azt a meggondolatlanságot, hogy a bolsevista követeket elfogták, akiket azután a bécsi hatóságok a szociáldemokraták ujjongása közepette triumfusban vittek vissza a követségre.

Május 3-án Sigray Antal gróf a déli órákban arra kért, látogassam meg Bristol-szállóbeli lakásán rendkívül sürgős és fontos ügyben. Ott voltak Sigray grófon kívül Pallavicini őrgrof, Szmrecsányi György, Hajós Jenő és értesülesem szerint ilshmead Bartelett is. Utóbbi én ott nem láttam, állítólag a míg én jelen voltam, visszavonult a fürdőszobába. Úgy látszik ennek a kalandortermészetű embernek is megmozdult a lelkiismerete arra a gondolatra, hogy az éjjel eljátszott szerepe után – amelyről később lesz szó – velem találkozzék. Igen nyomott hangulatot találtam. Sigray gróf tudatta velem, hogy

a pénz jó kezekben van. Hogy ki őrzi, hogy jelenleg kinél van, pontosan nem mondotta. Pallavicini, aki különben nagyhangon szokott beszélni, kissé hebegve említett valamit, hogy valami angol helyen lenne a pénz. Hajós és én a leghatározottabban megismételtük azt a követelésünket, hogy a pénz intakte a jogos tulajdonos részére őriztesék meg. A jelenlevők közül valaki, – ha jól emlékszem Sigray gróf – «Finderlohnt», vagyis jutalékot ajánlott fel Hajósnak, amit ez a leghatározottabban visszautasított. Ő is, én is azt kívántuk, hogy a pénz egészében megőriztessék, csupán a Hajós menekülésére és a pénz biztosítására szükséges összegeket tartottuk kiutalhatóknak. Hajósnak melegen ajánlottam, hogy igyekezzék minél előbb Bécsből elmene-külni és ezzel el is köszöntem. Reám az összes körülmény azt a benyomást tette, hogy itt történt valami, amiről az urak nem szólnak.

Másnap, avagy talán harmadnap, Hajós igen ügyesen kieszelt módon két közvetítőt küldött hozzám, útlevelet és útiköltséget kért. Hajóstól fényképet kértem és kaptam, és azután küldöncét névjegyemmel Pallavicini, Szmrecsányi és Sigrayhoz küldöttem, akik azután megadták neki a megmentett pénzből a szükséges összeget, szereztek neki útlevelet és ezzel ez az ügy Bécsben reám nézve egyelőre lezáródott. Nyugtalanított az a kérdés, hogy miért kellett a jó helyen, Déry Frigyesnél deponált pénzt onnan elvinni? hova került a pénz? és mi köze mindehhez az angolnak és vajjon mi lesz a sorsa ennek a pénznek a jövőben? Aggódtam, de egész őszintén megmondom, nem mertem akkor, ott Bécsben ennek az ügynek részletei után kutatni, mert utóvégre Sigray Antal gróftól, Pallavicini György örgróftól és Szmrecsányi Györgytől, tehát három előkelő úrtól tudtam, hogy náluk, vagy az ő gondozásukban van a pénz, meg lehetek tehát nyugtatva, hogy nem fogják elpocsékolni. Másrészt, hogyha felkutatom az előttem még titokzatos részleteket, mit csináljak, ha ezek körül valami inkorrektiségre bukkannék? Csak nem szaladhatok az osztrák szociáldemokrata kormányhoz, avagy a bécsi rendőrséghez ebben az ügyben? Mert ezzel csak

árthatnék a magyar ügynek, amely pedig mindennekfelett áll. Hallgattam tehát azzal az erős elhatározással, hogyha majd mindnyájan visszakerülünk a magyar hazába, tisztázom az eseményeket és aszerint cselekszem, amit vizsgálatom eredményezni fog.

Május végén megkaptam az engedélyt, hogy Bécsből Pozsonyba tegyem át lakásomat, amit egyrészt azért kívántam, mert gyermekeim, leányom és vöm közelébe vágyódtam, másrészt mert fogytán volt a pénzem és Pozsonyban könnyebben juthattam kölcsönhöz, ami annál fontosabb volt, mert *inkább éhenhaltam volna, semhogy én, a megmentett pénz erkölcsi keze. abból csak egy fillérenyi előleget is felvettem volna.* De megvallom őszintén, azért is siettem eljutni Bécsből, mert kivéve Bethlen István gróf tényleg komoly politikai munkáját, az, ami Bécsben a magyar emigráció nevében történt, az én felfogással nem egyezett.

Elég ha utalok a május 7-én és 8-án rendezett bruck-királyhidai puccsra, melyről csak utólag értesültem és amikor is megdöbbenve láttam, hogy, minő naivitással és könnyelműséggel kompromittálták a magyar hazafias ellenforradalom ügyét. Arról, hogy ennek a műkedvelői kirándulásnak sok milliós kiadásait a Bank-utcai milliókból fedezték, csak jóval később értesültem.

Ugyancsak elvette kedvemet a bécsi tartózkodástól az is, amit április végén Pallavicini örgróf lakásán Sigray gróf táltal fel nekünk, előadván, hogy ő azzal a Stájerországban alakulásban levő nagynémet katonai szervezettel akar kooperálni, amelyet osztrák nagynémetek arra a célra szerveztek, hogy vele Nyugatmagyarországot megszállják és Ausztriához csatolják. Igaz, hogy Bethlen István gróf Sigraynak e terveit, mint képtelenségeket, azonnal lefújta, ámde ennyi – bár jóindulatú – politikai naivitástól minden komoly embernek csak félnie lehetett. Hogy igazam volt, arra nézve dr. Mankó Gagliardi horvát nyelven megjelent röpirata szolgál tanúságul.

Én tehát elhagytam Bécset, miközben remegve gondoltam arra, hogy ezek a lelkes, bizonyára jószándékú, de minden kép-

zeítet meghaladó politikai tudatlansággal, könnyen hívóséggel és tapintatlansággal dolgozó urak mennyi bajt fognak még okozni. Újból hangsúlyozom, Bethlen István gróf politikai működését és egész eljárását ezektől az uraktól teljesen elválasztandóknak tartom, mert ő komolyan dolgozott és amint hallom, azokról a csekély összegekről, amelyeket állítólag maga használt fel emigrációs politikai működésre, a legpéldásabb elszámolással szolgált.

REJTELMES ESEMÉNYEK.

A május 2-ről 3-ra virradó éjjel eseményei.

A bolsevista terror-uralom bukása után hónapokkal, vagyis 1920. január közepén kerültem lajtafalusi birtokunkról Budapestre. Ideérve, tapasztaltam, hogy mindenfelé különös suttogások folynak a bécsi bank-gassei milliók dolgáról. Megtörtént abban az időben, Hogy a nemzetgyűlésen Drózdly Győző képviselő engem egyenesen megnevezve, többünket visszaélésekkel vádolt meg. Éreztem, hogy Bécsben megérlelődött elhatározásomhoz híven, most már kötelességem ennek az ügynek ismeretlen részleteit felderítenem, vagyis tisztáznom kell azt, hogy hogyan került a pénz Déry Frigyes pénztárából a Bristolba és mi történt a pénzzel?

E kérdésre feleletet ad Hajcs Jenő nyug. követségi titkárnak «A Bankuccai puccs és a száznegyvenmillió valódi története» címen Budapesten 1921 október havában kiadott röpirata. Minthogy e röpiratnak tényállításai eddig nem cáfoltattak meg, sem pedig az abban érintett személyek rágalmazás címén a szerző ellen nem léptek fel így e nyomtatványt kútfőnek kell vennem.

Hivatkozott röpirat szerint 1919 május 2-án este, miután Takács-Tolvay gróf és társai a Sacherből a magyar követségre mentek, én pedig hazamentem az Imperial szállóbeli lakásomra, a magyar követségen egybe voltak gyűlve Hajcs Jenő követségi titkár, Magurányi főigazgató és több társaságukhoz tartozó jó magyar hazafias katonatiszt – a Grüneberg-csoport tagjai – és a Takács-Tolvay gróf ezredes környezetéhez tartozó hazafias magyar katonatisztek. A társadalmi és politikai elő-

kelőségek közül Takács-Tolvay József gróffal együtt megjelentek Sigray Antal gróf, Pálffy-Daun József gróf és Zichy István gróf és velük Borovicsényi Aladár alkonzul. A követéségen nagy izgatottság közepette tárgyalták az urak a teendőket. Letartóztassák-e a követeket, igen vagy nem? Ugyanekkor konstatálták az urak, hogy a szovjet bukásáról szóló hír alaptalannak bizonyult. Nagy és heves vita keletkezett. Egyszerre felállt Pálffy-Daun József gróf huszárszázados és emelt hangon a jelenlevőknek azt mondta, hogy:

«A Batthyány és Szmrecsányi vezetése alatt megalakult és az entente által már elismert magyar minisztérium elrendeli, hogy a követek letartóztassanak és hogy a követségről megmentett pénz a minisztérium képviselőinek még az éjjel átadassék.»

(Hajós: «A Bankuccai puccs és száznegyvenmillió valódi története» 13. 1.)

E hír – képzeltetőleg – nagy meglepetést okozott. Később megjelent a helyszínén Pálffy-Daun és Borovicsényi Aladár kíséretében egy angol úr, akit mint angol királyi százados és Cunningham angol ezredes katonai főmegbízott segédtisztjét mutatták be. Mindhárman igazolták, hogy a kormány megalakult, a kormány és az entente elrendelik a követek letartóztatását és a pénz átadását. Az angol százados az entente-ot van hivatva az akciónál képviselni. Az állítólagos angol tiszt senki más, mint Ashmead Bartelett angol riporter, aki sem angol tiszt, sem Cunningham ezredes segédtisztje, sem az entente megbízottja nem volt soha.

Hajós röpirata szerint a fentmegnevezett urak és az állítólagos angol katonatiszt, mint entente-megbízott folyton sürgették a pénz átadását és még az éj folyamán, éjféltől két órakor az angol «százados», valamint Grüneberg, Borovicsényi és Hajós elmentek Déry Frigyes lakására és az előbbi urak, mint a Batthyány-Szmrecsányi-kormány megbí-

zottai, felválták a még lezárt böröndöt. Azután Déry tanácsos jelenlétében és közbenjöttével a pénz megszámláltatott, jegyzékbe vétetett és szabályos nyugtával és ellennyugtával átadatott.

Déry és Hajós átadtak, a többi urak átvettek 135 milliót tíz-ezres osztrák-magyar bankjegyekben, azonkívül 333 ezer francia és 98 ezer svájci frankot.

Rémület fogott el, amikor erről a dologról értesültem. Lehetséges volna az, hogy előkelő úriemberek ezt a – nem találok alkalmas és szalonképes kifejezést – cselekedetet elkövették volna? Hisz *nem igaz, hogy az én vezetésem, avagy részvételem mellett valaha egy kormány, avagy kormányt helyettesítő bizottság alakult volna meg.* Sőt az az igaz, hogy én a szegedi kormányt kivéve, minden néven nevezendő ellenforradalmi kormány vagy bizottság alakulását a leghatározottabban elneveztem, különösen osztrák területen, mert Renner akkori osztrák szövetségi kancellár, aki engem magához kéretett, velem a leghatározottabban tudatta, hogyha akár kormányt, akár valamely formális politikai bizottságot alakítanának, úgy valamennyiünket, magyar emigráns ellenforradalmi politikusokat, vagy kiutasít, vagy internál a kormány. Renner kancellár arra kért, gondoskodjam arról, hogy ehhez a direktívához tartsuk magunkat, nehogy az osztrák kormány a kilátásba helyezett erélyes rendszabályokat velünk szemben alkalmazni legyen kénytelen. De kikötötte azt is, hogy akkori látogatásom és az ő nyilatkozata nyilvánosságra ne kerüljön. Én tehát minden alkalommal határozottan óvtam magyar emigráns társaimat mindenféle kormány vagy politikai bizottság alakításától. Aki tehát azt merészkedett állítani, hogy megalakult egy Batthyány-Szmrecsányi-kormány, az vagy tudva mondott valótlan, vagy pedig valaki más az illetőt félrevezette. Pálffy-Daun József gróf, Sigray és Zichy grófok, Takács-Tolvay gróf ezredes és Borovicsényi Aladár, akik velem és Szmrecsányi Györggyel, valamint Paliavicini örgróffal percekkel a leírt esemény előtt együtt voltak, tudták, hogy egy ilyen kormány az én részvételemmel nem alakult meg. Tudniok kellett továbbá, hogy annak az angol úrnak, aki a követségen

mint angol százados, Cunningham segédtsztje és entente-megbízott szerepelt és jelenlétével hatott a jelenvolt jóhiszemű magyar urakra, a szereplése nem egyéb botrányos szemfényvesztésnél, hiszen tudták, hogy nem százados, nem hivatalos személyiség, hanem egyszerű angol riporter, akivel mi egy províziós levél alapján üzleti levélváltásban állottunk.

Tehát azok, akik ott kormányról, angol századosról, entente elismerésről és a pénznek az én kormányom állítólagos rendelete alapján való kiszolgáltatásáról tettek nyilatkozatokat, vagy maguk ámitottak, vagy pedig, amit valószínűnek tartok, mások által, mások ámitása révén ugrasztattak be ebbe az akcióba. Tény az, hogy itt botrányos visszaélés történt az én, valamint az entente és az angol főmegbízott nevével, amely egyrészt a bolsevista követek kalandos, de sajnos, a magyar ügy kárára nevetségbe fült elfogatására és ami ennél sokkal fontosabb, *a biztonságba helyezett 140 milliónak kiszolgáltatására vezetett.*

Hogy ezt az egész akciót hazugsággal és félrevezetéssel tulajdonképpen ki és mi céj¹ból eszelte ki és hajtotta végre, azt ma még részben a titok homálya fedi. Ebben az ügyben számos előkelő társadalmi állású személy neve van gyanúsítva belekeverve és már azért is azt tartom, hogy ezek közül mindazoknak, akiknek tiszta a lelkiismeretük és akik adnak arra, hogy becsületes nevüket szenny nélkül hagyják az utódaikra, velem együtt mindenáron arra kell törekedniök, hogy ez az ügy teljesen és minden részletében tisztázva legyen. Természetesen, ezt az ügyet is csak a magyar kormány és a magyar törvényhozás tisztázhatja. Mert hiszen a most leírt rejtelmes eset egy magyar hazafias politikai akció fattyú-hajtásaként jelentkezett, ami legalább számomra lehetetlenné tette, hogy ez ügyben az osztrák bíróságok igazmondását vegyem igénybe. Ámde nekem, akit többen vádolni és rágalmazni merészkedtek, jogom és kötelességem a nemzettel és saját reputációmmal szemben, hogy a május 2-ről 3-ra virradó éjjel az *én nevemmel való visszaéléssel kapcsolatosan történtek tisztázásai kérem, sürgessem és mindhalálig követeljem.*

Tudom, hogy rettentően súlyos vádak azok, amelyeket Hajós Jenő említett röpirata ismertet. Kötelességem tehát rámutatni azokra a forrásokra, amelyekből az előadottakat átvettem. Utalok elsősorban Hajós Jenő követségi titkárnak «A Bank-utcai puccs és a száznegyven millió valódi története» címen kézirat gyanánt kiadott füzetére, amely Budapesten, a Magyar Lap- és Könyvkiadó R. T. kő- és könyvnyomdájában nyomtatott. E munkában Hajós Jenő részletesen ismerteti az eseményeket, amelyeket kivonatosan bár, de majdnem szó szerinti szöveggel adtam vissza. Utalok a «Világ» című fennállott napilapnak ugyancsak hasonló tartalmú közleményeire (főként az 1920. április 11. és 18-iki számokban). Legvégül pedig utalok arra, hogy Hajós Jenő fentebb említett kiadványában ezeket mondja: «Fenti, az olvasó számára talán hihetetlen jelenetek valódiságát a Pálffy-Daun gróf, Magurányi és a Grüneberg különítmény 14 tisztje által becsületszó alatt aláírt jegyzőkönyv, valamint Begyács (egy hadnagy) levele igazolja.» Ez okmányok másolatait Hajós Jenő egy külön nyomtatott lapon ismerősei körében szó szerinti szövegükben terjesztette. Minthogy sehol sem olvastam arról, hogy az ebben az ügyben érintett urak ezekkel a jegyzőkönyvi állításokkal szemben törvényes úton felléptek volna, kötelességem azok tartalmát éppúgy, mint Hajós Jenő nyilatkozatait forrásként venni, ezért is tettem tartalmukat közzé és kérem újból is eme hiteles jellegű közlemények alapján a legszigorúbb vizsgálat elrendelését.

NYILVÁNOS ELSZÁMOLÁST KÉREK.

A proletár-diktatúra bukását követő hónapokban Pozsonyban és utóbb Lajtafalun tartózkodtam, mert az a tülekedés, amely abban az időben Budapesten a miniszteri tárcák körül tapasztalható volt, teljesen elvette a kedvemet attól, hogy újból aktív politikával foglalkozzam. Ebben az időben történt, hogy Bécsben Pallavicini őrgróf napokon át elválaszthatlan kísérőül szegődött Lovászy Márton mellé, akihez oly meleg barátságot mutatott, hogy a bécsi Sacher-szálló előtt állandóan vele kart karbaöltve mutatta magát a népnek. Utóbb Budapesten állandóan a Lovászy elnöklete alatt állott függetlenségi és 48-as párt helyiségében gyülekeztek Pallavicini és barátai éppúgy, mint a régi munkapártiak, akik közül többen utóbb fuzionáltak is Lovászy pártjával. Mindebből a tülekedésből nem kértem, s így csak 1920. január közepén érkeztem Budapestre, amikor az első nemzetgyűlés választási jelölései már lezáródtak s engem nem fenyegetett tovább az a veszély, hogy akár Budapesten, akár a vidéken fell5ptetnének. Hangsúlyozom, hogy politikával ebben az időben nem foglalkoztam. Ellenben természetsszerűleg kezdtem érdeklődni a 140 millió sorsáról, hisz az állam és a nemzet előtt ezért az óriási vagyonért engem terhel az erkölcsi felelősség. Nem kis meglepetésemre hallottam, hogy a 140 milliónak csak az a része, – ha jól tudom 60 millió korona – került vissza a jogos tulajdonos magyar állam kezébe, amelyet az osztrák államrendőrség annak idején Bécsben lefoglalt és a magyar állam pénztárába visszaszolgáltattott. Mi lett a többi 80 millióval? Ezt kérdeztem mindenfelé, de konkrét választ senkitől sem kaptam, ellenben mindenféle suttogásokról értesültem, amelyeknek az volt a tenor-

juk, hogy az az összeg, melyet a bécsi emigráció vezetői maguknál tartottak, az utolsó fillérig el lett költve, de hogy mire, arra nézve felvilágosítást nem kaptam és elszámolásáról semmit sem sikerült megtudnom. Ebben az időben – 1920. közepén – kezdődött az a hajszá, amelynek célja az volt, hogy a világháború okozta katasztrófának és Magyarország és a kettős monarchia összeomlásának a Károlyi-kormányok és a Nemzeti Tanács volt az okozója. Csodálatosképpen ennek a hajszának a háttérből való legfőbb intézőjeként Windischgrätz Lajos herceg és Pallavicini György örgróf került szóba. Windischgrätz rágalmairól külön fejezetben számolok be. Pallavicini ugyancsak az év közepén indította meg akcióját azzal, hogy cikket írt, amelyekben a legvadabb stílusgyakorlatok közepette tájékoztott a Károlyi-kormányok tagjai ellen. A nemzetgyűlés³ⁿ pedig vád alá helyezte . indítványt nyújtott be, hogy a nemzetgyűlés mindnyájunkat, a Károlyi-kormányok minisztereit helyezzen vád alá, állítson bíróság elé. Aki az egykorú hírlapokat végigböngészi, meg fog arról győződni, hogy a Windischgrätz, Pallavicini hajszája kedvező talajra talált. Az összes régi pártok korifeusai, akik felelősek azért a politikáért, amely bennünket belesodort a német érdekek szolgálatába s ezzel a világháborúba, s amely politika okozta a kettős monarchia teljes csődjét, kapva-kaptak azon, hogy minden felelősséget reánk kenhessenek. Hisz ez volt az egyedüli mód arra, hogy magukról a figyelmet eltereljék és a felelősséget elhárítsák. Hogy azonban éppen Pallavicini örgróf és szűkebb baráti gárdája állott ennek a mozgalomnak az élén, engem és velem együtt igen sokakat gondolkodóba ejtett. Hogy lehet az, hogy Pallavicini és barátai, akik a bécsi emigráció idején állandóan hozzám dörgölöztek, s akik a kommün bukása után Lovászy barátságát tüntetőleg fitogtatták, hogy lehet az, hogy épp ezek az urak botránkoznak meg egyszerre olyan igen nagyon a mi októbrista szereplésünk felett? Ennek kellett, hogy valamelyes – akkor még ismeretlen – rugói legyének.

Ebben az időben kezdettem én kissé alaposabban érdeklődni a 140 milliós állami vagyon sorsa iránt. Suttogtak vala-

mit pl. arról, hogy a Brück-Királyhidai gúnykacajba fulladt puccs költségeire milliókat költöttek volna a bank-utcai pénzekből. Suttogtak stájerországi nagy és teljesen felesleges, haszontalan kiadásokról; hallottam híreket, hogy a feldbach-i táborban egybegyűlt derék hazafias magyar katonák körében nagy lett volna a panasz állítólag kritikán aluli ellátásuk miatt. Azt is hallottam, hogy a szegedi hazafias magyar kormánynak alig juttattak valamit – talán mindössze három milliót – a sokszor emlegetett pénzekből, pedig ha már hozzányúltak ehhez a pénzhez, szerintem az egész összeget két helyre kellett volna juttatni, az egyik részt a Károlyi Gyula gróf, később P. Ábrahám Dezső miniszterelnöksége alatt működött szegedi kormányhoz, a másikat pedig ennek a kormánynak bécsi képviselőjéhez, Bethlen István grófhhoz. Kezdetem aggódni, hogy vajjon az a Bécsben mindenütt Pallavicini, Szmrecsányi és Sigray társaságában szereplő angol riporter, aki reám nagyon is kalandor benyomását tette, nem nyúlt-e szintén valamely formában a pénzhez?

Másrészt megindultak elsősorban a külföldön, azután idehaza a nyílt támadások a «bécsi emigráció grófjai» ellen, s megtörtént, hogy pl. egy becsi emigráns-lapban ilyesfélét írtak ki: «*Pallavicini, Sigray, Batthyány, tudom, hogy lopnak.*» Amikor ilyen hangnemben indult meg a suttogáson felül most már a nyílt vád vagy rágalom és láttam, hogy engem a többi bécsi magyar ellenforradalmi államférfiakkal együtt vádolnak, elérkezett reám nézve az időpont, hogy akcióba lépjek, mert, hogy mások mit tesznek, az az ő dolguk, nem fogom azonban megengedni, hogy az én becsületemet bárki is megtorlatlanul érinthesse. Tisztába kellett tehát hoznom mindenáron, hogy mi történt a 140 millióval? Ahhoz fordultam, aki Bécsben a legtöbbit forgott körülöttem, a legtöbbit érintkezett velem és aki egy évvel később egyik vezére lett az ellenem és volt minisztertársaim ellen megindított hajszának.

Szeptember elején értesültem, hogy Sándor Pál nemzetgyűlési képviselő a nemzetgyűlésen foglalkozni kíván a Károlyi-kormány és a Nemzeti Tanács dolgaival. Tudtam tehát, hogy

ismeri a tényeket, s így a fentiek alapján hozzá a következő levelet intéztem:

Lajtafalu, 1920. IX. 9.

Kedves Barátom! Ide az a hír érkezett, hogy te legközelebb a nemzetgyűlésen szóba akarod hozni az 1918. évi összeomlás után kinevezett Károlyi- és Berinkey-kormányok vád alá helyezési ügyét. Arra az esetre, ha ez a hír igaznak bizonyulna, kérlek, tolmácsolj Pallavicini őrgróf úr önmagyméltóságának azon tiszteletteljes kérésemet, legyen oly kegyei és tudassa velem, mielőtt még börtönbe vettetne, mi történt azon ügygel, amely miatt önmagyméltósága engem április hóban Bécsben a Pallavicini palotába kéretett és ahol ő a bécsi emigráció több előkelő tagja és Pallavicini őrgróf és én is egy igen nagyhorderejű levelet írtunk alá. Ez ügyről *nyilvános felvilágosítást* kérek, mielőtt a bűnügyi vizsgálatot ellenem megindítanák. Azonkívül kérnék felvilágosítást a bankgassei milliók sorsáról is, amennyiben azok megmentése körül engem az országgal szemben bizonyos erkölcsi felelősség terhel

Igaz barátsággal vagyok régi igaz híved

Batthyány Tivadar.

Sándor Pál barátom szíves volt ezt a leveletem Pallavicini őrgrófnak bemutatni. Nagy sajnálatomra az őrgróf nem teljesítette azt a kérelmemet, hogy *a nyilvánosság előtt* adjon választ az általam felvetett kérdésekre, hanem az alábbi levelet írta hozzám, amelyből kitűnik, hogy az engem nyilvánosan támadó úr ebben az ügyben a nyilvánosságot kerülni kívánja. Pallavicini válasza ekként szól:

«Nagyméltóságú gróf Batthyány Tivadar úrnak, ő cs. és kir. apostoli Felseje belső titkos tan., ny. m. kir. miniszter és v. népköztársasági miniszter. Lajtafalu.

Sándor Pál nemzetgyűlési képviselő úr a tegnapi napon átadott nekem egy folyó hó 9-én kelt és Nagyméltóságod által hozzá intézett levelet, melyben hozzám egy kérdéssel fordulni illetve felvilágosítást kérni méltóztatik.

Minthogy Sándor Pál úr az üzenethordozó szerepet elvállalni nem volt hajlandó, van szerencsém Nagyméltóságodnak az alábbiakat nb. tudomására hozni:

A hozzám intézett kérést, illetve annak célját nem értem. Nem látom az összefüggést a Sándor Pál úr esetleges nemzetgyűlési felszólalása és azon akció között, melyet a forradalmi kormányok felelősségre vonása kérdésében folytatok és melyre valószínűleg célozni méltóztatik. Az összefüggést annál kevésbé tudom megállapítani, mert bizonyára Nagyméltóságod figyelmet sem kerülte ki azon tény, hogy sem a kormánynak, sem a kir. ügyészségnek nem vagyok tagja, tehát Nagyméltóságod börtönbe vettetését még akkor sem mozdíthatnám elő, ha forradalmi ténykedése ezen konzekvenciával járna is. Aminek megítélésére azonban magamat ellentétben Nagyméltóságoddal, illetékesnek nem tartom. Még kevésbé látom az összefüggést a Károlyi-Berinkei kormányok felelősségrevonása és egy levél között, melynek Bécsben való aláírásáról Nagyméltóságod megemlékezni szíveskedik. Emlékezetem szerint azon levélről lehet szó, melyet a bécsi emigrációs komitő több tagja egy külföldi publicistához intézett és melyben bizonyos anyagi kötelezettséget vállal arra az esetre, ha nevezett olyan sajtópropagandát tud országában megszervezni, mely a magyar nemzeti érdekeknek megfelel, a bolsevizmus letörésére segédkezet nyújt és végül olyan kormány alakulását teszi lehetővé, mely akár a becsi emigrációból alakul, vagy annak hozzájárulását nyeri el. Úgy gondolom, hogy csakis erről a levélről lehet szó és nem arról az írásról, melyet legjobb emlékezetem szerint Nagyméltóságod aláírni vonakodott, t. i. a megalakult szegedi kormány elismeréséről és támogatásáról szóló nyilatkozatról. *De előbbi sem tartom nyilvánosság elé tartozónak, mert a levélben foglalt előfeltételek nem következtek be, a kérdéses külföldi sajtópropaganda – amennyiben ilyen volt is – kellő eredményt nem tudott felmutatni és legkevesebbé sem vezet*

olyan kormányalakításhoz, melyet a levél aláírói akkoriban kontempláltak.

Ami a bankgassei milliók sorsára vonatkozó felvilágosítást illeti, úgy legnagyobb sajnálatomra Nagyméltóságod kívánságát nem teljesíthetem, mert erről közvetlen tudomásom nincsen, ellenben bizonyára a legteljesebb felvilágosítást nyújthatja Nagyméltóságodnak azon pártközi parlamenti bizottság, mely báró Sztérényi József belső titkos tanácsos elnöklete alatt tárgyalásait tudtommal már is befejezte.»

Budapest, 1920. szeptember 24-én.

Pallavicini György s. k.

Előttünk, mint tanúk előtt:

Sigray s. k.

br. Prónay György s. k.

Ebből a levélből kénytelen vagyok megállapítani, hogy az az úr, aki immár vagy két évtizede állandóan a legszigorúbb és leghangosabb kritikusa minden magyar közéleti eseménynek, akkor, amikor a bankgassei milliókkal és Ashmead Bartelettnak viselt dolgaival kapcsolatos ügyekről nyilvános beszámolást kérek, ijedt gesztussal bújik el a nyilvánosság elől. Ezt én már meg is szokhatnám az örgróftól, hiszen tudjuk, hogy amikor bíróság elé állítottam, szép alázatosan könyörgött a nemzetgyűlés mentelmi bizottságának, hogy ki ne adja őt és ne szolgáltassa ki az ő ügyét a bírósági tárgyalás nyilvánosságának. Talán arról is tud már a nagy nyilvánosság, hogy amikor egyszer sikerült az örgróftot a bírói fórum elé juttatnom, nem röstellette a tárgyalási szünet alatt a hallgatóság füle hallatára kérlelni a bírót, ne engedje meg, hogy én a bankgassei milliók ügyét taglalhassam. Ami pedig Pallavicini levelének azt a részét illeti, mely szerint ő börtönbe vetetésemet nem mozdíthatja elő, mert nem tagja sem a kormánynak, sem pedig a kir. ügyészségnek, erre nézve meg kell állapítanom, hogy ugyanaz az örgróf, aki vád alá helyeztetésemet

a nemzetgyűlés előtt indítványozta és azt a sajtóban támogatta, egyszerre mosakodik, hogy neki semmi köze nem lehet elítéltetésemhez, mintha nem tudná az őrgrof, hogy a miniszterek ellen politikai működésük miatt való vádemelés nem a kir. ügyészre, hanem a törvényhozás alsóházára tartozik, tehát őreá is, amíg képviselő volt.

A bankgassei milliók ügyét illetőleg az őrgrof fenti levelében egy állítólagos parlamenti bizottsághoz utasít, amelynek elnöke Szerényi József báró volt. A helyzet tisztázására fel kell említenem, hogy Friedrich István kormánya egy bizottságot küldött ki, Gratz Gusztáv akkori bécsi magyar követ elnökelete alatt, amely bizottság tagjai között szerepeltek egyes minisztériumok elnöki osztályvezetői. Ennek a bizottságnak a jelentése alapján értesülésem szerint a Friedrich-kormány nem vette tudomásul a 140 milliót kezelt urak elszámolását. Hogy milyen volt az elszámolás, és hogy minő kifogásokat emeltek a bizottság részéről, nem tudom. Ezt Friedrich István és a bizottság tagjai mondhatnák meg. Én annyit tudok, hogy amikor egész véletlenül ennek a hivatalos titoktartás alatt működő bizottságnak létezéséről értesültem, szóba hoztam az ügyet a bizottság egyik tagja előtt, akit egyenesen kérdőre vontam, igaz-e, hogy egy angol riporter a 140 millióból 12 vagy 13 milliót kapott? Az illető bizottsági tag kijelentette, hogyha már úgyis tudom, nem tagadja, igen is kapott. Megvallom, hogy engem értesülésemnek ez a megerősítése teljesen kihozott a nyugalmamból.

Tehát Ashmead Bartelett tényleg kapott egy 12-13 milliónyi összeget, 1919. áprilisi valutában, dacára annak, hogy amint azt Pallavicim fent szószerint idézett levelében is megállapítja, azok az előfeltételek, amelyek mellett neki a hat millió franknyi összeg járt volna, be nem állottak, tehát semmiféle pénz sem illette őt meg. Minő jogon, minő alapon kapta hát a fenti összeget? Talán csak nem azért, mert május 2-től 3-ra virradó éjjel igazi kalandorként magát entente-megbizottanak, angol századosnak és Cunnigham angol ezredes segéd-tisztjének adta ki? Grüneberg magyar kir. főhadnagy egy külön nyilatkozatában (l.: Hajós Jenő röpiratát) azt mondja

hogy: «Déry lakásán, amidőn a biztonságba helyezett és jól őrzött pénzt elvitték, Ashmead Bartelett úr kijelentette, hogy *az angol kormány megbízásából van jelen és az angol kormány csak akkor támogatja az ellenforradalmat, ha a pénzt megszámlálva és nyugtázva még az éjjel átadjuk, amit mi meg is tettünk...*» Csak nem ennek a nyilvánvaló hazugságnak jutalmául kapta azt a rengeteg összeget?

Érteni fogja mindenki, hogy én tisztázni akartam és akartam, hogy tulajdonképpen ki mit művelt és mennyi pénzt kapott az én állítólagos miniszterelnöki rendelkezésemre, és az angol kormány állítólagos kikötésére? Mert hogy itt enyhén szólva, a botrányos visszaélések egész sorozata történt, az a felsorolt nyilatkozatok után kétséget nem szenved. Felkértem tehát izgatott hangon a Gratz-féle bizottság tagját, akivel beszélni alkalmam volt, jelentse be a bizottságnak, hogy kérem, sőt követelem, hogy hallgasson ki engem, a 140 millió erkölcsi zsiránsát, mert úgy látom, itt visszaélés történt. Az illető úr megígérte, hogy jelentést tesz kérelmemről és a maga részéről annak a meggyőződésének adott kifejezést, hogy talán már másnapra meghívást kapok a bizottság előtt való megjelenésre. Sajnálatomra ki kell jelentenem, hogy soha ezt a meghívót kézhez nem kaptam, engem ebben az ügyben soha meg nem hallgattak. Később azután értesültem arról, hogy Teleki Pál gróf, akkori miniszterelnök, Bécsben egyik aláíró társam, egy héttagú bizottságra bízta a 140 millió elszámolásának felülvizsgálatát.

A bizottság egyik tagja, Sándor Pál képviselő, akinek röviden jeleztem szerepemet a 140 millió körül, s akinek méltatlankodva említettem fel azt az értesülésemet, hogy a többször említett angol riporter milliókra menő összegeket kapott, kijelentette, hogy kieszközli, miszerint engem a bizottság kihallgasson. Egyúttal felemlítette azonban, hogy a bizottság tárgyalásainak titkosságát becsületszóval megfogadták. Magától értetődik, tiltakoztam az ellen, hogy engem ilyen feltételek mellett hallgassanak ki, mert hisz akkor ez úton, ebben az ügyben örök némaságra lennék kárhozthatva. Ezt pedig nem vállalom, mert szándékom ezt az ügyet mindaddig napirenden

tartani, amíg az egész 140 millió sorsa véglegesen és minden részleteiben nem tisztázódik.

A Pallavicini örgróffal való fennebb ismertetett levélváltásom, amint láttuk, tisztázta azt a tényt, hogy Ashmead Barteltnak semmi jussa sem volt ahhoz, hogy tőlünk provízióként pénzt kérjen vagy kapjon. Engem az örgróf értesítése arra indított, hogy most már fokozott eréllyel kutassam az állam pénzének sorsát, mert nyilvánvaló volt, hogy az egész ügy feltétlen tisztázásra szorul. Értesültem, hogy az állami számvevőségek akkori elnöke, dr. Strauss István, nemzetgyűlési képviselő hivatalból kiküldött Bécsbe két számvevőségi tisztviselőt Gratz Gusztáv bécsi magyar követhoz a milliók hova fordítására és elszámolására vonatkozó adatok ügyében. Strauss számszéki elnök, hivatkozással a hivatalos titoktartás kötelezettségére, a nyilvánosság előtt ez ügyben minden felvilágosítást megtagadott. De tudomásom van arról, hogy törvényes ellenőrzői kötelességét teljesítette. Arról is van tudomásom, hogy utóda egybeállította az adatokat, azokat be is jelentette a nemzetgyűlésnek, magát a részletes elszámolást és ennek okmányait azonban nem terjesztette a nemzetgyűlés elé, de készségét jelentette ki, hogy azokat a képviselőház kívánságára bármikor bemutatja.

Ebben az időben – miután Pallavicinivel a levélváltás megtörtént – kötelességszerűleg más irányban is, vagyis a teljes nyilvánosság előtt sürgettem, hogy a teljes nyilvánosság előtt számoljanak el a pénz hova fordításáról. Ezzel a fellépéssel egyidőben közölték velem, hogy a Nemzeti Kaszinóban Pallavicini György örgróf és szűkebb baráti köre céltudatos propagandát folytat a kaszinói tagok sorában ellenem. Egyszerre felfedezte az örgróf és vezérkara, hogy én, akivel 1919. tavaszán oly meleg és szoros összeköttetést tartott fenn, akit Bécsben állandóan tisztelete, nagyrabecsülése és ragaszkodása számos megnyilatkozásával tisztelt meg, 1918-ban egy sereg olyan politikai bünt követtem el, amelyekkel méltatlanná váltam arra, hogy az örgróffal egy levegőt szívjak. A legkisebb súlyt sem tulajdonítottam az örgróf ellenem irányuló akciójának, mert tisztában voltam azzal, – amint azt annak idején nyilván-

nosan meg is mondtam – hogy nézetem szerint az őrgrof velem szemben való pálfordulása a «bécsi milliók körüli erélyes fellépésemmel bizonyos «delki rokonságban áll». Hogy a Nemzeti Kaszinó igazgatói és választmánya miként engedték magukat Pallavicini őrgrof által orruknál fogva vezetetni, azt a következő «Egy vészbíróság» című fejezetben ismertetem. Itt csupán azt kívánom megállapítani és kiemelni, hogy a Nemzeti Kaszinóban indított hajsza által nem hagytam magamat terrorizálni, és azzal a legkevésbé sem törődve, folytattam a nyilvános elszámolás szorgalmazását. 1921. május elején levelet intéztem Bethlen István gróf miniszterelnökhöz, amelyben különböző közérdekű kérelmeket terjesztettem elő: az egyik arra vonatkozott, hogy kértem a miniszterelnököt, miszerint a Károlyi-kormányok gesztiójáról ne csak összevont kimutatásokat, hanem részletes zárszámadásokat terjesszen az országgyűlés elé, mert azzal a végnélküli, igaztalan vádakkal szemben, amelyeket a Károlyi-kormányok pénzkézelését illetőleg emeltek, egyéni reputációm érdekében és az országgal szemben fennálló felelősségem folytán mulasztatlan kötelességemnek tartottam, hogy elsősorban a törvényhozás és ennek révén az egész nemzet megtudja, hogy az utolsó fillérig mennyit és mire fordítottunk az állam pénzéből? Máig is sajnálom, hogy kérelmünket nem teljesítették, mert ezúton nyilvánvalóvá vált volna, hogy rendkívüli forradalmi állapotok közepette soha kormány még korrektebb, takarékosabb és teljesen a rend fenntartására irányuló pénzkézelést fel nem mutathat.

Amikor a magam és minisztartársaim pénztalványairól a legrészletesebb nyilvános elszámolást szorgalmaztam, mindenki érteni fogja, hogy – röviden leírva a miniszterelnökhöz küldött levelemben a bankgassei milliók körüli eseményeket – kérve-kértem a miniszterelnököt, hogy az ez összegekről szóló elszámolásokat éppolyan nyilvánossággal és részletességgel, amint azt a Károlyi-kormány zárszámadásait illetőleg kértem, tésesse közzé.

A miniszterelnökhöz intézett leveletem, mint közérdekűt, nyilvánosságra hoztam és arra a miniszterelnök félhivatalos úton azt a választ adta, hogy a zárszámadásokat illetőleg a

törvényhozás és nem a kormány van hivatva dönteni. Erre 1921. május 28-án újabb nyilatkozatot tettem közzé, amelyben a nemzetgyűléshez intéztem kérelmemet, ahova a félhivatalos nyilatkozat engem utalt, s e nyilatkozatomban kérelmeimet az alábbi négy pontban foglaltam össze:

«1. Méltóztassék dr. Strausz István urat, a legfőbb állami számszék volt elnökét, a hivatali titoktartás alóli fölmentése mellett utasítani arra, terjesszen az ez ügyben tett intézkedéseiről, megállapításairól rövid időn belül részletes jelentést a Nemzetgyűlésnek, és igazolja, hogy törvényes kötelessége szerint miért nem tett hivatalos működése idején jelentést a Nemzetgyűlésnek?

2. Méltóztassék megvizsgáltatni, igaz-e az az állítás, hogy 1919. május 2-án este pontosan 10 órával, a milliók biztonságba helyezése után, több ma is élő és szereplő úr megjelent a bécsi Magyar Házban és hivatkozva «az éppen megalakult Batthyány-Szmrecsányi-kormány rendeletére» annak nevében a többi között a milliók kiadását követelte. Hozzájárulással egy Batthyány-Szmrecsányi-kormány alakításáról soha szó nem esett, még kevésbé áll, hogy egy ilyen összetételű kormányt alakítottam volna, kérem és szorgalmaznom kell tehát annak felderítését, hogy kik tettek kísérletet e címen is az ország már megmentett pénzeinek átvételére?

3. Méltóztassék megállapíttatni, volt-e nem magyar állampolgárnak szerepe ez ügyben, része a milliókból és ha igen, miért és kinek a felelősségére és megbízásából?

4. Méltóztassék végül elrendelni, hogy a milliók hova fordításáról szóló elszámolást, az eredeti nyugtákat s okmányokat megtekinthessem, hogy esetleges megjegyzéseimet megtehessem és a szükséges felvilágosításokat az illetékes fórum előtt megtegyem.»

Az elszámolás hiánya folytán nemcsak a külföldön ismétlődtek meg a legrútább támadások és gyanúsítások ellenünk, hanem már itthon, az országgyűlés termében is súlyos nyilat-

kozatok történtek. Így, hogy csak egyet említsek, Drózdy Győző a nemzetgyűlés 1921. május 9-iki ülésében kemény beszédben sürgette a bankgassei milliók ügyének tisztázását. Drózdy beszédének ez a része szószerint a következőképp szól:

«A bevételek rovatában kellene szerepelnie annak az összegnek, amelyet az állam bevételezett a bankgassei milliókából és megdöbbentő dolog, hogy hiába keresem, hogy mennyit kapott vissza az állam, egyáltalán nem tudtam reájönni. Pedig ez rendkívül érdeklí az egész nemzetet, mert hacsak százmilliót is kapott vissza belőle az állam, már az is rettenetesen megkönnyíténé a dolgozó polgárok életét.

«Csodálkozunk kell rajta, hogy ebben a dologban olyan férfiak vannak érintve, mint Sigray Antal gróf, Szmrecsányi György, Batthyány Tivadar gróf, aki szintén ott volt az átvételnél, azután Pallavicini örgróf, aki nagyon szeret purifikálni. Kérem az örgróf úrtól, vajjon Batthyány Tivadar ellen a kaszinói kigolyózási indítványt oly címen tette-e meg, hogy a bankgassei milliókról nem tudott elszámolni? Mert ha ilyen címen tette, akkor talán mi is megértenők azt a kigolyózási indítványt, de azt hiszem, hogy éppen ellenkező volt a szándék. Felelőssé teszem az állami számvevőszék elnökét, hogy a bankgassei milliókról eddig nem követelte az elszámolást. Engedjék meg, de a kormány eljárása ebben a tekintetben legalább is gyanús. Mi takargatni valója van a kormánynak egyáltalában, hogy zárszámadással nem lép elő, hogy ilyen tételekről nem nyújt felvilágosítást?»

Pallavicini, a nagy purifikátor, a különben oly bőbeszédű vádló és barátai, akik mind ott ültek a Nemzetgyűlés termében, egy kivételével valamennyien mélységesen hallgattak, pedig a lovagiasság jegyében szereplő uraknak talán illett volna ilyen és hasonló vádakkal szemben kilépni a porondra! A kivétel Beniczky Ödön nemzetgyűlési képviselő, előbb belügyminiszter,

aki május 30-án a következő indítványt írta be a Nemzetgyűlés indítvány-könyvébe:

«Indítvány.

Hivatkozással az egyes napilapokban közzétett a Nemzetgyűléshez intézett nyílt levélre, az országra ártalmas mendemondának végleges beszüntetése érdekében indítványozom, válasszon a nemzetgyűlés pártközi-bizottságot, amely az állami számvevőszék közreműködésével megvizsgálja:

1. A bécsi ú. n. bankgassei milliók ügyét, az összes körülményekre nézve, tehát pl. arra is, *hogy fizettettek-e nagyobb összegek nem teljesített fegyverszállításokért? Ha igen, kik által és kikhez fizettettek?*

Az indítvány többi pontjai más közérdekű kérdésekre vonatkoznak, azokat tehát itt közzétennem felesleges volna.

Engem Beniczky Ödöntől igen sok kérdésben óriási nézeteltérések választanak el. Nem is állok vele személyes érintkezésben. Mindamellett kötelességemnek érzem, hogy neki indítványának beadásáért nyilvánosan köszönetemet fejezzem ki. Beniczky Ödön szoros barátságban állott a bankgassei milliók körül említett politikai előkelőségekkel. Stájerországban szoros együttműködést fejtett ki Szmrecsányi és Sigray gróffal, tehát azok közé tartozik, akiket itthon és odakünn az ország határain kívül a milliókkal kapcsolatosan vádoltak és gyanúsítottak. Beniczky férfiasan magáévá tette azt az álláspontot, amelyet én nyolc év óta következetesen elfoglalok, vagyis a törvényhozás termében követelte az egész ügy alapos tisztázását, hogy végre-valahára a gyanúsításoknak vége szakadjon. Ez férfias és lovagias eljárás. Kár, hogy kettőnk azonos álláspontjához nem csatlakoztak a többiek, mert ez esetben bizonyára már rég átestünk volna az ügy megvizsgálásán s a tényállás megállapításán.

A volt belügyminiszter indítványában egy oly vád is foglaltatik, amelyet nem lett volna szabad egy napig sem válasz nélkül

hagyni. Azt kérdi ugyanis Beniczky Ödön, hogy: fizettek-e *nem teljesített fegyverszállításokért* nagyobb összeget, s ha igen, kik által és kiknek fizettettek? Beniczky Ödön Magyarország egyik volt belügyminisztere, sokkal okosabb ember, semhogy ne tudná, hogy ezek a kérdései mit jelentenek? Jelentik elsősorban azt, hogy ő egy ilyen tényről tudhat valamit, mert ha semmit sem tudna és mégis felvetette e kérdést, akkor ezzel súlyosan gyanúsította azokat akik a pénzt kezelték. Kérdem, szabad-e úri embereknek, akik tartanak valamit becsületükre, ilyen burkolt vádat tisztázatlanul hagyni? Itt nem lehet titkolni való, mikor egyenesen arról, van szó, hogy egy szűkebbkörű, általánosan ismert előkelőségekből álló csoport tagjai közül egyesekre a Beniczky által felvetett kérdés súlyos gyanú árnyékát veti. Jó lett volna ezt az ügyet az általam sürgetett vizsgálat útján közvetlenül, a bolsevisták bukása után, tisztázni, mert ebben az esetben Beniczky súlyos természetű indítványa sem kerülhetett volna a magyar törvényhozás naplójába.

De, minden buzdítás, kérelem és követelés, hogy ez az ominózus ügy teljes tisztázást nyerjen, s ezután ad acta legyen tehető, süket fülekre talált. Pedig a tapasztalat azt mutatja, hogy az ilyen kényes kérdések, annál rútabb beállításban kerülnek végre mégis a nyilvánosság elé minélinkább borítja azokat a titkdózsás homálya. Ezért a következő években, 1922-23. és 1924-ben minden alkalmat megragadtam, hogy az ügy végleges tisztázását sürgessem. Sajnos, a hivatalos körök, a Nemzetgyűlés nem intézkedett és az érintett urak mélységesen hallgattak.

SÚLYOS VADAK, VAGY RÁGALMAK?

Ashmead Betarlett annak idején könyvet írt az ő kelet-európai szerepléséről. Könyvének adataival szándékosan nem foglalkozom, mert a bankgassz3Í milliók körül önmagának olyan szerepet tulajdonít, amely abszolúte valótlan. Tartózkodtam tehát ennek a homályos szerepű úrnak közléseit történelmi forrásul felhasználni. Kénytelen vagyok azonban ennek az angol riporternek 1926. évi július havában a londoni Bankruptcy Court, vagyis, az angol csődbíróság előtt tett egy vallomásáról megemlékezni. Ashmead Bartelett ez előtt a bíróság előtt, amikor politikai szereplésének csődje után pénzügyi csődbe jutott, azt vallotta, hogy a bécsi ellenforradalom vezetőitől «igen tetemes összeget kapott», azaz, tulajdonképpen nem is az ellenforradalmárok adták neki, hanem, állítása szerint: «A kommunisták egy nagyobb összeget szállítottak Bécsbe» és ő Bartelett ezt megszerezte, azzal a kikötéssel, hogy egy bizonyos % őt illeti meg. Szóval ő tiszteletdíjat kapott. («Pesti Napló» 1926 július 27-ik szám.)

Pallavicini őgrófnak hozzám intézett és már szószerint közölt leveléből kitűnik, hogy Ashmead Bartelett-et *a kikötött %-os provízió nem illeti meg*. Tény, hogy a milliókat Hajós Jenő, Magurányi Sándor és Prokesch követségi altiszt szerezték meg és senki más. És tény az is, hogy Ashmead Bartelett a milliók megszerzése körül abszolúte semmi működést sem fejtett ki, s az ügybe csak akkor kapcsolódott bele, amikor a 140 millió Déry Frigyes pénztárában a legjobb és legbiztosabb helyen őriztetett. De viszont tény az is, hogy nevezett Ashmead Bartelett 13 millió koronát 1919. május 2-iki valutában kapott, vagy vett magához. A kérdés már most az, kitől és minő szolgál-

latokért kapta a szóbanlevő összeget? Az általam idézett szava-hihető tanuk nyilatkozatai szerint, Ashmead Bartelett a magyar követségen asszisztált annál a szemfényvesztésnél és vissza-élésnél, amikor elhittették Hajósokkal, hogy én ellenkormányt alakítottam és mint az ellenkormány miniszterelnöke elrendeltem a bolsevista követek letartóztatását és hogy a pénzt Ashmead Bartelett-nek és barátainak kiszolgáltassák. Való tényként kell felismerni, hogy az angol riporter a követségen és később Déry Frigyes lakásán jelenvolt magyar urak előtt, magát mint angol tisztet, az entente megbízottját, és Cunningham angol ezredes segédtszjtjét gerálta és hogy legalább is megerősítette, hogy ő az entente képviselőjében van jelen. Ez alkalommal a jelen volt urak előtt történt az a kijelentés is, hogy az entente csak oly feltétel mellett ismeri el az én kormányomat, ha a pénzt Ashmead Bartelettnek és barátainak kiszolgáltatják. Ugyancsak tény, hogy Déry lakásából a pénz a Bristol-szállodába Bartelett lakásába került és hogy ő abból, mielőtt azt Szmrecsányi Györgynek és társainak átadta volna, magáhozvett 13 milliót és azt meg is tartotta. Minthogy a pénzt kezelő urak – tudtommal legalább – soha vissza sem kérték, nem hogy visszakapták volna ezt a horribilis összeget, az eddig meg nem cáfolt tényekből következnek, hogy a leírt szemfényvesztésért – amelynek azonban a büntető törvénykönyvben alighanem más az elnevezése – kapta Ashmead Bartelett a milliókat. És ha Athmead Bartelett tényleg úgy szerezte meg ezt az összeget amint az a fentebb ismertetett nyilatkozatokból megkonstruálható és hegy őt ez az összeg Pallavicini örgróf már idézett levele szerint nem ill ti meg akkor feltétlenül visszaszolgáltatandónak tartom ezt a pénzt, mert ahhoz senkinek másnak, mint a magyar államnak, jussa nincs és nem is lehet.

Pálffy-Daun József grófnak a szerepe is tisztázásra vár. Hiszen neki tulajdonítanak olyan szerepet, mintha éppen ő hivatkozott volna az én állítólagos miniszterelnökségemre és rendeleteimre, már pedig egy félórával előbb hallotta azokkal ellentétes nyilatkozatomat. Tisztázandó tehát félrevezették-e ez esetben kik csalták meg Pálffy-Daun grófot és mi célból?

Azt is tisztázandónak tartom, hogy azok az úriemberek akik velem együtt voltak a Sacher-szállóban, amikor a tőlem kért nyilatkozatot egymásután többször megismételtem és akik a Sacher-ból átmentek a magyar követségre és jelen voltak a már ismételten leírt jelenetnél, Vagy ha őket útközben, a Sachertől a magyar követségig, – amint látszik – félrevezették volna, úgy megállapítandó, hogy ezt ki tette és mi célból?

Nem hiába sürgettem állandóan a kérdéses állami pénz nyilvános elszámolását, mert tisztában voltam azzal, hogyha ez meg nem történik, úgy folyton nagyobb keretekben fognak bennünket, akiknek a 140 millió körül szerep jutott, becsületünket súlyosan érintő íródon üldözni. Amit előre láttam, az az 1925 szeptember havában az addigiaknál sokkal nagyobb méretekben bekövetkezett. Bécsben az «Abend» című szélsőséges, de nagyon elterjedt estilapban egy cikksorozat jelent meg, amely a vádak egész tömegét szórta reánk, bécsi magyar ellenforradalmi politikusokra, különösen az ott szereplő grófokra és Szmrecsányi Györgyre. Az «Abend» közleményei annál nagyobb súllyal estek a latba, mert – Ashmead Bartelettnak egy sorozat eredeti okmánya is a laphoz került, amelyek közül közzétette azt a két levelet is, amelyet mi hatan, Bethlen István, Pallavicini György, Sigray Antal, Szmrecsányi György, Teleki Pál és én írtunk alá és Barteletthez intéztünk. Ezeket a legnagyobb szenzáció jellegével megjelent közleményeket azután a bel- és külföldi sajtó kisebb-nagyobb részletességgel és a legtöbb oldalról igen ellenszenves és reánk sértő ismertetésekben tálalta fel olvasóinak. Nem akarom e közleményekből, valamennyi bennünket összeségünkben, avagy közülünk egyeseket súlyosan bántó és gyanúsító vádat ismertetni. Ha mégis néhányat közülök felemlítek, teszem ezt azért, mert illusztrálni akarom azokkal, hogy ez a kérdés addig nem juthat nyugvópontra, amíg az egész magyar nyilvánosság előtt lefolytatandó vizsgálat annak minden legkisebb részletet is meg nem világítja. De idézem ezeknek a vádaknak néhányát már csak azért is, mert nekem nincs mit takargatnom és hinni akarom, hogy bécsi emigráns-társaim velem egy véleményen

vannak abban, hogy ennyi piszkolódást tovább hallgatással túrnünk nem szabad.

Tehát néhány szemelvény a vádak és gyanúsítások tömegéből: Az «Abend» előbb megrágalmazza a bécsi rendőrséget és az akkori osztrák pénzügyminisztert, azután közli a Barteletthez intézett két levelünket és rágalmait azzal folytatja, hogy azok, akik a pénzt a Bristol-szállóban átvették, abból egyenkint 50.000 koronát vettek magukhoz. Az «Abend» Pallavicini, Sigray, Teleki, Pálffy és Szmrecsányi neveit említi, Drózdy Győző ellenben a Nemzetgyűlésen elmondott beszédében azt állítja, hogy én is ott voltam. Tehát én is 50.000 koronát vettem volna magamhoz? Azt írja az «Abend», hogy a bruck-i puccs résztvevői, kiket Wild József vezérkari százados vezényelt, «felhasználták ezt az alkalmat, hogy a hadipénztárból újabb 30 milliót osszanak szét a felkelés résztvevői között». Továbbá azt állítja, hogy «a két év utáni késői elszámolás révén a magyar állam 20 milliárdnyi kárt szenvedett». Le sem lehet írni, hogy minő becsmérő szavakkal és jelzőkkel illet bennünket, névszcrint is megnevezettek a bécsi szocialista-kommunista lap. «Ungarischen Blutgrafen als Räuber und Diebe», «Die Verwe-senden» stb. Állítani merészkedik, hogy a pénz egyrészét a províziós levelek egyik aláírója a következő héten elkártyázta, valamint hogy Bécsben magunknak, a bécsi emigráció vezéreinek 17 autót vettünk a kérdéses pénzből. «Also wird ein Theil des geraubten Geldes unterschlagen» «Herrschaften theilen.» Olyat is állít, hogy a megmentett milliók két napig Ottakringben egy ottlakó szubrettnél hagyattak volna.

Mire az «Abend» cikksorozata – amelynek legerősebb és legsúlyosabb inzultusait fel sem említettem – idáig eljutott, megelégettem pimaszságait és a «Világ» egyik nálam, Lajta-falun megjelent munkatársának egy nyilatkozatot mondtam tollba, amelyben ismertetve az ügy előzményeit, így folytattam:

«Az «Abend» közleményeiben kapcsolatosan az Ashmead Barteletthez írt levéllel, olyan minősíthetlen durva sértések foglaltatnak, amelyeket szó nélkül hagyni nem lehet. Több

eljárási , módozatot tartok lehetőnek. Szerintem, a legjobb eljárás az lenne, ha mi hatan a levél aláírói, együttesen perbefognók az «Abend» szerkesztőségét, vagy pedig, ha a Nemzetgyűlés parlamenti-bizottságot küldene ki, amely korlátozatlan nyilvánossággal, meghallgatva mindazokat, akik erről az ügyről tudnak, teljes világot vetne a bécsi eseményekre. A kezdeményezést Bethlen István gróf miniszterelnök úrtól várom.»

Sajnos, a províziós levelet aláíró társaim nem fogadták el indítványomat, hogy indítsunk pert az «Abend» ellen. Megjegyzem, csakis az «Abend» ellen léphettünk volna fel eredménnyel, mert az összes többi lapok közléseiket kellő óvatossággal az «Abend»-re való hivatkozással fedezték.

Egymagamban nem indíthattam pert az «Abend» ellen, – pedig be szívesen mettettem volna – mert a tárgyalások során találtak volna reá módot, hogy velem szemben a rágalmakat visszavonják és bocsánatot kérjenek, de kétségtelen, hogy ugyanakkor ez ügyben társaimmal engem szembeállítottak volna eljárásomból következtetéseket vonva le. Erre pedig a külföldön, külföldi bíróság előtt mint magyar ember, kapható nem voltam. Reám nézve azonban nyilatkozatomnak egy eredménye azonnal mutatkozott. Ennek megjelenése után ugyanis a lap óvakodott attól, hogy rólam tovább is becsületsértő állításokat és nyilatkozatokat tegyen. Nem folytatom tovább, ízelítőül az «Abend» ocsmányságaiból elég az, amit eddig leírtam.

Csak a «Neues Wiener Journal» egy «Hinaus» című vezércikkének egy idézetét rögzítem meg, ebből is elég lesz ennyi:

«Ha az ember egy éjjeli mulatóhelyre megy, az telve van magyarokkal: az egyik páholyban a kommunisták mulatoznak, míg a másikban az ellenforradalmárok: és mindketten az állam pénzén.»

Tisztelt olvasóim, ebben az időben én is Bécsben tartózkodtam, ismertnevű ellenforradalmár voltam, aki szállodámban feleségem és leánnyal nem egyszer egy tányér levesen és derék lajtafalusi embereim élelmiszer-adományain tengődtem és mégis kénytelen vagyok évek óta eltűnni, hogy ilyen és ehhez hasonló vádak nemzetem és a történelem előtt megtorlatlanul nevemhez tapadjanak? Mert, a «Neues Wiener Journal» egy szóval sem mondotta azt, hogy engem, vagy más Bécsben visszavonultan élő és komoly munkát folytató ellenforradalmárt ez a csúnya és szégyenletes vád nem érint.

Azok közül, akik a bankgassei milliók megmentőivel és kezelőivel szemben súlyosabbnál súlyosabb vádakot emeltek, még egy férfival kell külön foglalkoznom és ez: Dr. Manko Gagliardi, aki, dacára olasz hangzású nevének, horvát politikus és szoros összeköttetésben állott Szmrecsányi György, Pallavicini örgróf, Sigray Antal, Earner főszolgabíró később dunántúli kormánybiztos és más vezetőkkel. Gagliardi dr. «Istina o Hrvatskom emigranskom revolucionarom komiteju 1919-21» címen 1922. évi május hóban egy ugyancsak súlyos tartalmú röpiratot adott ki. Gagliardi dr. régebben együtt működött Radich István horvát parasztpárti vezérrel, akivel azonban később összekülönbözött, amikor őt a horvát sajtóban erősen támadta. Radich eme támadásaival és vádjával szemben védekezésül adta ki a fenti címen horvátnyelvű emlékiratát. Értem ugyan kevéssé a horvát nyelvet, minthogy azonban az emlékiratban foglalt vádak súlyosan becsületbe vágó tartalmunk, nehogy bárki is azzal vádolhasson, hogy a horvát szöveget színezéssel adom vissza, a magyar érdekű részeket törvényszéki hites horvát tolmáccsal fordítottam le és azokból a tolmács szövegezésében teszek itt közzé egy-néhányat.

A munka címe magyarul «Igazság a horvát emigráns forradalmi bizottságról 1919-21.» «Válasz Radich István támadásaira.»

Gagliardi dr. igen érdekes közléseket tesz a magyar emigráns vezéreknek különböző – eléggé kalandos – politikai akcióiról, amelyekkel azért nem foglalkozom, mert jelen soraim célja nem

az, hogy szenzációs leleplezéseket szellőztessenek, hanem kizárólag az, hogy a 140 millió sorsát teljesen tisztázzuk és hogy alkalmat adjak a súlyosan gyanúsítottaknak arra, hogy egy pártatlan kormány-vizsgálat által a nyilvánosság előtt lefolytatva lehetővé tegyik nekik az ügy és szerepük teljes tisztázását. Gagliardi dr. füzetének magyar vonatkozásaiából egyelőre csupán néhány sort közlök annak illusztrálására, hogy az ő vádjai sem maradhatnak kivizsgálás és megtorlás nélkül.

Gagliardi dr. beszél a stradeni Brodmann dr. nagynémet orvossal folytatott tárgyalásokról, beszél Sachs dr. tárgyalásairól, Klobucsarics, egy Stipetics nevű személyről és sok másokról. Mindezekből a közlésekből mutatóul csupán ennyit idézek:

«Amióta Klobucsarics a magyarok főpénztárosává vált, nem törődött többé a mi ügyünkkel. A magyarok részére utazott, automobiloikat, puskákat, felszerelést, stb. vásárolt, ez az ember tényleg az összes 140 millióval rendelkezett.»

«Becsben és Grácban igen gyakran találkoztam Klobucsarics-csal. Klobucsarics kereskedő lett, magyar pénzen idegen valutákat vásárolt, automobiloikat vett és eladott s a tőzsdén játszott. Azok a számlák, amelyeket Klobucsarics állított össze, és amelyek a magyar kormánynak jóváhagyás végett be lettek terjesztve, majdnem mind hamisítványok és hamisak.» (17-ik oldal.)

Gagliardi könyve egy másik helyén ismét szószerint ezeket mondja: (28, 29 és 30-ik oldal.)

«Hónapok múltak el, de a fiúméi terv keresztülviteléről szó sem volt. Frank mindig kifogásokkal élt és mindig úton volt, állandóan elegendő pénzzel rendelkezett. Egy alkalommal, amíg Frank Budapesten tartózkodott, Klobucsaricsra kezdett panaszkodni, hogy az, azt az egy milliót elsikasztotta és hogy őneki saját személyére kell még 50.000 koronát kapnia, 25 centimes árfolyam mellett.»

«Én más kiutat nem tudtam, hanem Szmrecsányihoz fordultam és elmondottam neki az egész ügyet. Ő igen kellemetlenül volt érintve és egyik napon felhívatta Frankot, Klobucsarics-ot és engem lakására, értekezletre. Ez értekezlet alkalmával én

Klobucsaricsnak szemébe mondtam, hogy sikkasztó és tolvaj, és hogy nemcsak ezt az egy milliót sikkasztotta el, hanem, hogy mint a magyar kommunisták pénztárosa, Grácban meg nem engedett módon pénzt csinált magának és hogy a magyar kormánynak hamis számlákat mutatott be.»

«Szmrecsányira az ügy mindinkább kellemetlenebbé vált és az ülést felfüggesztvén, Frank követelt tőle a saját személyére 25.000 francia frankot.»

«Én Frankot lebeszéltem, hogy azt ne tegye. De ez mindhiába volt, ő állhatatosan követelte ezt az összeget. Szmrecsányi, hogy a botrányt Klobucsaricscsal elkerülje, Karner útján küldte ezt a pénzt Franknak, de azon feltétel mellett, hogy Frank kötelezze magát arra, hogy semmi egyéb követelni valója nincsen, követelte egyúttal, hogy én is ezt a nyugtát írjam alá. Én kijelentettem, hogy én ezt a nyugtát csak mint tanú írom alá, azon feltétel mellett, hogy kifejezetten, saját kezemmel kiírom, hogy én soha semmit sem kaptam és hogy én soha semmit nem követeltem saját személyemre nézve. És hogy ez a 25.000 frankos összeg részére való. Szmrecsányi ehhez hozzájárult és én erre ezt a nyugtát, – amely ma is Szmrecsányinál van – így írtam alá.»

Gagliardi Manko dr. füzetének egész tartalma annak idején közismertté vált. Zágrábban, Belgrádban éppúgy mint Budapesten az erre illetékes tényezők ismerték a füzet egész tartalmát, súlyosabbnál súlyosabb vádjaival egyetemben. Az olasz sajtó pedig napokon át a legnagyobb részletességgel foglalkozott annak közléseivel. Mert hiszen igen érdekes, habár kalandos és keresztülvihetlen politikai tervezetésekről tájékoztatta az érdekelt közvéleményt. Óvakodtam a füzet politikai jellegű tartalmát ismertetni, csupán arra szorítkoztam, hogy a pénzkezeléssel kapcsolatos egyes személyeket illetőleg a legretentőbb becsületbevágó állításokat ismertessem hites tolmács szóserinti fordítása alapján. Kijelentem, nem azonosítom magamat ezekkel a vádakkal, de állítom, hogyha semmi más ok nem lenne, mint Gagliardi dr. vádirata, úgy már ez is bőségesen indokolja azt a követelésemet, hogy a nyilvánosan felsorakoztatott vádak és gyanúsítások tömegével szemben a milliárdnyi magyar állami

tulajdon hova fordításáról immár haladéktalanul nyilvános vizsgálat és nyilvános elszámolás világosítsa fel a magyar közvéleményt.

Amikor kezeimbe került Gagliardi Manko dr. kivonatosa ismertetett válaszirata és elolvastam annak tartalmát, nem akartam elhinni, hogy ilyen vádakat lehetséges legyen közreadni anélkül, hogy súlyos büntetőjogi felelősségre vonás be ne következzen. Nem ismerem ugyan Gagliardi dr.-t, mégis, hogy tisztán lássam a helyzetet, 1924. szeptember 7-én levelet írtam neki, amelyben felvilágosításokat kértem, különösen arra fektetve súlyt, vajjon az általa megvádoltak reagáltak-e, perber fogták-e őt? Zágrábból ugyanazon év és hó 12-én hozzám intézett válaszelevelében azt írja, hogy néhányat azok közül az urak közül, akiket becsületükben igen súlyosan megtámadott, felszólított, hogy pereljék őt becsületsértés vagy rágalmazás címén, de egészen hiába.

Mielőtt a bankgarssei milliók ügyének taglalását jelen «Beszámolómban» befejezném, összegezem a kérdéseket.

Hajós Jenő követségi titkár, aki Magurányi Sándor főigazgatóval az én erkölcsi felelősségem mellett megmentette a 140 milliót és ezzel hazánk számára súlyos viszonyok között nagy szolgálatokat tett, utóbb kíméletlen és igaztalan vádakkal bántották. Hajós Jenő megkapta egyéni integritásának szempontjából a teljes elégtételt, amennyiben Szmrecsányi György két hozzá intézett levelében minden félreértést kizáró módon megállapította Hajós Jenő korrekt eljárását. A magyar kormány is elégtételt szolgáltatott neki, a magy. kir. külügyminisztérium pedig gróf Csáky Imre akkori külügyminiszter hivatalos leiratában fogadta el Hajós Jenőnek a Szmrecsányitól kérelmemre menekülése céljából kapott összegről szóló elszámolását és adta meg neki a hivatalos felmentést.

Nézetem szerint ez az ügy azonban Hajós Jenő és Magurányi Sándor urakra éppúgy, mint Prokesch altisztre nézve még nincsen teljesen befejezve, mert hősiesség és hazafias cselekedetükért kiérdemelték, hogy illő formában a nemzet elismerésében is részesüljenek.

Ismertettem – mutatóul – azokat a különböző' vádakat és gyanúsításokat, amelyeket a bel- és a külföldön ellenünk, a bécsi hazafias ellenforradalmi mozgalmak vezetői ellen felsorakoztattak. A magyar nemzet nagy érdeke és emellett nekünk, a becsületünkben megtámadottaknak kötelességünk követelni, hogy a vádak, gyanúsítások és rágalommal szemben minden kíméletet félretéve, a történtek az utolsó betűig, az elszámolások az utolsó fillérig a nemzet nyilvánossága előtt tisztáztassanak.

Tisztelettel kérem ezért a magyar országgyűlést és a magyar kir. kormányt, hogy ennyi rágalommal szemben derítsék fel az igazságot és ezzel védjék meg a nemzet és az érdekeltek becsületét.

EGY VÉSZBÍRÓSÁG.

1921. január hó 25-én felkeresett engem a Nemzeti Kaszinónak egy előkelő tagja, rokonom, és felszólított, lépjek ki a Kaszinóból, mert kizárási indítvány készül ellenem, közölte azt is, hogy a mozgalom élén Pallavicini György őrgrof és több más kaszinói tag áll. Válaszom természetesen egy határozott «nem» volt. Hisz ha kilépésemet egy ilyen mozgalommal szemben bejelenteném, ezzel elismerném, hogy bűnösnek érzem magam, már pedig, Istennek legyen érette hála, jobb lelkiismerete aligha lehet valakinek, mint nekem afelől, hogy becsületbe vágó dolgot soha el nem követtem. Ezután megkérdeztem az illető kaszinói tagot, mondja meg, tulajdonképpen milyen becsületbe vágó dologgal, milyen diffamáló cselekménnyel vádolnak? Az illető szinte felizgulva tiltakozott azon felfogásom ellen, mintha engem bárki is valamely diffamáló cselekedettel vádolna. Erről, mondotta szó sem lehet, a kizárási indítvány kizárólag politikai jellegű. A vád az, hogy miniszter voltam Károlyi kormányában. Elővettem a Nemzeti Kaszinó alapszabályait, melyeknek 1. §-a szerint «a Nemzeti Kaszinó testületi működési köréből ki van zárva minden politikai jellegű tevékenység». Amit tehát a Kaszinó ellenem elkövetni készül, válaszoltam, az megsértése az alapszabályoknak és arculütése a Kaszinó alapítója, – Széchenyi István gróf – szándékainak. Ha tetszik, ám csináljanak a Nemzeti Kaszinóban politikai hajsztát, állok elébe!

És megindult a hajsza!

Pallavicini kizárási indítványt adott be, amely tisztán politikai, elsősorban pedig miniszteri működésem bírálatát

célozta. Az indítványt nekem kiadták és én erre egy előzetes rövid válaszban kijelentettem, hogy amennyiben a Nemzeti Kaszinó az eddigi szokásoktól, vagyis az alapszabályok rendelkezéseitől eltérően el volna határozva az én politikai magamtartása fölött bírói szerepet vállalni, készséggel állok rendelkezésre. Természetesen olyan feltétel mellett, hogy velem minden vád konkrété közöltessék és nekem alkalom nyujtassék, hogy akár bírói, akár társadalmi szervezet előtt igazaimat előadhassam. Ez a kérésem azonban, úgy látszik, nem illett bele az ellenem tervezett hajtóvadászatba. Arra a Kaszinó vezetői nem reflektáltak, hanem *ítélkeztek olyan vádak alapján, amelyeket, amint később kitudt, soha velem nem is közöltek, tehát ellenük nem is védekezhettem.* Megindítottam tehát becsületem védelmére egész sorozatát az eljárásoknak, amelyeket meg kell örökítenem reputációm érdekében. Ennek a célnak – a való igazság megvilágításának – pedig legjobban megfelel, ha egyszerűen közléteszem szószerinti szövegükben azokat az okmányokat, amelyek erre az ügyre vonatkoznak.

A járásbírótság előtt rágalmazás és becsületsértés címén Pallavicini György örgróf ellen megindított eljárás során nevezett bejelentette a bíróságnak, hogy a Nemzeti Kaszinó választmányának felhívására kizárási indítványán kívül egy második «kiegészítő beadványt» is benyújtott, amelyben részletesen felsorolta vádjait. *Az örgróf beígérte ugyan a tárgyaló járásbírónak, hogy a vádat konkretizáló beadványának szövegét a bíróság rendelkezésére bocsátja, ezt az ígéretét azonban soha be nem váltotta.*

A Kaszinó előtt folyamatba tett kizárási ügyemben – természetesen – szembenézni kívántam az ellenem emelt vádakkal. Minthogy pedig lehetetlen komolyan védekezni, ha az ember az ellene emelt vádat nem ismeri, ezért 1923. évi november 25-én a mellékleteivel együtt szószerinti szövegében alább közölt beadványt intéztem a Nemzeti Kaszinóhoz:

A Nemzeti Kaszinó t. Választmányának

Budapesten.

Minden tisztességes embernek, annál is inkább minden, a lovagiasság szabályait magára nézve kötelezőnek elismerő úriember leelemibb kötelessége, hogyha embertársát becsületében érintő vádakkal illeti, e vádakát nemcsak hogy nem titkolja a sértett előtt, hanem azokat nyíltan, férfiasan elismeri, azokért helyt áll és azokért a felelősséget a legmesszebbmenő módon viseli.

Pallavicini György őrgróf a Nemzeti Kaszinó előtt 1921. évi január hó 25-én kelt beadványával becsületemben súlyosan megvádolt. Én ezzel szemben Pallavicini őrgróft az 1/a. idezárt nyomtatvány tanúsága szerint nyilvánosan rágalmazónak, vádjait rágalmaknak nyilvánítottam. Alkalma és kötelessége lett volna az őrgrófnak engem e súlyosan sértő, nyilvánosan elhangzott nyilatkozatomért – ha állításom nem lenne igaz – bíróság elé állítani. Nem tette! Erre a törvényes határidő letelte előtt néhány nappal én indítottam pert Pallavicini György őrgróf ellen rágalmazásért.

Pallavicini őrgrófnak tehát már két ízben lett volna alkalma állításait velem szemben a független bíróság előtt bizonyítani. Nem tette! Sőt ellenkezőleg mindent elkövetett arra, hogy rágalmainak következményei elől menekülhessen. Húzta, halasztotta a per tárgyalását, megkísérelte állítólagos formahibák mögé rejtőzni és ekként kitérni a bizonyítás becsületbeli kötelessége elől. Nem szégyellette a nemzetgyűlés mentelmi bizottsága előtt kérni-könyörögni, hogy mentelmi joga mögé bújva, kikerülhesse a becsületemet rágalmazó hazug állításai bizonyításának megkísérlését, amit csak azért tett, mert jól tudta, hogy bizonyítani nem képes.

Az őrgróf ez eljárása folytán 1923. évi június hó 8. kelettel közzétettem egy nyilatkozatot, melyet 2/a. mellékelek s amelyben a többek között ezeket mondom:

«Mindaddig, amíg Pallavicini őrgróf a Nemzeti Kaszinóhoz beadott mindkét beadványában, abban, amelynek tartalmát

ismerem és abban, amelyet velem a mai napig sem közöltek, felsorolt vádjait betűről-betűre illetékes törvényes fórum előtt be nem bizonyítja velem, mint közönséges rágalmozóval többé nem foglalkozom, igazamat máshol keresem.»

E nyilatkozatom kiadása óta több mint három hónap telt, el és Pallavicini örgróf ez újabb, súlyosan sértő provokációt is zsebrevágta és újból elmulasztotta engem a bíróság elé állítani és ott bizonyítani.

Magától értetődik, hogy e tényállás mellett kénytelen vagyok becsületelem védelmében más útra lépni. Ez célja jelen tiszteletteljes előterjesztésemnek.

Én becsületben öszültem meg, őseimtől egy előkelő történelmi nevet örököltem, melyet mocsoktalanul akarok és fogok utódaimra hagyni. Háromszor királyi kinevezéssel Magyarország minisztere, a magyar országgyűlésnek, képviselőháznak és főrendiháznak évtizedeken át tagja, a képviselőháznak egy ízben alelnöke, a volt osztrák-magyar haditengerészetnek szolgálaton kívüli viszonyban korvetta kapitánya voltam, illetve vagyok. Hazám, nemzetségem, múltam és saját magammal szemben kötelességem, hogy amíg Isten éltet, mindent elkövessek, hogy végre valahára alkalmat nyerjek arra, amit kérnem sem kellene, mert erkölcsi kötelesség, hogy az ellenem szórt konkrét vádak előttem többé ne titkoltassanak, azokat megismerjem és azután azok ellen megfelelő fórum előtt felléphessek, vagyis hogy az ellenem szórt rágalmakkal szemben az igazságot kideríthessem.

Erre megvan a mód. A büntető járásbíróság előtt 1921. évi december hó 15-én tartott tárgyalás során ugyanis gyorsírói feljegyzések tanúsága szerint, melyeknek idevonatkozó részét van szerencsém idezártan *S/a.* bemutatni, *Pallavicini örgróf bejelentette, hogy a Nemzeti Kaszinó Igazgatósága felszólítására kiegészítő beadványt adott be,* amelyből azután egyes részeket felolvasni kezdett. A tárgyaló bíró kérdésére kijelentette, hogy e kiegészítő beadvány másolatát átadja a bírónak, ezt azonban az örgróf mind a mai napig tenni elmulasztotta. Én ezt a beadványt sohasem láttam, annak létezéséről addig tudomással sem bírtam, annál kevésbé volt alkalmam az

abban foglaltakra nézve mind a mai napig védekezésemet előadni, illetve a való tényállást megállapítani.

Úgy vélem, nincs, mert nem lehet eltérés a t. Választmány tagjai és közöttem aziránt, hogyha Pallavicini örgróf állítása igaz, hogy ugyanis ő ellenem kiegészítő beadványt intézett a Nemzeti Kaszinó Igazgatóságához, amelyben becsületesen súlyosan érintő vádak emelt, úgy nékem a tisztesség leg-
elemibb fogalmai szerint jogom van e vádak megismerni, valaminthogy legerősebb becsületbeli kötelességem e vádakkal szemben a való tényállást törvényes vagy társadalmi fórum előtt bizonyítani, megállapíttatni. *Hogy e jogomat, illetve becsületbeli kötelességemet teljesíthessem, tisztelettel felkérem a t. Választmányt, méltóztassanak akár eredetiben, akár igazolt másolatban Pallavicini György örgrófnak a Nemzeti Kaszinóhoz beterjesztett kiegészítő iratai rendelkezésemre bocsátani.*

Minthogy pedig már csak rövid idő áll rendelkezésemre arra, hogy a törvényes időben a megtorló lépéseket a kiegészítő beadvány tartalma ellen megtehessem, – a törvényes három évi terminus ugyanis 1924. évi január hó 24-én jár le – tisztelettel kérem a t. Választmányt, hogy nb. válaszát Budapest, VIII., Horánszky-utca 24. sz. a. lakcímemre oly időben méltóztasson megadni, hogy Pallavicini György örgróf ellen a törvényes lépéseket még a törvényes elévülés beállta előtt megtehessem.

Csat.

kiváló tisztelettel

3 db. melléklet.

Batthyány Tivadar gróf.

1. sz. melléklet.

E beadványhoz 1. alatt csatoltam egy nyomtatványt «Batthyány Tivadar Pallavicini György vádaskodásáról», amelyben a függetlenségi és 48-as párt ez ügyben lefolytatott értekezletének szószerinti közlését adta. E nyomtatvány szövege a következő:

«Az *Országos függetlenségi és 48-as párt* 1921. évi március hó 14-én társelnökének, *P. Ábrahám Dezső dr.* volt miniszter-

elnöknek elnökletével választmányi ülést tartott. Az elnök bejelentette, hogy a tárgysorozaton csupán egy tárgy szerepel: állásfoglalás azokkal a támadásokkal szemben, amelyek a párt egyik vezérét, *gróf Batthyány Tivadart* érték. Meleg szavakban hosszasan méltatja *gróf Batthyány Tivadar* politikai múltját, a hazával és a párttal szemben fennálló elévülhetetlen érdemeit és indítványozza, hogy a választmány a következő határozati javaslatot fogadja el:

Az Országos függetlenségi és 48-as párt választmánya egyhangúlag megállapítja, hogy a párt egyik vezére: Batthyány Tivadar gróf ellen úgy egyes napilapokban, mint némely társadalmi közületben indított hajsztát politikai üldözésnek tekinti, azt teljes egészében elítéli, a maga részéről visszautasítja és Batthyány Tivadar grófot őszinte bizalmáról és ragaszkodásáról biztosítja.

A választmány tapssal és éljenzéssel fejezte ki tetszését és a határozati javaslatot egyhangú lelkesedéssel elfogadta, bizottságot küldött ki avégből, hogy a határozati javaslatot *gróf Batthyány Tivadarral* közölje s őt a választmányi ülésen való részvételre felkérje.

Gróf Batthyány Tivadar megérkezte után az elnök az ülést újból megnyitja és őt a következő szavakkal üdvözlí:

Amióta újra az országnak szentelted működésedet, amely nemcsak a legértékesebb, de a legnélkülözhetlenebb is, azóta bizonyos politikai körök minden erővel ellened törnek. Ennek az akciónak a kulminációja az, mely már egyenesen társadalmilag akar téged lehetlenné tenni. Mi talán sok hibában szenvedünk, de egytől, a hálátlanságtól távol állunk s épp ezért erkölcsi kötelességünknek tartottuk, hogy veled szemben meleg

»ragaszkodásunknak, törhetetlen bizalmunknak és őszinte szeretetünknek kifejezést adjunk akkor, amikor ily méltatlan támadások érnek.

A választmány az üdvözlő szavakat állva hallgatta meg, azok végeztével lelkes élj önzéssel és tapssal ünnepli *gróf Batthyány Tivadart*

Most gróf *Batthyány* Tivadar kért szót s a következőket mondta:

Tisztelt Választmány!

Fogadják kérem hálás, benső, szívből fakadó köszönetemet az ellenem megindított politikai hajsza alkalmából kifejezett bizalmukért, szeretetükért és barátságukért. De engedjék meg, hogy e megtisztelő állásfoglalásuk dacára, kötelességemhez híven, részletesen beszámolhassak Önöknek és általuk a magyar nagyközönségnek az ellenem indított hajszáról. Nem színezek, csak egyszerűen tényeket sorolok fel.

A Nemzeti Kaszinóban *Pallavicini* György örgróf kizárási indítványt nyújtott be ellenem kizárólag politikai működésem alapján. Lojalitásból a Kaszinó iránt nem használtam fel a váddal szemben a nyilvános diszkusszió előnyeit, ellenkezőleg, annyira diszkrété kezeltem az ügyet, hogy még pártunk elnökségével sem közöltem arról még csak egy szót is. Ezzel szemben megtörtént az, hogy a Kaszinó választmányi ülésének eredményeként történt kizáratásomról egy esti lapból kellett először tudomást szereznem.

Ez az eljárás engem nemcsak felment minden további diszkrétció alól, hanem egyenesen kötelességemmé teszi, hogy immár én is a nyilvánosság elbírálása alá bocsássam az ügyet, annál is inkább, mert a vádló és vád kizárja, hogy itt magányról lehetne szó.

Előrebocsátom, hogy már hónapok óta tapasztalom, hogy láthatatlan kezek személyes rágalmazási hajszát indítottak ellenem.

Itt és Pozsony vidékén terjesztették a hírt, hogy én Pozsonyban és Cseklészen vömnél, gróf *Eszterházy* Mihálynál a «kommunista» *Károlyival* szeptember vagy október hónapban találkoztam, vele együtt láttak autón Pozsonyban és Cseklészen. Állítólag ezt hivatalos jelentés is megerősítené. Egy másik verzió szerint januárban lettem volna Cseklészen *Károlyival* és *Jászival*. *Mindkét hír szemerszedett hazugság, céljuk, hogy engem és Cseklészen lakó vömet, Eszterházy Mihály grófot a magyarság előtt a fronton innen és túl kompromittáljanak.*

Legújabbban már azt akarták tudni, hogy a legutóbbi időben *Velencében* találkoztam volna *Károlyival*, ami éppoly valótlanság, mint az az állítás, hogy *Károlyival* bárminő összeköttetésben állnék, hiszen az a súlyos, áthidalhatatlan konfliktus, amely uralma idején közte és én közöttem keletkezett, az életben való minden érintkezést lehetetlenné tett. De hát «semper aliquid haeret»...

Hirdették rólam, hogy miniszterkoromban a csendőrséghez olyan rendeletet intéztem volna, amellyel eltiltottam őket attól, hogy a közigazgatási hatóságok rendeleteinek engedelmeskedjenek. Kérelmemre a belügyminiszter úr vizsgálatot rendelt el, mely *hivatalosan megállapította*, hogy a hír *rágalom*, hogy abból egy betű sem igaz.

Azt is sokat beszélték nyilvánosan és zártkörű társaságokban, hogy mennyi milliókat költöttem el a rendelkezési alapból. Erre nyilvánosan felhívtam a kormányt, tegye közzé a belügyminisztériumnak rendelkezési alapjának általam történt kezelésének elszámolását. Nincs mit titkolnom, és nem is léptem túl a rendelkezési alapnak reámeső részét.

Hirdették, hogy mily óriási fedezetnélküli kiadásokat utalványoztam belügyminiszterségem idején. Hivatalos kérelmemre a belügyminiszter úr előzetes engedélye alapján a minisztérium számvevősége megállapította, hogy miniszterségem alatt mindössze 3,423.000 korona fedezetnélküli kiadásokat eszközöltem, az egész összeget *kizárólag közbiztonsági* intézményeink fejlesztésére és kiegészítésére. Bárcsak százszor annyit fordíthattam volna e célra!

Föllép Pallavicini.

Ez évi január hó 25-én felkeresett engem egy hozzám közel-álló kaszinótag és közölte velem, hogy a Nemzeti Kaszinóban ellenem politikai ellenfeleim részéről kizárási indítvány benyújtására akció van folyamatban és *ajánlotta, előzzem meg az eljárást önkéntes kilépéssel.* Magától értetődik, hogy a tanácsot a leghatározottabban *visszautasítottam.*

Február 14-én kézbesítették nékem a Nemzeti Kaszinó igazgatóságának hivatalos levelét, melyben közlik velem *Pallavicini* György örgróf kizárási indítványát és felszólítanak, hogy 14 napon belül nyilatkozzam arra.

Az indítvány így hangzott:

Tisztelt Igazgatóság!

Az alapszabályok 15. §-a értelmében kirekesztési indítványt nyújtok be gróf Batthyány Tivadar tag ellen.

Indokaim:

Gróf Batthyány Tivadar előkészítője és részese volt az 1918. októberi lázadásnak és utóbb tagja az ebből folyó forradalmi kormányynak: ezzel nemcsak többrendbeli esküjét szegte meg, hanem a belgrádi ú. n. fegyverszüneti szerződésben való részvételével hazánkat ellenségeink kezére juttatta.

Fogadja a t. Igazgatóság kiváló tiszteletem kifejezését

Budapest, 1921. január hó 25-én.

Pallavicini György örgróf s. k.

Ebből az írásból tudtam meg, hogy ki és mivel vádol meg? A vád és vádló nem enged kétséget aziránt, hogy *magánbecsületemről nincs és nem is volt szó, hanem politikai működésem képezi e társadalmi testület előtt a vád tárgyát.*

Minden valótlan.

E felhívásra február 20-án a következő *előzetes választ adtam:*

A Nemzeti Kaszinó tisztelt Igazgatóságának!

A folyó évi február 14-én kelt értesítésre és az ahhoz csatolt indítványra válaszom ez:

Első vád: Hogy «előkészítője és részese voltam az 1918. októberi lázadásnak».

Valótlan. Ellenkezőleg, minden erőmből a fenyegető forradalom, illetve az *összeomlás elhárításán* fáradoztam. Evégből legfelsőbb helyen ismételten sürgős előterjesztéseket tettem, 1918. augusztus havában Nagy Géza báró magyar kabinetirodai főnöknék írásbeli jelentést diktáltam, Bécsben *kél* előkelőséggel, *N. N.* és *N. N.* urakkal a veszély elhárítására megbeszéléseket folytattam, az egyikkel levélbeli akciókat is kezdeményeztem. *Akkori kabinetalakítási tervem*, melyet a politikai élet legelső tényezői támogattak, ugyanezt a célt szolgálta, *szándékom lévén vádló úr sógorát, gróf Károlyi Mihályt skartba tenni és kellő kísérettel Svájcba küldeni.* E tervbe be voltak avatva idősb *Bolgár* Ferenc, *Apponyi* Albert gróf és mások.

Második vád: Hogy «tagja voltam a forradalmi kormánynak».

Az uralkodó szabályszerű kinevezése alapján lettem miniszter. A fordulat beálltával vonakodtam állásomat megtartani, csakis *magas helyről és konzervatív körökből* eredt unszólásra maradtam meg abban hat hétig, szélsőséges oldalról állandóan a leghevesebb támadásoknak kitéve. Hogy e működésemben a «destrukció» szolgáltam-e, erről sokan adhatnak felvilágosítást, például egy általam – több konzervatív politikussal együtt – kinevezett Kaszinó-tag is, ki *lemondásom után is egy ideig tovább szolgálta* – valószínűleg az enyéimmal azonos intenció-

ból – a Károlyi-kormányt. E kormánynak addig és akkor voltam tagja, amikor róla Magyarország *püspöki kara* írásban ezt a véleményét fejezte ki:

*A püspöki kar a köztársaságért.
Magyar népköztársaság kormányelnökének
Budapesten.*

A római kath. püspöki kar folyó évi november 20-án megtartott értekezletéből tisztelettel üdvözlö a *magyar köztársasági népkormányt*. A világtörténelmi átalakulások új helyzet elé állították a magyar nemzetet, megvalósították százados álmát és vágyát: *a független, önálló Magyarországot*. Ez átalakulást a püspöki kar *meleg hazafias érzéssel fogadja, azt fenntartás nélkül elismeri* és biztosítja a magyar népköztársasági kormányt, hogy a nehéz viszonyok közt a független, önálló Magyarország kiépítésében *minden erejével támogatni fogja*.

Az egyház a maga részéről a demokratikus fejlődés szolgá-tára és a birtokreform megvalósítására készséggel ajánlja fel a kezei közt lévő arra alkalmas földbirtokokat. *Kísérje Isten áldása a magyar népkormány munkáját, vezesse az ifja köztársaság hajóját az alakulás nehézségeiből és a lelki forrongás hullámaiból a maradandó béke s népboldogítás megsóhajtott révpartjára.*

Csernoch János bíbornok, hercegprímás, esztergomi érsek, *Szmrecsányi* Lajos egri érsek, dr. *Váradi* Lipót Árpád kalocsai érsek, *Radnai* Farkas besztecebányai püspök, *Prohászka* Ottokár székesfehérvári püspök, dr. *Rótt* jMándor veszprémi püspök, dr. *Fischer-Colbrie* Ágost kassai püspök, *Felser* Antal győri püspök, dr. *Novak* István eperjesi püspök, *Mikes* János szombathelyi püspök, *Glattfelder* Gyula csanádi püspök, *Mailáth* Gusztáv Károly erdélyi püspök, *Széchenyi* Miklós nagyváradai püspök.

A püspöki karnak ez a kivonatolt levele egész terjedelmében megjelent Az *Est* 1918. november 26-i számában.

Harmadik vád: Hogy «több rendbeli eskümet megszegtem».

Valótlan. Mint vallásos embert e vád legsúlyosabban érint. Szükséges volna, hogy *vádló megjelölje a «többrendbeli esküt», amelyeket – és a tetteket, amelyekkel azokat megszegtem.* A miniszteri hivatalos esküt 1918. október 31-én a király megbízott képviselőjének, *József* főhercegnek kezébe tettem le. Ugyanő – az uralkodó felhatalmazásából – ez esküm alól felmentett.

Negyedik vád: Hogy «a belgrádi ú. n. fegyverszüneti szerződésben való részvétemmel hazánkat ellenségeink kezére juttattam».

Valótlan. Az ú. n. belgrádi fegyverszünetben *részem nem volt,* a reám eső alkotmányos felelősséget *vállalom.* Magatartásom a vonatkozó minisztertanácsi jegyzőkönyvek, az entente-nak az olaszokkal, a románokkal, jugoszlávokkal és csehekkel létrejött egyezmények, londoni egyezmény, pittsburgi szerződés stb. okmányainak beszerzése útján tisztázható.

Bizonyítsunk...

Általában: kész vagyok egész politikai irányomat és működésemet részletes adatok, okmányok és tanúk felhívása mellett igazolni, ha a tisztelt Igazgatóság vagy Választmány *az eddigi szokásoktól eltérően,* hajlandó valakinek *politikai* magatartását illetőleg *birói szerepre vállalkozni,* amivel alulírottat, tekintettel az ellene hosszabb idő óta lappangva terjesztett vádakra és rágalmakra, nagy hálaára köteleznék.

Ellenkező esetben a vádló úr arra volna felhívandó, hogy ama fórum elé, melytől egy öreg ember erkölcsi és társadalmi halálra ítéletét kívánja, *általános szólamok helyett konkrét tényeket terjesszen,* melyekre megfelelni kötelességemnek fogom ismerni. Olyan kitételek, mint az, hogy «előkészítője volt a lázadásnak», «megszegte esküit», «hazánkat ellenségeink kezére juttatta» – éppoly alkalmatlanok valaki erkölcsi integritásának lerontására mint hogyha valaki ellen kirekesztési indítványt tennének azon a címen, hogy «előkészítette a háborút», vagy azon a címen, hogy «különbékét kérve az entente-tól, meg-

szegte a nemzet iránti hűségét», amivel Wedel gróf, bécsi német nagykövet egyik kaszinói tagtársunkat nyilvánosan megvádolta.

Végül megállapítom a következőket: Ugyanaz a Kaszinótag, aki most, több mint egy évvel az inkriminált események után ellenem kirekesztési indítványt tesz, 1919. április-május havában, tehát 3-4 hónappal állítólagos esküszegéseim és hazaárulásaim *után*, igen sűrűn kereste velem az érintkezést, minden kényszerű szükség nélkül meghívott lakására, a Schönborn-palotába és egyebüvé. *Sőt felhívására és kezdeményezésére együtt aláírtunk egy külföldi egyéniségnek szóló okmányt, melyben kötelezettséget vállaltunk kifejezetten azon esetre is, ha ketten – az őrgróf úr és én – együtt vennénk részt egy kormányban vagy ilyet alakítanánk.*

A vádló úr *akkor nem bírt tudomással azon «bűneimről»,* melyek miatt most kirekesztési indítványt tesz? Avagy ha igen, – nem viseli-e magán ez eljárás a politikai hajszaja jellegét?

Fogadja a tisztelt Igazgatóság kiváló tiszteletem tolmácsolását.

Budapesten, 1921. évi február hó 20-án.

Batthyány Tivadar s. L.

A fenti előzetes válaszomra 18 napig értesítést nem kaptam. Március 11-én *Az Est* című lapból értesültem, hogy a kaszinó választmánya engem kizárt. *Néhány órával az Az Est megjelenése után* az ügyvezetőigazgató következő levelét kézbesítették:

Nagyméltóságú gróf Batthyány Tivadar úrnak

Budapesten.

A Nemzeti Kaszinó választmánya folyó évi március hó 9-én tartott ülésében vette tárgyalás alá őrgróf Pallavicini György úrnak Nagyméltóságod ellen beadott kirekesztési indítványát és a megfelelő tárgyalás után megejtett *titkos* szavazás-

sal Nagyméltóságodat a Nemzeti Kaszinó tagjai sorából ki-
rekesztette, miről Nagyméltóságodat kötelességszerűig értesítem.
Kelt Budapesten, 1921. évi március hó 11-én.

Szapáry s. k.
ügyvezető igazgató.

A fenti tiszteletteljes előterjesztésemből, amelyben tisztán
a száraz tényeket adtam elő, megállapíthatók a következők:

A Kaszinó igazgatósága és választmánya az alapszabályok
1. §-ának utolsó bekezdése rendelkezését, mely szerint: «*testü-
leti működése köréből azonban ki van zárva minden politikai jel-
legű tevékenység*» megsértette, mert az ellenem beadott indítvány
és annak tárgyalása határozottan és *kizárólag politikai tevékeny-
ség* jellegével bír.

Ha azonban a Nemzeti Kaszinó választmánya jónak látta,
hogy alapszabályszerű hatáskörét *túllépje* és önmagát politikai
ítélőbírássá avassa, akkor szerény véleményem szerint elemi
kötelessége lett volna, hogy nagyobb óvatosságot és tárgyilagos-
ságot tanúsítson. Nem lett volna szabad ugyanis figyelmen kívül
hagynia, hogy a vádló Pallavicini György őrgróf, kinek jellemét
és módszerét Magyarországon *jól* ismerik. A köteles óvatos-
ság és tárgyilagoság mellett ily körülmények között el lehetett
várni, hogy amint *felajánlottam*, meghallgassanak és bizonyíté-
kaim előterjesztésére alkalmat adjanak. E helyett *mind a mai
napig* velem konkrété nem közölték az ellenem felhozott váda-
kat, különösen nem, hogy minő esküimet és minő cselekedete-
teimmel szegtem volna meg? és hogy minő cselekedetekkel vol-
tam részese és előkészítője a «*lázadásnak*»? De azért ítélkeztek!

Pallavicini leszámolt a királysággal.

Ezek után engedje meg nékem az igen tisztelt választmány,
hogy még egy bizarr mozzanatra rámutassak. Ugyanis *az a
Pallavicini György őrgróf ad be ellenem kizárási indítványt*, aki
a következő nyilatkozatot tette az *Az Est* című *politikai napilap*
1918. évi november hó 14-i számának 4-ik oldalán. Van sze-

rencsém a lap eredeti példányát ellenőrzés céljából a tisztelt választmánynak ezennel bemutatni. A közlemény *szó szerinti* szövege a következő:

Andrássy helyzete a forradalmi átalakulásban.

Az *Est* munkatársa érdekesnek találta megtudni, hogy Andrássy Gyula *környezete* mikép vélekedik a mostani nagy átalakulásról, ezért felkereste örgróf Pallavicini Györgyöt és megkérdezte, hogy mi az ő álláspontja? Pallavicini György kérdésünkre így válaszolt:

— Svájci tartózkodásom alatt *mindazon aggodalmaim*, amelyeket már itthon tápláltam, *csak erősödtek*, úgyhogy hazaérkezésem után nyomban arra törekedtem, hogy *azonnal történjék meg az ország modernizálása*. És ezen álláspontom érvényesítésére nemcsak a királyt *iparkodtam megnyerni*, hanem *Károlyin kívül*, a képviselőház utolsó ülésén *a parlamenten kívüli pártok* vezetőivel hosszabb ideig tanácskoztam. Sajnos, eredmény nélkül, amit annak is tudok be, hogy akkor – valószínűleg tudatosan – gróf Andrássy Gyulát azért küldték Svájcba, hogy *ne* lehessen alkalma az itteni viszonyokat közleről meglátni és a legteljesebb demokratikus berendezkedés szolgálatának megnyerni. *Elkéstek mindennél*. Az események azt, amit mi tervezgettünk, kikényszerítették. *Tényleges köztársaság vagyunk. A királyság megszűnt. Nem erőszakosan, nem detronizálással, hanem először a királyi hatalom tényleges megszűntével, azután az osztrák császári hatalomtól való visszavonulás folytán a pragmatika szankció alapján jogilag is*. A Nemzetgyűlés tehát, amely a *köztársasági* államformát megállapítja, tulajdonképpen csak a már tényleg létező állapotot formalizálja és *nem hiszem, hogy akadnának, akik a köztársaságot, mely a magyar nemzet érdeke – a mai világhelyzetben – kifogásolnák*.

— Mi volt Andrássy szerepe az utolsó hónapokban?

— Andrássy a közös külügyminiszterséget csak azért vállalta, mert abban a meggyőződésben volt, hogy Magyarország függetlenségét jobban szolgálja, ha ideiglenesen mint közös külügyminiszter óvja a magyar érdekeket, melyeket, sajnos,

mint napról-napra tapasztaljuk, a *közös külügyi* kormány nemcsak *elhanyagolt*, hanem egyenesen veszélyeztetett. Andrassy elsősorban a békét akarta legsürgősebben megcsinálni és magyar békét akart csinálni. A két állam különválását is ő akarta likvidálni, hogy a magyar nemzet jogos érdekeit kellően képviselje. Hogy ez neki nem sikerült, az az események lavinaszerű zuhatagának tudható be, amely kizárt minden fokozatos és normális előhaladást, amit gróf Andrassy tervezett és megvalósítani akart a független magyar nemzet javára.

— Mit tart a cseh invázióról?

— A cseh inváziót nem szabad túltragikusán néznünk. Eltekintve, mint a jelentésekben olvassuk, csak cseh portyázó csapatokról van szó, *a nemzetek kérdése a békeasztalnál fog eldőlni, nem pedig militarista fajt accomplival*. Megnyugvással vehetjük azt tudomásul, hogy a kormány gondoskodott arról, hogy a belbékét és belső nyugalmat veszélyeztető elemekkel szemben, legyenek azok bármilyen nyelvűek, a magyar nemzet-örökség megvédje az országot.

Bíróság elé!

Tisztelt Választmány! Ezekben ismertettem teljes tárgyilagossággal az én ügyemet, amelyről mindenki meg fogja ítélni, *magánügy-e ez vagy közügy?* Ami személyemet illeti, egyet közlök még a t. Választmánnyal: alkalmat fogok adni a Nemzeti Kaszinónak arra, hogy meggyőződjék róla, hogy *félrevezették. A független bíróság fogja megállapítani, hogy aki engem vádol rágalmozó, amivel vádolt – rágalom*.

Elnök hálás köszönetet mond *Batthyány* beszédeért s újból biztosítja őt az egész párt bizalmáról és ragaszkodásáról.

Ezekután a jelenlevő *Giesswein* Sándor pápai prelátus, nemzetgyűlési képviselő kér szót s hosszabb beszédben fejti ki a szóbanforgó támadás és a hasonló támadások politikai hátterét s rámutat arra, hogy az ily támadások értelmi szerzői rendszerint azok, akik állandóan háborúra uszítottak s most azért üldözik azokat, akik a háború előidézésében büntelnek, nehogy ezek ellenük mint vádlók léphessenek fel.

Több tárgy nem lévén, elnök az ülést berekesztette.»

2. sz. melléklet.

BATTHYÁNY TIVADAR GRÓF NYILATKOZATA.

Pallavicini György örgróf v. államtitkár, val. bel. titkos tanácsos, kamarás és v. huszártiszt, ezidőszerint nagyhangú legitimista 1918 november elején a napisajtóban legelsőnek proklamálta, hogy: «*Tényleges köztársaság vagyunk*», hogy «a királyság megszűnt, nem erőszakosan detronizálással, hanem először a királyi hatalom tényleges megszűntével, azután az osztrák császári hatalomtól való visszavonulás folytán a pragmatika szankció alapján jogilag is». És tette ezt a nélkül, hogy többrendbeli hűségesküi alul felmentést kért és kapott volna. Ugyan ő 1918 végén és 1919 elején, amíg Károlyi Mihály hatalmon volt, állandóan ott nyalakodott Károlyi körül, hogy mi célból, Károlyi és környezete a megmondható. Ugyanezen Pallavicini örgróf 1919 április és május havában, midőn már ismerte egész működésemet a Károlyi-kormányzat alatt, Bécsben kereste velem az állandó összeköttetést, meghívott lakására és egyéb helyekre és okmányt írt alá, melynek egyik célja volt, hogy esetleg mi *Pallavicini, Bethlen István gróf, Sigray gróf* és mások együtt kormányt alakítsunk. És ugyanezen Pallavicini örgróf akkor, amidőn én az erkölcsi felelősségem mellett megmentett ú. n. bécsi bankutcai milliók sorsa iránt érdeklődni kezdettem, merészkedett engem a Nemzeti Kaszinónál esküszegéssel, lázadással és egyéb bűnökkel megvádolni. Én *Pallavicini vádjait rágalmaknak, őt magát pedig nyilvánosan rágalmazónak nyilvánítottam*. Tettem ezt azért, hogy tisztességes emberhez illően vádjait a bíróság és a nagy nyilvánosság előtt bizonyíthassa. Pallavicini örgróf ezt nem tette, hanem a súlyos sértést egyszerűen zsebre-vágta. Ezután én indítottam ellene bírói eljárást rágalmazás címen. Minden becsületét tisztelő ember ilyenkor siet állításait bizonyítani. Pallavicini örgróf ebben sem követte a lovagiasság és tisztesség szabályait, hanem ellenkezőleg, mindent elkövetett, hogy rágalmiért helyt ne kelljen állania, Megkísérelte a múlt Nemzetgyűlésen könyörgéssel, hogy őt a bíróságnak ki ne adják,

azután állítólagos elévülés címén igyekezett menekülni, sőt nem röstellett a hallgatóság előtt a tárgyaló bírót kérlelni, hogy a bankutcai milliók ügyét – az egész hajsza indító okát – a bíróság előtt fel ne tárhassam. Úgy látszik tisztában van vele, hogy van oka a magyar bíróság ítéletétől félnie.

A Nemzetgyűlés június 6-i szavazatával sikerült az őrgrófnak, a minden gentleman legelemibb kötelessége alul, hogy t. i. sértő állításait bizonyítsa, egyelőre kibújni.

Mindaddig, amíg Pallavicini őrgróf a Nemzeti Kaszinóhoz beadott mindkét beadványában, abban, amelynek tartalmát ismerem és abban, amelyet velem a mai napig sem közöltek, felsorolt vádjait betűről-betűre illetékes törvényes fórum előtt be nem bizonyítja, vele, mint piszkos rágalmazóval többé nem foglalkozom, igazamat máshol keresem.

Végül kijelentem, hogy azok, akik az ellenem intézett hajszával azt remélték elérni, hogy én a bécsi bankutcai milliók ügyét többé napirendre nem fogom hozhatni, nagyon de nagyon csalódnak, mert lesz módom arra, hogy a titokban kezelt ügyről a leplet annál is inkább lerántsam, mert ott nevémmel előkelőségek részéről súlyos visszaélés történt.

Budapest, 1923. évi június hó 8-án.

Batthyány Tivadar.

3. sz. melléklet.

A BÍRÓI TÁRGYALÁS GYORSÍRÓI MÁSOLATA.

A büntetőjárásbíróság előtt 1921-ik évben indított rágalmazási per 1921. évi december hó 15-én tartott tárgyalás gyorsírói feljegyzések

szó szerinti kivonata.

Vádlott (Pallavicini György őrgróf): Én utaltam egy *későbbi beadványomban, amelyet a Nemzeti Kaszinó igazgatóságához intéztem* – a kirekesztési tárgyalás az alapszabályok

szerint írásbelileg történik – azokra az eskükre, amelyeket értettem. *Méltóztassék megengedni, hogy ebből felolvashassam.*

Bíró: Tessék.

Vádlott: Megjegyzem, hogy egy esküt kifelejtettem, mert azóta megtudtam, hogy csász. és kir. kamarás is volt. (Olvassa.)

Farkasházy: *Soha Batthyáynak erről tudomása nem volt.* Kérem jegyzőkönyvbe venni, mert a szöveg fontos.

Bíró: Ez melyik beadvány?

Vádlott: *Az igazgatóság felszólítására egy kiegészítő beadványt adtam be.*

Bíró: *Lehetne ennek a másolatát megkapni?*

Vádlott: Igen. Magánvádló az alapszabályok szerint értesítve lett, erre egy nyilatkozatot adott be, melyet az igazgatóság nekem átadott és én válaszoltam rá.

Farkasházy: *Ez közölve nem lett Batthyány gróffal.*

A bemutatott beadványt és három mellékletét ajánlott levélben beküldöttem a Nemzeti Kaszinó igazgatóságához. Nagyobb biztonság okáért azonban úgy a beadványt, mint mellékleteinek egy-egy példányát külön levél kíséretében megküldöttem Széchenyi Emil grófnak, mint a Kaszinó egyik igazgatójának. Levelem szószerinti szövege itt következik:

Nagyméltóságú

Széchenyi Emil gróf úrnak, a Nemzeti Kaszinó igazgatója stb. stb. Budapesten.

Nagyméltóságod 1921-ik évben, amidőn a Nemzeti Kaszinó kizáratásom ügyével foglalkozott, tagja volt az igazgatóságnak és tudomásom szerint, ma is tagja annak, ezért kötelességemnek tartom Nagyméltóságod tudomására hozni, hogy a Nemzeti Kaszinó t. Választmányához a másolatban idezárt kérelmet intéztem. Tudomásomra jutott, hogy létezik a Nemzeti Kaszinónál Pallavicini György örgróftól eredő oly beadvány, amely állításaival engem becsületemben súlyosan sért. Jogom és

kötelességem, hogy e beadványt végre megkapjam és hogy ennek alapján illetékes fórum útján megállapíttassam, vajjon Pallavicini György örgróf állításai igazak-e vagy sem? Kérem Nagyméltóságodat, tegye lehetővé, hogy a becsületesem sértő vádakát oly formában kapjam kézhez, hogy azután megtehessem a ténymegállapítás és megtorlás tekintetében a szükséges lépéseket.

Fogadja Nagyméltóságúdtiszteletem tolmácsolását,
Budapesten, 1923. évi november hó 25.

Batthyány Tivadar gr. s. k.

4. drb. melléklet.

SZÉCHENYI EMIL GRÓF VÁLASZA.
Méltóságos gróf Batthyány Tivadar úrnak

Budapesten.

Igazolva Méltóságodnak, hozzám, mint a Nemzeti Kaszinó igazgatóságának tagjához intézett és november hó 25-ről kelt átiratának és 4 drb. mellékletének vételét, van szerencsém jelezni, hogy Méltóságod hivatkozott kérelmét gróf Csekonic Iván elnök-igazgató úr előterjesztése alapján a Nemzeti Kaszinó választmányja f. évi december hó 12-én tartandó ülésén fogja tárgyalni.

Fogadja Méltóságodtiszteletem kifejezését.

Lábodon, 1923. évi november hó 30-án.

Gróf Széchenyi Emil s. k.

A Nemzeti Kaszinó ezek szerint kézhez vette beadványomat és azt Széchenyi Emil gróf levele szerint december 12-én le is tárgyalta.

Beadványomra választ sohasem kaptam. Amiből a következőkre lehet csak következtetni: Állításom, hogy Pallavicini egy második beadványában részletesen felsorolta vádpontjait,

megfelel a valóságnak, mert ha nem ez lenne igaz, igen könnyen elintézhetnék volna egy háromsoros határozattal, melyben megállapítják, hogy Pallavicini a szóbanforgó kiegészítő beadványt soha elő nem terjesztette. Qui tacet, consentire videtur, vagyis tényleg ott fekszik a Nemzeti Kaszinó igazgatóságának és választmányának kezeiben egy sorozat súlyosabbnál-súlyosabb becsületemet sértő vád. A kaszinói titkos bíróság ezeket igazaknak tartotta és ezek alapján bíraskodott felettem, a nélkül, hogy a jog, lovagiasság és lojalitás legegyszerűbb szabályainak tiszteletben tartásával nekem alkalmat nyújtott volna arra, hogy akár a Kaszinó választmánya, akár pedig a magy. kir. bíróság előtt beigazolhattam volna, hogy a vádak ocsmány rágalmak.

Pallavicini őrgrof a bíróság előtt titkos vádiratából három konkrét vádat olvasott fel: az első, hogy megszegtem miniszteri eskümet. E munkám más helyén mindenki facsimile-másolatban elolvashatja József főherceg-tábornagy nyilatkozatát, mely szerint IV. Károly király engem esküm alól feloldott.

Második vád: hogy valóságos belső titkos tanácsosi eskümet megszegtem volna. Minthogy ez esküt többszöri szorgalmazásom dacára sem élőszóval, sem írásban soha le nem tettem, a józan ész szabályai szerint azt meg sem szeghettem.

Harmadik vád: hogy én, mint szolgálati viszonyon kívül levő címzetes korvett-kapitány megszegtem honvédtiszti eskümet. Bölcs vádlóm azt sem tudta, hogy a haditengerésztisztek nem tesznek esküt az alkotmányra, ez utóbbira ugyanis csakis a magy. kir. honvédség tisztjei voltak kötelezve. Mellesleg legyen felemlítve, hogy én 1912-ben végleg elbocsátattam a haditengerészet kötelékéből, ezzel minden néven nevezendő köteleységem a haditengerészettel szemben megszűnt. Amidőn pedig a megboldogult király 1917 november havában engem korvett-kapitánnyá kinevezett, kérdést intéztem Bécsben a haditengerészet parancsnokságánál, ahol azt a felvilágosítást kaptam, hogy tisztán címadományozásról lévén szó, amely szolgálati kötelezettségekkel nincsen összekötve, nem kell esküt tennem. Nem is tettem!

Így néznek ki azok a valószínűleg legsúlyosabb vádak, amelyekről Pallavicini őrgrof a bíróság előtt beszámolt. Látjuk,

az adott felvilágosításokból, hogy ez az úr minősíthetetlen frivolitással a Nemzeti Kaszinó előtt szörnyű valótlanságokat tált fel. vajjon milyenek lehetnek a többi vádak, amelyeket Pallavicini őrgrof, a Nemzeti Kaszinó igazgatói és választmányi tagjai sehogysem engednek nyilvánosságra kerülni? Ha úriember bárkit, különösen pedig egy, az ország közéletében előkelő névvel, vezetőszeressel bíró aggastyánt becsületében vádol, siet felszólítás nélkül is vádjait az illetővel tudatni, neki védelmének, igazainak előadására alkalmat szolgáltatni. A Nemzeti Kaszinó ezzel ellenkezőleg velem szemben oly eljárást tanúsított, amelynek hasonmását csakis a forradalmi vészbíróságok történetéből ismerem.

A Nemzeti Kaszinó és közöttem függőben levő ügy elbírálását a bel- és külföld gentlemenjaira bízom. Én azzal a nyugodt lelkiismerettel fogom szemeimet örök álomra lehunyni, hogy soha le nem tértem a becsület útjáról és hogy az a társaság, amely a Nemzeti Kaszinó valamely sötét zugjában, mint vészbíróság akart fölöttem ítélni illojálisan, törvénytelenül és a lovagiasság, valamint az igazságszolgáltatás szabályainak arcultásával járt el.

VÁD ALÁ HELYEZÉSEMET KÉREM.

Minden kommentár nélkül alább szószerinti szövegében közlöm ama kérvényem másolatát mellyel a Nemzetgyűléstől vád alá helyeztetésemet kértem:

Mélyen tisztélt Nemzetgyűlés!

A Nemzetgyűlés folyó évi június hó 6-i ülésében Pallavicini György örgróf képviselő mentelmi ügyében hozott és engem érintő határozata arra késztet hogy tisztelettel kérjem,

*méltóztassék engem a miniszterek felelősségrevonásáról
szóló 1920. évi X. t.-c. alapján*

vád alá helyezni

*és ellenem az e törvényben megállapított bírói eljárási
sürgősen megindítani.*

E kérelmem főbb indokai a következők:

Pallavicini György örgróf engem a Nemzeti Kaszinó választmánya előtt súlyosan megrágalmazott és ezért ellene *rágalmazási* pert indítottam. A tisztelt Nemzetgyűlés nevezett képviselő mentelmi jogát 1921. évi augusztus hó 3-án hozott határozatával felfüggesztette. A járásbírótság a megtartott tárgyalás során hatáskörét leszállította, kimondván, hogy *Pallavicini* örgróf vádjai legnagyobb részt *hivatalos miniszteri működése*re vonatkoznak, tehát súlyosabb beszámítás alá esnek és ennek folytán a pör nem a járásbírótság, hanem a *büntetőbírótság* hatáskörébe

tartozik. Időközben a Nemzetgyűlés feloszlatott és mert az új választások során *Pattavicini* örgróf ismét képviselővé választott, a budapesti magyar kir. büntetőbíróság vádtanácsa mentelmi jogának újbóli felfüggesztését kérte. Dacára annak, hogy immár bírói megállapítás szerint miniszteri működésemet érintő, kimondottan súlyosabb jellegű hivatalos cselekmények miatt vádoltattam meg s ezért rágalmazómnak többszörösen kötelessége lett volna állításait bizonyítani, a mélyen tisztelt Nemzetgyűlés mentelmi bizottságának javaslatára *Eckhardt* Tibor képviselő előadói beszéde alapján *Pallavicini* György örgróf mentelmi jogát *nem függesztette föl* és ezzel az első Nemzetgyűlés határozatával ellentétbe jutott.

A mentelmi bizottság saját szavai szerint arra a *«megállapodásra jutott»*, hogy *Pallavicini* örgrófnak a Nemzeti Kaszinó előtt *bizonyítékok nélkül* felhozott vádjai, nevezetesen, hogy

az októberi «lázasban» résztvettem, többrendbeli esküszegést követtem el, a belgrádi fegyverszüneti szerződésben való részvétellel hazánkat ellenségeink kezére juttattam,

megállapítást nyertek.

A mentelmi bizottság azonkívül még azt is *megállapítja*, hogy *felfogása szerint* *Pallavicini* képviselő *közérdekből cselekedett*, amikor engem a Nemzeti Kaszinóból kiküszöbölni törekedett, sőt megállapítja még azt is, hogy *kizáratásom nyilvánosságra hozatala az én eljárásomnak tulajdonítható.*

A mentelmi bizottság előadójának beszéde teljesen és mindenben fedi *Pallavicininek* ellenem felhozott és eddig *soha hivatalos fórum* részéről nem igazolt állításait. A tisztelt Nemzetgyűlés mentelmi bizottságának határozatát és előadójának érveléseit f. évi június hó 6-i határozatával *magáévá tette és ezzel országos határozattá emelte, vagyis fölöttem ítélkezett* oly ügyben, amelyben, engedelmet kérek, törvényes bírám egyes-egyedül az 1920. évi X. t.-c. alapján egybeállított ítélőbíróság és fölöttem csak ez van hivatva és jogosítva ítélkezni.

Minden kultúrállamban s tudtommal hazánkban is áll az a jogszabály, hogy mindenki felett csakis törvényes bírója ítél-

kezhetik, valamint áll az a jogelv is, hogy mindenkinek, még az apagyilkosnak is meg van az a joga, hogy *mielőtt* fölötté ítélnének, meghallgattassék. *Velem szemben e jogelvek egyike sem alkalmaztatott.*

Legyen szabad most már, lehető rövidséggel, néhány konkrét példával igazolnom, hogy a t. mentelmi bizottság *«megállapításai»* minő jogi és ténybeli tévedéseket tartalmaznak és hogy a tisztelt Nemzetgyűlés, amikor ezek alapján ítélt, határozottan *ténybeli tévedések* alapján cselekedett, amiért is nekem, nemcsak magammal szemben, de *a nemzettel szemben, melynek évtizedeken át országgyűlési képviselője és három ízben minisztere voltam, kötelességem és jogom, hogy a való tényállás kiderítését* immár necsak kérem, de követeljem is.

A Nemzetgyűlés iránti tiszteletből a kérdés jogi részét, vagyis azt, vajjon volt-e joga a Nemzetgyűlésnek fölöttem ítélni, holott a többször hivatott 1920. X. törvény szerint a Nemzetgyűlésnek csak vád alá helyezési joga van, érintetlenül hagyom.

Legyen szabad azonban néhány példával *Pallavicini* ögróf és a mentelmi bizottság *ténymegállapításait* illusztrálnom.

Esküszegések,

Az egyik vád az, hogy *miniszteri eskümet* megszegtem. Emlékeztetnem kell arra, hogy amikor *Szterényi* József báró a Nemzetgyűlés 1920. évi május 11-i ülésén bemutatta a régente hivatalos titokként kezelt miniszteri eskümintát és ennek kapcsán engem és a Károlyi-kormány október 31-én a király által ki-nevezett minisztereit esküszegéssel vádolt meg, már beszéde során flagránsul megcáfoltatott.

A miniszteri eskünk alul való felmentésünk eredeti ok-mánya – József főherceg kézírata

nálam van, kívánatra készséggel bemutatom a tisztelt Nemzetgyűlés tagjainak. Az okmány másolatai évek óta közkézen forognak, *hiteles másolatát* a bíróság idevonatkozó irományai

között a mentelmi bizottság és annak előadója könnyen megtalálhatták volna.

Pallavicini gróf és vele a mentelmi bizottság *ténymegállapításai szerint*

a belső titkos tanácsosi esküt

szintén megszegtem. Ezzel szemben jelentem, hogy a volt király ugyan kinevezett engem v. b. t. t.-á, én azonban ez esküt *soha le nem tettem,*

sőt mind a mai napig az eskü szövegét még csak nem is láttam.

Amely esküt le nem tettem, azt meg sem szeghettem.

Hivatkozás történt a *katonatiszti esküre* is. A bíróságnál Pallavicini örgróf és jogi tanácsadói nagy garral bemutatták az általam megszegett eskü mintáját is. Bemutatták pedig a *magyar honvédtiszti esküt*, állítván, hogy én mint közös haditengerésztiszt ezt letettem és megszegtem. Nos, én régen valamikor haditengerésztiszt voltam, mint ilyen, jóval a háború kitörése előtt lemondottam és végleg kiváltam a haditengerészet kötelékéből és végleges elbocsátásomat meg is kaptam, – ezzel minden néven nevezendő kötelezettségem meg is szűnt. Amidőn pedig 1917-ben, volt királyunk nekem a korvettkapitányi címet adományozta, azt a hivatalos értesítést kaptam, hogy ez tisztán *csak cím*, amellyel katonai kötelezettségek nem járnak s ezért nem vesznek tőlem esküt. Nem szorul azonban minősítésre az a körülmény, hogy a Nemzetgyűlés egy tagja, egy volt államtitkár, *nem tudja*, hogy évtizedekig küzdöttünk a bécsi udvarral azért, hogy necsak a honvédség, hanem a közös katonaság is az *alkotmányra tegyen esküt* és hogy e küzdelmünk a kettős monarchia bukásáig *sikertelen* maradt és hogy e törvényhozó engem, a *volt tengerésztisztet a honvédtiszti eskü megszegésével vádol.*

Legyen szabad még emlékeztetnem arra, hogy a volt országgyűlésnek igen sok tagja (valamint miniszterek, állami és törvényhatósági tisztviselők, honvédtisztek stb.) *tett esküt arra, hogy a törvényeket megtartja*, és mégis, dacára annak, hogy 1918-ban az országgyűlést a legitimista elmélet szerint csakis a király

oszlathatta fel, az országgyűlés képviselőháza Szász Károly akkori házelnök indítványára *önmagát* oszlatta fel, *a nélkül* hogy esküjük alul való felmentésüket kérték és kapták volna. Érdekes konzekvenciákat lehetne a királypuccsok idejéből is a fel nem oldott esküket illetőleg levonni. Ezzel szemben tény, hogy *egyedül én és miniszterársaim kértünk és kaptunk* 1918. évi november 1-én *eskünk alul feloldást* és ennek dacára mégis *engem* vádol a mentelmi bizottság esküszegéssel! Szabad kérdezni, hogy hol van itt a *ténymegállapítás*??

A BELGRÁDI FEGYVERSZÜNET.

A mentelmi bizottság e kérdésnél, mint bizonyítékra az összeomlás idejét tárgyazó *irodalomra* hivatkozik. Felmentve érzem magam, hogy *Windischgrätz Lajos herceg* százszor megcáfolt fecsegéseivel foglalkozzam, mert a bizonyítás elől, amíg súlyos vádjait végrevalahára bizonyítani fogja, eddig következetesen kitért. Ellenünk legtöbbször Rubint Dezső tábornok «*Összeomlás*» című művére hivatkoznak. Szó szerint közölt hivatalos adatai ellen semmi kifogásom nincs, dedukcióira nézve elég annyit megállapítanom, hogy a mű előszavában *Belicska Sándor* m. kir. honvédelmi miniszter úr nyíltan kijelenti, hogy *korántsem azonosíthatja magát* Rubintnak a Károlyi-kormány ellen felhozott vádjaiival, mert mégsem lehet egyszerűen mindenért a «destruktíveket» felelőssé tenni, hiszen ő Nagyméltósága *jól tudja, hogy*

«hazánk megcsonkítását az entente államai még a háború folyamán elhatározták».

Ha még felemlítem a *Conrad-Novák-műveket*, amelyeket Conrad írt vagy approbált, ha felemlítem *Vilmos* császár, a *német trónörökös, Hindenburg, Ludendorff, Kerehnawe, Cramont* műveit, amelyek mégis csak hitelesebbek, mint *Windischgrätz* kompozíciói, úgy ezzel igazoltam, hogy komoly történelmi megállapítások egészen *más tényezőket tesznek felelőssé az összeomlásért és következményeiért* és nem minket.

A belgrádi fegyverszüneti szerződés megkötése előtt történtek a többi között a következő események:

1916. évi augusztus 17-én kötötték meg az entente nagyhatalmak a bukaresti szerződést, mellyel

Anglia, Franciaország, Olaszország és Oroszország beígérik Romániának a szerződés 4-ik pontjában körülírt magyar területeket, Erdélyt és Keletmagyarországot a Tiszáig és a Tisza torkolatától a Dunamentén le a régi magyar-román határig.

Ezért talán mégsem lehet engem felelőssé tenni?

Az 1915. évi londoni szerződés a magyar szent korona területéből nagyobb részeket juttatott Jugoszláviának, – a Nemzeti Kaszinó és vele a tisztelt Nemzetgyűlés ezért sem tehet engem felelőssé, valamint azért sem, hogy 1918. évi október 28-án,

még a Wekerle-kormány idején Horvát-Szlavon-Dalmátországok kimondották függetlenségüket, a magyar birodalomtól elváltak

és ez elhatározásukat

a volt király jóváhagyta

azzal, hogy a fennállott osztrák-magyar monarchia hadiflottáját Horthy Miklós altengernagy-flottaparancsnok útján az új délszláv államnak adatta át egy okmánnyal, amely

az osztrák-magyar monarchia felbomlását már október 28-án hivatalosan megállapította.

Hogy a mondottakon felül területi integritásunkat az előttünk működött kormány már végleg feladta, elég utalnom Andrássy Gyula grófnak, mint közös külügyminiszternek Wekerle akkori miniszterelnökkel egyetértőleg Wilsonhoz 1918. évi október 29-én intézett jegyzékére, amely

a határok megjelölése nélkül és fenntartás nélkül elismeri a csehszlovák és délszláv népek ama jogát, hogy ők maguk, a csehszlovákok és jugoszlávok állapítsák meg saját országuk határait hazánk határainak terhére.

íme, a román, jugoszláv és cseh-tót határok felett

már előttünk döntöttek az entente-hatalmak és az Andrássy Gyula-Wekerle Sándor-kormányzat, Nyugatmagyarországot pedig épp a nemzeti kaszinóbeli vádlóim

az én miniszterségem után három évvel

adták át a német-osztrák köztársaságnak.

Képtelen vagyok ezekután megérteni, hogy mikép lehet engem jóhiszeműen azzal vádolni, hogy hazánkat az ellenség kezére juttattam, amikor a *belgrádi fegyverszüneti szerződés*, amelyhez én hozzájárultam, a fenti tények dacára *külön kiemeli*, hogy *az egész Nagy-Magyarország területén a polgári közigazgatás a fegyverszünet tartama alatt a magyar kormány kezében marad és hogy ott rendőrségi és csendőrségi csapatokon kívül, a vasutak védelmére, magyar katonaságot is tarthatunk.*

Lázadás.

A t. Nemzetgyűlés magáévá tette a Nemzeti Kaszinó és a mentelmi bizottság ama vádját is, hogy én valamiféle lázadásban is résztvettem. Rettentő súlyos vád, amely megérdemelte volna, hogy a t. Nemzetgyűlés legalább megjelölje ama ténykedéseimet, amelyekkel a lázadás bűnét állítólag elkövettem? Eddig csak azt hallottam, hogy azzal követtem el a *lázaszt*, hogy tagja voltam a Nemzeti Tanácsnak. Igaz, soha nem is tagadtam, teljes öt napig, megalakulásától október 31-én délig tényleg tagja voltam a Nemzeti Tanácsnak.

A Nemzeti Tanács a képviselőház ellenzéki tagjainak kezdeményezésére alakult a régi szövetkezett ellenzék vezérlőbizottságának mintájára. Hogy néhány nap múlva nagyobb jelentőségre tett szert, mint elődje, hogy mindenki odaszaladt a teljes fejvesztettségben és anarchiában, azt méltóztassanak annak tulajdonítani, hogy e végzetesen súlyos napokban a Wekerle-kormány a lélekjelenlétét teljesen elveszítette és kiadta a vezetést a kezéből, Wekerle és a körülötte sürgött-forgott pártok ahelyett, hogy az ország nagy és végzetes kérdéseivel foglalkoztak volna,

a fölött tanácskoztak, hogy ki melyik miniszteri tárcát kapja és hogy miként lehetne a konkurrensokat kiütni a nyeregből? Sőt *Sándor* László államrendőrségi főkapitány a bíróság előtt tett vallomásában *két kormány* létezéséről is tett említést. Különben, ha tényleg lázadás bűnét képezte volna, amint hogy nem képezte az, hogy valaki a Nemzeti Tanács tagja, úgy velem együtt pellengérré állítandók legalább mint bűntársak mindazok, akik szintén tagjai voltak a budapesti vagy vidéki Nemzeti Tanácsoknak, valamint azok is, akik tüntetőleg siettek a Nemzeti Tanácshoz való csatlakozásukat bejelentem és a Nemzeti Tanácsra felesküdték.

Ezek sorában megnevezhetem hazánk legnagyobbjait, például *Huszár* Károly volt miniszterelnököt, *Haller* István volt propaganda- és vallás- és közoktatásügyi, nagyatádi *Szabó* István földművelésügyi minisztert, aki tudvalevőleg a Berinkey, *Huszár*, *Simonyi-Semadam*, *Teleki* gróf kabinetjeinek is tagja volt, továbbá *Vass* József dr. jelenlegi népjóléti miniszter urat.

A kolozsvári Nemzeti Tanács sorában voltak a többi közt:

gróf <i>Bánffy</i> György	<i>Szereday</i> Aladár
gróf <i>Bethlen</i> Ödön	<i>Pap</i> Lajos
gróf <i>Bethlen</i> György	<i>L. Balogh</i> Géza
ifj. <i>Bethlen</i> Pál gróf	<i>Hankó</i> Elemér
<i>Velits</i> Zoltán	<i>Dózsa</i> Elek

A Károlyi-kormányzat idején nagy szerepet játszott és vele szoros kapcsolatot tartott a Székely Nemzeti Tanács. Ennek pedig vezére nem kisebb férfiú, mint hazánk ezidőszerinti miniszterelnöke, *Bethlen* István gróf volt, tagjai sorából pedig elég kiemelnem *Ugron* Gábor volt belügyminisztert, aki Károlyi Mihály oldalán képviselte a Székely Nemzeti Tanácsot és gróf *Bánffy* Miklós későbbi külügyminisztert, aki a *Bethlen* gróf és a Székely Nemzeti Tanács ajánlatára *Károlyitól* fontos és díjazott kiküldetést kapott és kinek Károlyi a londoni követi állást is beígérte.

De újból hangsúlyozom, ha bűn lett volna a Nemzeti Tanács tagsága, úgy bűntársak lennének azok is, akik tüntetőleg siettek

a Nemzeti Tanácshoz csatlakozni és vele való szolidaritásukat kinyilatkoztatták. Pedig merem állítani, hogy hazánk vezető társadalmi rétegeinek legnagyobb része az én bűntársaim és pedig nem kisebb társadalmi tényezők és személyiségek, mint például a nagyméltóságú és főtisztelendő katolikus püspöki kar, az összes káptalanok és az alpapság, nemkülönbén a szerzetesrendek, a protestánsok nagyiszteletű papsága, az országgyűlés képviselőházának és a Magyar Tudományos Akadémia elnökeiktől kezdve minden társadalmi egyesület és szervezet.

*Ha én lázadó vagyok, mindezek az urak velem együtt
lázadók,*

ámde ezt állítani – úgy-e bár – örülség lenne. Maradjunk is meg a való igazságnál és állapítsuk meg, hogy a Nemzeti Kaszinó választmánya és a vele egy véleményen levő mentelmi bizottság tévedett.

Különbén, ha a t. Nemzetgyűlés a mentelmi bizottság véleményét osztja és engem lázadással vádol, úgy ennek a megállapítása nem tartozik a Nemzeti Kaszinó sötétben működő választmányára, nem tartozik a mentelmi bizottsághoz, de még, engedelmet kérek, maga a t. Nemzetgyűlés hatáskörébe sem, – csak az egyedül erre illetékes törvényes bíróságra. Nekem pedig nincs más kérelmem, minthogy a felsorolt vádak igazolására törvényes bírám elé állíttassam.

Ha pedig netalán a *köztársaság proklamálása* képezné a *dázadás*» szubsztrátumát, úgy van szerencsém mindenekelőtt arra utalni, hogy a budapesti Tudomány Egyetem jogi karának küldöttei a jogikar nevében 1918. évi november hó közepén jelentkeztek Károlyi Mihály gróf akkori miniszterelnök előtt és tudomására hozták, hogy

*a Habsburg-Lotharingiai-háznak az 1723. évi 1., 2. és
3-ik t.-cikkekben biztosított trónöröklési igénye nem áll
fenn többé.*

Ha én a legkiválóbb magyar közjogi tényező, a Tudomány Egyetem jogi fakultásának véleményét igaznak ismertem és

ismerem el, úgy ezzel igazán nem vagyok «lázáással» vádolható. De különben e téren is valóban jó lázadó társaságba kerültem. 1918. november hó 16-án, percekkel a köztársaság proklamálása előtt, a képviselőház és főrendiház üléseket tartott abban a tudatban, hogy ott azonnal proklamáltatik a köztársaság és mégis egyetlen tiltakozó szó nem hangzott el egyik ülésen sem. Azt feltételezni, hogy az urak *félelemből* nem nyilatkoztak, a magyar törvényhozás tagjainak megsértése nélkül nem szabad. Marad tehát az a magyarázat, hogy akkor,

az akkori viszonyok között mindenki egyetértett a köztársaság proklamálásával.

E mellett szól, hogy a legkonzervatívabb tényezők, minő a főt. és nagym. püspöki kar, testületileg és egyhangúlag hódolt a proklamált népköztársaságnak,

Isten áldását kérte reája,

a legkonzervatívabb párt, a keresztényszocialista néppárt pedig sietve már 1918. november 20-án az «*Alkotmány*» című hivatalos lapjában Manifesztumot tett közzé, amelyben konstataálta *a királyság megszűnését és*

elismerte a népköztársaságot.

És kiadta ezt a manifesztumot a párt oly kitűnőségeinek hozzájárulásával, aminők: *Zichy Aladár gróf, Rakovszky István, Vass József dr., Turi Béla, Huszár Károly, Haller István stb. stb. urak.* Én mint miniszter, a püspöki kar testületileg a kormányhoz intézett feliratban, a néppárti urak pedig a nemzethez intézett manifesztumban járultunk hozzá a köztársasághoz.

Vagy lázadók vagyunk valamennyien, vagy egyikünk sem az.

Kénytelen vagyok még felemlíteni, hogy a t. Nemzetgyűlés által elfogadott mentelmi bizottsági jelentés a Nemzeti Kaszinó választmányának védelmében odáig megy, hogy «*felfogása*» szerint «*közérdek volt*» a Nemzeti Kaszinó határozata velem

szemben. Engedelmet kérek, de a magyar törvényhozás törvényvagy szabályellenes cselekedetet soha és semmi körülmények között sem minősíthet közérdeknek, már pedig a Nemzeti Kaszinó alapszabályainak 1. §-a *Széchenyi* István gróf határozott kívánságára egyenesen *tiltja*, hogy a Nemzeti Kaszinó politikai kérdésekkel foglalkozzék, már pedig bírói ítélet állapítja meg, hogy az általam inkriminált kaszinói eljárás főképpen az én miniszteri minőségem politikai működésére vonatkozik. A Nemzeti Kaszinó tehát a törvényt, illetve alapszabályait kétségbevonhatatlanul megsértette.

A mentelmi bizottság azt is *«megállapítja»*, hogy a Nemzeti Kaszinó határozatát *én hoztam nyilvánosságra*. Ez a *«tény-megállapítás»* ismét határozottan szemben áll az igazsággal. Én arról, hogy a Nemzeti Kaszinó választmánya engem 1921. március 11-én kizárt, *«Az Est»* című lapból értesültem s minthogy *tudtom és hozzájárulásom nélkül* más által hozatott nyilvánosságra, magától értődik, hogy én is felkerestem a nyilvánosságot, annál is inkább, mert semmi okom a nyilvánosságtól tartani, sőt kötelességem volt ezt a politikai hajszát a nyilvánosság előtt tisztázni. A mentelmi bizottságnak ez a megállapítása tehát szintén téves.

Az előadottakkal máris bőségesen igazoltam, hogy a mentelmi bizottságnak a t. Nemzetgyűlés által elfogadott s így *határozattá emelt* 244. számú jelentésében foglalt javaslata *súlyos tévedéseket* tartalmaz és oly rettentő vádakot foglal magában, hogy igazat kell adnom annak a tisztelt nemzetgyűlési képviselőnek, aki a Nemzetgyűlés június 5-i ülésén azt a kijelentést tette, hogyha az ellenem felsorolt vádakból csak egy szó is igaz volna, *«akkor gróf Batthyány Tivadart már rég fel kellett volna akasztani»*. *A képviselő úr nézetét teljesen magamévá teszem*. De tovább megyek. Vagy elkövettem az ellenem immár nemzetgyűlési határozattal emelt vádakot, vagy nem, – ennek megállapítására egyedül az 1920. évi X. t.-cikkben kirendelt bíróság illetékes és senki más. Én a velem szemben felhozott vádak tekintetében sem elnézést, sem kegyelmet nem kérek, *de el sem fogadok*. Amidőn a magyar törvényhozás határozattal azt állítja, hogy én esküszegő, hazaáruló, lázadó vagyok és más

hasonló rettentő bűnöket követtem volna el, úgy a becsület és tisztesség jegyében *csak egy megoldás* lehetséges:

méltóztassék a Nemzetgyűlésnek engem az 1920. évi X. t.-c. alapján vád alá helyezni és törvényes bírám elé állítani; ítéljenek ők, hogy bitóját vagy becsületet érdemlek-e?

Ami pedig azt az esetleges észrevételt illetné, hogy a trianoni békeszerződés 76. §-a tiltja, hogy engem politikai magatartásom miatt bíróság elé állítsanak, úgy én ennek elébe vágtam, amikor az engem súlyosan rágalmazó Pallavicini-féle vádakkal szemben magam kértem a bírói eljárást. De miután ebben a t. Nemzetgyűlés a mentelmi bizottság javaslatának elfogadásával megakadályozott, csupán az a megoldás lehetséges, hogy *magam kérem vád alá helyeztetésemet. A volenti non fit injuria* elv alapján pedig &z entente sem emelhet kifogást az én bírói üldöztetésem ellen.

Budapest, 1923. június 25.

A Nemzetgyűlés tisztelő híve

Batthyány Tivadar gróf s. k.
nyug. belügyminiszter.

Jelentem tisztelt olvasóimnak, hogy a Nemzetgyűlés legnagyobb sajnálatomra nem helyezett vád alá. Hogy miért nem? ennek sok oka van. Az egyik legjobb meggyőződésem szerint mindenesetre az, hogy az állambíróság előtt nyilvánvalókká váltak volna az előző kormányok bűnei és mulasztásai és az én teljes ártatlanságom.

UTÓHANGOK.

SZEREPEM A KÉT KIRÁLYPUCCS KÖRÜL.

1920 őszén beállít az akkor Lovászy Márton elnöklete alatt álló függetlenségi és 48-as pártkörbe egy fiatal magyar diplomata, régi jóbarátom fia s megkért, mutassuk be az egybegyűlt társaságnak. Azonnal szóba hozta, mi lenne a párt véleménye arról, hogy az akkor Pranginsben élő Károly király hazahivassék. Lovászy és én felugrottunk és kitűnő fiatal diplomata barátunkat rohamlépésekben vezettük el a közös nagytársalgóból a diszkrét elnöki szobába, ahol figyelmeztettük, hogy ilyen ugyancsak kényes kérdést elsősorban a volt király érdekében nem tanácsos egy politikai klub társalgójának nyilvánossága elé vinni. Beszélgetésünk során Lovászy és én megmagyaráztuk a Svájcból információért hazajött fiatal barátunknak, hogy nem ajánljuk a király hazahozatalát. Indokainkat is közöltük vele.

Hónapok múltán felkeresett lakásomon a volt osztrák-magyar hadseregnek egy tábournoki rangban állott katonai előkelősége, akit egy közös barátunk igazolt előttem, mint a volt király megbízottját. *Az illető úr tudatta velem, hogy a király határozottan utasította arra, hogy mielőtt Budapestet elhagyja, hogy Pranginsben itteni tapasztalatairól jelentést tegyen, okvetlenül keressen fel engem. Tolmácsolta a király meleg üdvözlését és azt a kérelmét, mondjam meg egész őszintén véleményemet, hogy mitévő legyen a király,* mert több oldalról azt tanácsolják neki, *hegy jöjjön puccs-szerűleg vissza az országba és foglalja el ismét a magyar királyi trónt* A király – mondotta nekem az illető úr, aki tudtommal ma is, mikor e sorokat írom, életben van és így közlésemet ellenőrizheti – megállapítja azt, hogy tanácsaim a múltban mindig őszintéknek és

igazaknak bizonyultak, ezért a legnagyobb súlyt helyezi arra, hogy a jelzett súlyos kérdés tekintetében véleményemet megismerhesse. Különösen hatott reám, hogy amikor engem itthon súlyosabbnál súlyosabb vádakkal illetnek olyanok, akik a király iránti lojalitásukat nap-nap mellett hangoztatják, ugyanakkor a volt király hozzám küldi bizalmi emberét, mert szüksége van arra, hogy én vele nézeteimet, tanácsaimat tudassam. A megboldogult király bizalmának velem szemben való ez a megnyilatkozása, őszintén megvallva, nagy elégtételemmel szolgált, mert józan ésszel fel nem tehető, hogyha én tényleg gorombáskodtam volna a királlyal és őt bántottam volna, amint rágalmazóim hirdetik, hogy akkor épp hozzám forduljon egy oly végtelenül diszkrét és nehéz kérdésben, amely a király legőszintébb és legbensőbb bizalmáról tanúskodik velem szemben.

Szokott őszinteséggel és igaz szeretettel adtam meg a kívánt választ. Kérve kérem ő Felségét, hogy semmi esetre és semmi körülmények között se menjen bele bárminő puccs-szerű vállalkozásba, mert ezzel nemcsak hogy vissza nem szerzi magának a magyar trónt, de katasztrófába fogja rántani önmagát és családját. A király entente-kísérettel hagyta el a monarchiát, várja meg nyugodtan az eseményeket és csak akkor jöjjön vissza országába, ha azt ismét entente-kíséret mellett teheti.

Ne adjon egy filléryi pénzt se politikai agitáció céljaira, mert amit erre fordíthatna, azt kár elvonni családjától, amely amúgy is pénzhányban szenved, egy ilyen nagyhorderejű kérdésnél pedig az az agitáció, amelyet az ő pénzén ki lehet fejteni, oly csekély, hogy számba sem jöhet.

Ajánlom a Felségnek különösen, hogy mielőtt bármely irányban, bármely politikai akciót restaurálása érdekében kifejtené, cserélje ki politikai tanácsadóit, mert a mostaniak jóhiszeműen bár, de egészen bizonyosan bajba viszik.

Semmiféle puccsot, semmiféle akciót nem ajánlok, várja be a király nyugodtan és türelemmel a fejleményeket, abban a biztos tudatban, hogyha úgy alakulnak világszerte a viszonyok, hogy visszatérése lehetővé válik, akkor vissza fog kerülni a magyar trónra, ha pedig meg nem érett helyzetben puccs-szerű

akciókkal kísérletezik, mély meggyőződése, hogy csak magának árt vele. Végül felemlítettem, hogy nézetem szerint vajmi csekélyek a kilátások arra, hogy a király trónjait valaha ismét elfoglalhassa.

Ez volt izenetem és tanácsom a királynak. Az ellenkező irányú tanács győzött, a király, mint tudjuk, Bécs-Pinkafőn át Szombathelyre és onnan Budapestre érkezett. A továbbiakat felesleges leírnom, tudjuk, hogy Magyarország volt királyát «lojális, hűséges és bölcs tanácsadó» egy balul végződött kaland kudarcának tették ki.

Mikor a királyt az entente arra kényszerítette hogy hazánkat ismét entente-kíséret mellett elhagyja, – úgy referáltak nekem – Szombathelyen odanyilatkozott, hogy ismét az én véleményem és tanácsom volt a helyes. Kár, hogy nem követte, mondotta a király.

A húsvéti puccs után arról értesültem, hogy az entente-hatalmak abban állapodtak meg, hogyha Károly király még egyszer visszajönne az országba, őt elfogják és valamely szigetre internálják. Az én információim szerint Lacroma dalmát sziget, ahol valamikor Rudolf trónörökös és Stefánia királyi hercegnő töltötték el mézesheteiket, volt e célra kiszemelve. Találtam módot és alkalmat, hogy a királyt egy újabb puccs esetére, őt fenyegető veszélyre figyelmeztessem. Megtettem azt, amit erkölcsi kötelességemnek ismertem, – nem hallgattak reám – egy kissé tévedtem is, mert az őszi puccs után nem Lacromába, hanem ennél sokkal messzebb, Madeirába vitték és internálták a volt királyt.

Azt pedig, hogy kik vitték bele a két szerencsétlen véget ért kísérletbe IV. Károly királyt, még mindig elhallgatják a nyilvánosság előtt. Az érv, amellyel a királyt a meglepetészerű visszatérésre rebírták, egyik értesülesem szerint az lett volna, hogyha sürgősen el nem foglalja a magyar trónt, úgy egyik rokonát ültethetnék abba s ezzel végleg elveszítené azt vagy legalább is megnehezítené neki annak visszaszerzését.

ZÁRSZÓ.

Eljutottam «Beszámolóm» második kötetének végéhez.

Mielőtt búcsút vennék olvasóimtól, levonom az előadottakból a végső konklúziót.

A háborúelőtti hivatalos politika legvégzetesebb tévedése, hogy a kettős monarchia külpolitikáját a német és olasz szövetségre és a Romániával kötött katonai konvencióra alapította. Ez okozta legelső sorban a kettős monarchia és a dinasztia bukását.

Ha nincsen német-olasz-osztrák-magyar szövetség, hanem e helyett csatlakozunk ahhoz a szövetséghez, melyet VII. Edward angol király nekünk ismételtelen felajánlott, hazánk feldarabolása soha be nem következhetik.

*

A világháború kitörése 1914-ben elmarad, ha Tisza István gróf megmarad eredeti álláspontja mellett és jogos aggodalmai dacára nem vállalja a belgrádi demarche szigorú kezelését.

*

Történelmi tény, hogy Berchtold Lipót és Burián István grófok, mint közös külügyminiszterek és Tisza István gróf, mini magyar miniszterelnök, a helyzet téves mérlegelése folytán, megkérték az olaszoknak felajánlott koncessziókkal és így őket terheli jórészt a felelősség azért, hogy Olaszországot nem tudták semlegességre bírni, ami ismét egyik legfőbb oka a mi háborúvesztésünknek.

A függetlenségi és 48-as párt megtette a magáét az olasz semlegesség elérése érdekében, azonban nagy mulasztás terheli azokat, akik a párt által megindított akciót kellőleg fel nem karolták.

*

A háború előtti magyar és közös miniszterek bűnös mulasztása, hogy sem Erdélyt, sem pedig a Kárpátokat nem erősítették meg, dacára a függetlenségi párt állandó sürgetéseinek.

*

A legsúlyosabb felelősség terheli a német és osztrák-magyar hadvezéreket, nemkülönben államférfiainkat a szigorított tenger-alattjáró harc életbeléptelése miatt. Tévedtek a katonai és tengerészeti vezetők abban a feltevésükben, hogy ez a harcmodor Angliát térdre kényszeríti. Kormányunknak és közös külügyminiszterünknek pedig tudniok kellett, hogy e harcmodor alkalmazása az Észak-amerikai Egyesült-Államok hadüzenetére fog vezetni, a mi egy-egyében a világháborúnak sorsát kellett hogy ellenünk eldöntse.

*

A világháborút tulajdonképpen már a németek marne-i csatavesztése eldöntötte. Ellenségeinknek folytonos szaporodása, a háború viseléséhez szükséges ember- és hadianyag ijesztő fogyása nyilvánvalóvá tették, hogy minél később kötünk békét, annál súlyosabbak lesznek annak feltételei. Végzetes mulasztás volt tehát, hogy a németek akarata előtt való meghunyászkodásból tovább folytattuk a harcot, még akkor is, mikor már mindenből: emberből, élelemből, ruházatból, fegyverekből és lőszeremből teljesen kifogytunk. Vagyis végzetes hiba volt, hogy idejekorán nem kötöttünk békét.

Czernin gróf mulasztása, hogy a kínálkozó alkalmakat, különösen a Sixtus herceg közvetítésével megindult igen komoly béketárgyalásokat sikerre nem vezette, sőt azokat mintegy szabotálta.

IV. Károly király komolyan akarta a békét és erre a legkomolyabban törekedett is, hogy akarata nem érvényesült, miniszterei a felelősek.

1916-tól 1918 augusztus haváig, amikor az entente-nagyhatalmancok lekötötték magukat Jugoszlávia és a Csehszlovák állam irányában, Trianonhoz képest, hasonlíthatatlanul kedvezőbb békét köthettünk volna.

Ugyancsak különösen végzetes mulasztása a Wekerle-kormányának és Burián István gróf közös külügyminiszternek, hogy a Wilson elnök által 1918. január 8-án közzétett és 14 pontba fog-

laik békepontozatai alapján azonnal fel nem ajánlották a békét, mert ez esetben nem kerültünk volna abba a helyzetbe, hogy nagyobb területeket veszítsünk.

*

Ha idejekorán emancipáljuk magunkat a németek erőszakoskodásai alól és külön békére határozzuk el magunkat, az Osztrák-magyar kettős Monarchia némi területvesztés árán békét kapott volna. Akik ezt megghiúsították, felelősek a mai gyászos helyzetért

*

A németek mitteleuropás terve valóságos merényletet képezett az ezeréves, egységes magyar nemzeti állammal szemben.

*

Megbocsáthatatlan bűn, hogy a nemzetiségek megbékítésére sem a háború előtt, sem a háború alatt a szükséges reformokat nem valósítottuk meg. Éppúgy, hogy szociális téren sem készültünk fel a hadból hazatérő tömegek megfelelő fogadtatására.

*

Károly király él volt határozva, hogy a nemzetnek megadja az önálló magyar nemzeti hadsereget, ebben Arz Arthur vezérkari főnök és a legtekintélyesebb osztrák-magyar tábornokok akadályozták meg. Dicséretes kivételek József főherceg tábornagy, Hazai Samu báró vezéreztetés és Szurmay Sándor báró tábornok, volt honvédelmi miniszterek.

*

Súlyos tévedése az 1918. évi októberi Wekerle magyar és Huszarak osztrák kormányoknak az október 16-i császári manifestum és az ennek kapcsán kiadott hadparancsok, éppúgy katasztrofális hiba a hadbavonult seregek leszavaztatása a monarchia vagy köztársaság kérdésében, valamint Tisza István gróf jóhiszemű, de igen nagy tévedése volt, hogy a képviselőház 1918. október 17-i nyílt ülésén kimondotta a frontokat megrendítő véleményét, hogy « e l v e s z í t e t t ü k a h á b o r ú t ».

Ezek a tények sokkalta nagyobb mérvben járultak ahhoz hogy seregeink szétszűllöttek, semmint Károlyi Mihály pacifista beszédei és nyilatkozatai.

*

Amikor a Károlyi-kormány 1918. október 31-én este átvette az ország kormányzatát, területi integritásunk már, sajnos, nem állott fenn. Elvesztettük már kormányrajutásunk előtt délen Fiumét, Horvát-Szlavon- és Dalmát országokat, valamint Boszniát és Hercegovinát, keleten Erdélyt és Magyarország keleti részeit, északon pedig a tót Felvidék tetemes részét. Ruténjeinket, a Muraközt, a Murán inneni részeket Muraszombattal, Ligetfalut és Nyugat-Magyarországot, ellenben oly időben veszítettük el, amikor én és politikai barátaim már rég nem állottunk az ügyek élén.

*

A fegyverszüneti szerződések körüli vita eldöntöttnek tekinthető.

A Károlyi-kormány kénytelen volt Franchet marsallal fegyverszünetet kötni. Szerződése kedvezőbb volt a Padua melletti Villa Giustiban kötötnél, amennyiben előbbi – legalább papíron - biztosította a mi territoriális integritásunkat, ellenben a paduai 4. pontja egyenesen jogot adott az egész Osztrák-magyar Monarchia megszállására, mely joggal élt is a csehszlovák kormány és erre hivatkozva, szállotta meg a Felvidéket.

*

A Károlyi-kormány a szétszűttött csapatokkal a fegyvert letette, az osztrák-magyar hadvezetőség ellenben még néhány napig tovább folytatta a harcot. Akik letették a fegyvert, azok közül magyar többé hiába nem vèrzett, ellenben Arz tábornok hibás rendelkezései folytán még az utolsó órákban felesleges harcok folytak s így sok emberünk életét veszítette, az olaszokat pedig minden józan ok nélkül egy – bár mondvá csinált – nagy győzelmi fináléhoz segítették.

Kérdem, melyik eljárás volt a kettő közül helyesebb?

*

Amikor hadseregeink elsőízben lépték át az orosz-lengyel határt, a függetlenségi és 48-as párt, az én javaslatomra követelte

az összes lengyelek egyesítését a régi lengyel királyság helyreállítását Károly király, mint lengyel királlyal az élén, perszónálunióban másik két államával. Ha ezt az én és pártom javaslatát elfogadják és minden hátsó gondolat nélkül megvalósítják, a háború legsúlyosabb időpontjaiban már egy milliós hű lengyel hadsereg küzdött volna oldalunkon. A német halalmi őrjöngés, a német előrelátás hiánya és a német irigység meghiúsította e terv megvalósítását.

*

A német legfőbb hadvezetőség – II. Vilmos császár hathatós támogatásával – mesterségesen nagyranövesztette az orosz bolsevizmust, amely azután az osztrák, német és a magyar államokban és katonaságaik között terjesztette a kommunista tanokat és amely bolsevizmus még ma is legfőbb akadály a művelt világ konszolidációjának.

*

A Károlyi-kormány 1918. november 16-án az összes polgári pártok asszisztenciája mellett azért proklamálta az ideiglenes köztársaságot, mert akkor és abban a szituációban csakis ezzel az expedienssel lehetett a feltornyosult nehézségeket áthidalni. Hogy ebben is igazolják az események eljárásunk helyességét, bizonyítja az a tény, hogy legfontosabb alkotmány-problémánkat mind a mai napig csupán ideiglenes rendelkezések szabályozzák.

*

A Magyar Nemzeti Tanács, melyet kevés kivétellel pártkülönbség nélkül mindenki támogatott, nem követett el bűnököt, ellenben sokban hozzájárult, hogy az októbervégi összeomlás kapcsán nem történtek még sokkalta súlyosabb kirobbanások.

*

Károlyi Mihály grófnak szigorú beszámítás alá eső tévedése, hogy a szélső radikalizmust szélső radikalizmussal akarta ellensúlyozni, ami fából vaskarika, amely megteremtette szomorú gyümölcseit.

Józan ésszel meg nem indokolható, miért kellett az ezeréves magyar államnak sokkalta, de sokkalta többet veszítenie, mint annak a Németbirodalomnak, amelynek világhatalmi érdekeiért vonszoltak minket, akaratumk ellenére, a világháború forgatagába? Ezt a borzalmas igazságtalanságot volt ellenfeleink, úgy vélem és remélem, immár maguk is elismerik és ez elismerés következménye-Mp legalább a legnagyobb jogtalanságokat már csak az európai béke fenntartása érdekében mielőbb jóvá fogják tenni.

*

Az sem indokolható meg józanésszel, hogy miért erőltette ép Paris vagyis Franciaország, hogy Nyugat-Magyarország magyarjait, horvátjait és több mint 200.000 németjét odadobják a pángermán molochnak? Franciaország a germanisátió, a pángermán eszme szolgálatában a békeszerződések valóban legnagyobb abszurditása!

*

Nem utólagos jövendölésekkel, hanem lépésről-lépésre konkrét tényekkel bizonyítottam, hogy az a politika vezetett volna csonkítatlan államiságunk biztos révébe, hogy csak az a politika menthette volna meg hazánkat a feldarabolástól, amelyet én és legszűkebb barátaim a háború előtt és a háború alatt hirdettünk, tanácsoltunk és követeltünk.

Ezt «Beszámolómban» igazolom és bizonyítom.

Ha, mindezek dacára lennének, akik még mindig bűnösnek tartanak engem és velem együtt politikai barátaimat, úgy erre az esetre megismétlem tiszteletteljes kérelmemet a magyar törvényhozáshoz: állítsanak engem, állítsák az összes háború körül érdekelt kormányok tagjait törvényes bíránk elé, hadd mondja ki végre a törvényes és pártatlan bíróság., kiket és mennyiben terhel az ezer éves Magyarországot ért katasztróféért a felelősség?

Nyilvános, minden részletre kiterjedő vizsgálatot és tárgyalást és azután szigorú, de igazságos ítéletet kérek.

A közszolgálatban több mint ötven évi, becsületben és önzetlen munkásságban eltöltött életem végén kérhetem, sőt követelhetem, sújtsa le Justitia kardja azokra, akik bűnösök, de azokra is, akik igaztalanul vádolnak és ártatlant sértegetnek!

TARTALOM

Az összeomlás után.

Oldal	
Fegyverszüneti szerződés	7
Köztársaság	33
Kormánybiztosok	42
Terror	49
Kilépésem a Károlyi-kormányból	52
Károlyi Mihály gróf	57
Linder Béla	64
Esterházy Mihály gróf diplomáciai missziója	68

Politikai pártok állásfoglalása.

Politikai pártok állásfoglalása	77
A keresztényszocialista néppárt	80
Tisza István gróf pártja	85
Apponyi Albert gróf pártja	87
Vázsonyi Vilmos demokrata pártja	89
A kisgazdapárt.....	91
A Pallavicini-féle földművesek és kispolgárok pártja	93
A Bizony-párt.....	94

Politikai és társadalmi előkelőségek állásfoglalása.

A magyar püspöki kar testületi állásfoglalása	99
József főherceg	101
Andrássy Gyula gróf	107
Apponyi Albert gróf	113
Apponyi György gróf	116
Anka János	117
Bánffy Miklós gróf	118
P. Bangla Béla S. J	120
Batthyány Lajos gróf és társai	122
Belicska Sándor	124
Bleyer Jakab	126

	Oldal
Csáky Imre gróf	128
Darányi Ignác dr.....	130
Fraknoi Vilmos	131
Friedrich István	132
Hadik János gróf	134
Haller István	138
Hazai Samu báró	142
Huszár Károly	144
Milotay István	146
Nagyatádi Szabó István.....	151
Prohászka Ottokár dr.....	155
Rákosi Jenő	160
Sándor László dr	162
Sigray Antal gróf	169
Somsich József gróf	173
Széchenyi Aladár gróf.....	174
Szterényi József báró	177
Tomcsányi Vilmos Pál dr	181
Túri Béla	186
Váradi Lipót Árpád	19)
Vass József dr.....	192
Wekerle Sándor dr.....	197
Werkmann Károly báró	205
Windischgrätz Lajos herceg	207
Wlassich Gyula báró	220
Wolf Károly	223
Ugron Gábor	226
Zilahi Kiss Jenő.....	229
Szemelvények a Károlyi-párt névsorából.....	234
Kommunista szakszervezeti tagok	240

Nemzeti Tanácsok.

Magyar Nemzeti Tanács	245
Székely Nemzeti Tanács	261
Pozsonyi Nemzeti Tanács.....	265
Kolozsvári Nemzeti Tanács	268
Az erdélyi főkörmánybiztos	269

Emigráció. Bajtóvadászat a bűnbak után.

Emigráció.....	273
Politika az emigrációban	275
Pallavicini György őrgrof.....	287
A bankutcai milliók.....	295
A 140,000.000 megmentése	295

	Oldal
Egy kölcsön terve.....	303
Egy kényes levél	306
További fejlemények	310
Rejtelmes események	314
A május 2-ről 3-ra virradó éjjel eseményei	314
Nyilvános elszámolást kérek	319
Súlyos vádak vagy rágalmak?	333
Egy vészbiróság.....	343
Vád alá helyeztetésemet kérem	365
 <i>Utóhangok</i>	
Szerepem a két királypucss körül.....	379
Zárszó	382

NÉVMUTATÓ.

- Ferenc Ferdinánd 64.
Ferenc József 105 142, 143, 199, 228.
IV. Károly 11, 14, 15, 34, 35, 37, 40-42, 50, 52, 64, 101, 106, 136, 151, 165-166, 182-184, 198-199, 201-211, 221, 234, 245-246, 250, 358, 364, 369, 381-383, 385, 386, 386.
VII. Fdwaid 384.
II. Vilmos 8, 108-109, 210-212, 215-216, 219, 371, 386.
Hohenzollern Vilmos 136.
Rákóczi Ferenc 187.
Hunyadi János 187.
Frigyes főherceg 256, 267.
Habsburgok 35-37, 41, 106, 109, 121, 141, 225, 245.
Habsburg-Lotharingiai ház: 34, 38, 40, 81, 84, 93, 103, 106, 140, 144, 195, 227, 282, 289, 375.
Habsburg József 103, 104, 161.
Habsburg József Ferenc 103.
Izabella főhercegnő 267.
József főherceg 39, 78, 101-103, 105-106, 122, 166, 208-209, 251, 355, 361, 368, 383.
József Ferenc főherceg 39, 102, 103, 105, 251.
Ottó főherceg 41, 208.
Rudolf trónörökös 382.
Sixtus bourbon herceg 202, 385.
Stefánia kir. hercegnő 381.
P. Ábrahám Dezső 125, 164, 165, 211, 212, 213, 223, 273, 321, 348.
P. Ábrahám Ernő 235.
Ador 71.
Alcsuti József 106.
Aehrenthal 108.
Allenby 21.
Almássy Pál gróf 235.
Ambrózy Gyula báró 241.
Andássy Gyula gróf 8, 20, 25, 28, 30, 37, 40, 59, 60, 61, 78, 107, 108, 109, 110-112, 135, 163, 169, 207-210, 218, 248-249, 251, 280, 281, 287, 288-289, 321, 350, 359, 370, 371.
Ángyán Béla dr. 235.
Anka János 117, 262.
Apáthy István dr. 46, 269-270.
Apponyi Albert gróf 40, 43, 55, 87, 88, 94, 95, 113-115, 202, 221, 260, 353.
Apponyi Géza gróf 241.
Apponyi György gróf 116.
Apponyi Rezső gróf 241.
Armand gróf 110.
Arz Arthur 8, 11, 20, 22-24, 385, 385.
Ashmed Bartelett 305-307, 310, 316, 325-328, 333-337.
Auer Pál dr. 133.
Azan Paul 17-21.
Balázs György bá-ó 236, 262.
Balázs Lajos 227, 253.

- Ballá Aladár dr. 198, 211, 251.
 Balogh Géza 374.
 Balogh Ernő dr. 227.
 Bánffy Dezső báró 64.
 Bánffy György gróf 374.
 Bánffy Miklós gróf 118, 119, 170, 262, 263, 373.
 Bánffy Zoltán báró 236.
 Bangha Béla 120, 121, 194.
 Barabás Béla 132.
 Bárczy István 135, 136, 257.
 Bartha Albert 12, 47, 69, 83, 139, 235, 236, 289.
 Bartha Richárd dr. 259.
 Barthos János 43, 82.
 Bársony Elemér 235.
 Battenberg Lajos 236.
 Batthyány Lajos gróf 122.
 Batthyány Tivadar gróf 17, 19, 101, 132, 139, 168, 187, 205, 206, 210, 266, 286, 307, 315, 316, 321, 322, 330, 331, 349-350, 352, 357, 360-364, 375, 376.
 Battlay Dezső dr. 256.
 Bauer dr. 286.
 Beck Gyula báró Madarasi 257.
 Beck Lajos dr. 58, 59, 168, 235, 238.
 Becsey Antal 238.
 Beckői Bíró Henrik 236.
 Bédi-Schwimmer Róza 72, 73.
 Begyás 318.
 Belicska Sándor 124, 125, 371.
 Benedek János 235.
 Benedek Sándor dr. 262.
 Benkő Gábor 236.
 Benckendorff gróf 27.
 Beniczky Ödön 43, 280, 330-332, 335, 338.
 Beöthy Zsolt 254.
 Berchtold Lipót gróf 382.
 Berend Miklós dr. 236.
 Berinkey Dénes dr. 47, 91, 104, 116, 118, 152, 157-158, 184, 190, 196, 221, 264, 273, 373.
 Bernáth Béla 238.
 Bernáth István 258.
 Berzeviczy Albert 254, 259.
 Bethlen Gábor 107.
 Bethlen György gróf 374.
 Bethlen István gróf 40, 57, 118, 121, 122, 226, 260, 262-263, 264, 2276, 77, 279, 280-281, 286, 303, 304-308, 312, 313, 321, 329, 336, 338, 361, 372.
 Bethlen Pál gróf ifj. 374.
 Bethlen Ödön gróf 374.
 Bethmann-Hollweg 202.
 Biedermann László báró 242.
 Bismarck 58, 108.
 Bittner János 236.
 Bizony Ákos 94, 95.
 Bleyer Jakab dr. 126, 127, 257.
 Bogát tábornok 163.
 Bogya János 236.
 Bohus Ambrus 241.
 Bokányi Dezső 52, 138, 291.
 Bolgár Ferenc id. 354.
 Bolgár Ferenc ifj. 43.
 Bornemissza Gyula báró 281.
 Bornemissza Lipót báró 235, 238.
 Boroevich Szvetozár 8, 78.
 Borovicsényi Aladár 274, 298, 299, 306, 315-317.
 Bosnyák Géza 44.
 Bottlik József 44.
 Botzenhardt János dr. 238.
 Bozsik Pál 256.
 Bóhm Vilmos 52, 65, 91, 116, 236, 263, 291.
 Braun százados 219.
 Bródy Ernő dr. 90.
 Brdman dr. 341.
 Brolly Tivadar dr. 265.
 Buchinger Manó 52.
 Buday Barna 258.
 Burián István gróf 77, 202, 384, 385.
 Buttykay Antal 256.
 Búza Barna dr. 47, 49, 51, 56, 132.

- Calonder 71.
 Cam bon 27.
 Colloredo Frigyes gróf 236, 238.
 Clam-Martinitz gróf 201.
 Clark Georg 39.
 Clemenceau 211, 212.
 Conrad-Hötendorf gróf 8, 78, 216, 371.
 Cramont tábornok 371.
 Cunningham Sir Arthur 283, 284, 316, 317, 326, 335.
 Csáky Imre gróf 128, 344.
 Csekonics Iván gróf 364.
 Csemoch János 99, 227, 252, 355.
 Csiszák János 195.
 Cszimadia Endre dr. 262.
 Csutorás László dr. 227.
 Czernin Ottokár gróf 110, 385.
 Czettler Jenő dr. 83, 93, 290.
 Cziráky György gróf 241.
 Cziák László gróf 241.
 Damokos Andor 262.
 Dániel Tibor báró 236.
 Darányi Ferenc dr. 236.
 Darányi Ignác dr. 130, 258.
 Darányi Kálmán 43, 236.
 Darvas Ferenc 46.
 Degenfeld Miklós gróf 241.
 Degenfeld Pál gróf 241.
 Demény Károly 256.
 Déry Frigyes 298, 310, 311, 314, 316, 326, 333, 334.
 Dessewffy Aladár gróf 241.
 Diaz tábornagy 15, 16, 18, 21, 23-31, 125.
 Diener-Dénes 68, 69, 73, 128.
 Dietz Károly 66.
 Doleschal Alfréd dr. 34.
 Dormándy Géza 14, 116.
 Dózsa Elek 374.
 Dömötör Mihály dr. 26, 82, 83.
 Döry táro 267.
 Draskovics Ferenc gróf 241.
 Dréhr Imre dr. 236, 237.
 Drózdy Győző 314, 331, 337.
 Duczinska 163.
 Dutasra Pál 213--215.
 Eckhardt Tibor 368.
 Eckhardt Vilmos 236.
 Edelsheim-Gyulay Lipót gróf 122, 241.
 Fiilip Egalité 149.
 Eitner Zsigmond 236.
 Ernst Sándor 81, 82, 83, 139, 255, 291.
 Esterházy Mihály gróf dr. 68,70-73, 168, 352.
 Esterházy Miklós Móric gróf 80,156.
 Esterházy Móri?, gróf 134, 210, 227.
 Fábrián Béla dr. 224.
 Fabritius Endre 236.
 Fangler Béla 236.
 Farkas Edith 255.
 Farkasházy 363.
 Fényes László 65, 165, 247.
 Fernbach Károly 227.
 Festetr s Sándor gróf 236, 238, 241.
 Festeti.s Vilmos 241.
 Fetscher Antal 100, 253, 355.
 Fischer-Colbrie dr. 250, 253, 354.
 Foch tábornagy 15, 21.
 Forster Gyula báró 227.
 Fouchez 212.
 Földes Béla Ö. 236.
 Fraknoi Vilmos dr. 131.
 Franchet d'Esperay 12, 14, 15, 17-20, 23-25, 29, 30, 32, 62, 68, 387.
 Frank 342.
 Frkdri-h István 59, 65, 132, 133, 236, 284, 325.
 Fráter Loránd 236.
 Fröhlich Károly 126.
 Fülöp Béla 236.
 Fnzessy Eminé dr. 263.
 Füzesséry Zoltán dr. 44.
 Gaál Endre 236.
 Gaál Sándor 262.

- Gagliardi Manko dr. 312, 340-342.
 Garami Ernő 9, 39, 47, 52, 56, 257.
 Garbai 91.
 Gedeon Aladár 43, 44.
 Gerard 169.
 Gidó Károly dr. 258.
 Giesswein Sándor dr. 82, 139, 151, 255, 260, 360.
 Giraldi József 257.
 Ghóczy 258.
 Glattfelder Gyula 100, 253, 355.
 Gratz Gusztáv 280-281, 326-328.
 Grey Sir Edward 27.
 Grüneberg 315, 316, 318, 326.
 Günther Antal dr. 50.
 Hadik János gróf 134-137, 152, 166, 210.
 Hadik-Barkóczy Endre gróf 122.
 Hajós Jenő 295, 296-297, 298, 304, 310, 311, 314-316, 318, 319, 334, 343, 344.
 Hankó Elemér 374.
 Hannauer A. István 254.
 Haller István 9, 80-83, 138-141, 255, 260, 290, 374, 376.
 Haller József 82.
 Harkányi Andor báró 241.
 Harrer Ferenc 184, 247.
 Hayde Gyula dr. 126.
 Hazai Samu báró 142-143, 386.
 Hédervári Lehel 132.
 Hegedűs Gyula 236.
 Heinrich Ferenc 73, 291.
 Heinrich Gusztáv 259.
 Herczeg János 91.
 Herczeg Sándor 91.
 Hesse 219.
 Hindenburg tábornagy 210, 371.
 Hindy Zoltán dr. 255.
 Hock János 103, 138, 139, 210, 223, 227, 235, 247, 251-252, 255, 260, 290.
 Hochstädter 219.
 Holló Gábor dr. 213.
 Holló Lajos 108, 211, 213.
 Horst Tivadar 11.
 Hoór Temnis Móric dr. 236.
 Horthy Miklós 372.
 Höcker Ágoston 256.
 Huber János dr. 82-126, 257.
 Huszár Károly 39-41, 80-83, 139, 144, 196, 221, 255, 260, 374, 376.
 Huszarek 386.
 Ilosvay Lajos 85.
 Imperiali marquis 27.
 Jancsó Benedek 262.
 Jancsó Zoltán 265-267.
 Jankó vich Arist id 116.
 Jankovich Marcell dr. 237, 265.
 Jánoky-Madocsányi Gyula 43.
 Jánossy Zoltán 53.
 Jási Oszkár dr. 46, 47, 52, 54, 59, 60, 83, 123, 232, 247, 260, 290, 352.
 Jatzkó Pál dr. 237.
 Jeszenszky Pál 241.
 Joannovkh Pál 237, 256.
 Józán Miklós 236.
 Juhász Andor dr. 50.
 Juhász Nagy Sándor 217.
 Justh Gyula 57, 60, 94, 108.
 Kandó Kálmán 260.
 Kailinger Mihály gróf 237-238.
 Kaiácsonyi Jenő gróf 256.
 Karner főszolgabíró 340, 342.
 Károlyi Gyula gróf 241, 321.
 Károlyi József gróf 45, 189, 258.
 Ká-olyi Mihály gróf 14, 15, 17-19, 21, 22, 30, 32, 34, 45, 51-53, 56-65, 68-73, 77, 80, 83, 88-93, 95, 101-104, 110, 116-119, 125-128, 132, 133, 135, 139, 144, 146-150, 152, 157, 164-165, 166, 168, 169-173, 183, 184, 187, 188, 196, 199, 200, 202, 205, 210-215, 218, 220-222, 224, 226, 227-228, 235, 247-248, 252, 257, 262-263-264, 280,

- 287-288, 290, 291, 29 í, 352,
354, 359, 361 374 375 385, 386.
Keglevich György gróf 242.
Kenéz Béla dr. 34.
Kerchnave 8, 371.
Kerese György dr. 48.
Kerenszkij 33.
Kétly Endre báró 237.
Király Aladár dr. 48, 237, 238.
Király János 34.
Kiss Pál nemeskéri 116.
Kistapolcsányi József 106.
Khuen-Héderváry Károly gróf 57.
Klobucsari s 341, 342.
Kmetty Károly dr. 34.
Kobek Kornél 43, 227.
Komjáthy László dr. 258.
Konsten 217-219.
Konrád báró 78.
Korossec 198, 199, 201.
Kossuth Lajos 187.
Kószó István 259.
Ková-s J. István 9, 260.
Kövess Emil dr. 45.
Kövess Hermann tábornagy 10-12,
14, 24.
Krausz Alfréd 8.
Krausz Simon 260.
Krolopp Hugo 258.
Kuffler Dezső báró 242.
Kulmer gróf 201.
Kún Béla főispán 237, 238.
Kun Béla népbiztos 20,48,183-184,
196, 283, 296, 300, 304.
Kunfi Zsigmond dr. 45-47, 52,
54-55, 59, 60, 70, 80, 91, 93,
102, 139, 157-158, 170, 189,
247, 252, 273, 290, 291.
Kuszka István dr. 46.
Kutkafalvy Miklós dr. 44, 237, 238.
Kühlmann 210.
Ladik Gusztáv 55.
Landler Jenő dr. 53.
Landler 211, 274.
Lányi Mór 239, 260.
Lansing 20.
Laxa tábormok 14.
Legesa Pál 44.
Lenin 33, 216 296.
Leölkes Sándor 265.
Létay Ernő 237.
Linder Béla 64, 65, 236.
Linder György 64-67.
Lloyd George 70, 77.
Lóczy Lajos dr. 118, 262-263.
Lovászy Márton 9, 47, 53, 54, 55,
59, 61, 68-69, 71-73, 83, 93,
101, 121, 139, 152, 153, 164, 165,
168, 187, 235, 247, 257, 289-291,
292, 293, 319, 320, 3V9.
Ludendorff Erik 8, 15, 33, 77, 371.
Lukachkh Géza báró 163, 166.
Lutzenbacher Pál 237.
Lwow herceg 149.
Mackensen tábornagy 30-32.
Maczky Emil 237.
Borbély Maczky Emil 237.
Maday Gyula 237.
Magurányi Sándor 295, 296, 297,
298, 304, 310, 315, 318, 334, 343,
344.
Mailáth Gusztáv Károly gróf 100,
253, 355.
Margutti báró 105, 142.
Márkus Miksa 163, 258.
Mayer János 57, 91, 129, 152-154.
Mednyánszky László 43.
Mendsdorf gróf 215.
Meskó Zoltán 44-93, 247-248.
Mészáros János 224.
Mezőssy Béla 248.
Michaelis 210.
Mikes János gróf 100, 253, 355.
Miklós Ferenc 82.
Mihályffy Ákos dr. 255.
Miljukov 33, 149.
Milotay István 146, 150, 229, 232,
258.

- Mirabeau 149.
 Molnár János 82.
 Morvay Győző dr. 237.
 Moutet 211, 213.
 Mutschenbacher Emil dr. 258.
 Nagy Andor 257.
 Nagy Ferenc dr. 47, 247.
 Nagy György dr. 34.
 Nagy Géza báró 354.
 Nagy Vince dr. 48, 175, 263.
 Nagyatádi Szabó István 43, 83, 90, 92, 129, 151-154, 241-242, 290, 374.
 Natzmer von 219.
 Naumann 109.
 Nemes Bertalan dr. 237.
 Neményi Imre 237.
 Neubauer Ferenc dr. 48.
 Neubauer József 260.
 Kitsch Mátyás 126, 257.
 Nikolich Wladimir báró 201.
 Nopcsa Ferenc báró 277.
 Novánk István dr. 355.
 Novánk János 91.
 Nyékhegyi Ferenc alezredes 14, 24, 25, 29.
 Oberhammer Antal 48.
 Oberschall Pál dr. 237.
 Odeschalchi Károly herceg 116.
 Ostffy Lajos dr. 43, 44.
 Óváry Ferenc dr. 258.
 Pálffy Dániel 259.
 Pálffy-Daun József gróf 299, 315, 317, 318, 335-337.
 Pálffy János gróf 267.
 Pálffy József gróf 267.
 Pallavicini György örgróf 37, 61, 73, 83, 93, 107, 248, 280-281, 286-287, 288-289, 290-291, 293, 294, 298-300, 303, 304, 306-312, 317, 319, 320-324, 325, 326, 328, 329, 331, 335-337, 340, 345-347, 349, 351, 353, 357-359, 361, 362, 364-370, 378.
 Palugyay J. fia 267.
 Pap Lajos 374.
 Pappenheim Siegfried grófné 213,, 214.
 Patacsy Dénes 93, 290.
 Peidl Gyula 52, 284,
 Pcjá:sevics Albertné grófné 237.
 Perczel Móric 47, 265.
 Persian Ádám 195, 224, 252.
 Pető Sándor dr. 90.
 Petrovics György dr. 48, 239.
 K. Pethes László dr. 48, 237, 239.
 Peyer alkancellár 52.
 Putioni olasz tábornok 25, 26.
 Pikier Gyula dr. 34.
 Platthy György 94, 237.
 Podmaniczky Attila báró 242.
 Pogány József 52, 91, 93, 263-264, 291.
 Pongrácz Frigyes gróf 267.
 Popovics Dusan 201.
 Preszly Elemér 237.
 Prohászka Ottokár dr. 99, 121, 155, 157, 159, 260, 355.
 Prokesch 334, 344.
 Prónay R. György báró 242, 325.
 Pröhle Vilmos dr. 237.
 Purjesz Lajos 247.
 Putnoky Móric 43.
 Rá?z Gyula dr. 247.
 Radieh István 340, 341.
 Radnay Farkas 99, 355.
 Raffay Sándor 239.
 Rainprecht Antal 227.
 Rákosi Jenő 160, 161.
 Rakovszky István 82, 83, 249, 376.
 Rásó István 45.
 Ráth Endre dr. 132.
 Rekhembach Béla 242.
 Reinprecht Antal 44, 227, 258.
 Renaudel 211, 213.
 Renner dr. 286, 316.
 Rhemen báró 201.
 Richárd Raoul 68.

- Ripka Ferenc dr. 237, 239.
 Rónay Béla 256.
 Roth Antal 252.
 Roth Ottó dr. 12.
 Rothschild báró 303.
 Rótt Sándor dr. 99, 254, 355.
 Rubinek Gyula 242, 258, 260.
 Rubint Dezső 8, 29, 78, 124, 125, 371.
 Saára 258.
 Sachs dr. 341.
 Samassa Adolf 260.
 Sándor János 85.
 Sándor László dr. 162, 167, 168, 262, 374.
 Sándor Pál 183, 321--324, 327.
 Sarkotich István báró 201.
 Sármezey Endre 237.
 Sauten von 219.
 Schandl Károly 93, 290.
 Scherler 219.
 Schnetzer Kálmán örgróf 116.
 Schossberger Lajos báró 242.
 Schossberger Rezső báró 242.
 Schönborn gróf 357.
 Sebes Dénes 237.
 Segré tábornok 276, 279, 297, 298.
 Sényi Péter 250.
 Serényi Béla gróf 86.
 Sigray Antal gróf 169-172, 280-181, 299, 304, 306, 308, 310-312, 315, 317, 321, 325, 331, 332, 336, 337, 340, 361.
 Simonyi-Semadam Sándor dr. 82, 83, 221, 260, 374.
 Sokorópátkai Szabó István 83, 93, 290.
 Somogyi István dr. 256.
 Som sieh Andor gróf ifj. 237.
 Somsich Gyula gróf 242.
 Somssich József gróf 173.
 Sréter István 8.
 Stenzel János dr. 238.
 Steuer György dr. 126, 127, 238, 257.
 Stipetich 341.
 Strausz István dr. 328, 330.
 Stürgkh gróf 216.
 Supka Géza dr. 20, 26, 112, 216, Sümegi Vilmos 237.
 F. Szabó Géza 47, 238, 239.
 Szabolcska Mihály 238.
 Szabó Oreszt dr. 44.
 Szaczelláry György 257.
 Szakárs Andor 237.
 Szalay Mátyás dr. 227.
 Szafáry György gróf 242, 358.
 Szappanos Lajos 265.
 Szász Károly 38, 247, 252, 371.
 Széchen Miklós gróf 223, 252.
 Széchenyi Aladár gróf 122, 174, 175.
 Széchenyi Emil gróf 363, 364.
 Széchenyi István gróf 345, 377.
 Széchenyi Miklós gróf 100, 254, 355.
 Széchenyi Viktor gróf 242.
 Szegedi-Maszák Aladár 252.
 Székely Aladár dr. 83, 237.
 Székely Ferenc dr. 89, 238, 248.
 Székely János 82.
 Szende Pál dr. 118, 119, 170, 247, 263, 290.
 Szentiványi Lajos 45.
 Szereday Aladár 374.
 Szigeti János 238.
 Sziklai János dr. 255.
 Sziklay Ottó dr. 238, 265.
 Szilassy Zoltán 258.
 Szilágyi Lajos 185.
 Szladics Károly dr. 259.
 Szmrecsányi György 81, 82, 260, 266, 275, 280, 283, 284, 286, 298-300, 304, 306-308, 310, 311, 314-317, 321, 325, 330-332, 335, 336, 339, 340, 342, 344.
 Szmrecsányi Lajos 99, 100, 158, 254, 255.
 Sztérényi József báró 177, 179, 197, 207, 246, 249, 325, 326, 369.
 Szurmay Sándor báró 164, 202, 386.

- Szvetenay György báró 116.
 Takács-Tolvay József gróf 299, 300, 314, 315, 317.
 Takács Menyhért 254.
 Teleki György gróf 242.
 Teleki Pál gróf 115, 169, 221, 260, 262, 280, 304, 306-308, 327, 336, 337, 374.
 Teleszky János dr. 85-86.
 Tinion Ákos dr. 238.
 Tisza István gróf 16, 34, 57, 62, 77, 85, 86, 88, 90, 95, 102, 162, 163, 192, 198, 208, 210, 250-251, 382, 384.
 Tolnay Lajos dr. 227.
 Torawányi Vilmos Pál dr. 181-185.
 Tornyai Schossberger Rezső báró 242.
 Tóth Ferenc dr. 252, 256.
 Tóth József 253.
 Trotzki 33, 216.
 Tschirszky 109.
 Túri Béla 81-83, 139, 186-189, 227, 260, 265, 377.
 Urmánczy Kándor 217.
 Ugron András 238.
 Ugron Gábor 118, 196, 226, 237, 238, 248, 260, 262, 263, 264, 374.
 Vákár P. Arthur 238.
 Várady L. Árpád 99, 190, 355.
 Varga József 274.
 Váry Albert 50.
 Vass János dr. 121, 157, 158, 195, 227, 254, 374, 376.
 Vass József dr. 81-83, 139, 192-196, 255, 260.
 Özv. gróf Vay Dénesné 267.
 Vay Gábor gróf 238.
 Vay Miklós gróf 238.
 Vázsonyi Jenő 10.
 Vázsonyi Vilmos dr. 89, 90, 95, 210, 249.
 Végh Károly 257.
 Velits Zoltán 374.
 Vértes En;il 257.
 Vince Sándor 260.
 Volenszky Kálmán 44.
 Wálder Gyula 260.
 Weber altábornagy 14, 24, 32.
 Weber János 238.
 Wedel gróf 210 357.
 Wekerle Sándor dr. 40, 88, 95, 134, 164, 165, 197-207, 246-247, 249-250, 372, 373, 382-384.
 Werkmann Károly báró 205, 206.
 Wild József 337.
 Wilson 20, 25, 28, 109, 171, 372, 385.
 Windischgrätz Lajos herceg 78, 107, 112, 163-164, 182, 197-198, 203, 207-219, 245-246, 249, 250, 32j, 369.
 WlasEics Gyula báró id. 37, 38, 49, 51, 220, 221.
 Wolff Károly 223-224, 225, 252.
 Wulf Olaf 256.
 Zadravec István 259.
 Zboray Miklós 81, 82, 139, 227, 255.
 Zeltenreich Kornél 126.
 Zichy Aladár gróf 80, 82, 83, 270, 283, 376.
 Zichy Gyula gróf 254.
 Zichy István gróf 299, 315.
 Zichy János gróf 242, 255, 260.
 Zichy Nándor gróf 80, 156.
 Zichy Tivadar gróf 270.
 Zilahi Kiss Jenő 146, 229, 232.
 Zlinszky István 238.
 Zolger 201.
 Zoltán 1561a 258.
 Zsembery István dr. 255, 260.